

JAZYKOVÁ SITUACE V SOUČASNÉM ŠPANĚLSKU

PETR ČERMÁK
ADÉLA KOŽÁTKOVÁ
TOMÁŠ BUCHTELE
JAN MRVA

KAROLINUM

Jazyková situace v současném Španělsku

Petr Čermák
Adéla Kořátková
Tomáš Buchtele
Jan Mrva

Recenzovali:

doc. Miroslav Valeš, Ph.D.

PhDr. Dana Kratochvílová, Ph.D.

Tato práce vznikla za podpory projektu „Kreativita a adaptabilita jako předpoklad úspěchu Evropy v propojeném světě“, reg. č.: CZ.02.1.01/0.0/0.0/16_019/0000734, financovaného z Evropského fondu pro regionální rozvoj a řešeného na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Projekt je realizován v rámci výzvy Excelentní výzkum a jeho výstupy jsou určeny pracovníkům výzkumných organizací a studentům doktorských studijních programů.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

Vydala Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum
Praha 2023
Redakce Eva Flanderková
Grafická úprava Jan Šerých
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
Vydání první

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

© Univerzita Karlova, 2023

© Petr Čermák, Adéla Kořátková, Tomáš Buchtele, Jan Mrva, 2023

ISBN 978-80-246-5515-4

ISBN 978-80-246-5551-2 (pdf)

<https://doi.org/10.14712/9788024655512>

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

- 1. ÚVODEM. JAZYKOVÝ ROZMĚR DĚNÍ V SOUČASNÉM ŠPANĚLSKU**
(Petr Čermák) ---- **9**

- 2. OBECNÁ CHARAKTERISTIKA JAZYKOVÉ SITUACE VE ŠPANĚLSKU**
(Petr Čermák) ---- **17**
 - 2.1 Jazyky a dialekty současného Španělska ---- **18**
 - 2.2 Státní uspořádání ---- **20**
 - 2.3 Historie jazyků a dialektů ---- **25**
 - 2.3.1 Vnější historie ---- **25**
 - 2.3.2 Obecný sociolingvistický historický rámec ---- **28**
 - 2.4 Úprava jazykových otázek v ústavě a autonomních statutech ---- **30**
 - 2.5 Evropský rámec jazykové otázky ---- **32**
 - 2.6 Kritéria pro hodnocení vitality jazyka ---- **34**
 - 2.7 Vzájemná srozumitelnost ---- **36**
 - 2.8 Současná jazyková situace ve Španělsku jako soubor tendencí a strategií ---- **38**
 - 2.9 Některé důležité pojmy a souvislosti ---- **40**

- 3. CHARAKTERISTIKA JAZYKŮ SOUČASNÉHO ŠPANĚLSKA** (Petr Čermák) ---- **45**
 - 3.1 Španělština ---- **47**
 - 3.1.1 Historie španělštiny ---- **49**
 - 3.1.2 Varianty španělštiny ---- **52**
 - 3.1.3 Španělština, nebo kastilština? ---- **55**
 - 3.1.4 Norma španělštiny ---- **57**
 - 3.1.5 Přítomnost španělštiny ve školství, státní správě a médiích ---- **59**
 - 3.2 Katalánština (Adéla Koťátková) ---- **60**
 - 3.2.1 Obecný popis jazykové situace a základní data ---- **60**
 - 3.2.2 Původ a historie ---- **63**
 - 3.2.3 Územní rozšíření katalánštiny ---- **69**
 - 3.2.3.1 Andorra ---- **69**
 - 3.2.3.2 Severní Katalánsko ---- **71**
 - 3.2.3.3 Alghero ---- **72**
 - 3.2.3.4 Španělsko ---- **74**
 - 3.2.4 Právní úprava jazykových otázek ---- **75**
 - 3.2.4.1 Katalánsko ---- **77**
 - 3.2.4.2 Valencie ---- **78**
 - 3.2.4.3 Baleárské ostrovy ---- **79**
 - 3.2.4.4 Aragonie ---- **80**

- 3.2.4.5 Murcijský region ---- **82**
- 3.2.4.6 K názorovým interpretacím současného právního rámce ---- **82**
- 3.2.5 Otázka normy a kodifikace ---- **83**
- 3.2.6 Data k současné situaci ---- **88**
 - 3.2.6.1 Katalánsko ---- **90**
 - 3.2.6.2 Valencie ---- **90**
 - 3.2.6.3 Baleárské ostrovy ---- **92**
 - 3.2.6.4 *Franja de Aragón* ---- **92**
 - 3.2.6.5 Veřejná správa ---- **93**
 - 3.2.6.6 Vzdělávání ---- **97**
 - 3.2.6.7 Sdělovací prostředky, technologie a ekonomie ---- **99**
- 3.2.7 Závěry ---- **102**
- 3.3 Baskičtina (*Tomáš Buchtele*) ---- **103**
 - 3.3.1 Stručná charakteristika baskičtiny ---- **105**
 - 3.3.2 Obecný popis jazykové situace ---- **106**
 - 3.3.3 Původ a historie ---- **113**
 - 3.3.3.1 Hypotézy o původu baskičtiny ---- **113**
 - 3.3.3.2 Historické rozšíření baskičtiny ---- **115**
 - 3.3.3.3 Historie baskičtiny a vzájemné ovlivňování se španělštinou ---- **115**
 - 3.3.4 Územní rozšíření v současnosti a právní statut baskičtiny ---- **120**
 - 3.3.4.1 Autonomní společenství Baskicko ---- **120**
 - 3.3.4.1.1 Právní úprava jazykových otázek ---- **121**
 - 3.3.4.1.2 Jazyková situace ---- **123**
 - 3.3.4.1.3 Závěry a trendy do budoucna ---- **131**
 - 3.3.4.2 Autonomní společenství Navarra ---- **132**
 - 3.3.4.2.1 Právní úprava jazykových otázek ---- **133**
 - 3.3.4.2.2 Jazyková situace ---- **135**
 - 3.3.4.2.3 Závěry a trendy do budoucna ---- **140**
 - 3.3.4.3 Francouzské Baskicko ---- **141**
 - 3.3.4.3.1 Právní úprava jazykových otázek ---- **142**
 - 3.3.4.3.2 Jazyková situace ---- **142**
 - 3.3.4.3.3 Závěry a trendy do budoucna ---- **146**
 - 3.3.5 Podpora baskičtiny ze strany regionálních úřadů ---- **146**
 - 3.3.5.1 Finanční podpora ---- **146**
 - 3.3.5.2 Školství ---- **148**
 - 3.3.5.2.1 Školství v Autonomním společenství Baskicko ---- **148**
 - 3.3.5.2.2 Školství v Navarě ---- **149**
 - 3.3.5.2.3 Školství ve francouzském Baskicku ---- **150**
 - 3.3.5.2.4 Mimoškolní vzdělávání ---- **151**
 - 3.3.5.3 Další formy propagace baskičtiny ---- **152**
 - 3.3.5.4 Média ---- **153**
 - 3.3.5.4.1 Rozhlasové a televizní vysílání ---- **153**
 - 3.3.5.4.2 Tisk ---- **155**
 - 3.3.5.4.3 Nová média ---- **156**
 - 3.3.5.5 Další formy prosazování baskičtiny ---- **157**
 - 3.3.6 Otázka normy a kodifikace ---- **158**
 - 3.3.7 Propagace baskičtiny mimo historické baskické regiony ---- **161**
 - 3.3.8 Závěry ---- **162**
- 3.4 Galicijština (*Jan Mrva, Petr Čermák*) ---- **166**
 - 3.4.1 Historie galicijštiny ---- **167**
 - 3.4.1.1 Počátky ---- **167**
 - 3.4.1.2 Galicie jako kulturní centrum ---- **169**
 - 3.4.1.3 Otázka galicijsko-portugalské (ne)jednoty a kastilské nadvlády ---- **171**

3.4.1.4	<i>Séculos Escuros</i> , temná století ----	175
3.4.1.5	<i>Rexurdimento</i> a pozdější vývoj ----	176
3.4.2	Územní rozšíření galicijštiny ----	179
3.4.3	Právní úprava jazykových otázek ----	180
3.4.3.1	Galicie ----	180
3.4.3.2	Asturie ----	185
3.4.3.3	Kastilie a León ----	186
3.4.3.4	Extremadura ----	186
3.4.4	Otázka normy a kodifikace ----	186
3.4.5	Data k současné situaci ----	191
3.4.5.1	Školství ----	199
3.4.5.2	Média ----	200
3.4.5.3	Komentář k datům ----	203
3.5	Ostatní jazyky (<i>Petr Čermák</i>) ----	206
3.5.1	Aragonština ----	207
3.5.2	Asturleonština ----	208
3.5.2.1	Asturština v Asturském knížectví ----	209
3.5.2.2	Leonština v autonomním společenství Kastilie a León ----	211
3.5.2.3	Mirandština v oblasti Miranda do Douro ----	213
3.5.3	Fala ----	213
4.	SROVNÁNÍ SITUACE JEDNOTLIVÝCH JAZYKŮ (<i>Petr Čermák</i>) ----	217
5.	ZÁVĚRY (<i>Petr Čermák</i>) ----	223
	Bibliografie ----	227
	Toponyma - jazykové korespondence ----	239

1. ÚVODEM.
JAZYKOVÝ ROZMĚR DĚNÍ
V SOUČASNÉM ŠPANĚLSKU

PETR ČERMÁK
(UNIVERZITA KARLOVA)

Čteme-li v posledních desetiletích v evropském tisku o Španělsku, nejde vždy jen o běžné informování o důležitých událostech významné evropské země: velmi často je pozornost věnována důsledkům toho, že Španělsko je vnitřně složitě strukturovaný stát, sestávající mj. z historických území s vlastní svébytnou historií, na kterých žijí samostatné národy (Katalánci, Baskové, Galicijci).¹ Události spojené s národnostním hnutím na jednotlivých územích přivolávaly v posledním století pozornost světa zejména v době více či méně otevřených konfliktů a jejich řešení (události předcházející španělské občanské válce, španělská občanská válka, vztah frankistického režimu k těmto historickým územím, snaha o nápravu historických křivd při etablování demokratického Španělska po Frankově smrti, události kolem projevů vypjatého baskického nacionalismu a v poslední době politický konflikt v Katalánsku). Velmi často se při informování o těchto událostech automaticky vyvozovalo, že jazyková otázka je velmi přímočarým způsobem spjata s otázkami politickými, tj. že mluvit baskicky znamená být vypjatým baskickým nacionalistou, že každý katalánský nacionalista je rodilým mluvčím katalánštiny, že odpůrci budoucí možné samostatnosti daných území mluví jen španělsky, nikdy „menšinovým“² jazykem, a podobně.

Tento text chce ukázat, že takto jednoduché to není. Jeho cílem je podrobně představit jazykový rozměr současného dění ve Španělsku a popsat historii a současnost jednotlivých jazyků a jejich koexistence. Kritický, nezaujatý lingvistický pohled na situaci ukáže, že jak celé skupiny obyvatel jednotlivých území, tak i jednotliví mluvčí volí nejrůznější jazykové strategie, jež se pochopitelně odvíjejí od situace na daném území a od osobního přesvědčení jednotlivce, jež ale také odrážejí pragmatickou volbu tváří v tvář měnícímu se okolí.

Použili jsme spojení „kritický, nezaujatý lingvistický pohled“ a jsme si vědomi, že jde o vyjádření problematique ve dvojitým smyslu.

1 Tento text není textem historickým ani politologickým, nechceme řešit složitou otázku, co znamená být např. Katalánem z historického hlediska, co z hlediska dnešního, ani analyzovat, do jaké míry může být někdo Katalánem a Španělem zároveň.

2 Jsme si vědomi, že pojem „menšinový jazyk“ je v jistém ohledu problematický, nicméně budeme ho používat v čistě technickém, nehodnotícím smyslu, abychom měli k dispozici krátké souhrnné označení pro hlavní téma této práce.

- 1) Je velmi obtížné, ne-li nemožné zůstat na poli lingvistiky. Jak vyplývá i z dalších výkladů, jen některá z traktovaných témat jsou výlučně lingvistická, většina má také (nebo dokonce většinou) sociolingvistický a politický rozměr: popisují-li užívání jazyka, nemohou odhlédnout od postojů toho, kdo jazyk užívá, a v tomto smyslu budeme nuceni do jisté míry přihlížet i k jiným než jazykovým rozměrům problému. Naším úmyslem nicméně je činit tak v nejmenší možné míře, mimo jiné proto, že jsme lingvisté, nikoli historici ani politologové.
- 2) Slovo nezaujatý, nebo chcete-li objektivní, zní vzhledem k tématu rovněž podezřele. Je pravda, že v obrovském množství odborné literatury o jazykových souvislostech současného dění ve Španělsku se většina textů hlásí k objektivitě a vydává svůj pohled za objektivní, přestože už z volby slov (např. jedna tendence je prohlášena za progresivní, jiná za zpátečnickou) vyplývá silný osobní názor autora. Mít osobní názor je samozřejmě zcela legitimní, my bychom v tomto textu ale chtěli předložit obraz současného dění v jeho komplexnosti, ukázat, že pokud jde o jazykové chování, lze ve veřejném prostoru na analyzovaných územích jasně identifikovat řadu kolektivních i individuálních tendencí, řadu kolektivních i individuálních strategií, jež jsou stejnou měrou legitimní, byť se od sebe zcela liší, případně stojí proti sobě. Obecně vzato je stejně legitimní postoj zastávající nezávislosti konkrétního území hovořícího výhradně menšinovým jazykem a popírajícího legitimitu užívání španělštiny na daném území jako postoj člověka, který se hlásí k centralizované podobě Španělska a dává přednost španělštině. A právě bohatou paletu těchto postojů a strategií, zasazenou do kontextu historického a současného vývoje, bychom chtěli představit a zdržet se přitom, jak jen to půjde, osobních, hodnotících soudů. Máme-li dostát výše řečenému, musíme při přemýšlení o jazykové situaci ve Španělsku důsledně rozlišovat mezi analýzou historie a postojem současného běžného obyvatele. V dějinách Španělska jistě najdeme celou řadu křivd a ty se často týkají i jazykových otázek. Španělština se prosadila v souboji s ostatními jazyky často zcela mocenskými prostředky – a je legitimní upozorňovat na historické křivdy, jež zásadně přispěly k současnému postavení menšinových jazyků. Stejně legitimní je ale postoj dnešního obyvatele Španělska, který volí jazykovou strategii a hledá odpovědi na jazykové otázky bez ohledu na historii (to je často případ těch území, kde se mluví menšinovými jazyky a kde se dává přednost španělštině). Prolínání obou perspektiv může vést k tomu, že se ve snaze odčinit staré křivdy vytvářejí křivdy nové.

O mnohojazyčnosti současného Španělska se říká, že je unikátní.³ Mnohojazyčnost se ale může jevit jako běžná, vlastně i banální záležitost: v Evropě nalezneme řadu vícejazyčných států a v každém z nich jde o specifickou, unikátní jazykovou konfiguraci, ovlivňovanou celou řadou faktorů historické, sociální, politické a jiné povahy. Specifičnost španělské situace je v tom, že španělština neboli kastilština je společným jazykem celého území, zároveň však existuje hned několik rozsáhlých historických území, kde se mluví ještě dalším jazykem, jazykem s velkým množstvím mluvčích a s ambice-

3 Druhým příkladem evropské země se zcela unikátní jazykovou situací – unikátní jiným způsobem, než je tomu ve Španělsku – je Švýcarsko.

mi, totiž katalánsky, baskicky a galicijsky. Právě velké množství mluvčích je asi nejčastěji uváděným specifickým rysem těchto jazyků: zmiňované jazyky mají více mluvčích než mnoho evropských menšinových jazyků, a někdy převyšují i počet mluvčích jazyků většinových (druhým často komentovaným rysem je to, že tyto jazyky nejsou – s výjimkou katalánštiny v Andoře – státním jazykem v žádné jiné zemi, což je opět rys v Evropě spíše netypický). Španělština i ostatní jazyky mají navíc pochopitelně své dialekty a kromě toho v tomto prostoru existuje ještě několik dalších historických jazykových variant, byť nesrovnatelně méně významných a s malým počtem mluvčích, takže Španělsko představuje ze sociolingvistického hlediska velmi zajímavý prostor.

Dějiny španělského území jsou tak zároveň dějinami tam užívaných jazyků a moderní dějiny Španělska jsou dějinami hledání rovnováhy mezi jazykem společným (španělštinou) a nejvýznamnějšími menšinovými jazyky (baskičtinou, galicijštinou a katalánštinou).

Španělsky (viz dále kapitola 3.1) mluví v zásadě všichni obyvatelé Španělska, kteří nejsou původem cizinci z nešpanělsky mluvících zemí (dle IC 2021 tedy 92 % z 47 431 256 obyvatel Španělska). Kontext španělštiny ale zdaleka nezahrnuje jen Evropu a Španělsko: španělština je zároveň ve světě druhým nejrozšířenějším jazykem, pokud jde o počet rodilých mluvčích (dle IC 2021 přibližně 493 milionů mluvčích; z toho mj. vyplývá, že ve Španělsku žije jen necelých 10 % všech rodilých mluvčích španělštiny). Vezmeme-li v potaz též mluvčí, kteří mají španělštinu jako druhý jazyk nebo jí mluví jako cizím jazykem, jde o více než 591 milionů lidí. Jak ještě uvidíme, tento mimošpanělský kontext je důležitým faktorem, který ovlivňuje užívání španělštiny a ostatních jazyků jednotlivými mluvčími (španělština je dle IC 2021 druhým jazykem mezinárodní komunikace, tj. svým mluvčím přináší řadu možností v pracovním a obchodním světě atd.): zjednodušeně řečeno, celosvětový dosah španělštiny lze považovat za faktor působící v neprospěch užívání ostatních, „menšinových“ jazyků španělského území.

Skupina těchto „ostatních jazyků“ není homogenní. Bývají nazývány menšinovými jazyky, ale co do významu nejsou v žádném případě rovnocenné. Tři z nich – katalánština, baskičtina a galicijština – jsou na některých územích kooficiálními jazyky, což má dalekosáhlé důsledky pro jejich užívání, mj. v oblasti školství a státní správy. Kromě nich najdeme na území Španělska ještě řadu jazykových útvarů dalších. Některé z nich mají status jazyka a historii daleko slavnější než přítomnost (asturleonština, aragonština), jiné jsou lingvisty považovány za dialekty větších jazykových celků. Koexistence románských jazyků a dialektů vytváří místy nepřehlednou situaci, odpovídající historicky jazykovým útvarům tzv. románského kontinua a vykazující neostré přechody mezi jednotlivými variantami, což ztěžuje jak čistě lingvistický popis, tak i sociolingvistickou charakteristiku jejich užívání⁴ (více k tomu v kapitole 2).

4 Postlep (2020, 810) k tomu říká: „Since the beginning of linguistic geography, it has been quite evident that especially the northern part of the Iberian Peninsula is marked by continuous conditions rather than by discrete units. Hence, language borders for Ibero-Romance languages are scarcely documented as the various isoglosses tend to fan out across the territory.“

Baskicky (viz dále kapitola 3.3) se mluví na čtyřech španělských autonomních územích (především v Baskicku a v Navaře, ale také v Kantábrii a autonomním společenství Kastilie-León). Odhady počtu mluvčích na všech baskicky mluvících územích (včetně těch ležících ve Francii) se pohybují od 600 000 do 900 000. Pokud bychom vzali v úvahu i mluvčí s pasivní znalostí baskičtiny, dětskou populaci a také mluvčí mimo historické baskické regiony po celém světě, můžeme teoreticky hovořit až o 1,5 milionu mluvčích.

Galicijsky (viz dále kapitola 3.4), jazykem spřízněným s portugalštinou, se mluví především v autonomním společenství Galicie, okrajově též v autonomních společenstvích Asturie a Kastilie-León. Odhady počtu mluvčích tohoto jazyka se liší podle toho, co se rozumí znalostí jazyka, ale pohybují se zhruba mezi 2 a 3 miliony mluvčích.

Katalánsky (viz dále kapitola 3.2) se mluví především v autonomních společenstvích Katalánsko, Valencie (tamní varianta se označuje jako valenciština) a Baleárské ostrovy, částečně též ve společenstvích Aragonie a Murcia, kromě toho je ale katalánština též jazykem Andorrského knížectví a místní jazykovou variantou v části Roussillonu (katalánsky Rosselló) ve Francii a v městě Alghero (katalánsky Algher) na Sardinii v Itálii. Nejnovější statistiky mluví o 10 milionech mluvčích.

K této stručné úvodní charakteristice je třeba ještě dodat několik poznámek, které jsou zásadní pro pochopení základního kontextu současného užívání těchto jazyků a které budou obšírněji komentovány v dalším textu.

- 1) Baskičtina není románským jazykem. Pro svůj odlišný původ a strukturu se zcela liší od ostatních jazyků a je pro mluvčí ostatních (tedy románských) jazyků, kteří ji nestudovali, zcela nesrozumitelná. U ostatních jazyků (španělština, katalánština, galicijština) lze mluvit o částečné srozumitelnosti (viz dále kapitola 2.6). Není pochyb o tom, že faktor vzájemné srozumitelnosti užívaných jazyků je pro soužití více jazyků na jednom území zásadně důležitý, a příklad baskičtiny ukazuje, že u jazyků zcela odlišných je situace v mnoha ohledech násobně komplikovanější.
- 2) Jak vyplývá ze základní charakteristiky katalánštiny a baskičtiny, těmito jazyky se mluví ve více státech, takže jsou předmětem jazykové politiky několika států, navíc v situaci, kdy v žádném z těchto států nejsou jediným jazykem, vždy koexistují vedle jiného, dominujícího jazyka (španělština ve Španělsku, francouzština ve Francii, italština v Itálii). Tato skutečnost má pochopitelně řadu důsledků čistě lingvistických (komplikovaná definice normy, uchování jednoty jazyka atd.) i sociolingvistických.
- 3) Jak bude podrobně vysvětleno, ve Španělsku se těmito jazyky mluví na území více územních správních jednotek, takzvaných autonomních společenství, majících celou řadu svrchovaných kompetencí, mj. v oblasti jazykové. Tato skutečnost má pochopitelně ze sociolingvistického a lingvistického hlediska opět své konsekvence, protože v různých společenstvích může být postavení daného jazyka různé.
- 4) Jak již bylo řečeno, všechny uvedené jazyky mají pochopitelně své dialekty, což ještě komplikuje situaci (vytváření normy, udržení jednoty jazyka). Dialektální diverzifikace je ze sociolingvistického hlediska zvláště důležitá v případě katalán-

štiny a baskičtiny. Komplikujícím faktorem je i skutečnost, že mapa dialektální rozrůzněnosti se ne vždy překrývá s mapou autonomních společenství, tj. hranice dialektů ne vždy odpovídají hranicím autonomních společenství.

- 5) Jak vyplýne z dalších kapitol, sociální status jednotlivých jazyků, o kterých je řeč, není na příslušných územích stejný. V některých případech můžeme mluvit o diglosii, menšinový jazyk je stále vnímán jako příznakový, „nižší“ (např. galicijština měla historicky pověst jazyka venkova).

Následující kapitoly se budou věnovat nejprve obecné charakteristice situace ve Španělsku a pak monograficky „velkým“ jazykům, kterými se ve Španělsku dnes mluví a jejichž koexistence vytváří unikátní situaci, o níž jsme mluvili výše a jež přitahuje pozornost odborníků i laiků. Menším jazykům, případně dialektům, budeme věnovat pozornost řádově menší, a to proto, že se na současných diskusích spatých s jazykovou otázkou (nebo, chceme-li použít termín užívaný částí odborníků, na současném jazykovém konfliktu) v podstatě nepodílejí a že sice představují jazykově i sociolingvisticky zajímavé téma, nicméně téma nikoli unikátní: ve většině zemí a většině jazyků se děje něco podobného. Pevně doufáme, že jak popis dění v jednotlivých jazycích a oblastech, tak i závěrečné zobecnění souvislostí pomůže čtenáři vytvořit si realistickou představu o jazykovém rozměru dění v současném Španělsku.

Na závěr tři spíše metodologické a technické poznámky.

- 1) Popis sociolingvistické situace ve Španělsku se neobejde bez používání zavedených sociolingvistických termínů. Některé z nich jsou předmětem odborných diskusí, nicméně naším cílem není do této diskuse přispět: termíny budeme užívat v obvyklém významu a nebudeme je nijak vysvětlovat (předpokládáme tedy u čtenáře základní orientaci v sociolingvistice). Výjimku učiníme pouze u termínů, které jsou ve španělském prostředí užívány jinak, než jsme zvyklí.
- 2) Pochopitelným důsledkem vícejazyčnosti je i existence různojazyčných verzí místních jmen i některých dalších pojmenování. Jsme si vědomi toho, že už volbou jazykové varianty se v dnešním Španělsku může něco sdělovat, ale my v tomto textu bereme tuto otázku čistě technicky, nechceme volbou označení vyjadřovat názor. Proto se u místních jmen a označení v tomto textu přidržíme následující konvence: existuje-li v češtině a v českém prostředí zavedená varianta, budeme důsledně používat ji.⁵ V naprosté většině takových případů jde o variantu odvozenou od španělského názvu, nikoli od názvu v menšinovém jazyce. Není-li – např. u názvů menších měst – v českém prostředí žádná varianta ustálena, budeme používat název preferovaný daným autonomním společenstvím, tj. často název v menšinovém jazyce. Aby se čtenáři dostalo úplné informace a aby se snáze orientoval, na s. 239 nalezne tabulku místních jmen s ekvivalencemi mezi jednotlivými jazyky.
- 3) V textu je pochopitelně velmi často řeč o jazycích – a jak vyplýne z následujících stránek, některé z těchto jazyků mají vícero označení. V kapitole 3.1.3 podrobně

5 Kritériem nám bude úzus, případně přítomnost dané podoby ve slovnících a příručkách (internetová jazyková příručka Ústavu pro jazyk český apod.).

vysvětlujeme, že termíny španělština a kastilština označují týž jazykový útvar, že volba varianty má ale v hispánském světě různé konotace. V českém prostředí je jednoznačně ustálen termín španělština, proto budeme většinou užívat tento termín (zdůrazňujeme ale, že bude-li někde řeč o kastilštině, jde vždy o španělštinu). U některých jazyků existují zavedené termíny pro místní varianty (např. varianta katalánštiny mluvená ve Valencijském autonomním společenství se tradičně nazývá valenciština, varianta mluvená na Mallorce *mallorquí* atd.) – tyto termíny budou v textu rovněž užívány.

**2. OBECNÁ CHARAKTERISTIKA
JAZYKOVÉ SITUACE
VE ŠPANĚLSKU**

PETR ČERMÁK
(UNIVERZITA KARLOVA)

2.1 JAZYKY A DIALEKTY SOUČASNÉHO ŠPANĚLSKA

Jak již bylo řečeno výše, na území současného Španělska se mluví řadou jazyků, dialektů, resp. jazykových variant, jejichž váha a význam jsou zásadně odlišné. Lze je rozdělit do čtyř skupin, které budeme v tomto textu pracovníě označovat písmeny A, B, C, D.⁶

A) JAZYK UŽÍVANÝ NA CELÉM ÚZEMÍ ŠPANĚLSKA

*španělština neboli kastilština*⁷

dle ústavy (Senado de España 1978) oficiální jazyk celé země, zároveň jazyk velké části Latinské Ameriky (konkrétně tzv. Hispánské Ameriky, tj. zeměpisně velké části Jižní Ameriky, Střední Ameriky a části Severní Ameriky) a i některých dalších území ve světě (podrobněji k tomu kapitola 3.1)

B) JAZYKY POVAŽOVANÉ ŠPANĚLSKOU ÚSTAVOU ZA KOOFICIÁLNÍ NA KONKRÉTNÍCH ÚZEMÍCH

baskičtina

kooficiální jazyk v autonomních společenstvích Baskicko a Navarra (v baskofonních oblastech), podrobněji viz kapitola 3.3

galicijština

kooficiální jazyk v autonomním společenství Galicie; podrobněji viz kapitola 3.4

katalánština

kooficiální jazyk v autonomních společenstvích Katalánsko, Valencie (na historických územích *valencijštiny*) a Baleárské ostrovy; podrobněji viz kapitola 3.2

6 Rozložení jednotlivých jazyků zachycuje Mapa 1 v Příloze.

7 Užívání termínů španělština a kastilština se budeme věnovat v kapitole 3.1.3. Budiž řečeno, že označení jazyků, o kterých budeme mluvit, je v některých případech kontroverzní (srov. např. katalánština – valencijština). U některých jazykových variant existuje řada označení – zmíníme je na příslušném místě, až bude o nich řeč.

aranéština

dialekt okcitanštiny používaný v malé části Katalánska, v údolí Valle de Arán, v Katalánsku považován za kooficiální jazyk; počtem mluvčích i významem nesrovnatelný s baskičtinou, katalánštinou a galicijštinou (podrobněji o něm v kapitolách 3.3 a 3.5)

C) JAZYKY BEZ OFICIÁLNÍHO STATUSU (TJ. NEKOOFICIÁLNÍ)

různou měrou uznávané a považované za součást národního dědictví; počtem mluvčích, vitalitou i perspektivou nesrovnatelné se španělštinou, baskičtinou, katalánštinou a galicijštinou:

aragonština

mluví se jí v autonomním společenství Aragonie (podrobněji v kapitole 3.5)

asturleonština

mluví se jí v Asturii a autonomním společenství Kastilie-León; do jejího jazykového okruhu patří podle mnohých specialistů též tzv. mirandština

fala (podrobněji v kapitole 3.5)⁸

D) JAZYKY SE SPECIFICKÝM POSTAVENÍM

arabské/berberské jazykové varianty, jimiž se mluví ve španělských enklávách Ceuta a Melilla v severní Africe⁹

pro španělský jazykový kontext, který nás v této knize zajímá, nemají velký význam (*ceutská arabština/dariya/darija, rifeño/tarifit/chejla, tamazight*)

portugalština

z historických důvodů se jí mluví na malých územích v autonomních společenstvích Kastilie-León a Extremadura (více viz kapitola 3.5)

caló

jazyk Romů, specifický jazykový útvar, jehož nejvýraznějším rysem je svébytná slovní zásoba, obsahující mnoho lexikálních elementů z romštiny, se neváže na konkrétní území, byť vykazuje regionální rysy (někdy se mluví obecně o románském *caló* a specifičtěji o *caló španělském, katalánském a baskickém/erromintxela*)¹⁰

8 Pokud bychom za klíčové definiční kritérium této skupiny považovali absenci oficiálního statusu, museli bychom k nim počítat též katalánštinu v autonomních společenstvích Aragonie a Murcia a galicijštinu v Extremadure, Asturii a Kastilii-Leónu.

9 Přítomnost španělštiny v severní Africe sahá do 15. století a souvisí s obsazováním západního afrického pobřeží a také Kanárských ostrovů. Na severním africkém pobřeží byla v roce 1497 založena Melilla, ale španělský vliv zasahoval i do dalších enkláv na území dnešního Alžírsko. Původně portugalská Ceuta se připojila ke Španělsku v roce 1640. Území dnešního Maroka a Alžírsko bylo prakticky po celé 16. a 17. století pod politickou a ekonomickou kontrolou Španělska. Na marockém území bylo ještě ve 20. století možné nalézt stopy tzv. *jaquetia* (*haquítia*), varianty judeošpanělštiny. V Melille se dnes mluví též jazykem *chelja* (*cherja*), což je varianta berberštiny.

10 Srov. Krinková (2015).

Rozložení jazyků ze skupin B a C je zachyceno na Mapě 1 (viz Příloha; údaje o počtu obyvatel v mapě jsou zaokrouhlené a odpovídají kritériím zvoleným autorem mapy).

Z uvedeného přehledu vyplývá, že jazyková situace je opravdu pestrá, nicméně pro správné vnímání kontextu a rámce tohoto dělení je třeba brát v úvahu následující skutečnosti:

- 1) Španělština je jazykem celého území, proto ani není na Mapě 1 zachycena; s jistým zjednodušením lze říci, že španělština je vždy jedním z jazyků kteréhokoli obyvatele Španělska (s výjimkou některých trvale zde žijících cizinců), příp. jazykem jediným.
- 2) Velká část obyvatel Španělska žije na dvojjazyčných územích a je v nějaké míře bilingvní (tj. vždy španělština + jiný jazyk).
- 3) Situace jazyků ze skupiny C je, pokud jde o vitalitu, užívání atd., nesrovnatelně méně příznivá než u jazyků ze skupiny B; příslušná autonomní společenství vyvíjejí různé intenzivní a různé úspěšnou snahu o jejich záchranu.
- 4) S výjimkou španělštiny, baskičtiny, katalánštiny, galicijštiny a portugalštiny platí, že není jasná norma/standard dané jazykové varianty. Všechny tyto útvary vykazují velkou dialektální variabilitu a mezi dvěma takovými variantami často existují natolik heterogenní přechodné útvary, že se vzpírají jednoznačnému přiřazení k určité variantě. To vše ještě dále komplikuje budoucnost těchto variant.
- 5) To, zda má jazyk status oficiálního nebo kooficiálního jazyka, příp. zda nemá status žádný, a také míra ochrany je pochopitelně věcí politického rozhodnutí a výsledkem dosavadního vývoje. Ramallo (2018, 462) vychází ve své analýze toho, co nazývá jazykovým konfliktem, z předpokladu, že „... the current language distribution is considered not to be a result of consensus but one of control by authority that gives way to a four-tier linguistic hierarchy: official language, co-official languages, protected languages and unprotected languages“.

2.2 STÁTNÍ USPOŘÁDÁNÍ

Výše popsaná jazyková heterogenost Španělska je pochopitelně jedním z rysů jeho různorodosti národnostní a kulturní a je důsledkem složitého historického vývoje, jehož výsledkem je existence celé řady národnostně, kulturně a sociálně specifických historických oblastí, které vykazují různě silné vědomí svébytné identity a různý postoj ke Španělsku jako společnému státu. To platí o všech oblastech, vlastní kooficiální (v menší míře nekooficiální) jazyk důraz na vlastní identitu ještě posiluje. Popisovaná různorodost se v ústavě po přechodu k demokracii promítla ve vytvoření decentralizovaného systému, spočívajícího mj. ve vzniku tzv. autonomních společenství (španělsky *comunidades autónomas*, dále v textu používáme často zkratku AS).¹¹

11 Ústava v článku 137 říká: „Stát je z územního hlediska uspořádán do obcí, provincií a autonomních společenství, jež se utvoří. Všechny tyto územní jednotky se těší autonomii ve spravování svých zájmů.“ („El Estado se organiza“)

Obecně vzato, autonomní společenství jsou územními správními jednotkami,¹² které se těší – vždy v rámci španělské ústavy a jen v oblastech, u kterých to španělská ústava explicitně uvádí – významné autonomii.¹³ Konkrétně mají vlastní instituce, vlastní reprezentaci a konkrétní kompetence správní, výkonné a legislativní. Základním dokumentem, který upravuje vše, co se týká daného společenství a co je dle ústavy v kompetenci tohoto daného společenství, je tzv. autonomní statut.^{14,15} Míra autonomie je relativně velmi vysoká, což je nepochybně reakce na důslednou centralizaci frankistického Španělska (o ní bude řeč dále), ústava ale stanovuje též oblasti a záležitosti, které zůstávají ve výhradní kompetenci centrálního státu.¹⁶

niza territorialmente en municipios, en provincias y en las Comunidades Autónomas que se constituyan. Todas estas entidades gozan de autonomía para la gestión de sus respectivos intereses”).

- 12 Ústava vytvoření autonomních společenství dává jako možnost, tj. neříká rovnou, jaká společenství vzniknou a jaká bude jejich podoba. Konkrétně v článku 143 říká: „1. Při výkonu svého práva na autonomii, přiznaného článkem 2 ústavy, se mohou sousedící provincie se společnými historickými, kulturními a ekonomickými charakteristikami, ostrovní území a provincie vnímané jako historické regionální jednotky ujmout vlády nad sebou vytvořením autonomních společenství ve shodě s tím, co předepisuje tento text a jejich statuty“ („1. En el ejercicio del derecho a la autonomía reconocido en el artículo 2 de la Constitución, las provincias limitrofes con características históricas, culturales y económicas comunes, los territorios insulares y las provincias con entidad regional histórica podrán acceder a su autogobierno y constituirse en Comunidades Autónomas con arreglo a lo previsto en este Título y en los respectivos Estatutos.“)
- 13 Pro naše téma je důležité, že v článku 145 se zdůrazňuje, že autonomní společenství mohou spolupracovat, v žádném případě se ale nesmí sdružovat: „1. V žádném případě není přípustné vytvoření federace autonomních společenství.“ („1. En ningún caso se admitirá la federación de Comunidades Autónomas“). Určitou výjimkou je tzv. *disposición transitoria cuarta* španělské ústavy, týkající se AS Baskicko a Navarra.
- 14 Úlohu a podobu těchto statutů popisuje článek 147 ústavy:
 „1. V rámci toho, co stanovuje tato ústava, budou statuty základní institucionální normou každého autonomního společenství a stát je bude uznávat a chránit jako integrální součást svého právního pořádku. („1. Dentro de los términos de la presente Constitución, los Estatutos serán la norma institucional básica de cada Comunidad Autónoma y el Estado los reconocerá y amparará como parte integrante de su ordenamiento jurídico.“)
 2. Autonomní statuty budou muset obsahovat: („Los Estatutos de autonomía deberán contener:“)
 a) Pojmenování společenství, jež bude nejlépe odpovídat jeho historické identitě („La denominación de la Comunidad que mejor corresponda a su identidad histórica“).
 b) Vymezení jeho území („La delimitación de su territorio“).
 c) Jméno, způsob organizace a sídlo vlastních autonomních institucí („La denominación, organización y sede de las instituciones autónomas propias“).
 d) Kompetence přijaté v rámci stanoveném ústavou a základy pro převod příslušných služeb na společenství („Las competencias asumidas dentro del marco establecido en la Constitución y las bases para el traspaso de los servicios correspondientes a las mismas“).
 3. Reforma statutů bude odpovídat postupům, jež tyto statuty ustanovují, a vždy budou vyžadovat schválení Všeobecnými kortesy prostřednictvím organického zákona („La reforma de los Estatutos se ajustará al procedimiento establecido en los mismos y requerirá, en todo caso, la aprobación por las Cortes Generales, mediante ley orgánica“.“
- 15 Které konkrétní kompetence může autonomní společenství převzít, je stanoveno v článku 148 ústavy. Našeho tématu, tj. jazykových otázek, se nepřímou říká více těchto kompetencí, uvedme ale jen jednu, velmi důležitou pro další výklady: „17a Podpora kultury, bádání, a je-li to případné, výuky jazyka autonomního společenství („17.ª El fomento de la cultura, de la investigación y, en su caso, de la enseñanza de la lengua de la Comunidad Autónoma“).“
- 16 Tyto záležitosti řeší článek 149 ústavy. I jazykových otázek se týká např. hned první část: „1a Úprava základních podmínek, jež zajistí rovnost všech Španělů při výkonu práv a při plnění ústavou daných povinností („1.ª La regulación de las condiciones básicas que garanticen la igualdad de todos los españoles en el ejercicio de los derechos y en el cumplimiento de los deberes constitucionales“).“

Současné Španělsko se tak skládá ze 17 takových autonomních společenství a ze dvou autonomních měst, nalézajících se v severní Africe (Ceuta, Melilla). Jejich přehled je obsažen v tabulce 1 (rozloha) a v tabulce 2 (počet obyvatel).

Polohu jednotlivých autonomních společenství zachycuje Mapa 2 (viz Příloha).

Podíváme-li se na tabulky 1 a 2 a vztáhneme-li údaje v nich obsažené k tématu, které je předmětem našeho zájmu, můžeme konstatovat, že mezi autonomními společenstvími jsou významné rozdíly, pokud jde o velikost a počet obyvatel, a tím pádem i důležitost pro celek.

Tabulka 1. Autonomní společenství podle velikosti území

	Autonomní společenství / autonomní město	Rozloha (km²)	Podíl na celku (v %)
1	Castilla y León (Kastilie a León)	94 226	18,6
2	Andalucía (Andalusie)	87 268	17,2
3	Castilla-La Mancha (Kastilie-La Mancha)	79 463	15,7
4	Aragón (Aragonie)	47 719	9,4
5	Extremadura	41 635	8,2
6	Cataluña/Catalunya (Katalánsko)	32 107	6,3
7	Galicia/Galicia, Galiza (Galicie)	29 574	5,8
8	Comunidad Valenciana/Comunitat Valenciana (Valencijské společenství)	23 255	4,6
9	Región de Murcia (Murcijský region, Murcia)	11 313	2,9
10	Principado de Asturias (Asturské knížectví, Asturie)	10 604	2,1
11	Comunidad Foral ¹⁷ de Navarra (Navarra)	10 391	2,0
12	Comunidad de Madrid (Madridské společenství)	8022	1,6
13	Canarias (Kanárské ostrovy)	7447	1,5
14	País Vasco/Euskadi (Baskicko)	7234	1,4
15	Cantabria (Kantabrie)	5326	1,0
16	La Rioja	5045	1,0
17	Islas Baleares/Illes Balears (Baleárské ostrovy)	4992	1,0
18	Ceuta	19	0,0
19	Melilla	12	0,0
	Celkem	504 645	100,0

17 Španělské slovo *foral* v názvu společenství (které se ostatně objevuje i v řadě navarrských zákonů apod.) odkazuje k historickým výsadám spjatým s tímto územím (španělsky *fueros*).

Tabulka 2. Počet obyvatel autonomních společenství (předběžná data k 1. 1. 2022, zdroj: INE)¹⁸

Autonomní společenství / autonomní město	Počet obyvatel	Podíl na celku (v %)
1 Andalusie	8 472 407	17,879890
2 Katalánsko	7 763 362	16,383505
3 Madridské společenství	6 751 251	14,247602
4 Valencijské společenství	5 058 138	10,674530
5 Galicie	2 695 645	5,688802
6 Kastilie a León	2 383 139	5,029300
7 Baskicko	2 213 993	4,672339
8 Kanárské ostrovy	2 172 944	4,585711
9 Kastilie-La Mancha	2 049 562	4,325329
10 Murcijský region	1 518 486	3,204564
11 Aragonie	1 326 261	2,798898
12 Baleárské ostrovy	1 173 008	2,475478
13 Extremadura	1 059 501	2,235937
14 Asturské knížectví	1 011 792	2,135253
15 Navarra	661 537	1,396086
16 Cantabria	584 507	1,233525
17 La Rioja	319 796	0,674887
18 Melilla	86 261	0,182042
19 Ceuta	83 517	0,176252
Celkem	47 385 107	100

Pokud jde o velikost, vidíme, že tři největší společenství (Kastilie a León, Andalusie a Kastilie-La Mancha) představují v úhrnu více než 51 % španělského území. Vztáhneme-li velikost společenství k jazykové otázce, můžeme konstatovat, že pět největších společenství je jednojazyčných (resp. nejde o území s kooficiálním jazykem). Území společenství, kde je kooficiálním jazykem katalánština (Katalánsko, Valencijské společenství, Baleárské ostrovy), představují celkem necelých 12 % rozlohy Španělska, území galicijského jazyka (Galicie) necelých 6 % a území baskického jazyka (Baskicko a Navarra) necelých 3,5 %. V úhrnu tedy autonomní společenství s některým z kooficiálních jazyků představují necelých 22 % území.

Zaměříme-li se na počet obyvatel, situace je odlišná. Katalánsko je druhým, Valencijské společenství čtvrtým, Galicie pátým, Baskicko sedmým a Baleárské ostrovy dvanáctým nejlidnatějším autonomním společenstvím. V úhrnu platí, že ve společen-

18 INE: Estadística del Padrón Continuo. Datos provisionales a 1 de enero de 2022 (dostupné na https://www.ine.es/dyngs/INEbase/es/operacion.htm?c=Estadística_C&cid=1254736177012&idp=1254734710990).

stvích, kde je kooficiálním jazykem katalánština, žije zhruba 30 % obyvatel Španělska (jak vyplývá z dalších výkladů, to samozřejmě neznamená, že 30 % obyvatel Španělska má jako hlavní nebo snad dokonce jediný jazyk katalánštinu; podobně to platí pro galicijštinu a baskičtinu). Na území galicijského jazyka pak žije necelých 6 % obyvatel Španělska, v autonomních společenstvích zahrnujících historická území baskického jazyka více než 6 %. Můžeme tedy konstatovat, že v autonomních společenstvích, kde se mluví kooficiálními jazyky, žije zhruba 42 % obyvatel Španělska.

Už z tohoto triviálního srovnávání vyplývá, že řešení jazykové otázky v nejvyhraněnější podobě (tj. v oblastech s kooficiálním jazykem) se týká velké části obyvatel Španělska (méně významná, byť stále významná, jsou tato autonomní společenství z hlediska rozlohy). Z toho plyne, že opravdu nejde o okrajový problém (a to v tuto chvíli necháváme stranou území, kde se mluví jazyky ze skupin C a D, viz výše).

Autonomní společenství se však neliší jen počtem obyvatel a rozlohou, významné rozdíly můžeme pozorovat, i pokud jde o další faktory.

Ekonomická síla

- V roce 2020¹⁹ měly v přepočtu na jednoho obyvatele nejvyšší hrubý národní produkt Madridské společenství, Baskicko a Navarra, nad průměrem Španělska jako celku byla ještě autonomní společenství Katalánsko, Aragonsko a La Rioja; lze tedy říci, že hned tři ze společenství s kooficiálním jazykem patří mezi ekonomicky nejsilnější. Nepřekvapuje, že při prosazování svých zájmů ekonomicky silná vícejazyčná autonomní společenství argumentují mimo jiné právě svým ekonomickým výkonem.

Vnitřní územní struktura

- Většina autonomních společenství se vnitřně dále člení na tzv. provincie. Jak vyplývá z Mapy 3 (viz Příloha), současné Španělsko sestává z 50 provincií (k nim je jako samostatné celky třeba přičíst Ceutu a Melillu). V některých případech provincie představují významná, ucelená historická území se svébytnou historií a kulturou. Vnitřní členitost jednotlivých autonomních společenství je různá – ty největší se skládají z mnoha provincií (Kastilie a León z 9, Andalusie z 8 apod.), některá (Asturie, Kantabrie...) mají provincii jen jednu.

Míra přináležitosti obyvatel k AS a identifikace s ním

- U některých autonomních společenství (Katalánsko, Baskicko) je vědomí přináležitosti obyvatel k AS velmi silné, jinde je slabší (to je dáno historickými, národnostními a dalšími faktory). V některých případech je silnější vědomí přináležitosti k provincii – např. provincii Segovia bylo třeba vlastně „donutit“ k tomu, aby se přihlásila k některému z autonomních společenství (konkrétně ke společenství Kastilie a León; jinými slovy, vazba k většímu celku, než je provincie, je zde slabá).²⁰

19 INE: Contabilidad Regional de España. CRE. Serie 2000–2020 (dostupné na https://www.ine.es/dyngs/INEbase/es/operacion.htm?c=Estadistica_C&cid=1254736167628&menu=ultiDatos&idp=1254735576581).

20 Není předmětem této práce právní a politologický popis uspořádání dnešního Španělska ani vývoje, který k němu vedl.

Způsob schválení statutu

- Autonomní statuty vznikaly – pochopitelně vždy v souladu se španělskou ústavou – různým způsobem, základním principem byla svobodná vůle společenství, jež je přijímala. Jen ve čtyřech případech (Andalusie, Baskicko, Galicie, Katalánsko) byl vznik potvrzen referendem.

Vnitřní uspořádání, orgány moci, kompetence

- Španělská ústava jasně říká, v jakém obecném rámci se autonomní statuty mohou pohybovat, co mohou a co nemohou stanovovat – jak se tyto možnosti využijí, je na příslušném autonomním společenství. Orgány moci v jednotlivých společenstvích tak mají různá jména, různou strukturu a mocenské uspořádání je odlišné v každém z nich. S kompetencemi předanými španělskou ústavou zacházejí AS rovněž různě a liší se i míra spokojenosti s podobou těchto kompetencí (to ostatně v jednotlivých kapitolách ukážeme na kompetencích spojených s jazykovými otázkami). Konkrétní podoba kompetencí je a vždy byla předmětem politického vyjednávání reprezentace daného AS s centrální vládou a jednotlivá společenství byla při těchto jednáních nesterpně úspěšná, takže mezi AS existují v tomto smyslu velké rozdíly (nejúspěšnější bylo v tomto ohledu Baskicko).

Pro sociolingvistickou analýzu je důležité, že hranice autonomních společenství se nepřekrývají s hranicemi jazykovými (srovnej k tomu Mapu 1 a Mapu 2 v Příloze). Tato skutečnost má totiž zcela praktické důsledky:

- 1) Týmž kooficiálním jazykem se často mluví na území více autonomních společenství, tj. týž jazyk podléhá úpravám více autonomních statutů, což pochopitelně situaci daného jazyka komplikuje (komplikuje se definice normy – jednotlivá AS totiž mají vlastní normotvorné instituce –, stírá se vědomí příslušnosti k jednomu celku apod.).
- 2) Centrální španělská jazyková politika bere v úvahu situaci ve všech autonomních společenstvích, tj. vždy přihlíží též k situaci ostatních AS s kooficiálním jazykem, což situaci znepřehledňuje.

2.3 HISTORIE JAZYKŮ A DIALEKTŮ

2.3.1 VNĚJŠÍ HISTORIE

Cílem této knihy je popsat dnešní jazykovou situaci ve Španělsku – máme-li ale pochopit dnešní stav, je nutné stručně charakterizovat vývoj, který k němu vedl.

Podrobný popis historie jazyků Pyrenejského poloostrova pochopitelně souvisí s obecnou historií území a je velmi komplikovaný. Zjednodušeně můžeme říci, že se odehrával v několika etapách (následující periodizace vychází především ze Zavadila 1998 a 2015, odráží ale obecně dělení převažující v odborné literatuře, srov. např. Abad Nebot 2008).

PŘEDŘÍMSKÉ (PŘEDLATINSKÉ) OBDOBÍ

Na poloostrově se mluvilo řadou jazyků, ale o mnohých z nich víme jen málo (jistě je, že ne všechny byly indoevropské, obecně byly navzájem nesrozumitelné). I z toho důvodu se spíše než o jazycích mluví o etnických skupinách, které na poloostrově žily. Tak například na severu to byli předchůdci Basků (více k nim a jejich jazyku kapitola 3.3), na východě Iberové, na jihu Tartésové, na západě Lusitanové a ve středu poloostrova směrem na sever Keltové (resp. Keltiberové). Jména některých menších, méně významných etnik (Asturové, Kantabrové) dávají tušit souvislost s názvy dnešních míst či jazyků. Podrobněji k tomu v češtině Zavadil (1998, 29–41).

OBDOBÍ LATINY, NÁSTUP IBEROROMÁNŠTINY

Příchod latiny (po roce 218 př. n. l.) zásadně změnil situaci: rozšíření latiny vedlo po určitém období soužití k zániku všech zmiňovaných jazyků s výjimkou baskičtiny. Latina (rozšířená zde v podobě tzv. vulgární latiny) se na poloostrově šířila v různých místech různou rychlostí. Tento proces je nazýván romanizací a mluvené latině, která dala v Hispánii vzniknout různým románským jazykům, se říká románština, konkrétně, pro odlišení od románštin na jiných územích, iberorománština. K dovršení romanizace, jež tedy spočívala v tom, že tento jazyk přejímalo místní obyvatelstvo (často existovalo delší období bilingvismu, tj. období koexistence románštiny a původního místního jazyka), došlo až na přelomu 6. a 7. století (nejsevernější území, tj. severní Aragonie). Území baskického jazyka romanizováno nebylo, Zavadil (1998, 52) uvádí, že značná část baskického území se pokastilštila až v 16.–20. století. Chápeme-li období nástupu vulgární latiny a jejího vývoje v podobě iberorománštiny jako jeden celek, můžeme v souladu se Zavadilem (1998, 52 n.) vymezit tři jeho základní etapy:

- 1) Římskou fází iberorománštiny, trvající až do příchodu Vizigótů, jež je charakterizována nejprve vojenským dobýváním území Římany, později upevňováním římské moci; z jazykového hlediska je pro ni typická již zmíněná romanizace (jde tedy o období let 218 př. n. l. – 415 n. l.).
- 2) Vizigótskou fází iberorománštiny, trvající od příchodu Vizigótů (415 n. l.) do příchodu prvních Arabů (711 n. l.); podstatné je, že latina nejenže nebyla vytlačena, nýbrž byla posílena ve své pozici prestižního, kulturního a komunikačního jazyka a postupem času se romanizovali i vládnoucí Vizigóti (to bylo jistě způsobeno i tím, že vizigótské období se vyznačovalo neustálými vnitřními boji); iberorománština se v této době postupně rozrůžňuje na místní dialekty.
- 3) Mozarábskou²¹ fází iberorománštiny, trvající od příchodu Arabů do vítězství tzv. reconquisty, tedy znovudobývání území z arabského područí, tj. do pádu Granady

21 Mozarábové byli románští křesťané žijící pod nadvládou Arabů.

v roce 1492;²² tehdejší iberorománština již vykazovala poměrně značnou dialektální rozrůzněnost.

Posledně jmenovaná třetí fáze existence iberorománštiny je pro účely tohoto textu nejzajímavější: přestože by se z tradičního vnímání reconquisty jako boje mezi křesťany a Araby mohlo vysuzovat, že proti Arabům stála jakási jednotná skupina, není tomu tak, protože v křesťanském táboře spolu jednotlivá království či hrabství soupeřila o hegemonii, a paralelně vlastně probíhal souboj o hegemonii i mezi variantami iberorománštiny, mezi zárodky budoucích románských jazyků. Na reconquistě se tak podílelo:

- království asturské (už od 8. století), po přesunutí královského dvora do Leónu království leónské (od 10. století);
- hrabství, později království navarrské (kde se většinou mluvilo baskicky; už od 8. století);
- království aragonské (které původně jako hrabství bylo součástí navarrského království);
- hrabství barcelonské (jež v 10. století vzniklo z několika hrabství tvořících tzv. Hispánskou marku);
- původně nevelké hrabství kastilské²³ (od 9. století).

Následující průběh byl velmi komplikovaný – zjednodušeně řečeno, složitý vývoj vedl k postupnému posilování kastilského hrabství, jež bylo v 11. století povýšeno na království a po spojení s leónským královstvím se v roce 1038 stalo královstvím kastilsko-leónským. Tento velmi silný státní útvar sjednotil severozápad poloostrova (od Navarry na západ), což bylo v boji pro Arabům zásadní. Na východ od tohoto útvaru postupně územně sláblo království navarrské, mj. proto, že se od něj roku 1035 oddělilo aragonské území a vzniklo království aragonské. Další vývoj království kastilsko-leónského i království navarrského byl v 11. století dosti komplikovaný, protože došlo k bratrovražednému souboji dědiců těchto království, nicméně na konci tohoto vývoje bylo kastilsko-leónské království stejně silné, navarrské ale přišlo o část území, protože oblast La Rioja přešla pod kastilskou nadvládu. Kastilský prvek byl tak stále výraznějším hegemonem, což potvrzovaly i jeho úspěchy ve vytlačování Arabů.

Paralelní jazykový vývoj odrážel události politické. Arabská nadvláda rozhodně neznamenala zánik románského jazykového elementu, ten jen absorboval některé zejména lexikální arabské vlivy.

Odpor potomků iberorománského obyvatelstva proti Arabům, v tuto chvíli již spíše křesťanských národů, vedl k postupnému zatlačování arabského elementu od severu na jih. S tímto postupem je spjat i vývoj jazykových variant, které jsou od 10. století už natolik odlišené od latiny, že můžeme mluvit o samostatných jazycích. Jak už jsme uvedli, zhruba až do 13. století nesou označení *romances*, tj. románština nebo spíše ro-

22 Arabská nadvláda tedy trvala celkem téměř 800 let, takže je pochopitelné, že popis by jen základních historických událostí této doby zcela přesahuje možnosti tohoto textu; více k němu Zavadila (1998, 54 n.).

23 Dle Zavadila (1998, 57) se od 9. století začalo východní pohraničí asturského království nazývat *Castella* (tj. Pevňstky) podle pohraničních pevností, které měly toto království chránit proti Arabům.

mánštiny, protože nejde zdaleka o jednotný jazyk (to je dáno územím, odkud se daná varianta rozšířila, a vlivem místních prerománských jazyků). S postupem reconquisty se tak vytvořil následující stav: na západě to byl (řečeno dnešními slovy) galicijsko-portugalský element a interdialekt astursko-leónský (zvaný také *el bable*, viz dále kapitola 3.5.2), uprostřed kastilština, na východě interdialekt navarrsko-aragonský a dialekty katalánské (srov. k tomu Zavadil 1998, 61). Další vývoj spočíval v neustálém šíření kastilské varianty, souvisejícím s politickou hegemonií Kastilie v procesu reconquisty. Na konci reconquisty už se kastilština rozšířila po celé délce poloostrova od severu na jih.²⁴ Na západě zůstal zachován galicijsko-portugalský prvek, který dal vzniknout dnešní portugalštině a galicijštině, na východě se uchovala katalánština se svými variantami. Již konstatovaný vzmach kastilštiny byl jedním z důvodů úpadku asturskoleonské varianty (ta se už od středověku k dřívější slávě nevrátila). V 16. století výrazně ztratila na významu i aragonština, takže od té doby už můžeme více méně mluvit o stejné jazykové konfiguraci jako dnes, tj. o portugalštině a galicijštině na západě, o postupně vsudypřítomné kastilštině a o katalánštině na východě (svou pozici, byť na již menším území, si uchovává baskičtina). Jak uvidíme v příslušných kapitolách, všechny uvedené jazyky se už v průběhu svého vývoje členily na dialekty a existovaly též přechodné, hraniční útvary (*hablas de frontera*) – i o těch bude ještě řeč, zejména o těch na pomezí portugalsko-španělském a aragonsko-kastilském (více k tomu Moreno Fernández a Otero Roth 2016, 45–46, a Moreno Fernández 2020).

2.3.2 OBECNÝ SOCIOLINGVISTICKÝ HISTORICKÝ RÁMEC

Jak vyplývá z výše řečeného, od 16. století můžeme na (dnešním) španělském území mluvit s jistým zjednodušením o velmi podobné konfiguraci jazyků a dialektů, jaké vidíme dnes. Podrobnosti o jejich rozšíření a vitalitě v jednotlivých obdobích nalezneme čtenář v příslušných kapitolách (3.–3.5). Z nich také vyplyne, jaká byla v jednotlivých obdobích jazyková politika centrálního státu i to, jak vypadalo soužití a jazykový kontakt na územích, kde bylo jazyků více. V této kapitole se pokusíme stručně načrtnout obecný rámec, ve kterém se život jednotlivých jazyků ze sociolingvistického hlediska odehrával.

Stručný popis vývoje nám ukázal, že postupem času určité jazyky získávaly prostor na úkor jazyků jiných (srov. k tomu obecnou lingvistickou charakteristiku in Andreose a Renzi 2013). To platí zejména o kastilštině: ta je, jak uvádí Ramallo (2018, 464), od konce středověku jazykem moci, což podle něj vedlo a dodnes vede k diskriminaci těch skupin obyvatelstva, která nemají kastilštinu jako první jazyk.

Klíčovým momentem pro moderní dějiny soužití jazyků, který zásadně poznamenal další vývoj, bylo vyhlášení dekretů zvaných *Decretos de Nueva Planta* (1701–1719), jež byly důsledkem tzv. války o španělské dědictví a jimiž byly nejenom zrušeny instituce a zákony území tvořících Korunu aragonskou (tj. království valencijského, aragonské-

24 Z jazykového hlediska je paradoxní, že kastilština byla jazykově pro poloostrov nejméně typická, ostatní varianty měly blíže k původní románštině z období vizigótského (více k tomu Zavadil 1998, 61).

ho a mallorského, a také barcelonského knížectví), ale jako jediný institucionální jazyk byla zavedena kastilština (více k tomu dále kapitola 3.2.2). Vzorem byl centralistický bourbonský model francouzský. Jazykové důsledky porážky ve válce byly pro zmiňovaná území pochopitelně vážné (jejich výčet pro katalánsky mluvící země přináší mj. Ferrer i Gironès 1986). Bochmann (2018, 440 n.) uvádí, že tato politika, spočívající v šíření kastilštiny na všechna území, pokračovala i v 19. století, a to zvláště v katalánsky mluvících oblastech, protože – jak ostatně vyplývá i z výkladů v kapitolách 3.3 a 3.4 – baskičtina nebyla v tu dobu v oficiální komunikaci příliš užívána a galicijština byla mluvou nižších vrstev (Ramallo 2018, 464, nicméně konstatuje, že třebaže se katalánština a galicijština přesouvaly spíše jen do oblasti ústního užívání, neznamenalo to pro ně ztrátu vitality). Podle Bochmanna (2018, 440) postrádala vnímavost k jazykovým požadavkům mluvčích menších jazyků i hnutí usilující o změnu stávajícího systému (např. tzv. cádizské kortesy a jimi připravovaná ústava z roku 1812). Odtud pramení vznik emancipačních hnutí, jež popisujeme v dalších kapitolách (*Renaixença*, *Rexurdimento*...), vznik jazykových a kulturních institucí, vzmach literatury a kultury v 19. a na začátku 20. století atd. Směřování katalánsky, galicijsky a baskicky mluvících území k autonomii nalezlo podporu tzv. 2. španělské republiky, založené v roce 1931, byť napětí mezi obranou jednoty národa/Španělska a různými podobami touhy po autonomii/nezávislosti představovalo důležité téma. Diskuse o autonomních statutech (v Katalánsku a Baskicku statut opravdu vznikl) i celá řada změn v oblasti jazykové byly ukončeny tzv. španělskou občanskou válkou (1936–1939). Nástup Franka k moci znamenal nejenom anulování již přijatých kroků směřujících k autonomii, ale též odsunutí menšinových jazyků z veřejného prostoru a zahájení represivních opatření (více k tomu Bochmann 2018, 450).

Frankova smrt (1975) a následný přechod k demokracii vedly nejen k vytvoření demokratické ústavy v roce 1978, ale též k decentralizaci a k vytvoření autonomních společenství s vlastními autonomními statuty. Podrobný popis této nejnovější historie a současnosti bude hlavním tématem jednotlivých monograficky laděných kapitol (3.1–3.5).

Tento stručný popis historického rámce mj. ukazuje úzkou souvislost jazykových otázek s politickým vývojem země a odráží dlouhodobý souboj mezi centralistickým a decentralizovaným principem vládnutí a uspořádání státu. Domníváme se, že spravedlivé posouzení vývoje ve Španělsku po roce 1975 musí připustit, že míra decentralizace a demokratizace je výrazná, že na místní úroveň bylo přepuštěno velké množství pravomocí různého druhu (což mimochodem znamená značnou komplikaci pro vládnutí na centrální úrovni) a že byla přijata celá řada úspěšných jazykových opatření, která velmi zlepšila situaci menšinových jazyků. Pohled na situaci menších jazyků v jiných zemích nás v tomto názoru utvrzuje. Tento názor ale nesdílí zdaleka všichni badatelé. Jak je možné hledět na srovnání situace ve Francii (s jediným oficiálním jazykem a s baskičtinou, okcitanštinou atd. ve zcela okrajové roli) a ve Španělsku (s všudypřítomnou kooficiální katalánštinou, baskičtinou a galicijštinou), ukazuje Bochmann (2018, 456): „The extent to which centralization endeavours could succeed depended decisively on the actual balance of power. In France, as early as the sixteenth century,

the absolutist royalty was successful in making the language of Paris the administrative language and the language of intellectual elites within the strictly centralized organization of the country. The French Revolution culturally and linguistically engendered a political consensus of a broad majority of the population which remains to this day. Such a national consensus was never considered in Spain, as from the very start the rule of Castilian-speaking monarchy was founded on the repression of the subjected allophone parts of the country, which – undoubtedly in modified ways – is still pursued in the present politics of Madrid, particularly towards Catalonia and the Basque Country.“

Autor je ve svých textech velmi kritický k postupu španělského státu, neboť ho považuje za nedostatečně demokratický a málo vstřícný k menšinovým jazykům. Jiný, extrémně centralistický postup v minulosti, který vedl k naprosté marginalizaci menšinových jazyků, je jím ale přijímán s odkazem na konsenzus populace. Chápání konsenzu populace jako dostatečného důvodu pro centralistický postup vedoucí k zásadnímu poškození postavení menších jazyků je v sociolingvistické literatuře dosti častý (naznačuje ho i Ramallo 2018 a další), je ovšem pravděpodobné, že aktivní uživatelé menšinového jazyka vždy zůstávají stranou takového konsenzu, tj. oni i jejich jazyk vycházejí jako poškození. Domníváme se proto, že uplatňování kritéria konsenzu jako legitimizace postupu proti menším jazykům může vést k nepřijatelnému dvojímu měřítku u téže situace. V tomto textu se, jak už bylo řečeno, pokusíme situaci popsat s pochopením pro to, že jednotlivci i společnost mohou mít v jazykových otázkách různé strategie, že tyto strategie jsou legitimní navzdory tomu, že si většina myslí něco jiného, a především se pokusíme posuzovat celou věc nepředpojatě, neideologicky, jak jen to bude možné.

2.4 ÚPRAVA JAZYKOVÝCH OTÁZEK V ÚSTAVĚ A AUTONOMNÍCH STATUTECH

Z historického exkurzu, obsaženého v kapitole 2.3, snad jasně vyplývá, že ten, kdo chce legislativně upravit užívání jazyků ve Španělsku, čelí nelehkému úkolu. Je zřejmé, že tím nejtěžším, tím, co odlišuje Španělsko od většiny evropských zemí, je úprava vztahů mezi jazykovou skupinou A (španělština) a skupinou B (zejména baskičtina, galicijština, katalánština; k našemu dělení jazyků na skupiny viz výše kapitola 2.1).

Autoři španělské ústavy se vydali cestou, která vychází z klíčové premisy, že španělština je oficiálním jazykem země, který musí všichni obyvatelé znát, zároveň ale explicitně mluví o tom, že v příslušných autonomních společenstvích jsou místní jazyky (tj. jazyky ze skupiny B) kooficiálními jazyky, a deleguje rozsáhlé jazykové pravomoci na místní samosprávu.

Španělská ústava²⁵ mluví o španělském národě (*Nación española*), vyjádřením jehož vůle dle textu ústava je. V Preambuli je explicitně zmiňována vůle „chránit všech-

25 Španělská ústava, nejvyšší právní norma, vstoupila v platnost 29. prosince 1978 (byla potvrzena referendem konaným 6. prosince 1978, v němž na otázku „Schvaluje návrh ústavy?“ odpovědělo Ano 87, 78 % hlasujících,

ny Španěly a všechny národy Španělska při uplatňování lidských práv, jejich kultur a tradic, jazyků a institucí“.²⁶ Zároveň se v 2. článku konstatuje, že „Ústava se zakládá na nerozlučné jednotě španělského národa, společné, nedělitelné vlasti všech Španělů, a uznává a garantuje právo na autonomii národností a oblastí, které ji tvoří, a solidaritu mezi nimi všemi“.²⁷ Pro jazykové otázky je klíčový článek 3, který se cele věnuje jazykům a říká:

1. Kastilština²⁸ je oficiálním španělským jazykem státu. Všichni Španělé mají povinnost ji znát a právo ji užívat.
2. Ostatní španělské jazyky budou rovněž oficiální v příslušných autonomních společenstvích ve shodě s jejich statuty.
3. Bohatství různých jazykových variant Španělska je kulturním dědictvím a bude předmětem zvláštní úcty a ochrany.²⁹

Tímto článkem je tedy mezi jazyky vytvořena hierarchie, jež se odráží v našem dělení do skupin A–D: španělština je v této hierarchii nejvyšší, je jazykem celého území a všichni obyvatelé mají povinnost ji znát. Z celošpanělského hlediska na nižším stupni jsou jazyky, které jsou kooficiální na daném území (ve španělské terminologii se vžil označení *lengua propia*, vlastní jazyk). Na posledním stupni jsou jazyky ostatní (skupiny C a D), jež nemají oficiální status, třebaže, jak praví ústava, jsou kulturním dědictvím a předmětem zvláštní úcty a ochrany.

Ústava tak systém vystavuje na tzv. principu teritoriality, znamenajícím, že např. baskičtina je oficiálním jazykem pouze na územích baskického jazyka, nikoli na celém území státu (podrobněji k němu viz dále). Ústava zároveň v článku 139 říká, že „všichni Španělé mají stejná práva a povinnosti na jakékoli části území státu“.³⁰ Interpretace tohoto článku je důležitou součástí některých jazykových sporů, např. ve chvíli, kdy se objevují požadavky, aby španělština přestala být oficiálním jazykem na dvojjazyčných územích nebo naopak aby se kooficiální jazyky staly kooficiálními na celém území Španělska.

Vztáhneme-li jazykovou otázku k již komentovaným kompetencím, které ústava svěřuje do rozhodovací sféry autonomních společenství, resp. jejich autonomních statutů, připomeňme již uvedenou oblast školství a jazyka, který se v něm používá.

tj. 58,97 % z těch, kteří měli hlasovací právo (<https://app.congreso.es/consti/constitucion/elaboracion/index.htm>, https://www.boe.es/diario_boe/txt.php?id=BOE-A-1978-30906). Ústava se skládá z preambule a 169 článků.

26 „Proteger a todos los españoles y pueblos de España en el ejercicio de los derechos humanos, sus culturas y tradiciones, lenguas e instituciones.“

27 „La Constitución se fundamenta en la indisoluble unidad de la Nación española, patria común e indivisible de todos los españoles, y reconoce y garantiza el derecho a la autonomía de las nacionalidades y regiones que la integran y la solidaridad entre todas ellas“ (překlad do češtiny komplikuje skutečnost, že slovo *nación*, primárně „národ“, může mít též význam „vlast“).

28 Tedy španělština, viz dále 3.1.3.

29 „1. El castellano es la lengua española oficial del Estado. Todos los españoles tienen el deber de conocerla y el derecho a usarla.

2. Las demás lenguas españolas serán también oficiales en las respectivas Comunidades Autónomas de acuerdo con sus Estatutos.

3. La riqueza de las distintas modalidades lingüísticas de España es un patrimonio cultural que será objeto de especial respeto y protección.“

30 „Todos los españoles tienen los mismos derechos y obligaciones en cualquier parte del territorio del Estado.“

Podobně se autonomní statuty vyjadřují k jazyku užívanému ve státní správě, médiích, soudnictví atd. Ústava tyto záležitosti komentuje většinou velmi obecně, např. článek 20 uvádí, že „zákón bude regulovat organizaci a parlamentní kontrolu komunikačních médií zřizovaných státem nebo jakoukoli veřejnou institucí a bude garantovat přístup do těchto médií pro signifikantní společenské a politické skupiny, a to při respektování plurality společnosti a různých jazyků Španělska“.³¹ V příslušných kapitolách ukážeme, že konkrétní způsob, jak jednotlivá autonomní společenství uplatňují kompetence spjaté s užíváním jazyků, je často předmětem sporů, jež někdy přesahují hranice daného AS.

2.5 EVROPSKÝ RÁMEC JAZYKOVÉ OTÁZKY

Jak známo, evropské dokumenty se k jazykovým otázkám vyjadřují dosti obecně, takže odvolávat se na ně je v rámci konfliktů spjatých s jazykem, kterými se zde zabýváme, v zásadě bezpředmětné.³²

Smlouva o Evropské unii v článku 3 odstavce 3 velmi obecně konstatuje, že Evropská unie „respektuje svou bohatou kulturní a jazykovou rozmanitost a dbá na zachování a rozvoj evropského kulturního dědictví“.

Listina základních práv Evropské unie v článku 21 uvádí, že „se zakazuje jakákoli diskriminace založená zejména na pohlaví, rase, barvě pleti, etnickém nebo sociálním původu, genetických rysech, jazyku, náboženském vyznání nebo přesvědčení, politických názorech či jakýchkoli jiných názorech, příslušnosti k národnostní menšině, majetku, narození, zdravotním postižení, věku nebo sexuální orientaci“, protože, jak se praví tamtéž v článku 22, „Unie respektuje kulturní, náboženskou a jazykovou rozmanitost“.

Přestože se ve španělských jazykových sporech ta či ona strana ohání odkazem na tyto evropské dokumenty, obecně nelze konstatovat, že by tato ustanovení nebyla respektována, byť samozřejmě interpretace spojení „diskriminace založená na jazyku“ může být různá. V každém případě platí, že konkrétní kroky jsou v kompetenci jednotlivých států.

Důležitým evropským dokumentem souvisejícím s ochranou menších jazyků je Evropská charta regionálních či menšinových jazyků (*European Charter for Regional or Minority Languages*),³³ dokument, který vstoupil v platnost 1. 3. 1998 (poté, co ho ratifikovaly první země; dokument sám byl přijat některými zeměmi Rady Evropy 5. 11.

31 „3. La ley regulará la organización y el control parlamentario de los medios de comunicación social dependientes del Estado o de cualquier ente público y garantizará el acceso a dichos medios de los grupos sociales y políticos significativos, respetando el pluralismo de la sociedad y de las diversas lenguas de España.“

32 K obecným možnostem práva regulovat jazykové otázky srov. Dunbar 2001.

33 Menšinové jazyky jsou v článku 1 definovány jako jazyky, které jsou „(i) tradičně užívány na daném území státu občany tohoto státu, kteří tvoří skupinu početně menší než ostatní obyvatelstvo státu, a (ii) odlišné od úředního jazyka (úředních jazyků) tohoto státu; neoznačuje dialekty úředního jazyka (úředních jazyků) státu ani jazyky migrantů“. K pojmu menšinový jazyk více Sloboda (2017b).

1992). Tento dokument vychází z obecně přijímaného názoru, že jazyky jsou součástí kulturního dědictví a jako takové si zaslouží ochranu. Jak známo, každá země, která dokument podepíše, uvádí, kterých jazyků se na jeho území charta týká a které články charty hodlá uplatňovat (z toho vyplývá, že nemusí uplatňovat všechny).

Španělsko dokument podepsalo hned 5. 11. 1992 a ratifikovalo 9. 4. 2001. V účinnost vešel 1. 8. 2001. Při ratifikaci konstatovalo, že

- v souladu s textem Charty se za regionální nebo menšinové jazyky považují jazyky uznané za oficiální autonomními statuty autonomních společenství Baskicko, Katalánsko, Baleárské ostrovy, Galicie, Valencie a Navarra (řčeno jinak, baskičtina, galicijština a katalánština);
- jako regionální nebo menšinové jazyky se chápou též ty, které jsou považovány za chráněné autonomními společenstvími na územích, kde se jimi tradičně mluví (jinými slovy, jsou to i jazyky ze skupiny C, jsou-li zmíněny jako chráněné v příslušném autonomním statutu; více k tomu kapitola 3.5).

V dokumentu o ratifikaci je dále vyjmenováno, která ustanovení Charty budou aplikována na kooficiální jazyky a která na jazyky ostatní.³⁴

Od roku 2001 je plnění závazků přijatých Španělskem předmětem diskusí a sporů, většinou ryze politického charakteru,³⁵ jejichž detailní popis přesahuje možnosti tohoto textu. Podstatné je, že skupina expertů pověřených Radou Evropy periodicky hodnotí plnění přijatých závazků. Pokud jde o Španělsko, 4. hodnotící zpráva vznikla v roce 2015 (Committee of Experts, 2015), 5. v roce 2019 (Committee of Experts, 2019). Z těchto hodnotících zpráv jsou vyvozena doporučení Rady Evropy dané zemi.

V této souvislosti je nicméně důležité zdůraznit, že jde o závazky přijaté dobrovolně a že mnohé další země Chartu vůbec neratifikovaly, což je např. v případě Francie (která dokument podepsala, ale neratifikovala), tj. země, na jejímž území se rozkládá část historických baskických regionů, důležitý faktor ve vnitrošpanělské diskusi (mnozí se domnívají, že lze těžko kritizovat Španělsko za některé detaily aplikování závazků z Charty, když např. situace baskičtiny na francouzském území je, pokud jde o práva uživatelů jazyka, méně příznivá). Více k Chartě v románském/španělském kontextu Ghimenton a Depau (2018, 572 n.).

K některým závěrům hodnotící komise se vrátíme v kapitole 4.

Dalším důležitým dokumentem, který spoluvytváří obecný rámec pro naše téma, je Atlas světových jazyků v ohrožení UNESCO (*UNESCO Atlas of the World's Languages in Danger*), který umožňuje zasadit úvahy o stavu, resp. kritické situaci určitého jazyka do celosvětového kontextu. Jak známo, tento atlas identifikuje ohrožené jazyky a míru jejich ohrožení hodnotí pěti stupni, zranitelný (*vulnerable*), ohrožený (*definitely endangered*), vážně ohrožený (*severely endangered*), kriticky ohrožený (*critically endangered*) a vyhynulý (*extinct*). Atlas se zabývá pěti jazyky, o nichž uvádí, že se jimi mluví ve Španělsku: za zranitelný jazyk považuje baskičtinu, za ohrožený aragonštinu, asturleon-

34 Více k tomu [https://www.boe.es/eli/es/ai/1992/11/05/\(1\)](https://www.boe.es/eli/es/ai/1992/11/05/(1)), <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=declarations-by-treaty&numSte=148&codeNature=1&codePays=SPA>.

35 Srov. např. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-8-2016-000913_ES.html.

štinu a gaskonštinu (tento jazyk, kterým se mluví především ve Francii, připisuje atlas Španělsku pro jeho přítomnost v oblasti údolí Valle de Arán v Katalánsku, což je sporné hodnocení, více k tomu kapitola 5.2) a za vyhynulý jazyk guanche z Kanárských ostrovů. Pro interpretaci těchto závěrů jsou pochopitelně důležitá použitá kritéria, k nim více přímo v Atlasu.³⁶ Pro naše účely uvedme, že podstatným faktorem je pro autory Atlasu mezigenerační výměna, jež mj. odráží rozdíl mezi zranitelným jazykem („most children speak the language, but it may be restricted to certain domains (e.g., home)“) a ohroženým jazykem („children no longer learn the language as mother tongue in the home“) (viz <http://www.unesco.org/languages-atlas/>).³⁷

V příslušných kapitolách se k tématu mezigenerační výměny podrobně vrátíme.

2.6 KRITÉRIA PRO HODNOCENÍ VITALITY JAZYKA

Moderní sociolingvistická literatura vymezuje nejrůznější kritéria pro hodnocení vitality jazyků, a to jak pro hodnocení konkrétních jednotlivých jazyků, tak i pro srovnávání jazyků a vyhodnocování stupně relativní vitality.³⁸ Naším cílem není analyzovat teoreticky toto obecné téma, nicméně rádi bychom posoudili popisované jazyky na základně nejčastěji používaných kritérií tohoto druhu – a v kapitole 4 se pokusíme tyto jazyky srovnat navzájem.

Zvláštní pozornost budeme při popisu jednotlivých jazyků (ve shodě s Ramallem 2018 a dalšími) věnovat zejména těmto kritériím:

1) MEZIGENERAČNÍ PŘENOS

Existuje obecná shoda na tom, že přerušeni mezigeneračního přenosu mezi rodiči a dětmi, příp. prarodiči a dětmi představuje významné ohrožení pro daný jazyk, protože právě rodina se považuje za nejpřirozenější prostředí, kde se dítě nenásilným způsobem učí jazykem mluvit, ale také vnímat ho jako přirozenou součást svého života, své kultury a své identity; není náhodou, že jde o klíčové kritérium používané zmiňovaným Atlasem světových jazyků v ohrožení UNESCO.

³⁶ <http://www.unesco.org/languages-atlas/>

³⁷ Připomeňme, že pro jazyky, které nejsou ohrožené a nejsou proto do Atlasu zařazené, platí, že „language is spoken by all generations; intergenerational transmission is uninterrupted“.

³⁸ UNESCO (2003, s. 2) konstatuje, že „language is in danger when its speakers cease to use it, use it in an increasingly reduced number of communicative domains, and cease to pass it on from one generation to the next. That is, there are no new speakers, adults or children“. Za klíčové faktory, kterým věnuje samostatné kapitoly, považuje mezigenerační jazykový přenos, celkový počet mluvčích, kvantitativní poměr mezi těmito mluvčími a celou populací, změny v doménách užívání jazyka, užívání jazyka v nových doménách a mediích a dostupnostu materiálů pro studium jazyka.

2) PRÁVNÍ OCHRANA A UZNÁNÍ

Právní ochrana, kterou poskytuje ústava a další základní právní dokumenty daného státu, je pro uchování vitality jazyka rovněž klíčová; důležité pochopitelně je, aby se nejednalo jen o ochranu „na papíře“, aby byla skutečná (to bývá často předmětem sporů, protože konkrétní realizace obecných principů nebývá vždy jasná).

3) PŘÍTOMNOST VE ŠKOLSTVÍ, STÁTNÍ SPRÁVĚ, PRÁVNÍM SYSTÉMU, VEŘEJNÝCH SLUŽBÁCH A MÉDIÍCH

Tyto konkrétní oblasti života se obvykle považují za nejdůležitější pro uchování jazyka a posilování jeho vitality; obecný rámec toho, do jaké míry je daný jazyk přítomen v těchto oblastech, je dán dokumenty uvedenými v bodu 2; v případě Španělska bude zásadním faktorem skutečnost, že řešení jazykových otázek v mnohých z těchto oblastí bylo z centrální úrovně přesunuto na autonomní společenství.

4) SPOLEČENSKÁ PRESTIŽ

Historie ukazuje, že společenská prestiž určitého jazyka může být zásadním faktorem v jeho „souboji“ s jinými jazyky o přežití (jako příklad můžeme uvést latinu, která se jako prestižnější jazyk prosadila v románském jazykovém okruhu proti ostatním jazykům, totéž se jí ale nepodařilo v oblasti řeckého vlivu proti prestižní řečtině). Co vlastně společenská prestiž znamená, lze obtížně definovat: obecně vzato jde o souhrn následujících faktorů (v každém jednotlivém případě je význam konkrétních faktorů různý):

- vnímání jazyka jeho uživateli – daný jazyk je společenstvím hodnocen kladně nebo nikoli, je vnímán jako prestižní nebo méně prestižní (např. proto, že je užíván v určitém prostředí, které je považováno za prestižní); ty méně prestižní jsou obvykle v horší situaci, protože uživatelé se domnívají, že pro ně je méně výhodné takovým jazykem mluvit;
- jazyk moci – daný jazyk je nebo není jazykem vládnoucí skupiny, je nebo není jazykem zákonů atd. (jak ukazuje příklad latiny v románském okruhu, skutečnost, že je daný jazyk jazykem moci, nutně neznamená, že je uživatelům přímo mocensky/násilím vnučován);
- jazyk modernosti – kritérium, které někdy bývá nazýváno „jazykem pokroku“;
- existence psané formy – historie ukazuje, že existence psané formy jazyk zásadně zvýhodňuje, protože ho v mnoha ohledech upevňuje a konsoliduje;
- existence standardu – kodifikovaná norma jazyka jazyk stabilizuje, dává danému společenství sjednocující prostředek pomáhající překonat dialektální rozrůzněnost a vytváří základ pro jednotnou výuku ve školách.

Všemi těmito kritérii se budeme v následujících kapitolách přímo nebo nepřímo zabývat a ve shrnující kapitole 4 se pak pokusíme porovnat zkoumané jazyky právě na základě těchto hledisek.

2.7 VZÁJEMNÁ SROZUMITELNOST

Na základě výše popsaného společného původu většiny jazyků na Pyrenejském poloostrově i zvláštní konfigurace jejich vzájemných vztahů není překvapivým faktem, že tyto jazyky vykazují určitý, v některých případech značný stupeň vzájemné srozumitelnosti. Moreno Fernández a Otero Roth (2016, 28) k tomu říkají: „Románské jazyky disponují pozoruhodným jazykovým odstupňováním, které umožňuje částečnou vzájemnou srozumitelnost mezi mluvčími sousedícími geolingvistickými variantami: romanisté tak konstatovali, že provensálština je spojovníkem mezi francouzštinou a katalánštinou a že gaskonština jím je mezi francouzštinou a španělštinou, stejně jako jím galicijština může být mezi španělštinou a portugalsštinou. Tato jazyková blízkost umožňuje mluvit z historického hlediska o galicijsko-portugalské variantě, ona umožňuje, že historické varianty v Katalánsku, na Baleárách nebo ve Valencii nesou společné označení katalánština.“³⁹ Historický rozměr věci je tedy zřejmý, uvažujeme-li ale o uspořádání jazykové situace ze sociolingvistického a dnešního hlediska, zásadním faktorem je skutečná srozumitelnost mezi jazyky na španělském území.

Multilingvismus může mít více podob, jde o velmi komplikovaný fenomén. My se budeme v jednotlivých kapitolách věnovat obyvatelům dvojjazyčných území a mj. analyzovat, do jaké míry mluví – vedle španělštiny – druhým jazykem. Ve většině případů tedy půjde o multilingvismus/bilingvismus (přinejmenším částečně) aktivní. Pro pochopení situace je ale třeba posoudit, do jaké míry existuje na španělském území též bilingvismus receptivní, pasivní.⁴⁰ Konkrétně nás bude zajímat, do jaké míry rozumí monolingvní mluvčí španělštiny, žijící na jednojazyčných územích, menšinovým jazykům, tj. baskičtině, galicijštině a katalánštině (to, do jaké míry rozumí např. mluvčí katalánštiny galicijštině, necháváme v tuto chvíli stranou). Stupeň receptivního bilingvismu mluvčích španělštiny na jednojazyčných územích je důležitý mj. pro to, aby bylo možné posoudit, do jaké míry je reálné, aby se zrušil princip teritoriality – k němu viz dále –, tj. aby byly menšinové jazyky oficiálními jazyky na celém území.

Fenomén receptivního bilingvismu je hojně studován obecně (srov. např. ten Thije a Zeevaert 2007) i v konkrétních podobách. Mrva (2018 a 2020) shrnuje mj. výzkum situace ve skandinávských jazycích a konstatuje, že k receptivnímu bilingvismu na Pyrenejském poloostrově a specificky ve Španělsku existuje velmi málo dat. Jeho vlastní výzkum (Mrva 2018) se zaměřuje na jednojazyčné mluvčí španělštiny, kteří žijí na jednojazyčných územích a kteří nemají historické vazby ke dvojjazyčným územím a menšinovým jazykům ani podstatnější kontakt s nimi. Takovým mluvčím předložil

39 „Las lenguas romances se disponen en un curioso escalonamiento lingüístico que hace posible la intercomprensión parcial entre hablantes de variedades geolingüísticas vecinas: de hecho los romanistas han hablado de que el provenzal es un eslabón entre el francés y el catalán y de que el gascón lo es entre el francés y el español, como el gallego puede serlo entre el español y el portugués. Esa cercanía lingüística es la que permite hablar históricamente de una modalidad gallego-portuguesa y es la que explica que las variedades históricas de Cataluña, Baleares o Valencia reciban la denominación común de catalán.“

40 Tyto termíny jsou některými badateli považovány za synonymní, jinými nikoli, někteří dokonce popírají vhodnost termínu pasivní. Více k tomu Mrva (2018 a 2020).

dotazník, na kterém ověřoval, do jaké míry rozumí v psané a mluvené podobě baskičtině, galicijštině, katalánštině a portugalštině. Výsledky shrnuje tabulka 3.

Tabulka 3. Porozumění monolingvních španělských mluvčích menšinovým jazykům (převzato z Mrva [2018, 229] a mírně upraveno)

Čtení		Poslech		Celkově	
Jazyk	Porozumění (v %)	Jazyk	Porozumění (v %)	Jazyk	Porozumění (v %)
galicijština	82,09	katalánština	76,38	galicijština	78,56
portugalština	68,57	galicijština	75,04	katalánština	62,66
katalánština	48,95	portugalština	14,47	portugalština	41,52
baskičtina	1,71	baskičtina	3,43	baskičtina	2,57

Tento výzkum je jen nevelkou sondou a pracoval se spíše skromným jazykovým materiálem, uvedená procenta tedy nelze brát v jejich absolutní hodnotě, nicméně ukazuje některé obecné tendence:

- genealogická a typologická odlišnost baskičtiny vede k tomu, že jde – až na izolovaná, známá slova – o jazyk pro španělské mluvčí nesrozumitelný;
- výsledky porozumění čtenému a slyšenému textu jsou různé, zásadní roli hraje výslovnostní blízkost/vzdálenost daného jazyka španělštině, proto je portugalština podstatně srozumitelnější v psané než v mluvené podobě;
- galicijština se dle tohoto průzkumu jeví jako nejsrozumitelnější jazyk, následována katalánštinou.

Jak už bylo řečeno, průzkumu se zúčastnili jen jednojazyční mluvčí španělštiny bez kontaktu s menšinovými jazyky. Řada mluvčích ale žije v oblastech, které sousedí s dvojjazyčnými oblastmi, příp. mají s těmito oblastmi (a tamním jazykem) pravidelný kontakt – v takovém případě pochopitelně porozumění danému menšinovému jazyku stoupá.

Přestože výše uvedená data mohou vytvářet dojem, že porozumění galicijštině a katalánštině je na velmi solidní úrovni (baskičtina je úplně jiný případ), nelze zapomínat na již zmiňovaný charakter výzkumu – nešlo o simulaci běžné komunikace v běžných podmínkách. Obecně proto panuje konsenzus v tom, že pokud by měly být tyto jazyky oficiálními jazyky na celém území Španělska, museli by na úřadech, v nemocnicích atd. v monolingvních španělských oblastech působit lidé s aktivní dvojjazyčnou kompetencí, běžný jednojazyčný mluvčí španělštiny funkční mezijazykovou komunikaci s člověkem hovořícím např. katalánsky nezvládne.

Na závěr poznamenejme, že přirozený častý kontakt mezi španělskými a portugalštinými mluvčími vedl k tomu, že se vytvořil specifický komunikační prostředek, kterému se říká *portuñol*: jde o způsob pomalé komunikace založený na tom, že každý mluví svým jazykem, ale zjednodušeným a využívajícím společné, oběma srozumitelné báze.

2.8 SOUČASNÁ JAZYKOVÁ SITUACE VE ŠPANĚLSKU JAKO SOBOJ TENDENCÍ A STRATEGIÍ

Následující kapitoly předloží ucelený obraz jazykové situace v konkrétních oblastech dnešního Španělska. Shrnutí závěrů z jednotlivých území a jednotlivých jazyků bude pak věnována kapitola 4, nicméně už nyní můžeme velmi obecně popsat základní tendence a individuální a kolektivní strategie, které můžeme pozorovat na územích s kooficiálními jazyky (tj. v autonomních společenstvích, kde se mluví též baskicky, galicijsky a katalánsky/valencijsky). V každém jednotlivém případě bude situace jiná, ale přesto se můžeme pokusit o jisté zobecnění.

Pokud jde o obecnější tendence související s jazykem, můžeme pozorovat dva vyhraněné póly:

1) Tendenci bezvýhradně podporovat užívání menšinových jazyků ve školství, státní správě a jinde, příp. obecně v celé společnosti, a to explicitně na úkor španělštiny. Argumentační východiska jsou nejčastěji tato:

- menšinové jazyky jsou na daném místě „původním“ jazykem, v minulosti byla jejich role a význam daleko větší než dnes;
- k současnému horšímu postavení vedly prokazatelné křivdy ze vzdálenější i bližší minulosti (z těch novějších bývají nejčastěji uváděny obecný postoj Frankova režimu k menšinovým jazykům a masivní imigrace z ostatních území Španělska nebo z Hispánské Ameriky, jež vedly k narušení přirozeného vývoje menšinového jazyka a k rozšíření a následné dominanci španělštiny);
- tyto křivdy je nutno napravit bezpodmínečnou podporou menšinového jazyka, a to i za cenu vysokých nákladů a použití opatření, která bude část populace (ta, která preferuje španělštinu) odmítat.

Extrémní polohou této tendence je snaha potlačit užívání španělštiny úplně (tj. zbavit ji na daném území postavení oficiálního jazyka) a mířit k monolingvismu v menšinovém jazyce.

Kritici této tendence vidí v jejím uplatnění ohrožení práv té části populace, která mluví především, příp. jenom španělsky, což je i vzhledem k početnosti této skupiny nepřijatelné.

2) Tendenci umírněně podporovat užívání menšinových jazyků, ale nikoli na úkor španělštiny.

Argumentační linie je tato:

- ke křivdám docházelo, ale současný vývoj vede k výraznému vylepšení postavení menšinových jazyků (a postoj španělského státu k menšinovým jazykům je ve srovnání s některými jinými evropskými státy velmi vstřícný);
- není možné napravovat historické křivdy křivdami novými – a k těm by omezení práva užívat španělštinu (nebo dokonce jeho zrušení) nepochybně vedlo;
- území menšinových jazyků jsou součástí španělského státu, proto musí být španělština i na nich jedním z oficiálních jazyků.

Extrémní varianta této tendence – požadavek používat na těchto územích jen španělštinu – se v seriózní diskusi neobjevuje.

Odpůrci této argumentační linie namítají, že ve skutečnosti jde o podporu španělštiny na úkor menšinových jazyků, protože ochrana španělštiny podle nich znamená redukování prostoru pro menšinové jazyky, což vzhledem k jejich (ve srovnání se španělštinou) nevýhodné pozici znamená jejich poškození.

Tyto dvě tendence představují spíše póly škály, mezi kterými existuje řada mezistupňů, a mají nepochybně souvislosti politické, které nejsou předmětem této práce (s první tendencí bude pochopitelně často spjato odmítání příslušnosti daného území ke Španělsku, tedy volání po nezávislosti daného území, druhá tendence může být spojena s podporou silného postavení centrální španělské vlády).

Tyto obecné tendence se pak odrážejí v individuálních strategiích jednotlivých mluvčích. Na sledovaných územích lze tedy nalézt:

- a) mluvčí jednoznačně preferující místní jazyk a užívající španělštinu jen málo nebo vůbec;
- b) mluvčí střídající oba jazyky dle určité strategie;
- c) mluvčí mluvící menšinovým jazykem jen málo nebo vůbec (sem patří často přistěhovalci z jiných částí Španělska nebo z jiných španělsky mluvících zemí).

Souvislost mezi těmito individuálními strategiemi a výše uvedenými tendencemi je u skupiny a) a c) zřejmá, u skupiny b) je nejasnější:

- mluvčí důsledně odmítající španělštinu (a) budou převážně zastánci tendence dostat menšinový jazyk do všech sfér života společnosti;
- mluvčí neznalí menšinového jazyka (c) budou pochopitelně pro co nejširší přítomnost španělštiny ve veřejném životě;
- mluvčí střídající oba jazyky (b) představují nejčastější případ, u nich nejsou souvislosti s obecnými tendencemi přímočaré ani předvídatelné.

Volba zmiňovaných individuálních strategií je ovlivňována řadou faktorů: vedle individuálního názoru a osobní/rodinné historie daného jednotlivce hrají roli i vnější vlivy, např. společenská či ekonomická výhodnost určitého způsobu jazykového chování. To samozřejmě poskytuje prostor pro to, aby se centrální či autonomní instituce snažily toto chování ovlivnit: příkladem může být nutnost doložit znalost určitého jazyka při zájmu o určitou práci, vytváření pracovních míst v oblasti výuky či šíření určitého jazyka apod.

Z toho všeho vyplývají dvě skutečnosti, které je třeba mít při čtení následujících kapitol na paměti:

- 1) situace je opravdu mimořádně složitá a nabízí velmi komplikovanou typologii individuálních i kolektivních přístupů k jazyku;
- 2) je velmi zjednodušující vztahovat jazykové otázky zcela přímočaře k ideovým nebo politickým názorům.

2.9 NĚKTERÉ DŮLEŽITÉ POJMY A SOUVISLOSTI

V kapitolách 3.2–3.5 bude popsána situace jednotlivých menšinových jazyků. Při popisu budou používány některé standardní sociolingvistické pojmy, jejichž znalost se předpokládá (bilingvismus, diglosie⁴¹ atd.), bude ale odkazováno též k některým fenoménům a pojmům, které jsou běžnou součástí jazykového světa dnešního Španělska a diskusí o něm, a přitom o některých z nich platí, že jsou ve španělském kontextu vnímány nebo definovány jinak, než bývá obvyklé. Proto je budeme nejprve stručně charakterizovat.

JAZYKOVÁ STANDARDIZACE

Proces vytváření jazykového standardu,⁴² tj. jazykové varianty, která je mluvčími sdílena jako standardní a je kodifikovaná pomocí jazykové normy (v češtině je ustálený pojem spisovný jazyk). Existence standardu je pro každý jazyk zásadně důležitá, protože standard mj. sjednocuje jazykové společenství,⁴³ stabilizuje jazyk a je významnou součástí identity daného společenství, neboť přispívá k identifikaci jednotlivce se společenstvím, jeho historií, kulturou atd. a k vymezení vůči společenstvím jiným (více k tomu Garvin 1993, v českém prostředí mj. Nebeská 2003). Jak uvidíme v následujících kapitolách, proces standardizace nebyl u menšinových jazyků španělského území snadný, vlivem politických událostí byl nepravidelný a přerušovaný, což mělo vliv i na jeho postavení v souboji s jinými jazyky (podstatným problémem byl též nevyjasněný vztah mezi standardem a substandardy, tj. jazykovými variantami užívanými na různých územích daného jazyka). Není náhodou, že se tématu standardizace zejména menšinových jazyků věnuje ve španělské sociolingvistice velká pozornost – standardizace se analyzuje obecně i v aplikaci na různé jazyky (srov. k tomu např. Giralt Latorre a Nagore Laín 2018).

JAZYKOVÝ KONFLIKT

Termín užívaný v hispanistické sociolingvistice slouží k obecnému označení toho, co je vlastně hlavním tématem tohoto textu: soužití jazyků ve Španělsku je vnímáno jako problematické, konfliktní. Pojem používají zejména odborníci popisující situaci z hle-

41 Diglosie byla Fergusonem (1959) definována jako vztah mezi jazykovými variantami, ve kterém je kladen důraz na rozdílné užívání v závislosti na příslušné sociálně-kulturní situaci. Prestižnější varianta H (angl. *high*) se častěji využívá v oficiální dokumentaci, při obchodním styku, v celostátních médiích či institucionalizovaném kontextu. Méně prestižní varianta L (angl. *low*) je obvykle přítomná v domácím či rodinném prostředí a především v neformálním jazykovém kontaktu.

42 Jazykový standard jsou „... kodifikované jazykové prostředky, které se společně vyskytují v žánrech jazyka s vysokým stupněm propracovanosti (elaborace) a které se systematicky vyučují a prosazují ve vzdělávacím procesu. Jde o sociálně podmíněný jev, který se vytváří v každém kulturně vyspělém jazykovém společenství“ (Dovalil, 2017).

43 A sjednocuje pochopitelně i jazyk (ostatně účelem jakékoli standardizace je sjednocení pomocí zavádění standardů).

diska menšinových jazyků. Někdy se objevuje též v obecnějším významu „jakýkoli spor týkající se jazyka“ (např. v souvislosti se vztahem mezi katalánštinou a valencištinou).

JAZYKOVÁ SUBSTITUCE

Termín hojně používaný zejména katalánskou a baskickou sociolingvistikou a odpovídající zavedenému pojmu *language shift* (česky jazykový posun, jazyková směna). Sloboda (2017a) ho definuje jako změnu obvyklého užívání jednoho jazyka v obvyklé užívání jazyka jiného („díky pracím sociolingvisty J. A. Fishmana později převládlo chápání jazykového posunu jako skupinového jevu, kdy celé společenství víceméně postupně opouští jeden jazyk v každodenní komunikaci ve prospěch jiného jazyka“). Na územích, kterými se zabýváme v této knize, se zkoumá, do jaké míry dochází k jazykové substituci menšinových jazyků většinou španělštinou, a nebezpečí jazykové substituce se uvádí jako hlavní argument pro zavádění opatření na podporu užívání menšinových jazyků.

JAZYKOVÁ NORMALIZACE

Tento termín se nevztahuje ke kodifikaci jazyka ani k vytváření jeho normy.⁴⁴ Byl zaveden valencijským sociolingvistou Lluísem Vicentem Aracilem v roce 1965 jako pojem, který označuje opak tzv. jazykové substituce, tj. jako proces, během kterého dochází k zachování, udržení menšinového jazyka navzdory kontaktu s většinovým jazykem. Byl hojně používán v katalánské, baskické a galicijské sociolingvistice v období španělského přechodu k demokracii a objevuje se v názvech různých zákonů a institucí spjatých s jazykovým plánováním. V mezinárodní sociolingvistice se používá termín *reversing language shift* (reverzní posun jazyka, obrácení směru jazykového posunu), zavedený Fishmanem (1991). K obecné charakteristice těchto pojmů viz Sloboda (2017a).

MATEŘSKÝ JAZYK

Spojení „mateřský jazyk“ se v běžném jazyce používá neterminologicky, jeho definice jako termínu je nicméně komplikovaná, protože mj. bývá v různých zemích a různých společenstvích vnímán jinak (viz k tomu Sloboda 2017c). V tomto textu budeme rozlišovat mezi a) *prvním jazykem* (*first language*, *lengua inicial*, tj. jazykem, který si člověk osvojil v životě jako první a který bývá v didaktice i jinde nazýván L1) a b) *jazykem, se kterým se identifikuje, jazykem identifikace* (tj. ke kterému má nejbližší vztah). Tyto jazyky mohou být u konkrétního jedince totožné, ale nemusí. Stejným, ale také jiným jazykem může být u konkrétního jednotlivce také tzv. *obvyklý jazyk*, tj. jazyk, který užívá obvykle, nejčastěji. Například v AS Baskicko je zvykem, že i rodiče, kteří baskičtinu

44 K chápání normy v románských jazycích viz Lebsanft a Tacke 2020.

neovládají dobře a mezi sebou používají španělštinu, hovoří s dětmi baskicky s cílem zachovat kontinuitu jazyka.

Pro pochopení dalších výkladů ještě zdůrazněme, že:

- u tématu užívání jazyka ve školství je třeba důsledně rozlišovat mezi výukou jazyka (tj. např. katalánštiny) jako samostatného předmětu a výukou v jazyce (tj. tím, že např. katalánština je jazykem výuky, ve kterém spolu učitel a student komunikují);
- otázka výuky jazyků / v jazycích se někdy zasazuje do obecného rámce tzv. plurilingvismu, tj. vícejazyčnosti, tj. např. požadavek na výuku v menšinovém jazyce se interpretuje jako součást výchovy k mnohojazyčnosti; důsledkem tohoto přístupu je v některých koncepcích delegování španělštiny do pozice jednoho z (cizích) jazyků, takže se např. staví do pozice rovnocenné s angličtinou; toto srovnání je věcně těžko obhajitelné, protože role angličtiny jako jazyka výuky na univerzitách, případně na některých základních a středních školách má zcela jiné cíle a východiska než výuka ve španělštině.

JAZYKOVÁ IMERZE

(ŠP. INMERSIÓN LINGÜÍSTICA, ANG. LANGUAGE IMMERSION, KAT. IMMERSIÓ LINGÜÍSTICA, BASK. MURGILTZE LINGUISTIKOA, GAL. INMERSIÓN LINGÜÍSTICA)

Vzdělávací nástroj používaný ve vícejazyčných oblastech a spočívající v tom, že se mluvčí jednoho jazyka „ponoří“ do jazyka druhého, konkrétně např. kastilsky mluvící děti jsou záměrně vystaveny výuce výhradně v katalánštině. Jak vyplývá z následujících kapitol, program přinesl ve Španělsku své plody v podobě rozšíření znalosti kooficiálních jazyků mezi původně monolingvními mluvčími španělštiny, je ale spjat s kontroverzemi. Zastánci šíření menšinových jazyků je vnímán veskrze pozitivně, protože je chápán jako nástroj odstraňující nevýhodnější postavení kooficiálního jazyka (španělsky všichni mluví, menšinových jazykem nikoli, a to je třeba odstranit, je to vlastně služba jednojazyčným jedincům, naučí se i druhý oficiální jazyk, a tím pádem budou mít lepší vyhlídky na trhu práce atd.). U části jednojazyčných mluvčích španělštiny vyvolává protesty upozorňující na to, že dítě může být vyučováno v kooficiálním jazyce, přestože ho neumí, nechce jím mluvit a jako občan španělského státu ani nemusí, jak praví ústava. Kolem aplikace programu ve školách se odehrála a odehrává celá řada sporů, jež mají mj. vést ke stanovení povinné míry přítomnosti jednotlivých jazyků ve školách.

NOVÍ MLUVČÍ

V reakci na přerušovaný mezigenerační jazykový přenos kooficiálních jazyků vznikl v posledních desetiletích fenomén tzv. nových mluvčích menšinových jazyků (*new speakers*). Jde převážně o mladé lidi, kteří se z vlastní vůle rozhodnou naučit kooficiální jazyk, třebaže mu v rodině vůbec nebyli vystaveni, a tomuto jazyku dávají přednost v běžné komunikaci. Jde tedy o osobní rozhodnutí, motivované nejčastěji snahou vě-

domě posílit pozici kooficiálního jazyka a přihlásit se k jeho tradici. Očekávatelným důsledkem způsobu osvojení je skutečnost, že jazyková úroveň těchto mluvčích je zejména v prvotních fázích nižší a že jejich mluva může vykazovat vliv jazyků jiných (typicky španělštiny). Více k tomu např. Pujolar a Puigdevall 2015, O'Rourke, Pujolar a Ramallo 2015, Ó Murchadha, Hornsby, Smith-Christmas a Moriarty 2018, Mrva 2020 a mnozí další. K tématu se vrátíme na příslušných místech u jednotlivých jazyků.

PRINCIP TERITORIALITY

Princip spočívající v tom, že kooficiální jazyky (baskičtina, galicijština, katalánština) jsou oficiálními jazyky pouze na území, kde se jimi mluví, tj. v příslušných autonomních společenstvích, nikoli na celém území Španělska (na rozdíl od španělštiny jako oficiálního jazyka celého Španělska; více k němu např. Ramallo 2018, 465). Tento princip má celou řadu praktických důsledků, jimiž budeme věnovat pozornost v kapitolách věnovaných jednotlivým jazykům.

ŠKOLSTVÍ VE ŠPANĚLSKU

V kapitolách věnovaných jednotlivým dvojjazyčným územím se výrazně zaměříme na školství. Jak uvidíme, otázky spjaté se školstvím jsou do značné míry svěřeny do kompetence vlád jednotlivých autonomních společenství, základní uspořádání je ale společné pro celý stát.

Jak uvádí Kratochvílová (2020, 57), španělský vzdělávací systém se podobá systému českému. Předškolnímu vzdělávání odpovídá tzv. *educación infantil*, nepovinná fáze týkající se dětí do šesti let. Povinné základní vzdělávání se skládá jako u nás ze dvou stupňů, tzv. primárního vzdělávání (*educación primaria*), vztahujícího se na děti mezi 6 a 12 lety, a povinného sekundárního vzdělávání (*educación secundaria obligatoria*, ESO), povinného pro věkovou skupinu 12–16 let. Našemu střednímu školství (gymnázia, střední odborné školy, odborná učiliště) odpovídají tzv. *bachillerato* (zjednodušeně řečeno škola zakončená maturitou) a *formación profesional* (tj. profesní vzdělávání), obojí nepovinné. Vysokoškolské vzdělávání je jako u nás třístupňové, bakalářskému studiu přibližně odpovídá tzv. *grado*, navazujícímu magisterskému tzv. *máster* a doktorskému *doctorado*. Kratochvílová (tamtéž) se věnuje především primárnímu vzdělávání a konstatuje, že se v něm nabízejí tři typy škol: 1) bezplatné školy veřejné (*centros públicos*), 2) placené školy soukromé (*centros privados*, což jsou často školy mezinárodní nebo alternativní), 3) školy polosoukromé (*centros concertados*, placené částečně z veřejných peněz, částečně z příspěvků rodičů, často jde – což je vzhledem ke španělské tradici pochopitelné – o školy církevní).

Z tohoto dělení pochopitelně vyplývá i míra potenciálního vlivu státní správy na činnost jednotlivých typů škol a také na jazykové otázky: tento vliv je největší u veřejných škol, nejméně významný u škol soukromých. Jak ještě uvidíme, různá autonomní společenství tento nástroj jazykové politiky využívají různým způsobem.

Důsledkem je, že situace, do kterých se dostávají děti na vyrůstající na vícejazyčném území, jsou v dnešním Španělsku velmi pestré, což je dáno kombinací místního školského jazykového systému a jazykové situace v rodině, zahrnující i jazykové strategie dospělých členů rodiny. Kratochvílová (2020, 57 n.) konstatuje, že aplikujeme-li typologii, kterou uplatňuje De Houwer 1990 nebo Serratrice 2018, setkáme se dnes ve Španělsku jak s dětmi typu BFLA (*Bilingual First Language Acquisition*, tedy vystavenými více jazykům od narození nebo brzy po narození), tak i s dětmi typu ESLA (*Early Second Language Acquisition*, tedy vystavenými druhému jazyku později). Autorka to vidí jako důsledek skutečnosti, že různorodost dnešní španělské situace nabízí hned několik typů multilingvismu/bilingvismu, konkrétně (v typologii, kterou nalezneme u Romaine 1995 a později u Deumerta 2011) hned čtyř typů:

- typ, kde dítě čelí dvěma domácím jazykům (každý rodič mluví na dítě jiným jazykem, jeden je dominantní; často to bývá v manželstvích, kde jeden z mluvčích je z jiné části Španělska a neovládá dobře místní kooficiální jazyk);
- typ tzv. non-dominantního domácího jazyka I (oba rodiče mluví na dítě jedním jazykem, v okolním prostředí ale převažuje jazyk druhý; nejčastěji je prvním z těchto jazyků kooficiální jazyk, druhým jazyk oficiální, tj. španělština, v dnešním Katalánsku by ale byly myslitelné už i případy opačné);
- typ tzv. non-dominantního jazyka II (oba rodiče i nejbližší okolí mluví na dítě jedním jazykem, druhý si osvojí až ve škole; autorka uvádí jako příklad situaci v galicijsky mluvících rurálních oblastech nebo naopak v španělsky mluvících přistěhovaleckých komunitách);
- typ užívající oba jazyky (*language mixing*, *code switching*, oba rodiče mluví na dítě oběma jazyky, časté např. v Baskicku).

Všechny uvedené termíny budou podrobněji komentovány při popisu situace v jednotlivých jazycích.

**3. CHARAKTERISTIKA
JAZYKŮ SOUČASNÉHO
ŠPANĚLSKA**

PETR ČERMÁK
(UNIVERZITA KARLOVA)

V této kapitole nalezne čtenář informace o jednotlivých jazycích současného Španělska, zasazené do sociolingvistického kontextu. Naším cílem je ukázat soužití jazyků na jednotlivých dvojjazyčných územích. Abychom tohoto cíle dosáhli, musíme popsat všechny souvislosti, které jsou pro pochopení tohoto soužití nutné. Proto je obsahem každé podkapitoly monograficky zaměřené na konkrétní jazyk základní popis tohoto jazyka včetně statistických dat, jeho analýza zahrnující stručnou strukturní jazykovou charakteristiku, historii s důrazem na události, které jsou významné pro chápání současného stavu, a přesné vymezení územního rozšíření. Další části těchto podkapitol jsou věnovány již striktně sociolingvistickým otázkám, totiž na podrobné analýze současného užívání daného jazyka založené na statistických údajích, a to pochopitelně s přihlédnutím k právnímu rámci, k právní úpravě jazykových otázek na daném území (bude nutné rozlišovat mezi právní úpravou, tj. tím, jak jsou jazykově otázky upraveny zákony, a jazykovou politikou, tj. praktickým uplatňováním práv a povinností). Sociolingvistická data ilustrují současnou situaci v nejdůležitějších sférách života, tj. zejména v rodině, školství, státní správě a médiích. Pozornost je věnována též otázce jazykové normy a kodifikace, jež je pro reálný život jazyka ve společnosti zásadně důležitá. Zobecnění dat poslouží k popisu základních tendencí a proudů, které lze dnes ve společenstvích užívajících daný jazyk sledovat.

První z jazyků, kterému bude věnována pozornost (v kapitole 3.1), totiž španělština/kastilština, se od ostatních popisovaných jazyků liší. Jako oficiální jazyk celého španělského území je ve zcela jiném postavení, je pro ostatní jazyky referencí, vůči které se vymezují. Navíc jde o jazyk světový, jehož význam daleko přesahuje hranice Španělska, takže jeho být jen stručná komplexní charakteristika, přihlížející ke stejným aspektům, k jakým přihlížíme u ostatních jazyků (tj. v kapitolách 3.2 a dále), by zcela přesahovala možnosti tohoto textu (navíc popis tohoto jazyka mimo dvojjazyčná území, tj. v monolingvní části Španělska nebo dokonce mimo Španělsko, by k našemu tématu soužití jazyků ve Španělsku řekl velmi málo). Proto je kapitola 3.1 stručnější než kapitoly následující a soustřeďuje se jen na obecnou charakteristiku španělštiny, jež umožní dobře chápat rámec situace na dvojjazyčných územích. Větší pozornost je věnována těm aspektům historie, přítomnosti či fungování tohoto jazyka, které souvisejí se soužitím s ostatními jazyky.

3.1 ŠPANĚLŠTINA

Kastilština neboli španělština (k terminologii viz dále kapitola 3.1.3) je jediným oficiálním jazykem celého španělského území, zároveň je ale jazykem mnoha dalších světových zemí. Podle nejnovějších údajů (IC 2021)⁴⁵ byla v roce 2021 mateřským jazykem téměř 493 milionů obyvatel (tj. cca 6,3 % světové populace) a počet potenciálních uživatelů španělštiny (k nim IC řadí rodilé mluvčí, mluvčí s omezenou znalostí a studenty španělštiny jako cizího jazyka)⁴⁶ překročil 591 milionů lidí (tj. zhruba 7,5 % světové populace). Španělština je tak ve světě druhým mateřským jazykem s největším počtem mluvčích (po mandarínské čínštině) a třetím jazykem s největším počtem potenciálních uživatelů, za angličtinou a mandarínštinou.

Předmětem této práce je Španělsko, zajímat nás bude jen současná situace španělštiny v této zemi, poznamenejme ale, že dle IC (2021) bylo v roce 2021 ve Španělsku 43 636 756 rodilých mluvčích⁴⁷ španělštiny, tj. cca 8,85 % všech rodilých mluvčích španělštiny ve světě. Z toho vyplývá, že španělsky mluvící svět je dnes především neevropský. IC (2021) ve svých statistikách rozděluje tento svět na státy, kde je španělština národním, oficiálním nebo dominantním jazykem, a státy, kde oficiálním jazykem není. Do první skupiny patří 21 zemí, s výjimkou Španělska a Rovnickové Guineje hispanoamerických, a v úhrnu v nich žije takřka 448 milionů rodilých mluvčích španělštiny (jen v Mexiku je jich takřka 125 milionů, nad 20 milionů pak v Kolumbii, Argentíně, Španělsku, Venezuele a Peru; v průměru se u těchto zemí podíl rodilých mluvčích španělštiny pohybuje nad 90 % z celkové populace dané země – u některých zemí se blíží 100 %, nižší procento pochopitelně odráží bilingvismus na daném území, což je případ Paraguaye, Guatemaly, Bolívie a některých dalších zemí). Ve druhé skupině, mezi zeměmi, kde španělština není oficiálním jazykem, počtem mluvčích vynikají USA, kde v roce 2021 podle IC žilo 41 757 391^{48,49} rodilých mluvčích španělštiny

45 Instituto Cervantes (Cervantesův institut) je instituce zřízená roku 1991 španělským státem k propagaci a šíření španělštiny ve světě, tj. je jakousi obdobou British Council, Goethe Institut nebo Institut Français. Od roku 2005 má pobočku v Praze. Kromě jiného každý rok vydává zprávu o stavu španělštiny ve světě, ve které přináší nejnovější statistické údaje. Pro tuto práci bude poslední zpráva tohoto druhu (IC, 2021) cenným zdrojem údajů. Je ale třeba poznamenat, že tato zpráva pracuje s celou řadou dalších zdrojů, zvláště významným jsou po stránce metodologické a koncepční práce Francisca Morena Fernández, zejména pak Moreno Fernández a Otero Roth 2016.

46 V roce 2021 studovalo dle IC (2021) ve světě španělštinu přes 24 milionů osob a španělština je tak za jasně dominující angličtinou, za francouzštinou a čínštinou na 4. místě, pokud jde o počet studentů daného jazyka (v USA je s nárůstem nejvíce studovaným jazykem). Největší zájem o studium španělštiny je v USA, Evropské unii, Brazílii, Subsaharské Africe a Velké Británii.

47 Statistiky IC (2021) pracují, v návaznosti na metodiku Morena Fernández a Otera Rotha (2016), se skupinou rodilých mluvčích, zvanou *grupo de dominio nativo* a zahrnující jak jednojazyčné mluvčí španělštiny, tak i bilingvní mluvčí (tj. ve Španělsku i bilingvní mluvčí španělštiny a katalánštiny, galicijštiny nebo baskičtiny), a se skupinou mluvčích s omezenou znalostí (*grupo de competencia limitada*), zahrnující v případě Španělska imigranty z nešpanělsky mluvících zemí a předstávající v roce 2021 celkem 3 794 500 osob (v případě zemí, kde španělština není oficiálním jazykem, je definice příslušníků této skupiny složitější; v USA např. zahrnuje též příslušníky druhé a třetí generace bilingvních přistěhovaleckých komunit, kteří už mají ve španělštině omezenou kompetenci).

48 IC 2021 s odkazem na statistický úřad USA uvádí, že v roce 2019 18,4 % obyvatel USA definovalo sama sebe jako Hispánce a že v této skupině 71,4 % lidí mluvilo doma španělsky.

49 Podle odhadů IC (IC 2021, 19), vycházejících z predikcí statistického úřadu USA, budou v roce 2060 Spojené státy po Mexiku druhou zemí s největším počtem mluvčích španělštiny (bude jich cca 111 milionů).

(celkově žije podle IC 2021 v této skupině zemí 45 012 061 rodilých mluvčích španělštiny).^{50,51}

Z výše uvedeného rovněž vyplývá, jak konstatuje IC (2021, 37 n.), velký mezinárodní význam španělštiny: španělsky mluvící komunita vytváří 6,9 % světového HDP, španělština je mezi jazyky na třetím místě v OSN a čtvrtém v institucionálním zázemí EU, je důležitým prvkem v mezinárodní komunikaci a obchodu atd. Pro účely naší studie je velmi podstatný fakt, že dle IC (2021, 64n.) je španělština druhým nejpoužívanějším jazykem na nejvýznamnějších sociálních sítích (Facebook,⁵² Instagram, LinkedIn,⁵³ Twitter) a na platformách, jako jsou YouTube,⁵⁴ Netflix,⁵⁵ Wikipedie.⁵⁶

K tomu, že se španělština stala významným světovým jazykem, nepochybně přispělo i to, že vykazuje vysoký stupeň homogenosti: rozdíly mezi jejími diatopickými, diastratickými ani diafasickými variantami nejsou natolik významné, že by vážněji komplikovaly vzájemnou komunikaci mezi uživateli různých variant (což není u jazyků samozřejmé): bez problémů si rozumějí nejenom mluvčí různých dialektů španělštiny na Pyrenejském poloostrově, ale i mluvčí z různých španělsky mluvících zemí. Vnitřní jazyková homogenost je dána mj. tím, že s výjimkou několika málo jevů má španělština jednotnou morfologii, což je zásadně důležité pro vzájemné porozumění, jež vážněji nenarušují ani případné rozdíly fonetické nebo rozdíly ve slovní zásobě (podstatné je, že jádro slovní zásoby je totožné a hispánský svět je už zvyklý na to, že existují amerikanismy, tj. slova užívaná v některé části Hispánské Ameriky, andalusismy, tj. slova užívaná v Andalusii, apod.). Moreno Fernández a Otero Roth (2016, 40) zdůrazňují, že právě tato homogenost umožňuje i v celosvětových jazykových statistikách považovat za španělštinu všechny regionální varianty, o kterých byla řeč, a uvádějí, že dnešní španělština má v tomto ohledu roli koiné.

Z tohoto velmi stručného shrnutí vyplývají tři zřejmé skutečnosti: 1) španělština je zásadně důležitý, rostoucí světový jazyk; 2) kvantitativně je španělština více jazykem neevropským než evropským; 3) v koexistenci s dalšími jazyky mluvenými na španělském území se španělština může opírat o celosvětový kontext, který ji v sociolingvisticky zásadních parametrech (prestiž atd.) nesmírně posiluje.

50 IC (2021) rovněž podrobně analyzuje predikce významu španělštiny v budoucím světě.

51 Necháme-li stranou Evropu a Ameriku, španělština je v Africe přítomna v Rovnickové Guineji a ve španělských enklávách Ceuta a Melilla; v Asii jde o historická rezidua na Filipínách.

52 Dle IC (2021, 66) je španělština druhým nejužívanějším jazykem; z 2 449 000 000 osob, které v lednu 2021 navštívily Facebook alespoň jednou za měsíc, tak více než 400 000 000 činilo ve španělštině.

53 Dle IC (2021, 67) ze 720 milionů uživatelů sítí v roce 2021 používalo v nějaké míře španělštinu 69 milionů, což představuje mezi všemi jazyky 2. místo.

54 Dle IC (2021, 65) je španělština s 15 % na druhém místě za angličtinou (66 %), pokud jde o jazyk obsahu.

55 Dle IC (2021, 65) se studie zabývající se (vzhledem k povaze věci obtížnou) kvantifikací jazykové stránky obsahu shodují na tom, že španělština je na druhém místě za angličtinou.

56 Dle IC (2021, 65–66) je španělština překvapivě až na 9. místě, pokud jde o množství článků v daném jazyce (např. mimo jiné za švédštinou a nizozemštinou, což je dokladem toho, že hrají roli i faktory jiné než počet mluvčích daného jazyka); v jazykových preferencích uživatelů je ale španělština na druhém místě.

3.1.1 HISTORIE ŠPANĚLŠTINY

V kapitole 2.3 jsme stručně popsali nejstarší a starší vývoj jazykové situace na Pyrenejském poloostrově. Z výkladu vyplynulo, že důležitost a prestiž kastilského dialektu, původně málo významné varianty spjaté s nevelkým hrabstvím kastilským, sílily paralelně se stále významnější rolí Kastilie a že v době završení reconquisty v roce 1492 byla kastilština rozšířena od severu k jihu. Jak bylo již konstatováno, kastilština byla přitom pravděpodobně nejméně typickým reprezentantem iberských románštin. Jak uvádí Zavadil (1998, 61 n.), ve srovnání např. se starým dialektem astursko-leónským, vykazujícím archaizující rysy, v kastilštině už v tu dobu byly patrné tendence, jež se naplno prosadily v 16. a 17. století a výrazně ji odlišily od ostatních variant na poloostrově.⁵⁷ Existuje tak řada hláskových rysů, ve kterých proti sobě stojí jednotné řešení portugalské a katalánské proti jinému řešení kastilskému (španělské *siete* ‚sedm‘ proti katalánskému *set* a portugalskému *sete*, španělské *rueda* ‚kolo‘ proti katalánskému a portugalskému *roda*, španělské *hielo* ‚led‘ proti katalánskému *gel* a portugalskému *gelo*, apod.; více k tomu Zavadil 1998, 63–64).

Z popisu historického vývoje koexistence jazyků na Pyrenejském poloostrově, obsaženém v kapitole 2.3, vyplývá mj. to, že je obtížné přesně stanovit, kdy se kastilská iberorománština mění v kastilštinu. Většina zdrojů se tento moment nesnaží stanovovat přesně. Velká část existujících periodizací vychází z tradičních zdrojů (z děl významných filologů Menéndeze Pidala, např. Menéndez Pidal 1904 a 1926, Rafaela Lapesy, např. Lapesa 1942 a 1984, a dalších) a rozlišuje období staré kastilštiny, klasické španělštiny a moderní španělštiny.

1) OBDOBÍ STARÉ KASTILŠTINY

Toto období se překrývá s obdobím kastilské iberorománštiny a zahrnuje úsek od 10. století do pádu Granady a konce reconquisty (1492). Zavadil (1998, 71) a Zavadil (2015, 19) je dělí na tři etapy:

- a) Období předliterární, 9.–11. století (neexistuje literatura psaná v tomto jazyce, přesto již existují stopy jeho pronikání do právních, ekonomických a jiných textů; jde o tzv. glosy, notářské záznamy apod.). Nejstarší písemné doklady, které už se považují za doklady kastilštiny, spadají do 10. století (to je tradiční datace tzv. emiliánských glos, moderní výzkumy vznik posouvají spíše do 11. století).⁵⁸
- b) Období formování spisovné kastilštiny, 12.–13. století
Vznikají první literární díla, ale také úřední listiny (např. soupisy práv zvané *fueiros*). Počátek tohoto období se spojuje se vznikem zásadního díla *Píseň o Cidovi*.

57 Zavadil jako vysvětlení nabízí souvislost s tím, že prapůvodní území kastilštiny bylo romanizováno nejpozději a že bylo v přímém kontaktu s baskičtinou, s níž má některé společné fonetické rysy.

58 Tzv. glosy emiliánské a glosy siloské, pojmenované podle klášterů, kde byly napsány a uchovány; více k nim a také k baskické stopě u prvních z nich Zavadil (2015, 36–38).

(*Cantar de mio Cid*, případně *Poema del Cid*, vznikla kolem roku 1140), konec s obdobím vlády Alfonse X. (1252–1284).⁵⁹

- c) Období rozvoje spisovného kastilského jazyka, 14.–15. století
Období završené sňatkem Katolických králů Isabely I. Kastilské a Ferdinanda II. Aragonského, spjatým se spojením kastilské a aragonské koruny, a ukončením reconquisty.

2) OBDOBÍ KLASICKÉ ŠPANĚLŠTINY

Sňatek Katolických králů je vnímán jako začátek sjednocení Španělska: Isabela a Ferdinand byli jako první nazýváni Králi Španělska. Následující dvě staletí, tj. 16. a 17. století, jsou tzv. Zlatým věkem, znamenajícím především velký rozkvět španělského impéria v mezinárodním měřítku⁶⁰ i slavné období španělské kultury, ale také další růst významu kastilštiny. Ta se od 16. století začíná nazývat španělštinou, což mj. znamená, že se upevnilo vědomí jednoty Španělska jako celku. V jazyce probíhají některé změny, o kterých už byla řeč a které znamenají další odlišení od ostatních románských dialektů/jazyků na poloostrově, a jazyk je nebývale upevněn a zkultivován v té době vznikajícími vrcholnými díly španělské literatury.⁶¹ Tradiční periodizace tohoto období se proto často vztahují právě k literárním dílům. Zavadil (1998, 72) a Zavadil (2015, 19), inspirovan Menéndezem Pidaelem, vymezuje etapy klasické španělštiny takto:

- a) Období předklasické, období nebrijovské (1474–1525)
První fáze po nástupu Isabely Kastilské na trůn, vrcholí úsilí o jazykové sjednocení Španělska, spisovný jazyk se orientuje na andaluský úzus. Vzniká první mluvnice španělštiny (Antonio de Nebrija, *Arte de la lengua castellana*, 1492).
- b) Renesanční období, období Garcilasa de la Vegy (1525–1555)
V literatuře se prosazuje dvorský jazyk, dominuje toledská norma (Toledo leží v Nové Kastilii), andaluská norma je odmítána.
- c) Období velkých mystiků (1555–1585)
Dvorský jazyk ustupuje, dominuje úzus starokastilský.
- d) Období Cervantesovo a Lopeho de Vegy (1585–1615)
Místo důrazu na některou z místních variant, který byl typický pro předchozí období, se jako norma začíná vnímat úzus dobrých spisovatelů, nikoli běžný užívaný jazyk. To je tendence, která má velký vliv i v pozdějších diskusích o podobě normy španělštiny (podrobněji k tomu kapitola 3.1.4).

59 Za tohoto krále, zvaného též Alfons Učený, se kastilština stala jazykem uměleckých textů (mj. založil překladatelskou školu, ve které se do kastilštiny překládalo zejména z arabštiny a hebrejštiny), což byl zásadní impuls pro její vnitřní upevňování i vnější prestiž (více k tomu česky Bělič a Forbelský 1984).

60 Jeho popis zcela přesahuje možnosti tohoto textu, podrobněji k němu česky mj. Ubieto Artera et alii (1995).

61 V období Zlatého věku vznikl nejenom Don Quijote de la Mancha a další díla Miguela de Cervantese, ale je to též doba pikareskního románu, Tírsa de Moliny, Lopeho de Vegy, Calderóna de la Barcy, Queveda, Góngory, Terezie z Ávil a mnohých dalších autorů.

e) Období barokní – 17. století

Klasická španělština se postupně proměňuje ve španělštinu moderní a završuje se proces zejména fonetické a morfologické proměny.

Podíváme-li se na obrovský vzestup španělštiny v tomto období a dosažení dominance na poloostrově (a nejen na něm: španělština se začala užívat v severoafrických enklávách, na Kanárských ostrovech a samozřejmě především v Americe), musíme si klást otázku, jaké faktory něco takového umožnily. Moreno Fernández a Otero Roth (2016, 51) dávají tento vývoj do souvislosti s faktory demografickými (více než tři čtvrtiny neportugalské části poloostrova byly osídleny kastilskými mluvčími), ekonomickými (kastilské království bylo ekonomicky nejsilnější a nejproduktivnější, mělo největší příjmy z daní) a sociolingvistickými (již zmíněná prestiž daná vzestupem kultury, literatury a také pokročilá standardizace jazyka, tj. stanovení normy sdílené uživateli). Řečeno velmi zjednodušeně, bylo výhodné mluvit španělsky a podporovat španělštinu jako jazyk úspěšného celku.

3) OBDOBÍ MODERNÍ ŠPANĚLŠTINY

Od konce 17. století už španělština víceméně odpovídá španělštině dnešní. V roce 1714 založená Španělská královská akademie (Real Academia Española, RAE) se zabývá péčí o jazyk zejména ve dvou ohledech: 1) definuje a kodifikuje spisovnou normu; 2) vydává jazykové příručky (gramatiky, slovníky). Téma normy a aktivit RAE jsou předmětem kapitoly 3.1.4.

Dnešní stav tedy odráží rysy, které byly přítomny již v historickém vývoji jazykové situace:

- 1) Kastilština/španělština na Iberském poloostrově vždy koexistovala s jazyky/variantami jinými (románskými i nerománskými), tj. fenomén bilingvismu, resp. jazyků v úzkém kontaktu byl vždy přítomen.
- 2) Kastilština začala mezi těmito jazyky postupně dominovat, až v průběhu 20. století (Moreno Fernández a Otero Roth 2016, 48) nastala situace, kdy prakticky všichni obyvatelé Španělska umí španělsky (do té doby se španělštině do některých skupin obyvatelstva nedařilo proniknout).
- 3) Znalost španělštiny nijak nevyklučuje znalost druhého jazyka ani to, že je u daného mluvčího druhý jazyk dominantní.

Jak vypadá soužití španělštiny s druhými jazyky konkrétně, bude podrobně popsáno v příslušných kapitolách (3.2, 3.3, 3.4, 3.5; k obecné sociolingvistické situaci španělštiny ve Španělsku viz Blas Arroyo 2019 a Valeš 2010). Moreno Fernández a Otero Roth (2016, 48–49) nabízejí stručné shrnutí této problematiky v historii a zdůrazňují, že v každé oblasti byl po roce 1500 poměr mezi španělštinou a druhým jazykem jiný:

- v Galicii se po celou dobu udržovalo velké množství uživatelů galicijštiny (vždy nad 80 %);

- v Katalánsku docházelo k růstu užívání španělštiny od 17. století s tím, že nejsilnější byl tento růst koncem 19. století zásluhou masivního přistěhovalectví kastilských monolingvních mluvčích;
- ve Valencii byl proces nahrazování valencijské španělštiny rychlý, byť ve 2. polovině 20. století valencijská částečně získala pozice zpět;
- na Baleárských ostrovech ubylo mluvčích katalánštiny v 19. století;
- v Baskicku a Navaře byl ústup baskičtiny výrazný, území baskického jazyka se do 20. století neustále zmenšovalo a rozlohou i počtem mluvčích dosti zaostávalo za katalánsky hovořícími oblastmi; jazyková politika posledních desetiletí začíná situaci měnit.

Stejní autoři (Moreno Fernández a Otero Roth 2016, 49–50) uvádějí, že dnes je v Baskicku a Navaře ze všech dvojjazyčných území nejvíc monolingvních mluvčích španělštiny, zatímco nejvíc mluvčích vykazujících výbornou znalost druhého jazyka ve všech formách (rozumí, mluví, čte, píše) je v Galicii a Katalánsku (více než 30 % populace). A dodávají, že sečtou-li se napříč oblastmi všichni mluvčí, galicijsky rozumí a mluví 88 % mluvčích, baskicky 20 % a katalánsky/valencijsky 65 % (tato čísla tedy podle autorů odpovídají počtu bilingvních mluvčích, protože monolingvnost v druhém jazyce nepředpokládají). Z našich dalších výkladů vyplyne, že toto zobecnění lze v některých ohledech zproblematizovat (mj. proto, že počty těchto mluvčích rychle stoupají).

3.1.2 VARIANTY ŠPANĚLŠTINY

Vezmeme-li v úvahu v kapitole 3.1 popsanou velikost území, kde se mluví španělsky, bylo by možné očekávat velmi výraznou variantnost španělštiny. Ta opravdu existuje, vykazuje ale několik rysů, které jsou velmi podstatné pro její soudržnost.

- 1) Navzdory variantnosti je španělština funkčním komunikačním prostředkem všech mluvčích španělštiny, odlišnosti na žádné z jazykových rovin (výraznější jsou, jak již bylo řečeno, rozdíly fonetické a lexikální než morfologické a syntaktické) nepůsobují nesrozumitelnost, takže mluvčí i z velmi vzdálených částí hispánského světa si rozumějí.
- 2) Z čistě jazykového hlediska lze rozdíly mezi variantami zobecnit tak, že existují dva typy variant:
 - typ konzervativnější, vykazující konzervativnější, původnější jazyková řešení;
 - typ inovativnější, zahrnující historicky novější řešení, modifikující původní stav.

Tato dichotomie neodráží nutně regionální rozdíly, protože k prvnímu typu patří např. španělština kastilská, mexická nebo andská, k druhému andaluská, kanárská, karibská nebo rioplatská. Jinými slovy, k témuž typu patří jak varianty evropské, tak i americké. Existence takovéto konfigurace obou variant je vysvětlována tím, že jde o různé naplňování potencialit existujících v jazyce, nikoli nutně o vzájemné ovlivnění v rámci jednoho typu. Příkladem mohou být dva asi nejvýraznější

fonetické rysy dělicí mluvěcí španělštiny do dvou obrovských skupin, totiž tzv. *se-seo* a *yeísmo*.

Seseo: část dnešních mluvěcích španělštiny tzv. *seseuje*, tj. čte stejně slova *cocer* ‚vařit‘ a *coser* ‚šít‘, totiž jako [koser]; druhá část mluvěcích zachovává rozdíl mezi tzv. interdentalou θ a frikativou *s*, takže zmíněná slova čtou různě, totiž [ko θ er] a [koser].

Yeísmo: část mluvěcích čte stejnou hlásku ve slovech *llamar* ‚volat‘ a *mayo* ‚květen‘, tj. [jamar] a [majo]; druhá část mluvěcích má v repertoáru palatály λ a *j* jako odlišné fonémy, takže čte [λ amar] a [majo].

Oba tyto jevy dělí mluvěcí španělštiny na dvě velké skupiny (obecně lze říci, že v dnešním hispánském světě je více mluvěcích se *seseem* a *yeísmem* než bez nich), pro naše téma je ale zásadní, že nikoli jen dle kontinentu: ve Španělsku najdeme u obou jevů mluvěcí obou typů, v Americe jednoznačně převažuje *seseo* a *yeísmo*. Řečeno jinak, je to jeden z dokladů toho, že variantnost ve španělštině není nutně v úzké souvislosti s regionálními variantami.

- 3) Tradiční rozdělení na španělštinu evropskou a americkou je tedy zjednodušující; i při značném zobecnění nalezneme v evropské španělštině přinejmenším tři výrazné dialektální varianty, totiž kastilskou, andaluskou a kanárskou, v americké dokonce pět (karibskou, středoamerickou/mexickou, andskou, rioplatskou a chilskou),⁶² a tyto varianty jsou vlastně specifickou kombinací rysů, které se objevují i u některých jiných variant bez ohledu na zeměpisnou vzdálenost.

Pro účely této knihy jsou pochopitelně nejdůležitější zmiňované varianty španělské španělštiny, kastilská, andaluská a kanárská.

Poloostrov sám se dělí mezi variantu kastilskou a andaluskou: zhruba na dvou třetinách území směrem od severu na jih se mluví variantou kastilskou,⁶³ na zbývajícím jedné třetině území (tj. na jihu) se mluví variantou andaluskou (ta vykazuje ještě řadu dílčích variant, proto se ve španělštině používá spojení v množném čísle *hablas andaluzas*, tj. andaluské varianty, jazyky;^{64,65} více k nim Narbona Jiménez 2019). Podíváme-li se na kastilskou a andaluskou variantu z hlediska konzervativnosti, resp. inovativnosti, o kterých byla řeč výše, můžeme konstatovat, že kastilská varianta tíhne ke konzervativnosti, andaluská vykazuje řadu inovativních rysů.

Mezi oběma velkými celky existuje přechodové území s variantou vykazující rysy kastilské i andaluské varianty (španělsky *zona de transición*, přechodová oblast) – jde o oblast kolem Ciudad Real, tj. o jih tradičního území Kastilie-La Mancha.

62 Všechny můžeme dále členit na dílčí regionální varianty (např. v rámci karibské varianty jsou rozdíly mezi antilskou a kontinentální variantou); více k tomu Moreno Fernández a Otero Roth (2016, 35–36).

63 Z dialektologického hlediska se jedná o tzv. severní dialekty španělštiny.

64 Tyto varianty se dělí do dvou velkých celků, západního (provincie Huelva, Sevilla, Cádiz, západní část provincií Málaga a Córdoba) a východního (Almería, Granada, Jaén, východní část Córdoba a Málaga). K západnímu typu se řadí i varianta, kterou se mluví v Ceutě, byť andaluský základ byl jednak ovlivněn španělštinou mluvěcích, kteří sem přišli z neandaluských oblastí, jednak jsou zde vlivy arabské a berberské.

65 Z dialektologického hlediska představuje andaluština část tzv. jižních dialektů.

Specifické rysy vykazuje španělština kanárská, již mluví cca 2 miliony mluvčích na Kanárských ostrovech. Má mnoho společného s některými variantami americkými a z poloostrovních variant je nejpodobnější západní variantě andaluštiny.

Pro naše téma soužití jazyků jsou důležité ty jazykové varianty, které vykazují paralelní vliv více jazyků, příp. představují v jistém smyslu přechodovou fází mezi nimi. Konkrétně to jsou:

- 1) Tzv. přechodové varianty – jde o jazykové útvary představující přechod mezi dvěma variantami, příp. jazykové varianty s výraznou příměsí varianty jiné; jejich vymezení je často nesnadné
 - a) *Extremeño* (*extremeño*) – jazyková varianta spjatá s územím Extremadury a přilehlé části Leónu, která vykazuje přechodové rysy s asturleonštinou a andaluskými variantami španělštiny; o tom, zda jde o jazyk, nebo dialekt, příp. dialekt jakého jazyka, se vedou neuzavřené odborné diskuse, zmatečné je někdy i samo pojmenování této jazykové varianty (atlas UNESCO uvádí *Extremaduran* jako alternativní název pro asturleonštinu, což je bez vysvětlění kontextu matoucí);^{66,67} tato varianta může být pěkným ilustrativním příkladem již zmiňovaného románského kontinua, tj. skutečnosti, že historický vývoj přechodových pásem mezi jazykovými variantami vytvořil z dnešního hlediska nepřehlednou situaci.
 - b) *Murciano*, murcijsština – dialekt kastilštiny, který byl historicky považován za přechodnou variantu mezi jižní (andaluskou) kastilštinou a aragonštinou; základ této varianty vykazuje výraznou podobnost s východní andaluštinou, nacházíme zde ale i rysy aragonské a katalánské.
 - c) *Cántabro*, kantaberština – přechodný útvar mezi kastilštinou a asturleonštinou (Kantabrie, východ Asturie, západní Biskajsko).
 - d) *Fala*, *eonaviego* (viz kapitola 3.5).
- 2) Varianty španělštiny/kastilštiny mluvené na dvojjazyčných územích

Jako o každém jazyce i o španělštině platí, že má na každém území své specifické rysy (tj. mluví se o španělštině extremadurské apod.). Pro účely tohoto textu jsou zvláště důležité varianty španělštiny, kterými se mluví na územích s druhým (kooficiálním nebo nekooficiálním) jazykem. Na příslušných územích tak španělština vykazuje rysy baskické, galicijské nebo katalánské/valencijské (viz příslušné kapitoly). Podobně je tomu v leónské, asturské nebo aragonské španělštině – můžeme v nich pozorovat konzervativní rysy staré leonštiny (tuto otázku velmi zajímavě traktují Morala Rodríguez a Egidio Fernández 2019), asturských *babes*⁶⁸ nebo staré aragonštiny (srov. mj. Enguita Utrilla 2019).

66 Terminologickou nejasnost ještě umocňuje skutečnost, že stejně jako v jiných oblastech Španělska existuje i v Extremaduře místní varianta španělštiny, zvaná někdy také extremadurština (*extremeño*).

67 Ve standardizovaném systému jazyků ISO má svůj vlastní kód ext (<https://iso639-3.sil.org/code/ext>).

68 Viz kapitola 3.5.

U přechodových jazykových variant a také u specifických variant španělštiny mluvených na územích s nekooficiálním jazykem působí proti svébytným rysům místní varianty nivelizační tendence, o kterých mluví Moreno Fernández a Otero Roth (2016, 50–51) a které jsou podle nich způsobeny procesem urbanizace, vymýcením analfabetismu a tím, že standardní, resp. centrální varianta má díky médiím a sociálním sítím možnost dostat se i do oblastí, kam se dřív nedostávala. Standardizace a šíření centrální, spisovné, prestižní varianty posiluje společné jazykové rysy na úkor rysů specifických, takže dochází k postupné homogenizaci španělštiny (Moreno Fernández a Otero Roth 2016, 51, zdůrazňují vliv městské, zejména madridské španělštiny šířené médii). Proti této tendenci stojí poslední dobou sílicí snaha zdůrazňovat vlastní svébytnost, otázka ale je, do jaké míry se může promítnout do skutečného užívání jazyka.

3.1.3 ŠPANĚLŠTINA, NEBO KASTILŠTINA?

Jak vyplývá z předchozího textu, kastilština a španělština jsou termíny označující týž jazyk. Mimo hispánský kontext jasně dominuje označení španělština (dokonce lze tvrdit, že označení kastilština je víceméně neznámé), v hispánském světě jde o velké téma, které má historické, kulturní, sociologické a politické aspekty.

Lze konstatovat, že při volbě termínu hrají roli různá kritéria.

KRITÉRIUM HISTORICKÉ

Kastilština/španělština je původně kastilskou jazykovou variantou, spjatou s konkrétním kastilským územím v rámci Španělska; mluví-li se o této variantě, používá se pochopitelně termín kastilština; španělština je, jak bylo vysvětleno, termín historicky pozdější a začal se používat pro označení jazyka již rozšířeného mimo původní území užívání, i v tomto významu se ale i nadále někdy používá termín kastilština.

KRITÉRIUM NORMATIVNÍ

Názor normotvorných jazykových institucí lze nalézt v *Diccionario panhispánico de dudas* (DPD; RAE 2005), slovníku vydaném Španělskou královskou akademií, jehož cílem je vyslovit stanovisko normotvorné instituce k vybraným problémovým jazykovým jevům (je třeba zdůraznit, že jde o vydání z roku 2005, nové vydání se připravuje). DPD k problému v hesle *español* (španělština) říká:

„Pro označování společného jazyka Španělska a mnoha zemí Ameriky a též jazyka, který je jazykem jiných částí světa, jsou stejně platné termíny *kastilština* a *španělština*. Polemika o tom, které z označení je vhodnější, je dnes překonaná. Doporučit lze spíše užívání termínu *španělština*, protože není dvojznačný, neboť jednoznačně odkazuje k jazyku, kterým dnes mluví kolem čtyř set milionů lidí.⁶⁹ Navíc je to označení, kte-

69 V tomto údaji se odráží doba vzniku DPD.

ré se užívá mezinárodně (*Spanish, espagnol, Spanisch, spagnolo* atd.). I když je termín *kastilština* synonymem termínu *španělština*, je vhodnější ponechat ho pro označování románského dialektu vzniklého v kastilském království během středověku nebo pro označení dialektu španělštiny, jímž se v současnosti mluví v této oblasti. Ve Španělsku se termín *kastilština* užívá též tehdy, když se mluví o společném jazyku státu ve vztahu k ostatním kooficiálním jazykům na příslušných autonomních územích, jako je katalánština, galicijština nebo baskičtina.⁷⁰

Lze jistě nesouhlasit s tvrzením, že je polemika o termínu překonaná, a navíc jako u mnoha jiných jazykových jevů je rozdíl mezi normou a územ, tj. tím, jak daný jev interpretují uživatelé. Mezi lingvisty převažuje kritérium uvedené v DPD.

KRITÉRIUM CELOHISPÁNSKÉ

Přestože celkově v neevropském hispánském kontextu zřejmě převažuje užívání termínu *španělština*, nejde o řešení jediné. V ústavách hispanoamerických států nalezneme oba termíny, příp. se text konkrétnímu označení vyhýbá. Moreno Fernández a Otero Roth (2016, 38) usuzují, že v Jižní Americe obecně převažuje termín *kastilština*, v Mexiku, Střední Americe a Karibiku spíše *španělština*.

KRITÉRIUM VNITROŠPANĚLSKÉ

Jak už bylo zmíněno výše v kapitole 2.4, španělská ústava ve třetím článku říká, že „kastilština je oficiálním španělským jazykem státu. [...] Ostatní španělské jazyky budou rovněž oficiální v příslušných autonomních společenstvích ve shodě s jejich statuty.“ V této formulaci se odráží přístup, který je velmi častý v některých oblastech Španělska, zejména na dvojjazyčných územích, ale také např. v Kastilii: ve Španělsku se mluví více jazyky (chceme-li, španělskými jazyky) a *kastilština* je – vedle baskičtiny, galicijštiny, katalánštiny atd. – jedním z nich. To ale neznamená, že není ve Španělsku – zejména v jižní části – hodně těch, kteří používají důsledně a jenom termín *španělština*.

KRITÉRIUM SUBJEKTIVNÍ, EMOCIONÁLNÍ, POLITICKÉ

Ač se z lingvistického hlediska může jevit, že tato polemika je překonaná, z hlediska běžných uživatelů tomu tak není, a to proto, že k již výše uvedeným kritériím se při-

70 „Para designar la lengua común de España y de muchas naciones de América, y que también se habla como propia en otras partes del mundo, son válidos los términos *castellano* y *español*. La polémica sobre cuál de estas denominaciones resulta más apropiada está hoy superada. El término *español* resulta más recomendable por carecer de ambigüedad, ya que se refiere de modo unívoco a la lengua que hablan hoy cerca de cuatrocientos millones de personas. Asimismo, es la denominación que se utiliza internacionalmente (*Spanish, espagnol, Spanisch, spagnolo*, etc.). Aun siendo también sinónimo de *español*, resulta preferible reservar el término *castellano* para referirse al dialecto románico nacido en el Reino de Castilla durante la Edad Media, o al dialecto del español que se habla actualmente en esta región. En España, se usa asimismo el nombre *castellano* cuando se alude a la lengua común del Estado en relación con las otras lenguas cooficiales en sus respectivos territorios autónomos, como el catalán, el gallego o el vasco.“

dává názorové, subjektivní, emocionální kritérium uživatelů. Označení jazyka se tak může stát způsobem, jak vyjádřit obecnější názor: užívání termínu španělština může být některými obyvateli dvojjazyčných území vnímáno jako vnucené, jako projev centralistického tlaku, jiní zas naopak tento termín používají, když o jazyce mluví, protože se od něho chtějí distancovat (je to španělština, není to jazyk Katalánců, Basků atd.). Stejný termín může úmyslně důsledně používat monolingvní španělský mluvčí, aby vyjádřil příslušnost k jednotnému španělskému státu. Tato emocionální, subjektivní složka celou věc velmi znepráhledňuje, protože názorových odstínů je celá řada.

Také z tohoto důvodu se poslední dobou objevuje tendence – např. v oficiálních dokumentech – používat jen slovo „jazyk“ bez další specifikace, příp. se lze setkat s užíváním přívlastku „hispanický“.

Jak už bylo vysvětleno, v tomto textu budeme používat především termín španělština, protože v českém prostředí zcela převažuje, a jen v některých specifických kontextech též termín kastilština. Platí nicméně, že oběma termíny označujeme též jev a že volba termínu pro nás nemá žádné z konotací, o kterých byla řeč výše, jde o prosté označení.

3.1.4 NORMA ŠPANĚLŠTINY

Začátek promyšlené péče o normu je spjat až s obdobím moderní španělštiny (více k tomu výše kapitola 3.1.1). Jak už jsme uvedli, v předcházejícím, tzv. klasickém období lze pozorovat, že se ve funkci jazykového vzoru postupně vystřídal norma andaluská, toledská a starokastilská, to ještě ale pochopitelně nebyla norma ve smyslu moderním. Postupně se jazykovým vzorem stává úzus tzv. dobrých spisovatelů a tento model vydržel ve španělštině poměrně dlouho.

Zásadním předělem ve vývoji péče o normu, jež je, jak se obecně uznává, klíčovou podmínkou pro stabilitu a jednotu jazyka, byl vznik Španělské královské akademie (Real Academia Española, RAE). Vznikla z iniciativy markýze z Villeny (Juan Manuel Fernández Pacheco y Zúñiga, 1650–1725), svého prvního ředitele, v roce 1713 (oficiálně byla její existence schválena 3. října 1714 rozhodnutím krále Filipa V.). V roce 1715 byl schválen její první statut a zvoleno heslo *Limpia, fija y da esplendor* („Očišťuje, ustaluje a dodává lesku“). Hlavním cílem bylo zpočátku vydání co nejrozsáhlejšího slovníku kastilštiny (a rovněž gramatiky a poetiky). Tento cíl byl splněn vydáním šestidílného *Diccionario de autoridades v letech 1726–1739*.⁷¹ První pravopis, *Orthographia española*, vyšel v roce 1741 a první *Gramática de la lengua castellana* v roce 1771.

Podíváme-li se na dějiny normy španělštiny s odstupem, můžeme konstatovat, že při hledání normativní varianty, tj. toho, co bude považováno – řečeno českou terminologií – za spisovný standard, se musel tvůrce normy vypořádat s přirozenou variantností španělštiny jako jazyka mluveného na obrovském území několika konti-

71 První vydání v jednom svazku je z roku 1780.

mentů. Sice jsme opakovaně konstatovali, že španělština je relativně homogenní, to ale samozřejmě nic nemění na tom, že rozdíly existují a že je vrcholně sporné určit jako spisovný model jednu konkrétní variantu a ostatní varianty tak vlastně odsunout do pozice varianty nižší/podřízené. Řečeno jinak, kodifikátor normy španělštiny nemusí tolik řešit rozdíly diastratické a diatopické (tj. vztah spisovných a nespisovných variant na téměř území), jako je tomu v jiných jazycích, jeho hlavním problémem je, jak při zachování jednoty jazyka upravit vztah mezi regionálními variantami, aniž se vytvoří obraz vztahu mezi základní, dominující variantou a variantami odvozenými, podřízenými.

Lze konstatovat, že až do 20. století se vztah mezi variantami nedařilo (ostatně po dlouhou dobu existence RAE to ani nebylo cílem) upravit způsobem, který by byl pro všechny uspokojivý. S jistým zjednodušením lze říci, že za spisovný standard byla považována španělština evropská, přesněji kastilská či madridská, a implicitně se předpokládala dominance této varianty nad variantami ostatními. Někdy tento přístup dokonce přecházel ve vnímání vztahu mezi Španělskem (příp. dokonce specifičtější Kastilií) a zbytkem hispánského světa jako vztahu mezi centrem a periferií. Je pochybitelné, že takový postup začal vyvolávat nespokojenost nejen v Hispánské Americe, ale též v některých oblastech Španělska (Andalusie, dvojjazyčné oblasti).

Zásadním zlomem bylo vytvoření Asociace akademií španělského jazyka (*Asociación de Academias de la Lengua Española*, ASALE), ke kterému došlo v Mexiku v roce 1951. ASALE dnes sdružuje 21 národních akademií španělsky mluvících zemí a jejím základním koncepčním východiskem je tzv. panhispánská jazyková politika (ostatně podle současného statutu RAE, schváleného v roce 1993, je základním cílem Akademie „dbát na to, aby španělský jazyk v nepřetržitém procesu přizpůsobování se potřebám mluvčích nenarušil podstatu své jednoty“).⁷² Z tohoto důvodu jsou akademická díla vydávána pod hlavičkou RAE/ASALE.

I přes deklarovaný panhispánský ráz jazykové politiky se dlouho zdálo nemožné vztah mezi různými variantami uspokojivě vyřešit, protože se zdálo, že existují jen dvě možnosti:

- 1) bude existovat jedna norma a mimo tuto normu zůstane i kultivovaný úzus variant jiných (tj. například některé rysy mluvy vzdělaných, kultivovaných Argentinců budou považovány za nespisovné, protože budou porovnávány např. s madridskou normou);
- 2) bude existovat více norem.

Druhá možnost se dlouho zdála nepřijatelnou, protože byla považována za zásadní ohrožení jednoty jazyka.

Řešením se ukázal pojem polycentrická norma, na jehož základě byla v dlouhodobém procesu příprav koncem 20. a začátkem 21. století sepsána řada normativních příruček, které platí dodnes (RAE 2009; RAE 2010a; RAE 2010b, RAE 2011a a RAE 2011b). Jak se říká v úvodním, programovém textu (RAE 2009), normu neurčuje jediná země

72 „Velar por que la lengua española, en su continua adaptación a las necesidades de los hablantes, no quiebre su esencial unidad.“

(jediná varianta), norma má polycentrický charakter. Jinými slovy, může být stejnou součástí normy kultivovaný úzus madridský a kultivovaný úzus bogotský, přestože se od sebe liší (tj. spisovnost se vztahuje k dané variantě, nikoli k variantě jiné). Více k dějinám kodifikace španělštiny a k vnímání normy v tomto jazyce Ridruejo (2019), Tacke (2020), Amorós Negre (2020), Greusslich (2020), Lebsanft (2020) a Čermák (2012).

Téma charakteru normy španělštiny se může jevit jako abstraktní a teoretické, tak tomu ale v žádném případě není. Míra identifikace jednotlivce či skupin s jazykem je dána i tím, do jaké míry se identifikuje s jeho normou, do jaké míry je v normě zohledněna jeho jazyková varianta. Stručně nastíněná historie kodifikace španělštiny ukazuje, že po dlouhou dobu nebylo dostatečně přihlíženo k regionálním zvláštěnostem, což vyvolávalo zejména od 20. století nesouhlasné reakce. Ty se týkaly zejména Hispanoameričanů, důležitým tématem byla ale otázka normy též na území Španělska: citlivost k normě u Andalusanů nebo mluvčích na dvojazyčných územích byla součástí obecné citlivosti v jazykových a národnostních otázkách. Současná úprava, spjatá s konceptem polycentrické normy, vychází regionálním zvláštěnostem vstříc daleko více než úpravy předchozí, od jejího zavedení ale uplynulo příliš málo času na to, aby bylo možné její dopad objektivně zhodnotit.⁷³

3.1.5 PŘÍTOMNOST ŠPANĚLŠTINY VE ŠKOLSTVÍ, STÁTNÍ SPRÁVĚ A MÉDIÍCH

Jak už bylo naznačeno v úvodu k podkapitole 3.1, španělštině bude v některých ohledech v tomto textu věnována menší pozornost než jazykům kooficiálním. To se týká mj. právě oblasti školství, státní správy a médií. Je banálním a očekávatelným faktem, že španělština je jako oficiální jazyk ve Španělsku jazykem školství, státní správy a médií. Existují tedy např. celostátní média vysílající či píšící španělsky atd. Na jednojazyčných, španělsky mluvících územích je španělština pochopitelně jediným jazykem a popis jejího užívání ve školství, státní správě a médiích se odchyluje od našeho tématu vícejazyčnosti a jeho důsledků.

Na vícejazyčných územích je pro nás přítomnost španělštiny naopak tématem velmi důležitým. Obecně lze konstatovat, že na těchto územích platí principy španělské ústavy, o kterých už byla řeč, španělština je oficiálním jazykem na celém území státu. Celostátní média ve španělštině tak mají pochopitelně dosah i na dvojazyčná území, pro tamní státní správu a školství platí celostátní zákony a statuty autonomních společenství musí při úpravě jazykových otázek vždy respektovat to, co ústava převádí do jejich kompetence. V následujících kapitolách bude tedy explicitně nebo mezi řádky

73 Již teď lze konstatovat, že se objevují stížnosti na přílišnou komplikovanost a nejednoznačnost takové normy: dříve jasně definované jediné možné řešení nahradilo řešení několik, zasazených do kontextu (řečeno lingvistickou terminologií, nové akademické příručky nenabízejí preskripci, ale deskripci). Jde pochopitelně o námitku, které nelze vyhovět, nemá-li se koncept polycentricity opět opustit.

řeč i o španělštině, protože užívání kooficiálního jazyka na daném území se bude vždy vymezovat vůči užívání španělštiny.

Z toho, co bylo uvedeno v této kapitole 3.1, logicky vyplývá, že španělština nemusí čelit problémům, o kterých bude řeč v kapitolách o menšinových jazycích. Mezigenerační přenos je plynulý, naopak lze konstatovat, že není řídká situace, kdy se v rodinách původně hovořících menšinovým jazykem (např. galicijsky) začne mluvit španělsky. Podstatným faktorem posilujícím roli španělštiny je i příchod imigrantů ze španělsky mluvících zemí, ale i z jiných zemí, např. z Afriky (u nich je pozorovatelná tendence učit se spíše španělsky). To vše – v kombinaci s výlučným právním postavením jediného oficiálního jazyka – vytváří situaci, kdy je španělština vnímána jako jazyk v nadřazeném postavení, což podle mnohých vyvolává jazykový konflikt, spočívající v tom, že proti sobě stojí skupiny chránící status quo a skupiny vyžadující změnu tohoto stavu ve prospěch minoritních jazyků (více k tomu např. Moreno Fernández a Rimallo 2013). Jak už bylo řečeno výše, historický a současný pohled na roli španělštiny jako společného jazyka celého státu vedou k odlišným závěrům: zatímco z dnešního hlediska volí mluvčí španělštinu právě pro její dominantní postavení jako strategicky výhodnou z individuálního i společenského hlediska, v historické perspektivě sice můžeme chápat, že země s mnoha jazyky prostě potřebovala společný jazyk jako nástroj společné komunikace (více o tom López García, 2009), zároveň ale můžeme nalézt mnoho důkazů mocenského šíření tohoto jazyka na úkor jazyků menšinových – vědomí těchto křivd je podstatnou motivací zmíněného jazykového konfliktu.

3.2 KATALÁNŠTINA

ADÉLA KOŤÁTKOVÁ (UNIVERSITAT JAUME I)

3.2.1 OBECNÝ POPIS JAZYKOVÉ SITUACE A ZÁKLADNÍ DATA

Katalánštinou mluví deset milionů lidí v Andoře, Španělsku, Francii a Itálii. Jde o západní románský jazyk (do stejné skupiny patří španělština, portugalština, galicijština, francouzština nebo okcitanština). S těmito jazyky sdílí řadu fonetických rysů, jako je např. sonorizace neznělých souhlásek mezi vokály (p>b, t>d, k>g) nebo tvoření plurálu koncovkou *-s*, jimiž se liší od vývoje v románských jazycích východních. Její místo mezi románskými jazyky zachycuje Mapa 4 v Příloze.

Jazykem, který je katalánštině nejbližší, je okcitanština, s níž má nejen vysoký stupeň spontánní vzájemné srozumitelnosti, ale také úzké historické, kulturní a literární vztahy, odkazující do středověku. V počátcích vědecké romanistiky se dokonce katalánština často začleňovala do okcitéanského systému (někdy zvaného provensálský), teprve Wilhelm Meyer-Lübke (1925) oba jazyky důsledně rozlišil. Stejný autor oba řadí do skupiny galorománských jazyků (spolu s francouzštinou).

Toto rozhodnutí je diskutabilní. *Gramàtica del català contemporani* (Solà Cortassa et al. 2002) situuje katalánštinu na půl cesty mezi galorománskou skupinou – kam

patří svým původem – a skupinou iberorománskou, ke které se začala přibližovat od 15. století. Další autoři postulují existenci skupiny okciténskorománské (Bec 1995; Martínez Arrieta a Sumien 2006) a zahrnují do ní katalánštinu, okcitanštinu a některé z nich i aragonštinu (Tomás Arias 2016).

Zařazení katalánštiny do jedné nebo druhé podskupiny románských jazyků je tedy záležitostí, ve které odborníci dosud nedospěli ke konsenzu, shodnou se ale na tom, že západní románské jazyky tvoří již zmiňované kontinuum s vysokou vzájemnou srozumitelností mezi jazyky a dialekty, které spolu sousedí, byť se tato srozumitelnost v současné době narušuje působením procesů standardizace, spojených s oslabováním nebo zánikem hraničních variant.

Na rozdíl od některých evropských jazyků, které vykazují velkou dialektální variabilitu, jako je např. italština nebo němčina, katalánština je diatopicky jedním z nejhomogennějších jazyků Evropy. Stejně jako tomu bylo s portugalštinou a kastilštinou, také na většině území katalánského jazyka se mluví tzv. konsekutivními dialekty (tj. tyto dialekty jsou výsledkem postupné teritoriální expanze ve středověku), jež jsou homogennější než dialekty, které se vyvinuly *in loco* z vulgární latiny, jako tomu bylo na územích s italštinou, francouzštinou a rumunštinou. V katalánštině se tak rozlišují dva velké dialektální bloky, západní a východní (Veny i Clar 1998), odpovídající expanzi jazyka ze severu na jih.

Západní katalánština zahrnuje Andorru, západní část Katalánska (oblast Léridy a okres Terres de l'Ebre), tzv. *Franja de Aragón*, tj. pohraniční pás Aragonie, kde se mluví katalánsky, a valencijskou oblast. Východní katalánština zahrnuje tzv. Severní Katalánsko (francouzský department ve východních Pyrenejích s hlavním městem Perpignan), východní Katalánsko (oblasti Gerona, Barcelona a Tarragona), Baleárské ostrovy a sardské město Alghero. Tyto dva dialektální bloky se od sebe liší zejména v oblasti fonetiky, přičemž některé fonetické rozdíly vyústily v rozdíly ve slovesné flexi (Čermák a Koťátková 2020).

Kromě těchto změn týkajících se fonetiky a slovesné flexe nalézáme nejzřetelnější rozdíly mezi dialekty ve formách členů a ukazovacích zájmen, které se vyvinuly na jednotlivých územích. Pokud jde o člen, v klasické katalánštině koexistovaly tvary pocházející z latinského ILLUM (užívané ve spisovném a literárním jazyce) s tvary z latinského IPSUM (typické pro mluvený jazyk). V dnešní katalánštině se tvary odvozené z ILLUM rozšířily prakticky na celé území katalánského jazyka s výjimkou Baleárských ostrovů, kde jasně dominují členy nazývané *salats*, odvozené z IPSUM:

Tabulka 4. Tvary členu v katalánštině

Klasická katalánština	Obecná katalánština	Baleárské ostrovy
lo, la (so, sa)	el (lo), la	es (so), sa

Pokud jde o ukazovací zájmena, klasická katalánština rozlišovala tři stupně blízkosti/vzdálenosti toho, na co se ukazovalo, a u prvních dvou stupňů koexistovaly for-

my jednoduché (*est, eix*) a zesílené (*aquest, aqueix*). V dnešní katalánštině dominují formy zesílené v binární distribuci, s výjimkou jižního Katalánska a valencijské oblasti (viz tabulka 5).

Tabulka 5. Tvary ukazovacích zájmen v katalánštině

Klasická katalánština	Obecná katalánština	Tortoská katalánština a valencijsština
<i>aquest</i> nebo <i>est</i> ‚tento‘	<i>aquest</i> ‚tento nebo ten‘	<i>este</i> ‚tento‘
<i>aqueix</i> nebo <i>eix</i> ‚ten‘		<i>eixe</i> ‚ten‘
<i>aquell</i> ‚onen‘	<i>aquell</i> ‚onen‘	<i>aquell</i> ‚onen‘

V oblasti lexikální můžeme v katalánštině, stejně jako ve většině jazyků, najít řadu tzv. geosynonym, tj. slov, která se v každém dialektu vyjadřují jinak (*noi, xic, al·lot* ‚chlapeček‘; *sortir, eixir* ‚odejít‘; *escombra, granera* ‚koště‘), což vede ke vzniku „falešných přátel“, lexikálním nedorozuměním či vtípkům: *maco* znamená ‚fešák‘ v Barceloně a ‚blázen‘ v Algheru; *calces* znamená ‚kalhotky‘ v Barceloně, ale ‚punčochy‘ ve Valencii.

Katalánština byla vystavena vlivu různých jazyků. Prerománský substrát je patrný zejména v toponymii a v některých lexikálních prvcích iberského, baskického, keltického a indoevropského prekeltského původu (*Aran, Besalú, esquerra* ‚levá‘, *paparra* ‚klíště‘, *barana* ‚zábradlí‘). Germánský superstrát (především vizigótský a franský) se rovněž objevuje v toponymii, ale také v obecném lexiku (*ganivet* ‚nůž‘, *blau* ‚modrý‘, *òliba* ‚sova‘), a koneckonců i v antroponymii (*Ramon, Berenguer*), což bylo dáno společenskou prestiží germánských dobytých v období mezi pádem římské říše a středověkem. Dlouho trvající kontakt s arabštinou (od islámského příchodu na poloostrov v roce 711 do vyhnání muslimů v roce 1609) rovněž zanechal viditelné stopy v toponymii (zejména ve valencijské oblasti a na Mallorce (*l'Albufera, Alzira, Algaida, Binissalem*)) a v lexiku, které se týká zemědělských technik a produktů (*séquia* ‚zavlažovací kanál‘, *sénia* ‚zdvižné čerpadlo‘, *albercoc* ‚meruňka‘, *albergínia* ‚lilek‘), ale také obchodu (*duana* ‚celnice‘, *albarà* ‚dodací list‘) a některých produktů, které museli Katalánci dovážet z Al-Andalusu (*arracades* ‚náušnice‘, *sucre* ‚cukr‘, *alcohol* ‚alkohol‘). Z adstrátů je třeba zmínit okcitanštinu, italštinu, francouzštinu a kastilštinu, což je dáno geografickou blízkostí i politickými a obchodními vztahy s územími těchto jazyků. Konečně v moderní době a zejména v současnosti vede (různou měrou) podřízené postavení katalánštiny vůči oficiálním státním jazykům na jejím historickém území (španělštině, francouzštině a italštině) k procesu jazykové substituce (viz kapitola 2.9). Tento proces je, jak uvidíme v dalších částech textu, na různých územích v různé fázi.

3.2.2 PŮVOD A HISTORIE

Katalánština se zrodila jako jeden z jazyků v rámci románského kontinua (k němu výše kapitola 3.2.1) na pyrenejské hranici karolínské říše s islámským světem Al-Andalu-su v 8. a 9. století. Jednotlivá hrabství (Barcelona, Rosselló, Empúries, Girona, Osona, Besalú, Urgell, Cerdanya, Pallars, Ribagorça) fungují jako malé feudální státy (Ferrando Francés a Nicolàs Amorós 2011, 47), které spolu uzavírají různé aliance, mají spolu konflikty, spojují se na základě sňatku nebo dobytí nebo se dělí na základě dědictví. Tyto procesy se dějí nejen mezi nimi, ale též s aragonskými sousedy na západě a okcitéanskými na severu.

Barcelonská dynastie postupně dosáhla v oblasti hegemonie. V roce 966 odmítl Borrell II., hrabě barcelonský, gironský, osonský a urgellský, obnovení vazalského paktu k franskému králi a stal se *de facto* nezávislým. Roku 1137 získal Ramon Berenguer IV. svatbou s Peronellou I. království aragonské. Dynastie hrabat-králů barcelonských pokračuje v křesťanské expanzi na muslimská území, konkrétně dobytím Tortosy v roce 1148 a Léridy v roce 1149. Jako označení souhrnu těchto území a jeho obyvatel se začíná používat obyvatelské jméno Katalánci (*catalans*) a toponymum Katalánsko (*Catalunya*). Původ slova je nejistý a je stále předmětem diskusí, ale podle Corominese (1995, 335–339) souvisí nejpravděpodobněji s označením iberského kmene, který nyní známe jako Laketany (Řekové je nazývali *laketanói*, ale také s metatezí *katelanói*). Jedním z prvních textů, které odkazují ke *Catalanii* a ke *catalanenses*, když mluví o území a poddaných hraběte barcelonského, je kniha *Liber Maiolichinus de Gestis Pisanorum Illustribus*, sepsaná mezi lety 1115 a 1120 pisanskými autory.

Pokud jde o jazyk, první slova identifikovatelná jako katalánská se objevují na konci 9. století v latinských textech, neboť latina je i nadále jazykem psaných textů. Přítomnost fragmentů v katalánské románštině narůstá ve feudálních dokumentech z 11. a 12. století, jako jsou *Stížnosti Guitarda Isarna, lorda z Caboetu (Greuges de Caboet)*, *Přísaha Radulfa Oriola (Jurament de Radulf Oriol)*, *Přísaha míru a příměří hraběte Pere Ramona z Pallars biskupovi z Urgell (Jurament de Pau i Treva del comte Pere Ramon de Pallars al bisbe d'Urgell)* nebo *Stížnosti mužů ze Sant Pere de Graudescales (Greuges dels homes de Sant Pere de Graudescales)*. Za zakladatelské texty psané katalánštinou jsou tradičně považovány katalánské verze *Liber iudiciorum* (11.–12. století) a *Homilies d'Organyà* (12.–13. století).

Je třeba mít na paměti, že katalánština se v té době lišila jen relativně málo od sousedních okcitéanských variant a že politické, ekonomické i sociální kontakty mezi těmito územími byly velmi intenzivní. V 12. a 13. století skládali katalánští trubadúři, jako byli Guillem de Berguedà, Berenguer de Palol, Guillem de Cabestany nebo Cerverí de Girona, své verše v okcitéanské koiné a zpívali je jak v Katalánsku, tak v Languedocu.

Vztah mezi Katalánskem a Languedocem zeslábl po křížové výpravě francouzského krále proti katarské herezi (1209–1229). V tomto konfliktu se Pere I. Barcelonský a Aragonský spojil s hrabstvím toloským a velkou částí languedocké šlechty, aby ochránil své vazaly před francouzskými křížáky. Výsledkem, příznivým pro Francouze, bylo vyhubení Katarů, smrt katalánského krále v bitvě u Muretu (1213), začlenění

toloského území do francouzského královského dominia a odklon okcitánské společnosti a kultury, který zasáhl i svět trubadúrů.

Perův syn Jaume I. zdědil korunu, když mu bylo pět let, a vládnul 58 let až do své smrti roku 1276. Po porážce od Francouzů se musel vzdát velké části okcitánských území výměnou za explicitní uznání své nezávislosti ve smlouvě z Corbeil (1258). Jaume byl vychován templáři a své panování zasvětil expanzi království na jih, na muslimská území. Roku 1229 dobyl Mallorku, roku 1232 začlenil Menorku a roku 1235 Ibizu a Formenteru. Roku 1238 dobyl Valencii, jež se stane hlavním městem nového království. Mezi lety 1265 a 1266 dobyl také království murcijské, jež pak bylo přepuštěno Kastilii, jen severní část (oblast Oriola-Alicante) se začlenila roku 1304 do valencijského království. Na všech těchto územích došlo k znovuosídlování křesťanským obyvatelstvem, zejména katalánského, ale také aragonského, okcitánského a kastilského původu, jež postupně nahradí arabsky mluvící muslimské obyvatelstvo (Torró i Abad 1999); tento proces zakončí definitivní vyhnání tohoto obyvatelstva dle dekretu z roku 1609 (Mas i Forners a Monjo i Mascaró 2002).

Koruna aragonská se stala vojenskou, politickou a ekonomickou mocností prvního řádu získáním Sicílie (1282), Athénské a Neopatrijské vévodství (1318–1390), Sardinie (1324) a Neapole (1458). Začne soupeřit s Francií, Janovem, Benátkami a Osmanskou říší a otvírá obchodní a diplomatická zastoupení po celém Středomoří: jde o tzv. *consolats de mar* nebo *de catalans*, které sehrají z právního hlediska velmi významnou roli při vytváření mezinárodních námořních kodexů, jež platí dodnes. Po omezení vazeb s okcitánskými územími se katalánština ustavuje jako jazyk královského kancléřství, administrativy i justice (Ponsoda Sanmartín 1996). Čtyři velké kroniky – kronika Jauma I. neboli *Llibre dels fets* (cca 1270–1276), kronika Bernata Desclota (1280–1288), kronika Ramona Muntanera (1325–1328) a kronika Petra IV. Aragonského (cca 1345–1385) – nejen popisují expanzi Koruny, ale přispívají i k ustálení katalánštiny jako jazyka dvora a literatury.

Rozsáhlá produkce mallorského teologa a filozofa Ramona Llulla (1232–1316) byla rozhodující pro ustálení jednotného jazykového modelu, který vede ke vzniku bohaté literatury ve 14. a 15. století. V tuto dobu vynikly osobnosti, jako byl Barceloňan Bernat Metge, Geroňan Francesc Eiximenis (který většinu svého díla vytvořil ve Valencii) nebo valencijský básník Ausiàs Marc. Právě Valencie je v 15. století hlavním kulturním centrem katalánského jazyka, proto je toto období nazýváno valencijským zlatým stoletím, *segle d'or valencià*. Vedle básníků Marca nebo Jordiho de Sant Jordi je třeba zmínit Joanota Martorella, autora románu *Tirant lo Blanc* (jediného románu zachráněného Cervantesem před plameny v Quijotovi), *Vita Christi* od Isabel de Villena, *Espill* o *Llibre de les dones* od Jauma Roiga nebo *La tragèdia de Caldesa* od Joana Roís de Corella.

Zvláštní zmínku zasluhuje případ *Curial e Güelfa*. Autorství a geografický původ tohoto románu, objeveného v roce 1901, byly po desetiletí předmětem akademické diskuse. Mnoho indicií nakonec naznačuje, že jde o dílo šlechtice Enyega d'Àvalos (1414–1484), rytíře kastilského původu vychovaného na valencijském dvoře Alfonse Velkodušného, vyslance Koruny v Miláně i velkého komořího v Neapoli (Soler Molina 2016). Tento případ krásně charakterizuje katalánštinu té doby: její standardizaci,

velkou náročnost úkolu geograficky umístit text na základě jeho podoby, její rozšíření jako dvorského a literárního jazyka mimo území dnešního používání, konkrétně na italská území Koruny aragonské, a také schopnost přilákat i mluvčí jiných jazyků, v tomto případě Kastilce Enyego d'Àvalos.

Vliv katalánštiny a Koruny aragonské v této době lze doložit také významem valencijské rodiny Borja v římské kurii. Nejenom že z této rodiny pocházeli v Římě katalánsky mluvící kardinálové, obchodníci, básníci a úředníci, ale také dva papežové Borjové – Kalixt III. a Alexandr VI. –, kteří velmi ovlivnili italské politické panorama. A nelze zapomínat ani na postavy, jako byla Lucrezia, vévodkyně z Modeny a Ferrary, a Cesare, kardinál, vévoda a *condottiero*, vzor a inspirace pro Macchiavelliho Vladaře.

Rozšíření, užívání a prestiž katalánštiny jsou tedy spjaty s expanzí Koruny aragonské. Tento vzestup se ale zpomaluje na konci 15. století. Z ekonomických důvodů je třeba zdůraznit tureckou blokádu východního Středomoří, objevení a dobývání Ameriky a přesun ekonomického centra k Atlantiku. Z politických příčin uveďme dynastické spojení s Kastilií a následné odsunutí Koruny aragonské do pozice relativně okrajové části velké říše Karla I. a jeho následníků.

Od 16. století je tedy katalánština nadále jazykem lidu, církve a státní správy, ale do vyšších vrstev začíná pronikat kastilština. Nejprve se kastilsky začne vyjadřovat monarchie a vzápětí stále větší část dvora. Pokastilštění aristokracie je doprovázeno četbou kastilské renesanční a barokní literatury, a v kastilštině se začíná i psát (to je případ Valencijsce Joana Boscà, kastilsky Juana Boscána). Pobočným faktorem je též šíření knihtisku a potřeba rozšířit trh pro vydání. Pere Antoni Beuter například v roce 1538 publikuje katalánsky *Primera part de la història de València* (První část dějin Valencie). Brzy poté (1546) on sám knihu překládá do kastilštiny a vydává ji s názvem *Primera parte de la corónica general de toda España, y especialmente del Reyno de Valencia* (První část obecné kroniky celého Španělska a zejména Království valencijského). Roku 1551 již vydává přímo v kastilštině *Segunda parte de la corónica general de España, y especialmente de Aragón, Cathaluña y Valencia* (Druhá část obecné kroniky Španělska, a zejména Aragonie, Katalánska a Valencie).

Avšak i v tomto svém období, které bývá nazýváno obdobím úpadku (*Decadència*, 16.–18. století), je katalánština velmi živá a životná na úrovni lidového i kulturního jazyka. Ve svém *Kolokvia slavného města Tortosa (Col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa)* (1557) např. Cristòfol Despuig oživuje žánr klasického dialogu, aby mohl zobrazit kontroverzní názory a vyhnul se přitom pronásledování inkvizicí. A *Thesaurus puerilis*, vydaný řeholníkem a právníkem Onofrem Pou ve Valencii (1575) a znovu vytištěný později v Barceloně (1580) a Perpignanu (1591), je vlastně učebnicí a katalánsko-latinským slovníkem určeným k humanistickému vzdělávání mladých Valencijsců a Katalánců z dobrých rodin.

Situaci katalánštiny zhoršily též dva vojenské konflikty: válka ženců (*la guerra dels segadors*, 1640–1659) a válka o španělské dědictví (1701–1715). První z nich začala povstáním venkovanů proti španělským oddílům umístěným do Katalánska za třicetileté války a vyvinula se ve vyhlášení Katalánské republiky pod francouzskou ochranou. Španělská a francouzská koruna se ale nakonec dohodly (Pyrenejská smlouva, 1659) na

rozdělení Katalánska: Francii byly přepuštěny hrabství Rosselló, Conflent, Vallespir, Capcir a část Cerdanya. Katalánština byla na těchto územích zakázána a začal proces pofrancouzšťování.

Druhý konflikt měl ještě mezinárodnější povahu: šlo o válku o dědictví španělské koruny mezi zastánci Filipa z Anjou a příznivci Karla Rakouského. Na straně prvního stála Francie a kastilské království, na straně druhého pak Svatá říše římská, Anglie, Portugalsko, Nizozemí a území Koruny aragonské. Spor opět skončil porážkou katalánské strany a souborem smluv – nejvýznamnější z nich byla uzavřena v Utrechtu (1713) –, které postoupily Sardinii Savojsku, Neapol a Sicílii Rakousku a Menorku Anglii. Nový král Filip V. Bourbonský navíc vyhlásil tzv. *decretos de Nueva Planta* (1701–1719), jimiž byly zrušeny vlastní instituce států Koruny a v institucionálním prostředí byla jako jediný jazyk zavedena španělština.

V kontextu této územní fragmentace katalánské jazykové komunity a jejího politického a jazykového podřízení španělskému, francouzskému a italskému státnímu celku vzniká v 19. století kulturní hnutí známé jako *Renaixença*, jež vykazuje podobné charakteristiky jako analogická hnutí v Evropě, např. jako české národní obrození (Čermák – Kotátková 2020). Mezi nejvíce pěstované žánry patří poezie, významným podněcujícím faktorem jsou v tomto smyslu každoroční soutěže v rámci Květinových her (*Jocs Florals*) v Barceloně, Geroně a Valencii. Významné je též divadlo, nabízející celou škálu žánrů a vyvolávající ohlas mezi obyvatelstvem, a próza, která se snaží držet kontakt s významnými soudobými evropskými proudy. Vedle Bonaventury Carlese Aribaua, autora zakladatelské *Ódy na vlast* (*Oda a la pàtria*, 1833), vynikají též další autoři, např. Jacint Verdaguer, Àngel Guimerà, Narcís Oller, Teodor Llorente nebo Marià Aguiló.

Porážka Španělska ve válce se Spojenými státy a následná ztráta posledních kolonií (Kuby, Portorika a Filipín, 1898) znamenaly vážnou politickou a ekonomickou krizi, která přispěla k politizaci katalánského hnutí *Renaixença*. V textu *Katalánská národnost* (*La nacionalitat catalana*, 1906) položil Enric Prat de la Riba základy nového katalánství, které už nebude jen literárním a kulturním hnutím, protože si jako prioritu staví obnovení vlády nad svými záležitostmi a katalánštiny jako národního jazyka. V tomto dobovém kontextu *Diputació de Barcelona* (místní orgán pověřený vládou a správou provincie Barcelona) zakládá v roce 1907 *Institut d'Estudis Catalans* (IEC, Institut katalánských studií), akademickou instituci, jež zahrnuje i filologickou sekci a jež vytvoří normu dnešní katalánštiny převzetím a šířením díla filologa Pompeua Fabry.

Dvacáté století bylo pro katalánštinu velmi produktivním stoletím. Jazyková komunita rozvinula a rozšířila vzor spisovného jazyka, který umožnil vznik bohaté a různorodé literární produkce, srovnatelné s velkými evropskými literaturami. Ze stovek autorů, kteří tvoří panorama katalánské literatury této doby, v němž jsou zastoupeny evropské umělecké a literární proudy, všechny žánry a všechna území katalánského jazyka, můžeme zmínit Vicenta Andrése Estellése, Pera Calderse, Josepa Carnera, Salvadora Espriu, Gabriela Ferratera, Josepa Vicençe Foixe, Joana Fustera, Miquela Martí i Pol, Joana Francesca Miru, Jesúse Moncadu, Quima Monzó, Josepa Pla, Carlese Ribu,

Carme Rieru, Mercè Rodoredu, Joana Salvat-Papasseita, Isabel Claru Simó, Enrica Valora nebo Llorençe Villalongu.

Velmi intenzivní je též práce lingvistická a filologická. Na tomto poli je klíčovým dílem *Das Katalanische* Wilhelma Meyera-Lübkeho (1925), které ukazuje jedinečnost katalánštiny v jazykovém světě a charakterizuje ji ve vztahu se sousedními jazyky. Významný je též *Diccionari català-valencià-balear* (Katalánsko-valencijsko-baleárský slovník, 1926–1962) Antoni Maria Alcovera a Francesca de Borja Moll, desetidílný slovník, který zahrnuje veškerou katalánskou slovní zásobu od klasických textů po texty současné, pracuje též ale s materiálem z rozhovorů s mluvčími jazyka na všech územích. Tento obrovský informační pramen doplňuje devítidílný *Etymologický a doplňkový slovník katalánštiny* (*Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*) (1980–1991) a osmidílný *Onomasticon Cataloniae* (1989–1997) – v obou případech jde o dílo Joana Corominese.

20. století je ale též bouřlivým stoletím. Lingvisté, pedagogové, spisovatelé, novináři, ti všichni pomohli konsolidovat katalánštinu jako moderní kulturní jazyk, politická hnutí zase bojovala za získání prostoru pro vlastní vládu a suverenitu a za užívání katalánského jazyka. Katalánsky mluvící území je rozděleno mezi tři státy a ve španělské části do jedenácti různých provincií, řízených centrálně z Madridu. Mezi lety 1914 a 1923 se provincie Barcelona, Gerona, Lérida a Tarragona spojili do tzv. *Mancomunitat de Catalunya* (Katalánské společenství), jež podporovalo institucionální užívání katalánštiny. Nástup diktatury Prima de Rivera tuto instituci ale potlačí, zakáže politické strany a zahájí represe proti katalánskému hnutí.

V rámci Druhé španělské republiky (1931–1939) získává Katalánsko politickou autonomii a v jejím čele jsou zastánci suverenity. Katalánština nabývá povahy národního jazyka a proniká do všech prostředí. Na Baleárách a ve Valencii, jež jsou územím bez politické autonomie, se standardizace jazyka zpočátku omezuje na literární prostředí, s občasnými výlety do oblasti vzdělávání, jako je tomu v případě Valencijce Carlese Salvadora.

Španělská občanská válka, porážka republikánské vlády a nastolení diktatury generála Franka (1936–1975) proces standardizace⁷⁴ zastavily: došlo k zásadnímu omezení užívání katalánštiny, prokatalánská politická a intelektuální elita byla na katalánsky mluvících územích pronásledována, nucena k exilu, nebo dokonce fyzicky likvidována. Čtyřicet let Frankovy vlády nelze považovat jen za jakou odmlku v procesu, během kterého katalánština znovu získávala své pozice. S restrikcemi v užívání jazyka a represemi proti jeho obráncům a uživatelům je spojen velký institucionální a demografický impuls, kterého se v tomto období dostalo španělštině na katalánsky mluvících územích: výuka ve školách výlučně ve španělštině, spjatá s tresty za užívání katalánštiny, dlouhá povinná vojenská služba spjatá s výlučně španělsky mluvícím prostředím, masivní migrace španělsky mluvícího obyvatelstva do katalánských a valencijských městských oblastí; rozvoj médií (televize, rozhlas, tisk) výlučně ve špa-

74 K pojmu standardizace viz výše kapitola 2.9.

nělstině, navíc pod dozorem cenzury a centralisticky, prošpanělsky orientovaných (Galindo, Rosselló a Bernat 2021).

Role imigrace je velmi důležitá pro pochopení rozšíření španělštiny jako rodného jazyka na územích katalánského jazyka. Mezi lety 1940 a 1980 přijalo Katalánsko, které mělo na začátku tohoto období 2 690 000 obyvatel, celkem 1 680 000 imigrantů (Alcaide Inchausti 2007, 135). Valencijské společenství, které mělo původně 2 100 000 obyvatel, přijalo 573 000 imigrantů (ibid., 141). Konečně Baleárské ostrovy, mající původně 394 000 obyvatel, přijaly 115 000 imigrantů. Za 40 let tak v součtu na tato tři území přišel takový objem imigrantů, který přesahuje 45 % původního počtu tamních obyvatel. Tento migrační příliv, přicházející většinou z Andalusie, Extremadury a Kastilie, bude pokračovat po celé 20. století a také ve století 21. a v součtu s imigranty přicházejícími z Hispánské Ameriky demograficky zcela promění katalánsky mluvící území.

Když byl během tzv. *přechodu* (*transició*) Frankův režim nahrazen parlamentní demokracií, spojenou s ústavou z roku 1978, katalánština tak už nebyla ve stavu jako před občanskou válkou: její sociolingvistická situace byla mnohem složitější. V tuto dobu se vytvořila autonomní společenství, o nichž je řeč výše v kapitole 2.2 a která člení španělskou část katalánsky mluvících území do několika celků, jež uplatňují vlastní jazykovou politiku (tyto politiky se tím pádem od sebe liší).

Proces španělského přechodu k demokracii a následný politický život je až do současnosti charakterizován existencí dvou základních diskusních ideových a programových témat. Na jedné straně je to tradiční myšlenkový souboj mezi levicovými a pravicovými společenskými a ekonomickými programy, na straně druhé jde o spor mezi zastánci centralizovaného jednojazyčného státu a zastánců více federálního nebo konfederálního uspořádání, příp. nezávislosti tzv. historických národů (jde samozřejmě o jisté zjednodušení, ve skutečnosti jde o dva póly škály, na které existuje řada mezistupňů). Vztáhneme-li k sobě obě zmíněná témata, lze s velkým zjednodušením konstatovat tendenci pravicových proudů směřovat k centralizovanějšímu státu s důrazem na významnou roli společného oficiálního jazyka, zatímco u levicových sil je patrná větší vstřícnost k jazykové a identitární různorodosti státu (tato vstřícnost má řadu odstínů, nejradikálnější verze stojí proti společnému státu jako takovému).

Bohužel, tento spor není vždy racionální a přehledný. Během období přechodu tak například valencijská společnost zažívala politický a sociální konflikt mezi konzervativnějším sektorem, někdy vázaným na předchozí dobu, a novými demokratickými elitami často pocházejícími z univerzitního prostředí. V tomto souboji o společenskou, mediální a politickou hegemonii ve společnosti používala část první skupiny protikatalánský diskurs, který se různou měrou stavěl proti přílišnému rozvoji autonomie a šíření valencijské španělštiny ve společnosti, valencijsktinu považoval za jazyk odlišný od katalánštiny (tzv. jazykový secesionismus), přitom ale systematicky užíval španělštinu (Flor i Moreno 2009). Na katalánsky (valencijsky) mluvícím území tak paradoxně vzniká svého druhu odpor proti katalánské věci, tj. pocit či názor, který je pozorovatelný i jinde ve Španělsku (dokladem mohou být různé projevy v neformálních prostředích, na sociálních sítích či v žurnalistice, srov. Joan i Marí 2018). Z pohledu druhé

strany se na katalánsky mluvících územích tento postoj opírá o obavu z tzv. pankatalanismu, tj. o obavu z vnímání území katalánského jazyka jako jednoho celku, ve kterém bude dominovat prvek katalánský (tj. spojený s územím Katalánska) a bude potlačena svébytnost prvků ostatních (např. prvku valencijského).

Z dějin víme, že jazykové a národnostní identity se často vymezují proti někomu nebo něčemu (Leerssen 2006). Německá identita se za napoleonských válek takto vymezovala proti identitě francouzské, česká za obrození proti německé atd. Někteří autoři se domnívají, že stejným způsobem dnes proti sobě stojí katalánská identita, která chce chránit vlastní jazyk, a identita španělská, která je založena na exkluzivitě španělštiny nebo přinejmenším vychází z toho, že je kooficiálním jazykům přisuzován druhotný význam ve srovnání se španělštinou (Moreno Cabrera 2012). Tento jazykový a identitární konflikt ovlivňoval a ovlivňuje sociolingvistickou a právní situaci dnešní katalánštiny, jak uvidíme v dalších odstavcích.

Pro účely našeho textu je nejpodstatnější vědomí složitosti tohoto konfliktu, vědomí, že jednotlivci i skupiny žijící v současnosti na historických katalánských územích mají nejrůznější individuální a kolektivní strategie a že tyto strategie jsou legitimní, pokud jsou hájeny demokratickým způsobem. Důležité rovněž je, že musíme znát historii, která vedla k současnému stavu a kterou jsme si právě popsali, ale nezapomínat na to, že vnímání problému současným obyvatelem těchto území může být ahistorické, že může zcela legitimně nepřihlížet k historickým souvislostem (to se typicky týká mnoha imigrantů ze španělsky mluvících území nebo z Hispánské Ameriky: napravování historických křivd, vedoucích k tomu, že je po nich požadováno jazykové chování, které jim nevyhovuje, mohou vnímat jako neoprávněné a nepřipadné; jak už bylo řečeno výše, masivní imigrace výrazně změnila poměry, pokud jde o strukturu obyvatel). Konečně poslední dimenzí, na kterou nelze zapomínat, je dimenze mezinárodní: o postavení katalánštiny se vedou ve španělské části území katalánského jazyka živé diskuse a pozice katalánštiny je mnohými považována za nedostatečnou, podíváme-li se ale za hranice, do Francie či Itálie, musíme konstatovat, že tamní stav je pro katalánštinu násobně, nesrovnatelně horší.

3.2.3 ÚZEMNÍ ROZŠÍŘENÍ KATALÁNŠTINY

Katalánsky se v současnosti mluví na území, jež svou rozlohou přibližně odpovídá České republice (zhruba 70 000 km²), a i počet mluvčích je podobný (kolem 10 milionů). Toto území je ale rozděleno mezi čtyři státy: Andorru, Francii, Itálii a Španělsko.

3.2.3.1 ANDORRA

Andorrské knížectví je nezávislý mikrostát o rozloze 468 km² a s 78 000 obyvatel, ležící v Pyrenejích v oblasti, kde se vyvinula varianta románštiny, která dala vzniknout katalánštině. Na západě a jihu sousedí se Španělskem (konkrétně s Katalánskem), na severu a východě s Francií (jde o okcitánský departament Arieja a katalánský de-

partment Východní Pyreneje). Existence knížectví sahá do roku 1278 a hlavami státu jsou dvě spoluknížata, na jihu Andorrry biskup ze Seu d'Urgell a na severu nositel hraběcího titulu z Foix, v současnosti prezident Francouzské republiky. Andorrská ústava ustavuje demokratický parlamentní systém, ve kterém je katalánština jediným oficiálním jazykem (výrok Ústavního soudu Andorrského knížectví, 1993). Andorra není členem Evropské unie, ale používá euro a má velmi dynamickou ekonomiku, která jí díky turismu, obchodu, finančním produktům a nízkým daním umožňuje úspěšně soutěžit se sousedními státy. Tato dynamika způsobuje, že více než polovina obyvatel jsou imigranti bez andorrského občanství. Konkrétně 29 % má španělskou národnost (z velké části jsou to Katalánci), 14,3 % jsou Portugalci, 6 % Francouzi a 10,5 % další národnosti (Govern d'Andorra 2018, 8).

V Andoře koexistují tři veřejné vzdělávací systémy – andorrský, španělský a francouzský – a soukromá vzdělávací centra, z nichž některá vyučují v angličtině. Andorrský systém funguje v katalánštině a pokrývá všechny vzdělávací úrovně od tří let věku, tedy i úroveň univerzitní. Francouzský a španělský systém spadají pod ministerstva školství těchto zemí a končí maturitou. V preuniverzitním vzdělávání stabilní počet zájemců (kolem 32 %) volí francouzský systém, zatímco zájem o systém španělský, který ve školním roce 2009/10 představoval 30,3 %, postupně klesá (v roce 2017 to bylo 25,8 %), a to ve prospěch andorrského systému, který ve za stejnou dobu vzrostl z 38 % na 41,4 % (Govern d'Andorra 2021, 4).

Pokud jde o média, veřejný andorrský rozhlas a televize vysílají v katalánštině a přinášejí též občasná spojení s informacemi z francouzského kanálu France 24. Přijímat zde lze též sedm katalánských kanálů (většina patří veřejné katalánské televizi), sedm španělských kanálů v kastilštině, osm francouzských, dva portugalské a tři mezinárodní v angličtině. Nabídka přes optické kabely je ještě bohatší a počítá i s mezinárodními kanály zprostředkovanými španělskými operátory. V katalánštině též fungují *Agència de Notícies Andorrana* (Andorrská zpravodajská agentura) a tři deníky (*Bon Dia*, *Diari d'Andorra* a *El Periòdic*).

45,9 % andorrské populace považuje katalánštinu za svůj jazyk, za jazyk, se kterým se identifikuje, ačkoli těch, kteří ho mají jako mateřský jazyk, je méně, 35,7 % (Govern d'Andorra 2018, 10). Je to také nejužívanější jazyk obecné komunikace (45,9 %), před španělštinou (39,1 %), francouzštinou (6,5 %), portugalsštinou (3,9 %) a angličtinou (3,2 %) (*ibid.*, 15). Pokud jde o jednotlivé oblasti komunikace, španělština převládá v restauracích, barech a nákupních centrech. Naopak 78,3 % komunikace s bankou či pojišťovnou je v katalánštině, u lékaře se v 46,3 % mluví katalánsky a v 27,2 % katalánsky a španělsky; v obchodech ve 40,5 % v katalánštině a ve 32,2 % v katalánštině a španělštině. V kontaktu s veřejnou správou užívá katalánštinu 62,2 % lidí a katalánštinu se španělštinou střídá 31,5 % (jen 2,6 % užívá vždy španělštinu). Doma mluví vždy katalánsky 29,3 % (16 % střídá katalánštinu a španělštinu). S dětmi mluví katalánsky 55,3 % obyvatelstva, děti odpovídají katalánsky v 61,7 % případů. Shrneme-li to, můžeme říci, že navzdory imigračnímu tlaku – především španělsky, ale také francouzsky a portugalsky mluvících – postavení oficiálního jazyka způsobuje, že jak v sociálních interakcích, tak uvnitř rodin se katalánština šíří a udržuje si postavení většinového ja-

zyka. Je jazykem, který se nejvíce používá při hovoru mezi přáteli (37 %), v práci (43 % v interních kontaktech a 51,8 % v externích) nebo se spolužáky (51,6 %).⁷⁵

3.2.3.2 SEVERNÍ KATALÁNSKO

Severní Katalánsko zahrnuje území Rousillon, Conflent, Vallespir, Capcir a část Cerdanya, anektovaná francouzskou korunou po Pyrenejské smlouvě (1659). Spolu s okcitánskou oblastí Fenolleda administrativně tvoří departement Východní Pyreneje, s hlavním městem Perpignan. Katalánská část departementu má rozlohu 3677 km² a asi 460 000 obyvatel. Přestože francouzská ústava prohlašuje za jediný jazyk republiky francouzštinu, Generální rada Východních Pyrenejí, tvořená zástupci volenými různými kantony či distrikty, schválila v roce 2007 *Dopis ve prospěch katalánštiny*, ve kterém uznává oficiálnost tohoto jazyka v departementu. Město Perpignan schválilo na městské úrovni v roce 2010 podobný dokument (Almarcha París a Baylac Ferrer 2012, 3). V praxi to znamená, že se objevují dvojjazyčné nápisy ve veřejném prostoru, že se některé kulturní aktivity plánují v katalánštině a že se dostává omezené podpory i užívání jazyka ve vzdělávacím systému, konkrétně tam, kde působí občanské společnosti provozující soukromá centra nebo družstva.

Tradiční francouzská jazyková politika operovala s povinnou francouzštinou a stigmatizací jiných jazyků, nazývaných *patois*, které měly být eliminovány (Grégoire 1794), byly předmětem pronásledování ve vzdělávání i ve veřejném prostoru a konečniců i v soukromé sféře a v rodině. Zákon Deixonne, schválený roku 1951, přinesl možnost vyučovat hodinu týdně některý z tzv. *lokálních jazyků a dialektů*, ke kterým patřila i katalánština. Pozdější jazyková nařízení, jako byl zákon Bas-Lauriol (1975) a zákon Toubon (1994), posílila francouzštinu před údajným ohrožením angličtinou. Roku 1999 Francie podepsala Evropskou chartu regionálních či menšinových jazyků (viz výše kapitola 2.5), která měla chránit právo užívat katalánštinu ve veřejném i soukromém prostoru, ale později ji neratifikovala, protože byla prohlášena za protiústavní. V roce 2021 byl schválen zákon Molac, který považuje tzv. regionální jazyky za součást jazykového dědictví Francie. Ústavní rada nicméně zrušila některé odstavce, které se týkaly praktičtějšího uplatnění tohoto zákona, jako bylo užívání jazyků při vyučování nebo užívání grafických znaků, které existují v těchto jazycích, ale nikoli ve francouzštině, ve veřejných dokumentech – to je mimochodem i nadále zakázáno, protože je to proti ústavě (Conseil Constitutionnel 2021).

Veřejná správa v Severním Katalánsku je tedy prakticky monolingvní ve francouzštině, s občasným dílčím užíváním katalánštiny spjatým s osobním přesvědčením některého politika nebo úředníka nebo se spíše symbolickým užíváním např. folklórní povahy. S výjimkou několika stanic, jako je *Ràdio Arrels*, a přeshraničního vysílání

75 Andorra se významně podílí na propagaci katalánštiny v České republice, protože již od roku 1992 podporuje výuku tohoto jazyka na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Tamními kurzy nabízenými nejprve lektorem katalánštiny, později, od roku 2017, z lektorátu vytvořeným Střediskem katalánských studií Karla Velikého, prošlo za 30 let mnoho tisíc studentů.

katalánské televize (*Televisió de Catalunya*) je mediální panorama také jednoznačně monolingvní, francouzské. V oblasti veřejného vzdělávání je, jak už bylo řečeno, právní rámec pro užívání katalánštiny zanedbatelný, ale rodiče a učitelé místy vytvořili centra, která fungují v katalánštině, jako např. *Bressola* a *Arrels*. Na univerzitě v Perpignanu se přítomnost katalánštiny omezuje na aktivity Přeshraničního francouzsko-katalánského institutu (*Institut Francocatalà Transfronterer*), totiž na nabídku magisterského titulu z Katalánských studií.

Asi 6 % obyvatel Severního Katalánska tvoří cizinci bez francouzského občanství. Z Francouzů pochází 41 % přímo z regionu, ostatní pocházejí odjinud, většinou ze severu Francie (Institut Francocatalà Transfronterer 2015, 3). Tato demografická data spolu se sociopolitickou situací jazyka vysvětlují, proč má jen 12,7 % obyvatel oblasti katalánštinu jako první nebo mateřský jazyk. Podíváme-li se na tento údaj z hlediska věkového, můžeme pozorovat důsledky přerušení mezigeneračního přenosu: katalánština je počátečním/prvním jazykem 18,8 % lidí starších 65 let, 10,7 % lidí z věkové skupiny 45–65 let, 3 % ze skupiny 30–45 let a 0 % z věkové skupiny 15–29 let (ibid., 5). 11,7 % dotazovaných považuje katalánštinu za svůj vlastní jazyk (4,2 % jen katalánštinu, 7,5 % katalánštinu a zároveň francouzštinu). Pokud jde o užívání, 1,3 % dotazovaných má katalánštinu jako obvykle užívaný jazyk, u 4,4 % jsou to katalánština a francouzština zároveň (ibid., 5–6).

Navzdory výše popsanému procesu, během kterého katalánština přestává být rodným jazykem a její užívání ve společnosti klesá, úroveň jednotlivých jazykových kompetencí zůstává u dotazovaných relativně vysoká: mezi lidmi staršími 15 let prohlašuje 61 % dotazovaných, že rozumí katalánsky, 35,4 % o sobě tvrdí, že umí mluvit katalánsky, 39,2 % údajně čte katalánsky a 14,3 % umí psát katalánsky. Srovnání anket mezi lety 2004 a 2015 ukazuje, že klesá schopnost mluvit, ale stoupá schopnost číst a psát (ibid., 4). Trochu jiná čísla přináší výzkum užívání katalánštiny. 30,7 % dotázaných tvrdí, že katalánština se užívá často, podle 15,5 % dokonce velmi často; 27,3 % lidí se domnívá, že za pět let se bude katalánština užívat víc než nyní, podle 27,2 % to bude stejné. 85 % dotázaných se domnívá, že by bylo dobré mít televizní stanici v katalánštině, 76,1 % je nakloněno vyučování v katalánštině pro všechny žáky a 58 % podporuje kooficiálnost katalánštiny (ibid., 10–12). Toto přehánění vlastní kompetence i sociální role jazyka, kompenzační fenomén typický pro jazyky v regresi, pro jazyky, jež se v reálu přestávají užívat, je doprovázeno rozvíjením identitární symbolologie, jako je všudypřítomnost čtyřpruhé vlajky a přidávání francouzské varianty slova *katalánsky* ke kdekámu zemědělskému projektu či kulturní nebo sportovní události.

3.2.3.3 ALGHERO

Alghero, katalánsky *Alguer*, je město na ostrově Sardinie, s 44 000 obyvateli a rozlohou 225 km². Jak vyplynulo z historického úvodu výše, ostrov byl v letech 1324 až 1713 součástí Koruny aragonské, čtyři století tedy byla katalánština jazykem státní správy, velké části vládnoucí třídy i některých komunit přesídlených z katalánských území. To je i případ Alghera, města osídleného populací přicházející z různých území Koruny.

Je to námořní město s dlouhou obchodní a rybářskou tradicí; ve 20. století nastal obrat směrem k důrazu na turistiku. Obklopuje ho zemědělská a dobytkářská oblast hovořící sardštinou, jazykem, který významně ovlivnil slovní zásobu, fonetiku i gramatiku Algeřanů.

Království Sardinie, připojené na začátku 18. století ke státům ovládaným savojskou dynastií, se stalo součástí italského království během procesu zvaného *Risorgimento*. Mladý italský stát vytvořil vysoce centralizovanou administrativu, napodobující francouzský vzor, ve které se toskáňština stala italským jazykem, jediným oficiálním jazykem, a všechny ostatní jazykové útvary se začaly nazývat *dialetto* (Del Guerra a Gómez 1986). V tomto kontextu se tedy jazykovou akademií asepticky ražený termín, zjednodušující geografickou různorodost, používá ideologicky s cílem marginalizovat jakoukoli jazykovou variantu odlišnou od státního jazyka, bez ohledu na její původ nebo strukturu: dialektem je stejně piemontština jako pullská albánština. Lingvistika se tak používá jako nástroj pro legitimizaci jazykové a identitární podřízenosti a homogenizaci (Louis-Jean Calvet 1974), a to do té míry, že je v odborné rovině nemožné takto chápaný termín dialekt užívat, protože nabyl neadekvátních pobočných významů a negativních konotací.

Stejně jako tomu bylo s francouzštinou v Severním Katalánsku, i na Sardinii a v Algheru – byť později – dostala italština mimořádný impuls: ve 20. století byla jediným jazykem užívaným v administrativě, v médiích, ve vzdělávacím systému nebo ve vojenské službě.⁷⁶ Je to především tento obecně přijímaný úzus, který vede k ustavení italštiny jako oficiálního jazyka státu, jelikož ústava nic takového explicitně nezmiňuje, naopak mluví o ochraně jazykových menšin specifickými zákony (Senato della Repubblica Italiana 2021). Avšak v zákoně, který rozpracovává tuto ochranu menšin, hned první odstavec stanovuje, že „oficiálním jazykem republiky je italština“ (Parlamento Italiano 1999). Tento zákon uznává dvanáct jazyků a kultur, výslovně zmiňuje katalánskou populaci a povoluje užívání těchto jazyků ve vzdělávacím systému, při městských politických a správních aktech (s překladem do italštiny, jde-li o písemnou komunikaci, nebo, v případě ústní komunikace, pokud někdo z přítomných prohlásí, že nerozumí), u místních jmen (vedle oficiálních, poitalštěných forem) a v médiích. V oblasti soudní je naopak předepsáno výlučné užívání italštiny, a to v oblasti občanského i trestního práva. Stejně jako Francie i Itálie podepsala v roce 2000 Evropskou chartu regionálních či menšinových jazyků, ale poté ji neratifikovala.

Autonomní správa Sardinie uznala „katalánský jazyk a kulturu Algheru“ ve dvou zákonech (1997 a 2018), společně se sardštinou, galurštinou, sassarštinou a tabarskou ligurštinou. Toto uznání ale vlastně jen ruší nezákonné pasáže ze státního zákona z roku 1999. V praxi tak místní správa užívá systematicky jen italštinu a katalánštinu, sardština a ostatní teritoriální jazyky jsou používány jen v zápisech a při folklórních akcích. A tak při kulturních akcích, například při koncertu tradiční hudby na veřej-

76 Došlo k tomu za cenu znevažování mluvčích katalánštiny, sardštiny a celé řady jazyků a jazykových variant na území Itálie, jak dobře ukazuje román *Padre padrone* Sarda Gavina Leddy (1975), proslavený filmovou verzí bratrů Tavianových s Omerem Antonuttim.

ném prostranství, mohou umělci zpívat katalánsky, sardsky nebo galursky, ale když oslovují publikum, oni sami nebo moderátoři obvykle mluví v italštině, což je extrémní případ diglosie.

Faktorem, který v Algheru přispěl k uchování katalánštiny ve 20. století a na začátku 21. století, byla skutečnost, že se navzdory vzdálenosti a příslušnosti k odlišným státům podařilo uchovat kontakt s ostatními územími katalánského jazyka. Různé katalánské, valencijské a baleárské občanské společnosti pořádaly cesty a výměnné pobyty a podněcovaly přítomnost katalánštiny v literárním, hudebním i občanském prostředí. Z organizací, které takto podporují užívání katalánštiny, můžeme v abecedním pořadí zmínit *Centre d'Estudis Algueresos* (Centrum alguerských studií), *Centre de Recursos Pedagògics Maria Montessori* (Centrum pedagogických prostředků Marie Montessori), *Escola d'Alguerès Pasqual Scanu* (Školu alguerštiny Pasquala Scanu), *Obra Cultural de l'Alguer* (Kulturní dílo města Alguer), *Òmnium Cultural* nebo *Plataforma per la Llengua* (Platforma pro jazyk). Tyto organizace, často ve spolupráci s městem Alghero a s katalánskými institucemi, rozvíjejí projekty, jež cílí na zavádění katalánštiny do škol (jako jsou projekty Costura nebo Joan Palomba) nebo do dalších oblastí veřejného života. Letecké a námořní spojení s Katalánskem a sportovní akce, jako je regata Palma – Alghero, přivedly na ostrov katalánsky mluvící turisty.

V důsledku těchto kontaktů a této činnosti dosáhl katalánský jazyk a kultura v oblasti jisté prestiže, odrážející se v symbolické přítomnosti čtyřpruhých vlajek nebo v užívání slova *katalánský* jako synonyma slova *algherský* v názvu sportovních klubů, jak je to v případě sportovních škol *Mercede Catalunya* a *Catalana Baseball & Softball*. Podobné jen zcela dílčí stopy katalánštiny nalezneme i v místním televizním kanálu *Catalan TV*, který ale jinak vysílá v italštině (pokusy poskytovat soustavněji určité informace v katalánštině nebo poskytnout práva na vysílání katalánské televizi *Televisió de Catalunya* byly neúspěšné).

Veškeré toto úsilí ale nestačí na to, aby vyrovnalo všudypřítomnost italštiny, ubývání mluvčích katalánštiny, klesajícího užívání tohoto jazyka obecně a přerušeni mezigeneračního přenosu. 36,4 % Algherčanů o sobě říká, že umí mluvit katalánsky, 72,1 % jich rozumí, ale jen 3 % píše (Ballone 2018). 24,1 % má katalánštinu jako původní jazyk a 18,5 % jako jazyk obvyklý, avšak pouze 11,8 % ji užívá v hovoru s partnerem a 8 % v hovoru s dětmi. Užívání jazyka klesá se stupněm formálnosti: 19,1 % mezi přáteli, 13,4 % s rodinou, 13,1 % mezi spolupracovníky, 12,9 % s klienty, 6,1 % v malých obchodech, 3,1 % na městské správě, 1,4 % v nákupních centrech. Stejně jako v Severním Katalánsku se i zde objevuje vysoké pozitivní hodnocení jazyka, silně kontrastující s jeho skutečným užíváním: 92,3 % dotázaných se vyslovilo pro přítomnost katalánštiny ve škole a 72,2 % tvrdí, že se chce katalánštinu naučit a používat ji.

3.2.3.4 ŠPANĚLSKO

Ve Španělsku je katalánština za španělštinou druhým nejpoužívanějším jazykem. Mluví se jí na 12,79 % území státu (64 579 km²), kde žije necelých 30 % obyvatel státu (13 998 504 obyvatel; viz výše kapitola 2.2). Území katalánského jazyka vykazuje tedy

výrazně vyšší hustotu obyvatelstva než zbytek země (212 vs. 75 obyvatel/km²). Tento fakt je důsledkem ekonomického rozvoje v 19. a 20. století (v této souvislosti můžeme zmínit produktivní valencijské zemědělství, významný katalánský průmysl a zásadní turistický průmysl na Baleárách) a masivní, dlouhodobé migrace z chudších oblastí, zejména španělského jazyka.

Španělské území katalánského jazyka je administrativně rozděleno do tří autonomních společenství, ve kterých je katalánština oficiálním jazykem vedle španělštiny (Katalánsko, Baleáry, Valencijské společenství), a do dvou dalších, kde se jím mluví na části území (tzv. *Franja oriental* v Aragonii a malé území Carche v Murcii). Toto územní rozdělení, posvěcené španělskou ústavou a jednotlivými autonomními statuty, se částečně zakládá na historické tradici: Koruna aragonská byla založena na kvazikonfederativním principu, podle kterého byly valencijské království, mallorské království, aragonské království a katalánské knížectví autonomními státy spjatými osobou panovníka. Současné hranice nicméně nevycházejí z historických ani etnolingvistických území, nýbrž spojují španělské provincie, které byly vytvořeny v roce 1833 ve snaze napodobit francouzské departementy. A tak například kastilské oblasti Villena nebo Requena jsou dnes součástí Valencijského společenství, zatímco katalánsky mluvící oblasti Matarranya, Baix Cinca, Llitera a část Ribagorzy tvoří úzký pás bez geografického nebo etnolingvistického rozdílu s Katalánskem, ale jsou administrativně začleněny do aragonských provincií, a tedy i k autonomnímu společenství Aragonie.

V následujícím textu podrobně zanalyzujeme právní a sociální postavení katalánštiny na každém z těchto území.

3.2.4 PRÁVNÍ ÚPRAVA JAZYKOVÝCH OTÁZEK

Španělsko na rozdíl od Francie a Itálie Evropskou chartu regionálních či menšinových jazyků nejen podepsalo (1992), ale také ratifikovalo (2001). Jak už bylo řečeno výše v kapitole 2.4, španělská ústava (Senado de España 1978) uznává vnitřní jazykovou různorodost. Kastilština je oficiálním jazykem celého státu a všichni Španělé mají povinnost ji znát a právo ji užívat. Ostatní španělské jazyky mohou být oficiální v autonomních společenstvích ve shodě s tamním autonomním statutem, který má povahu státního organického zákona schváleného španělským parlamentem. Už toto základní uspořádání je předmětem diskusí. Jeho zastánci zdůrazňují, že jen kastilština je jazykem, kterému ve Španělsku rozumí všichni a kterým všichni mluví, je proto podle nich logické, že je jediným společným oficiálním jazykem. Podle jiných je uznání jazykové různorodosti zasazeno do hierarchického, asymetrického rámce, protože kooficiálním jazykem lze mluvit pouze na území tohoto jazyka, nikoli v kastilsky mluvících oblastech (Tasa Fuster 2017 a 2021). Převedeno do nám bližších poměrů, nedochází k tomu, k čemu docházelo v bývalém Československu a k čemu dochází i dnes v České republice, totiž že slovenský student mohl a může mluvit např. na seminářích na vysoké škole slovensky, slovenský učitel zde může slovensky vyučovat. K tomu ve Španělsku dojít nemůže, profesor nebo student původem z Barcelony nemůže mluvit při stejné

příležitosti v Madridu katalánsky. Podobně katalánský raper nebo mallorský youtuber musí mluvit kastilsky, chtějí-li vystupovat v madridské televizi. Proti tomuto často uváděnému srovnání, které tvoří podstatu zásadní námitky proti současnému uspořádání, lze ale argumentovat srozumitelností: zatímco slovenštině v Praze z historických důvodů všichni Češi rozumějí, s katalánštinou (a také s galicijštinou, a už vůbec ne s baskičtinou) tomu tak není.

Španělská ústava tedy uznává existenci různých španělských jazyků, ale jen jeden z nich, kastilštinu, musí všichni obyvatelé Španělska znát, jen on může být používán ve všech prostředích a na všech územích Španělska. Ostatní jazyky, které v ústavě nejsou explicitně vyjmenovány, mohou být v daném společenství oficiální přesně dle specifikace daného autonomního statutu. Vedle obecné námitky, kterou jsme již uvedli (asymetričnost jazykových práv), se objevuje ještě jedna, totiž že autonomní statut musí projít schválením na centrální úrovni. Namítá se, že tím pádem majoritní etnolingvistická skupina rozhoduje o právech skupin minoritních. Obvyklé argumenty proti této námitce jsou dva:

- 1) skutečnost, že Španělsko je jednotný stát a že žádný stát nemůže připustit, aby jeho jednotlivá území mohla o sobě rozhodovat zcela bez ohledu na centrální zákony;
- 2) ústava centrální orgány chápe jako orgány společné, sdílené všemi dílčími komunitami, tj. nikoli jako vládu kastilskou, tj. nepředpokládá kladení zájmů jedné skupiny proti zájmům skupiny druhé nebo proti zájmům celku.

Decentralizace španělské státní správy tedy neimplikuje uznání suverenity, ta podle ústavy náleží španělskému lidu jako celku. Skrze statuty se autonomním společenstvím přepouští většina kompetencí, které se týkají každodenního života občanů: zdravotnictví, vzdělávání, kultura, životní prostředí, sociální záležitosti, ekonomická podpora nebo doprava. V tomto ohledu mohou parlamenty a vlády autonomních společenství provádět jazykovou politiku příznivou pro katalánštinu. Centrální vláda si nicméně uchovává kompetence i ministerstva ve všech těchto oblastech a v některých oblastech, jako jsou mezinárodní vztahy, obrana, imigrace, sociální zabezpečení nebo výběr daní, si ponechává kompetence exkluzivní nebo většinové (to znamená, že tyto záležitosti se primárně řeší na centrální úrovni, tj. ve španělštině). Vnitřní bezpečnost je např. částečně přenesena do Katalánska, které má vlastní policejní sbor působící na celém území. Členové tohoto sboru musí umět katalánsky a mluvit tímto jazykem s občany. Dva centrální španělské policejní sbory – *Policía Nacional* (v katalánštině *Policia Nacional*) a *Guardia Civil* (v katalánštině *Guàrdia Civil*) – jsou ale v Katalánsku a na ostatních katalánsky mluvících územích přítomny také a jejich členové nejsou povinni znát ani užívat katalánštinu. Jiný příklad: soudní moc je teoreticky oddělena od moci výkonné a legislativní a je decentralizována směrem do autonomních společenství a provincií. Politici na centrální úrovni mají ale možnost prostřednictvím parlamentu zasahovat do volby řízení soudních orgánů. Kritici tohoto principu uvádějí, že výsledkem je např. skutečnost, že jen 7,4 % rozsudků vydaných v Katalánsku je v katalánštině

nebo že ve valencijském autonomním společenství jen jeden soudní tribunál z 214 obvykle jedná ve valencijské (Plataforma per la Llengua⁷⁷ 2021a, 40 a 42).

Autonomní statuty Katalánska, Baleárských ostrovů a Valencijského společenství⁷⁸ konstatují oficiální povahu kastilštiny, jak předepisuje ústava, a stanovují stejné oficiální postavení též pro katalánštinu, jež má ve všech třech případech navíc postavení *vlastního jazyka*. O výklad tohoto pojmu se vedly spory a diskuse. Byl interpretován jako právní ekvivalent spojení *preferovaný jazyk*, ale několik rozsudků tuto interpretaci zpochybnilo. Nejdůležitější z nich byl rozsudek Ústavního soudu z roku 2010, vydaný na základě podnětu poslanců, senátorů a autonomních vlád Lidové strany. Tento rozsudek anuluje a modifikuje některé odstavce nového statutu schváleného španělským parlamentem a také katalánským referendem z roku 2006, mezi nimi explicitní uznání katalánštiny jako preferovaného jazyka státní správy a veřejných sdělovacích prostředků v Katalánsku.⁷⁹

3.2.4.1 KATALÁNSKO

Ve své dnešní platné podobě uznává katalánský statut za oficiální tři jazyky: katalánštinu jako vlastní jazyk, jazyk veřejné zprávy, veřejných sdělovacích prostředků a vzdělávání, španělštinu jako oficiální jazyk španělského státu a okcitanštinu/araněštinu (Parlament de Catalunya 2016, 23). Statut parafrázuje ústavu a stanovuje také právo a povinnost občanů Katalánska znát katalánštinu i španělštinu a právo tyto jazyky používat. Již zmíněný rozsudek ústavního soudu upřesňuje, aniž text statutu ruší, že občané mají povinnost znát španělštinu a možnost znát katalánštinu (Tribunal Constitucional 2010, 276–277).

Statut rovněž stanovuje, že „Generalitat⁸⁰ a stát musí usilovat o uznání oficiálnosti katalánštiny v Evropské unii a o přítomnost a užívání katalánštiny v mezinárodních institucích a mezinárodních smlouvách kulturní nebo jazykové povahy“.⁸¹ Generalitat má navíc „podněcovat komunikaci a spolupráci s ostatními společenstvími a ostatní-

77 *Plataforma per la Llengua* (Platforma pro jazyk) je nevládní organizace zrozená v roce 1993, která hájí plnou přítomnost katalánštiny v celé jazykové oblasti a propaguje katalánský jazyk jako nástroj sociální soudržnosti. Svými kritiky je obviňována z neobjektivních postojů směřujících proti španělštině.

78 První autonomní statut Katalánska byl schválen během španělské republiky v roce 1932. V poslední době je prvním statutem ten z roku 1979, který byl poté zrušen a nahrazen statutem z roku 2006. Ve Valencijském společenství byl první statut schválen roku 1982, druhý v roce 2006 – ten byl pak reformován v roce 2011. Na Baleárských ostrovech byl první statut schválen v roce 1983 a ten v současnosti platný v roce 2007.

79 Rozhodnutí soudu bylo částí populace v Katalánsku přijato s nevolí. Modifikace statutu tato část interpretovala jako politickou cenzuru. Následovala řada politických kroků, které v roce 2017 vyvrcholily referendem o sebeurčení, ve kterém podle organizátorů hlasovalo pro nezávislost o trochu více než dva miliony Katalánců. Jelikož ale vyhlášení referenda španělská ústava neumožňuje (odpůrci referenda navíc tvrdili, že jeho organizování a průběh nebyly nestranné, že nemohlo skončit jinak, než jak skončilo), španělský stát reagoval dočasným zrušením, resp. omezením autonomie, část organizátorů byla uvězněna, část uprchla do exilu. Situace se tedy velmi vyhrotila a celá věc dodnes není uzavřena (více k pohledu z jedné strany konfliktu Sánchez-Cuenca Rodríguez 2018).

80 Katalánská vláda.

81 „La Generalitat i l'Estat han d'emprendre les accions necessàries per al reconeixement de l'oficialitat del català a la Unió Europea i la presència i la utilització del català en els organismes internacionals i en els tractats internacionals de contingut cultural o lingüístic.“

mi územími, která sdílejí jazykové dědictví s Katalánskem“, takže může „podepisovat dohody a smlouvy a využívat dalších mechanismů spolupráce tak, aby podněcovala užívání katalánštiny a její vnější šíření“⁸² (Parlament de Catalunya 2016, 23).

Aranéština je okcitéanským dialektem z gaskoňské skupiny, jímž se mluví v údolí Aran (Val d’Aran), autonomním územím s vlastními institucemi o rozloze 633,6 km² s asi 10 000 obyvateli. Leží v severozápadní části Katalánska. Podle statutu je okcitéanština vlastním jazykem Aranů a je oficiálním jazykem v celém Katalánsku, takže občané ho mohou používat v kontaktu s katalánskou administrativou.

V souladu s nařízením autonomního statutu schválil katalánský parlament v roce 1983 tzv. zákon o jazykové normalizaci (*Llei de normalització lingüística*),⁸³ ten byl pak v roce 1998 nahrazen zákonem o jazykové politice (*Llei de política lingüística*, 1998). Tento zákon stanovuje velmi detailně cíle a prostředky, jež mají zajistit znalost a užívání katalánštiny ve všech prostředích a okcitéanštiny v údolí Aran, a garantuje také oficiální povahu španělštiny. Zmínuje také užívání jazyků v institucích, vlastních jménech, vzdělávání, sdělovacích prostředcích, kulturních organizacích a v společensko-ekonomických aktivitách. Obecně lze říci, že zákon stanovuje užívání katalánštiny (a okcitéanštiny v Aranů) jako základního jazyka ve veřejných službách a v názvech obchodních produktů v Katalánsku.

3.2.4.2 VALENCIE

Na statutu Valencijského společenství je specifické, že pro označení svého jazyka užívá výhradně termín *valencijsština* (Corts Valencianes 2006, 17) a že ustavuje vlastní normotvornou instituci, Valencijskou jazykovou akademii (*Acadèmia Valenciana de la Llengua*, AVL), vytvořenou zákonem z roku 1998 a založenou v roce 2001. Akademie sama v Normativní dohodě (*Acord normatiu*), přijaté v roce 2005, jasně říká, že „vlastní a historický jazyk Valencijců je z filologického hlediska jazykem, který sdílejí též autonomní společenství Katalánsko a Baleárské ostrovy a také Andorrské knížectví. Rovněž je to historický, vlastní jazyk dalších území bývalé Koruny aragonské (aragonského východního pásu, sardského města Alghero a francouzského departementu Východní Pyreneje)“. A také, že „Španělsko má dvě stejná legální označení pro tento jazyk: *valencijsština*, o níž mluví autonomní statut Valencijského společenství, a *katalánština*, uvedená v autonomních statutech Katalánska a Baleárských ostrovů a schválená též španělským právním systémem“⁸⁴ (AVL 2005).

82 „[...] ha de promoure la comunicació i la cooperació amb les altres comunitats i els altres territoris que comparteixen patrimoni lingüístic amb Catalunya, [...] subscriure convenis, tractats i altres mecanismes de col·laboració per a la promoció i la difusió exterior del català.“

83 K termínu *jazyková normalizace* viz výše kapitola 2.9.

84 „La llengua pròpia i històrica dels valencians, des del punt de vista de la filologia, és també la que compartixen les comunitats autònomes de Catalunya i de les Illes Balears i el Principat d’Andorra. Així mateix és la llengua històrica i pròpia d’altres territoris de l’antiga Corona d’Aragó (la franja oriental aragonesa, la ciutat sarda de l’Alguer i el departament francès dels Pirineus Orientals)“ [...] „a Espanya hi ha dos denominacions igualment legals per a designar esta llengua: la de *valencià*, establida en l’Estatut d’Autonomia de la Comunitat Valenciana,

Statut uznává valencijštinu za vlastní jazyk a za jazyk oficiální spolu se španělštinou. Každý má právo znát je a užívat a právo na vzdělávání o valencijštině a ve valencijštině. Není možné nikoho diskriminovat na základě jazyka. Generalitat⁸⁵ musí garantovat běžné a oficiální užívání obou jazyků a přijmout opatření, aby si bylo možné je osvojit. Zvláštní pozornost bude věnována opětovnému rozšíření valencijštiny. Zákon stanoví kritéria, jak bude vlastní jazyk používán v administrativě a ve vzdělávání a vymezí oblasti, ve kterých převažuje valencijština, a oblasti, v nichž dominuje kastilština.

Zákonem, který tato nařízení uvedl v život, je Zákon o užívání a výuce valencijštiny (*Llei d'ús i ensenyament del valencià*, 1983). Kromě toho, že reguluje užívání katalánštiny a španělštiny v institucích a ve vzdělávání, vytváří na základě historických kritérií dvě oblasti, jednu s dominující valencijštinou, druhou s převažující španělštinou (Čermák a Koťátková 2017, 264–266).

3.2.4.3 BALEÁRSKÉ OSTROVY

Statut Baleárských ostrovů ustavuje katalánštinu jako vlastní a oficiální jazyk, spolu se španělštinou. Každý má právo katalánštinu znát a užívat ji, nikdo nesmí být z jazykových důvodů diskriminován a baleárská státní správa musí garantovat užívání obou jazyků a vytvářet „podmínky, které pomohou dosáhnout naprosté rovnosti obou jazyků, pokud jde o práva občanů“.⁸⁶ Autonomní společenství přejímá kompetence v oblasti výuky jazyka a stanovuje si za cíl normalizovat jeho užívání. Varianty katalánštiny na jednotlivých ostrovech „budou předmětem studia a ochrany tak, aby nebyla poškozena jednota jazyka“.⁸⁷ Vláda má navíc podporovat komunikaci, kulturní výměnu a spolupráci s územími, která mají jazykové a kulturní vazby na ostrovy, a zprostředkovávat dohody a smlouvy, a „bude se moci podílet na činnosti instituce, jež bude mít za cíl uchovat jazykovou jednotu a jež bude vytvořena všemi společenstvími, která uznávají katalánský jazyk jako kooficiální“⁸⁸ (Parlament de les Illes Balears 2007, 15–16 a 44).

Zákon o jazykové normalizaci na Baleárských ostrovech (*La Llei de normalització lingüística a les Illes Balears*, 1986) upevňuje oficiální charakter katalánštiny na ostrovech a stanovuje opatření, jež mají zajistit její užívání ve státní správě, vzdělávacím systému a v médiích.

i la de català, reconeguda en els estatuts d'autonomia de Catalunya i les Illes Balears, i avalada per l'ordenament jurídic espanyol.“

85 Valencijská vláda.

86 „[...] les condicions que permetin arribar a la igualtat plena de les dues llengües quant als drets dels ciutadans.“

87 „[...] seran objecte d'estudi i protecció, sense perjudici de la unitat de la llengua.“

88 „[...] podrà participar en una institució adreçada a salvaguardar la unitat lingüística, formada per totes les comunitats que reconeguïn la cooficialitat de la llengua catalana.“

3.2.4.4 ARAGONIE

Autonomní statut Aragonie⁸⁹ neprohlašuje za kooficiální žádný jazyk, takže jediným plně oficiálním jazykem je zde ten, který ustavuje španělská ústava, totiž španělština. Je v něm obsažen odstavec věnovaný jazykům a vlastním jazykovým modalitám (*lenguas y modalidades lingüísticas propias*, aniž se specifikuje, které to jsou), které „představují jeden z nejvýraznějších projevů aragonského historického a kulturního dědictví a sociální hodnotu vzájemného respektu, soužití a pochopení“.⁹⁰ Statut též říká, že zvláštní zákon aragonského parlamentu „ustaví oblasti podle preferovaného užívání jazyků a jazykových modalit vlastních Aragonii, bude regulovat právní režim a práva mluvčích na užívání jazyků na těchto územích, bude pečovat o ochranu, znovuzískávání, výuku, podporu a šíření jazykového dědictví Aragonie a v oblastech, kde daný vlastní jazyk převládá, bude podporovat jeho užívání v kontaktu občanů s aragonskou veřejnou správou“.⁹¹

V roce 2009 schválil aragonský parlament jazykový zákon, který potvrdil oficiální charakter španělštiny na celém území a charakterizoval aragonštinu a katalánštinu jako původní, historické vlastní jazyky⁹² autonomního společenství, jež „se budou těšit ochraně, a bude garantována a umožňována jejich výuka a právo mluvčích mluvit jimi v oblastech, kde tyto jazyky z historického hlediska dominovaly, zejména v kontaktu s veřejnou správou“.⁹³ Zákon tak povoloval užívání katalánštiny v kontaktu s veřejnou administrativou, ve vzdělávání, ve sdělovacích prostředcích a v ekonomickém a společenském životě. Navíc vytvořil Aragonskou akademii katalánského jazyka (*Acadèmia Aragonesa del Català*), další jazykovou autoritu vedle Akademie aragonského jazyka.

Po volbách došlo ke změně většiny v aragonském parlamentu a v důsledku toho byl zmiňovaný zákon zrušen a v roce 2013 nahrazen zákonem novým. Z nové verze zmizely explicitní zmínky o katalánštině a aragonštině, ty byly nově charakterizovány jako „aragonský jazyk vlastní východní oblasti autonomního společenství a jeho jazykové modality“⁹⁴ a „aragonský jazyk vlastní pyrenejským a předpyrenejským oblastem autonomního společenství a jeho jazykové modality“.⁹⁵ Z nové verze zákona mizí také obě akademie (katalánštiny a aragonštiny) a vytváří se jedna, totiž Aragonská aka-

89 První statut Aragonie byl schválen v roce 1982 a byl třikrát reformován, v letech 1994, 1996 a 2007.

90 „[...] constituyen una de las manifestaciones más destacadas del patrimonio histórico y cultural aragonés y un valor social de respeto, convivencia y entendimiento.“

91 „[...] establecerá las zonas de uso predominante de las lenguas y modalidades propias de Aragón, regulará el régimen jurídico, los derechos de utilización de los hablantes de esos territorios, promoverá la protección, recuperación, enseñanza, promoción y difusión del patrimonio lingüístico de Aragón, y favorecerá, en las zonas de utilización predominante, el uso de las lenguas propias en las relaciones de los ciudadanos con las Administraciones públicas aragonesas.“

92 „Lenguas propias originales e históricas.“

93 „[...] gozarán de protección y se garantizarán y favorecerán su enseñanza y el derecho de los hablantes a su uso en las zonas de utilización histórica predominante de las mismas, especialmente en relación con las Administraciones Públicas.“

94 „La lengua aragonesa propia de las áreas pirenaica y prepirenaica de la Comunidad Autónoma, con sus modalidades lingüísticas.“

95 „Lengua aragonesa propia del área oriental de la Comunidad Autónoma, con sus modalidades lingüísticas.“

demie jazyka (*Academia Aragonesa de la Lengua*). V zákoně se sedmdesátkrát objevuje spojení *jazykové modality*, vždy s odkazem na jiné jazykové varianty, než je španělština, jejíž oficiální charakter je znovu zdůrazněn.⁹⁶

Nepřekvapí, že tento vývoj vyvolal velký nesouhlas v části akademických kruhů (*Xarxa Vives d'Universitats* 2013) a že se proti němu postavili představitelé katalánsky mluvících obcí v Aragonii (*El País* 2013). Po další změně rozložení politických sil se ale nová vláda neodvážila novou verzí zákona změnit a vrátit se k předchozí verzi. Pouze provedla několik úprav v jiném zákoně, v zákoně o kulturním dědictví z roku 1999, kde konkretizovala, že „aragonština a aragonská katalánština, do kterých jsou zahrnuty jejich dialektální varianty, jsou vlastní jazyky a jazykové modality, o kterých mluví“⁹⁷ autonomní statut a zákon o jazycích z roku 2013. Aragonská jazyková akademie vytvořila dva instituty, jeden pro katalánštinu, druhý pro aragonštinu, ale i konkrétní podoba těchto institucí je blokována v parlamentu, protože není možné dosáhnout shody.

Vývoj v Aragonii, který jsme právě popsali, vykazuje několik rysů, které jsou typické pro jazykové spory v současném Španělsku a někdy dokonce pro jazykové spory obecně.

- 1) Triviálním konstatováním je, že právě tento vývoj může dokumentovat skutečnost, kterou jsme komentovali v úvodu této knihy, že totiž jazykové spory jsou úzce spojeny se soupeřením politických názorů a že někdy politiku nelze od jazykových otázek oddělit.
- 2) Konstatovali jsme rovněž, že v současném Španělsku se velmi často centralistické, konzervativní postoje, jež nechtějí posilovat menšinové jazyky na úkor španělštiny, spojují spíše s pravicovým náhledem na svět, zatímco výrazná podpora menšinových jazyků a skupin mluvících těmito jazyky se pojí často s levicovou ideologií. Aragonský příklad to dokládá. Zákon z roku 2009 byl schválen parlamentem s levicovou většinou PSOE (Španělská socialistická dělnická strana) a regionální strany *Chunta Aragonesista*, v jejímž čele stál katalánsky mluvící Marcel·lí Iglesias. Zrušení tohoto zákona a schválení nového v roce 2013 bylo dílem konzervativní koalice Lidové strany a Regionální lidové strany.
- 3) Je nesporné, že spor v Aragonii má celošpanělské pozadí: snahu upravovat aragonský zákon ve prospěch menšinových jazyků je třeba chápat v kontextu podobných snah na jiných územích, snahu těmito úpravám zabránit zase jako projev obav, že by se v Aragonii mohl vytvořit podobný problém jako v jiných autonomních společenstvích. Přitom hledat analogii mezi situací v Aragonii a situací např. v Katalánsku nebo Valencii je problematické, protože jak již bylo řečeno jinde (viz kapitola 3.2.3.4), katalánsky se v Aragonii mluví nikoli v celé oblasti, nýbrž v jasně vymezeném pásmu (*Franja de Aragón*) u hranic s Katalánskem (tj. jde o zcela jinou situaci než v jiných autonomních společenstvích, o kterých mluvíme), a aragon-

96 Někteří tento protiklad španělština vs. *jazyková modalita* připodobňují k historickým protikladům, o kterých už byla řeč, totiž francouzština vs. *patois* nebo italština vs. *dialetto*, a nacházejí v něm stigmatizující rysy.

97 „[...] el aragonés y el catalán de Aragón, en los que están incluidas sus variedades dialectales, son las lenguas y modalidades lingüísticas propias a que se refieren [...]“

ština je v naprosto nesrovnatelně jiné (chceme-li: horší) situaci než např. katalánština.

3.2.4.5 MURCIJSKÝ REGION

V autonomním společenství Murcijský region není katalánština oficiálním jazykem, ale mluvilo se jí tam ve středověku i novověku, jelikož toto území bylo dobyto a osídlováno Korunou aragonskou. Dnes se katalánsky mluví jen na malém území Carche (300 km² a 677 obyvatel). Patří k němu murcijská městečka Iecla, Jumella a Favanela, ležící blízko valencijského městečka Pinós, se kterým udržují sociální a ekonomické kontakty. Tato městečka podepsala dohodu o spolupráci s Valencijskou jazykovou akademií, na základě které se valencijská jazykoveda vyučuje mezi dospělými zájemci a dochází k obnovování původních místních názvů (Levante-EMV 2013).

3.2.4.6 K NÁZOROVÝM INTERPRETACÍM SOUČASNÉHO PRÁVNÍHO RÁMCE

Jak vyplývá z výše řečeného, pokud jde o interpretaci současné úpravy jazykových otázek, v katalánsky mluvícím prostředí se opakovaně řeší několik konkrétních problémů.

- 1) Španělština jako oficiální jazyk na celém území vs. menšinové jazyky (včetně katalánštiny)

Současná úprava je mnohými chápána jako asymetrická, protože podle nich vytváří hierarchii mezi španělštinou a ostatními jazyky (Tasa Fuster 2017 a 2021). Princip teritoriality údajně umožňuje monolingvismus ve španělštině, ale znemožňuje monolingvismus v katalánštině, baskičtině atd. Možná řešení se logicky nabízejí dvě, obě jsou z praktického hlediska pro španělský stát těžko přijatelná: a) již zmiňované zavedení všech jazyků na celém území státu jako jazyků oficiálních (důsledkem bude „nové“ užívání minoritních jazyků v prostředí, kde se nikdy nevyskytovaly a kde jimi nikdo přirozeně nemluví; zajištění práv občanů v kontaktu s úřady atd. by bylo nesmírně nákladné); b) připuštění nekastilského (tj. katalánského, baskického atd. monolingvismu) na územích těchto jazyků (v takovém případě by stát přišel o společný jazyk, kterému rozumí všichni obyvatelé, což je věc, kterou může moderní stát těžko připustit). Existuje navíc i námitka jazyková: jestliže je při ochraně a propagaci menších jazyků základním principem ochrana jazyků a snaha šířit jazykové znalosti, proč má být nějaké opatření definováno negativně, tj. tak, aby lidé přestali mluvit určitým jazykem, v tomto případě španělsky? Tento princip je přece přesně ten, který působil např. proti katalánštině v nedávné minulosti a který je tak kritizován. Dalším argumentem odpůrců španělštiny jako jediného oficiálního jazyka na celém území je to, že toto opatření jen usnadňuje jazykovou substituci (viz výše kapitola 2.9). Tuto otázku je nutno posuzovat v reálné situaci, u vědomí toho, kolik lidí v dané oblasti minoritním jazykem mluví (v každém autonomním společenství je situace trochu jiná) – tomuto

tématu budou věnovány některé z následujících kapitol, proto se k němu vrátíme v závěru, v kapitole 3.2.9.

- 2) V diskusích o tématu lze pozorovat velkou citlivost na užívaná slova. Výše byla řeč o jazykovém předpokladu, že *vlastní jazyk* je synonymem spojení *preferovaný jazyk*. Nepřekvapí, že se tematizuje i otázka vztahu mezi termíny španělština a kastilština (viz výše kapitola 3.1.3). Z hlediska některých zastánců masivní podpory minoritních jazyků je toto ztotožnění projevem chápání kastilštiny jako nadřazeného jazyka. Argumentace je následující: přestože ústava výslovně užívá termín kastilština a mluví o španělských jazycích jako o všech, kterými se ve Španělsku mluví, tedy např. i o katalánštině, v mnoha prostředích běžného života (v politice, médiích, institucích nebo dokonce i v nižších nařízeních legislativního charakteru) se oba termíny navzájem nahrazují. Což lze chápat i tak, že platí-li kastilština rovná se španělština, platí i nekastilština/nekastilské (tj. katalánština, baskičtina atd.) rovná se nešpanělština/nešpanělské. Tato skutečnost podle některých mj. komplikuje nebo znemožňuje kompatibilitu příslušnosti ke katalánství a ke španělství (tj. některým např. Kataláncům to může bránit v tom, aby se mohli hlásit ke španělství). Je zřejmé, že tato interpretace je velmi subjektivní, nicméně v současné situaci jazykové otázky ve Španělsku je nutné i subjektivně či emocionálně založené interpretace brát v úvahu.
- 3) Projevem výrazné citlivosti k používaným slovům je i to, že termín kooficiální je ve spojení se substantivem jazyk chápán jako „méně oficiální“. I zde nám lingvistická analýza říká, že kooficiální jazyk znamená oficiální zároveň s jiným oficiálním jazykem, nicméně opět platí výše řečené: na tomto poli hrají i subjektivní interpretace roli.

3.2.5 OTÁZKA NORMY A KODIFIKACE

Norma dnešní katalánštiny vychází z kultivovaného úzu jazyka klasického období Koruny aragonské (13.–18. století), ale ustavena je až na začátku 20. století (Čermák a Kořátková 2020). Po vytvoření normy bylo důležité, že byla postupně přijata spisovatelci, institucemi a vzdělávacím systémem, a to především v Katalánsku, kde dostávala impulsy od katalanistického hnutí, které se postupně vyvíjí od hnutí pouze kulturního k hnutí otevřeně politickému. Na žádost Institutu katalánských studií se filolog Pompeu Fabra ujímá úkolu stanovit pravidla pravopisu (*Normes ortogràfiques*, 1913); následuje pravopisný slovník (*Diccionari ortogràfic*, 1917), katalánská gramatika (*Gramàtica catalana*, 1918) a Obecný slovník katalánštiny (*Diccionari general de la llengua catalana*, 1931–1932).

Podle katalánských filologů jde o monocentrickou normu (Ginebra Serrabou a Solà Cortassa 2007), protože se vytváří v Barceloně.⁹⁸ Zároveň je to norma kompozici-

98 Jde o méně obvyklé užití spojení monocentrická norma (obvykle se tímto pojmem míní to, že je v jejím centru je důsledně jedna jazyková varianta, tj. nikoli to, že byla vytvořena na jednom místě).

ní, protože bere v úvahu a začleňuje též rysy a jevy z existujících diachronních a diatopických variant. Fabra např. kodifikoval tvoření plurálu feminin koncovkou *-es* (*casa – cases*, ‚dům – domy‘), užívané ve všech západních variantách jazyka a vlastní též klasickému jazyku, a naopak odmítl formy na *-as* (**casas*), tedy velmi rozšířené v psaném jazyce na základě záměny nepřívzvučného *a* a *e*, jež je vlastní východní katalánštině. Kodifikoval též psaní *i* v digrafu *ix* (*caixa*, ‚krabice‘), přestože je toto *i* němé ve všech východních dialektech a v psaném jazyce se šířilo jeho vynechávání (**caxa*). Z pravopisného hlediska tak Fabra a Institut katalánských studií vytvořili systém schopný zachytit všechny varianty jazyka. Pokud jde o lexikální rozdíly, tendencí bylo přijmout všechna tzv. geosynonyma a doporučovat přitom ty rozšířenější, v případě pochybností varianty barcelonské: *sortir* vs. *eixir*, ‚odejít‘, *noi* vs. *xic* vs. *al·lot*, ‚chlapec‘.

Jednou z hlavních obtíží při kodifikaci normy byla slovesná flexe. Fabra se musel vyrovnat s několika odlišnými systémy, které se vyvinuly na různých místech a které se od sebe sice lišily jen několika tvary, zato tvary velmi užívanými. Příkladem mohou být tvary subjunktivu (u slovesa *pensar*, ‚myslet‘ *pensis* vs. *penses*; *pensessis* vs. *pensasses* vs. *pensares*) nebo první osoba indikativu prézenta (*pens* vs. *penso* vs. *pense* vs. *pensi*). Tváří v tvář této variabilitě se rozhodl kodifikovat systém vlastní barcelonské katalánštině a tzv. centrální katalánštině. Nicméně skutečnost, že jiné slovesné systémy, např. ten baleárský nebo valencijský, vykazoval větší podobnost s klasickou verbální flexí, mu nedovolila tyto systém odmítnout, proto autoři z těchto území i nadále používali tyto formy, které byly v jejich jazykových variantách ustáleny.

Ve stejném duchu norma katalánštiny stanovuje psaní tupého přízvuku (´) nad přízvukným *e*, které se v centrální katalánštině vyslovuje otevřeně – např. *conèixer* ‚znát‘ –, ale připouští se i přízvuk ostrý, jež odráží západní výslovnost (*conèixer*). Předepisuje se též kombinace grafémů *tll* ve slovech jako *ametlla*, ‚mandle‘, *batlle*, ‚starosta‘, *motlle*, ‚formička‘, která se vyslovuje palatalizovaně v centrální katalánštině, nikoli však ale v západní nebo v baleárské katalánštině, kde je zcela přijatelná a běžná grafika *ametla*, *batle*, *motle*. Jinými slovy, norma katalánštiny je kompozicionální a navíc polymorfni, jako je tomu např. v angličtině, kde najdeme britské formy *harbour*, *centre* nebo *lorry* vedle amerických forem *harbor*, *center* nebo *truck*.

Během 20. století přijala všechna území, kde se mluví katalánsky, nejdříve *de facto* a později *de iure*, fabreuovskou normu, vždy s připojením vlastní slovesné flexe a určitých lexikálních a pravopisných zvláštností. Ve Valencii skupina spisovatelů a intelektuálů sepsala a v roce 1932 vydala tzv. *Normes de Castelló* (Castellónské normy), ve kterých se v zásadě přejímá a pro valencijské území legitimizuje fabreuovská norma. Dokument už ale obsahuje některé formy, jež naznačují zahájení procesu substandardizace, typického pro valencijskou oblast. V textu je např. začleněna slovesná forma *sigá* (*sigui*) od *seguir*, ‚pokračovat‘, ukazovací zájmeno *eixe*, ‚onen‘ (v obecné katalánštině *aquest*), přivlastňovací zájmeno *seua*, ‚jeho, její‘ (vs. fabreuovská forma *seva*) nebo formy *hui*, ‚dnes‘ (v obecné katalánštině *avui*) nebo *ací*, ‚zde‘ (v obecné katalánštině *aquí*).

Některé z těchto forem, jako například přivlastňovací zájmena ženského rodu zakončená na *-u* (*meua*, ‚moje‘, *teua*, ‚tvoje‘, *seua*, ‚svoje‘) nejsou spjaty výlučně s valencijskou variantou, nýbrž se užívají v celé západní katalánštině a v části katalánštiny

východní (Menorca, Ibiza). Užívání jiných, jako *ací* ‚zde‘, je sice dnes spjato s konkrétními variantami, je ale bohatě doloženo v klasickém jazyce. Proto se navzdory tomu, že Fabra původně zvolil pro normu jiné varianty, i další, původně nenormativní varianty, které ale vykazují jistou vitalitu, byly během let postupně do normy přijaty, což vedlo k její proměně v normu polycentrickou, tj. připouštějící více stejně spisovných center/variant, takže Institut katalánských studií takové formy nejen akceptuje, ale začleňuje je do svých normativních dokumentů jako součást různých substandardů.

A tak se během posledních čtyřiceti let rozvíjely tři velké substandardy (Pradilla Cardona 2015), které neodpovídají skutečnému dialektálnímu rozvrstvení jazyka, nýbrž administrativnímu rozdělení jazykové komunity v rámci španělského státu: obecná katalánština, valencijská a baleárština. Všechny jsou založeny na fabreuovské normě, ale jsou do nich Institutem katalánských studií nebo Akademií valencijského jazyka (v případě valencijské) vloženy specifické místní charakteristiky a úzus konsolidovaný spisovateli, vzdělávacím systémem a sdělovacími prostředky.

Katalánská vláda (Generalitat de Catalunya) normativní model Institutu katalánských studií aplikuje v oblasti veřejné správy, vzdělávacího systému a ve veřejném rozhlase a televizi. Na Baleárských ostrovech, jak jsme viděli výše, nazývá autonomní statut jazyk území katalánštinou a kodifikační kompetence deleguje na univerzitu Universitat de les Illes Balears, která ve své praxi následuje model Institutu katalánských studií, adaptovaný na ostrovní situaci. V oblasti *Franja de Aragón* v Aragonii katalánština sice vykazuje sociální vitalitu, ale její rozvoj je ovlivňován mj. polarizovanou administrativní situací, o níž byla řeč výše, takže je užívána spíše jen ve folklórní a symbolické rovině.

Situace valencijské vykazuje výrazné zvláštnosti (Čermák a Koťátková 2017). První autonomní statut (1982) nestanovil v oblasti jazyka kodifikační autoritu, ale *de facto* se jak v administrativě, tak i v oblasti vzdělávání a médií uplatňoval model Institutu katalánských studií, upravený na valencijskou situaci v duchu Castellónských norem z roku 1932. Základními referencemi k tomuto modelu jsou *Valencijská gramatika* (*Gramàtica valenciana*) Manuela Sanchise Guarnera (1950), gramatika Carlese Salvadora (1951), slovníky Francesca Ferrera Pastora (1967) a text *Slovesná flexe* (*La flexió verbal*) Enrica Valora (1983). Všechna tato díla byla velmi rozšířena i užívána – nejprve v polotajných kurzech organizovaných během Frankovy éry a později v oficiálním vzdělávacím systému –, proto byly opakovaně vydávány. V roce 1995 valencijská vláda (Generalitat Valenciana) vydala *Jazyková kritéria* (*Criteris lingüístics*), *Valencijskou gramatiku* (*Gramàtica valenciana*) a *Valencijský slovník* (*Diccionari valencià*), zapadající do této tradice. Zmiňovaný slovník vznikl vlastně propojením slovníku Institutu katalánských studií, *Katalánské encyklopedie* (*Enciclopèdia Catalana*) a slovníku Francesca Ferrera Pastora.

Na valencijském případě můžeme opět ilustrovat souvislost jazykových otázek s politikou: jazyková politika odrážela politický názor těch, kteří zrovna tvořili valencijskou vládu. V roce 1995 se do vlády dostala konzervativní Lidová strana v koalici se secesionistickou Valencijskou unií (*Unió Valenciana*) a vytvořila pravopisnou kodifikaci lišící se od té společné katalánské. Instituce spadající pod vládu používaly

i nadále jednotnou, společnou normu, ale vnesly do ní některé místní zvláštnosti, jež byly včleněny i do pozdějších vydání zmiňovaného slovníku a gramatiky. V roce 1996 se dostala Lidová strana – s parlamentní podporou katalánské menšiny – k vládě i na celostátní španělské úrovni. Vznikla tak složitá situace, která nového valencijského předsedu vlády vedla k vytvoření tzv. valencijského jazykového paktu (*pacte lingüístic valencià*, Castillo Prats 2021). Diskuse mezi politiky, akademiky a občany vedly ke vzniku Valencijské jazykové akademie (*Acadèmia Valenciana de la Llengua*, AVL, vytvořené zákonem v roce 1998 a ustavené v roce 2001), jejímž úkolem mělo být vyřešit konflikt týkající valencijské identity a normy.

Akademie (AVL) byla za oficiální autoritu stanovena i novým autonomním statutem z roku 2006. Ve své kodifikaci počítá jak s tradičními (celému katalánskému území) společnými formami, tak i s velkou částí specifických valencijských forem, nikoli však v oblasti pravopisné (AVL 2002), a dosáhla oficiálního schválení toho, že valencijsština a katalánština jsou stejně platnými označeními jazyka (AVL 2003 a 2005). V roce 2006 AVL vydala *Valencijskou normativní gramatiku* (*Gramàtica normativa valenciana*) a *Slovník pravopisu a výslovnosti valencijstiny* (*Diccionari ortogràfic i de pronunciació del valencià*). Roku 2014 pak následoval *Valencijský normativní slovník* (*Diccionari normatiu valencià*), který je k dispozici online a průběžně aktualizován, a roku 2016 *Základní valencijská gramatika* (*Gramàtica valenciana bàsica*). Ve všech svých dílech AVL potvrzuje jako platnou fabreuovskou normu, adaptovanou na valencijské lexikální a morfolo- gické zvláštnosti.

Míra, do jaké mají být tyto zvláštnosti začleňovány, je dodnes předmětem diskuse spíše ideologické než filologické (Mas Castells 2008). V různých aspektech, které jsou považovány za polemické, jako jsou například ukazovací zájmena (*este, eixe* vs. *aquest, aqueix*) nebo koncovky některých sloves (*segueix, intueixen* vs. *sequix, intuixen*), považuje AVL za normativní obě řešení, přestože má tendenci dávat přednost zvláštním, valencijským variantám. Naopak valencijské univerzity preferují varianty společné celé katalánštině, ve shodě s *Jazykovými kritérii* z roku 2004, a stejně postupuje i větší část vydavatelského sektoru a i sama vláda, jež se v novém vydání *Jazykových kritérií* (2016a) vrací k tradici řešení unitární katalánštiny.

Shrneme-li to, norma dnešní katalánštiny je tedy svou podstatou normou stanovenou na začátku minulého století Pompeuem Fabrou a Institutem katalánských studií, obohacenou o prvky, které přihlížejí k variantám, jež sice rozdělují katalánsky mluvící komunitu, ale které Institut katalánských studií považuje za platné. Za století, které od vzniku základu normy uplynulo, došlo samozřejmě k velkým technologickým, společenským a kulturním změnám, jež si vyžádaly rovněž změny v jazykovém korpusu, který slouží k definování normy. Jedním z nástrojů, kterým katalánština čelí jazykovým inovacím a který umožní začlenit neologismy a moderní terminologii, je *Termcat*, konsorcium vytvořené roku 1985 na základě impulsu katalánské vlády, na kterém se podílí Institut katalánských studií a většina univerzit katalánského jazykového prostoru. *Termcat* umožňuje využít spolupráce lingvistů s odborníky ze všech vědeckých a technologických oborů k přizpůsobování jazyka terminologickým inovacím, ke kterým v jednotlivých oblastech dochází.

Pokud jde o obecnou slovní zásobu, IEC vydal v roce 1995 *Slovník katalánského jazyka* (*Diccionari de la llengua catalana*, známý pod akronymem DIEC), který je revizovaným a aktualizovaným rozšířením slovníku Pompeua Fabry. Hlavní změna se týká rozsahu, protože nové vydání obsahuje o třetinu více lexikálních jednotek než slovník původní, ale došlo i k vylepšení některých definic a k pravopisným úpravám. Roku 2007 bylo vydáno druhé vydání (známé jako DIEC2), ve kterém dále narostl počet hesel, zejména v oblasti technické slovní zásoby. V současnosti je elektronická verze slovníku na síti a je aktualizována každé dva roky.

Změny, ke kterým došlo v nových verzích slovníku, dobře ilustrují kompozicionální princip, ze kterého dílo vychází. Ve Fabrově slovníku se například kodifikovaly formy *rera*, *enrera*, *darrera*, *za'*, kde *-a* mohlo znázorňovat nepřívoučný střední vokál východní katalánštiny, ale neodpovídalo etymologii ani výslovnosti /e/ katalánštiny západní. Proto byly tyto podoby nyní vyhlášeny za nespisovné a ve spisovném jazyce byly nahrazeny podobami *rere*, *enrere* a *darrere*, které každý mluvčí může vyslovovat v souladu se svou variantou. Ve stejném smyslu se formy z centrální katalánštiny *cargol* ‚hlemýžď‘ nebo *carbassa* ‚dýně‘, kodifikované původně Fabrou, dnes staly sekundárními podobami vedle preferovaných *caragol* a *carabassa*, odrážejících výslovnost západní katalánštiny, kde se předpřízvukná *a* neneutralizují ani neodpadávají v kontaktu s *r*.

V roce 2016 představil IEC novou *Gramatiku katalánského jazyka* (*Gramàtica de la llengua catalana*), aktualizaci Fabrova díla připravenou odborným týmem vedeným valencijským lingvistou Manuelem Pérezem Saldanyou a Gemmou Rigau. O dva roky později, v roce 2018, připravil IEC stručnou verzi této gramatiky, upravenou tak, aby ji širší publikum mohlo konzultovat online, totiž *Základy gramatiky katalánského jazyka* (*Gramàtica essencial de la llengua catalana*). Nová gramatika vykazuje dva rysy, jež vyvolaly zvláštní pozornost lingvistické veřejnosti: pravopisné změny a diafasiské hodnocení jazykových forem. Tento druhý aspekt je naprostou novinkou, protože kombinuje rysy normativní gramatiky s popisem jazyka typickým spíše pro gramatiky deskriptivní. V katalánštině pochopitelně, jako v každém jazyce, vedle sebe existují lexikální a jiné formy, které mají specifickou diafasiskou charakteristiku: forma, která je vhodná pro určitý kontext či situaci, není vhodná pro jiný. Gramatika tak spíše než informaci o *správných*, *spisovných* tvarech přináší popis alternativních možností odpovídajících různým kontextům a situacím.

Pokud jde o ortografické změny, nejviditelnějším prvkem je redukce počtu forem s tzv. diakritickým přízvukem. Fabra totiž, aby zabránil stejnému psaní slov, která mají různý význam, předepsal v jedné z takových forem psaní přízvuku. Například *dóna* ‚dávat‘ se přízvukem lišilo od *dona* ‚žena‘, nebo *és* ‚je‘ se lišilo od zvrátneho zájmena *es* ‚se‘. V nové gramatice první z příkladů ze seznamu slov s grafickým přízvukem zmizel, na seznamu zůstalo jen 15 jednoslabičných slov tohoto typu. Další změny se týkají zdvojení *r* ve slovech s předponou a slovech složených (*arrítmia* vs. *arítmia* ‚arytmie‘, *erradicar* vs. *eradicar* ‚vykořenit‘), užívání spojovníku (*exdirectora* ‚bývalá ředitelka‘, ale *ex-directora general* ‚bývalá hlavní ředitelka‘) nebo psaní znaménka *˘* (*fluidal* ‚plynulý‘, ale *fluïdesa* ‚plynulost‘). Jak vidíme, jde o otázky důležité spíše pro specialisty než pro běžné uživatele jazyka.

Nová gramatika byla jazykovými profesionály (učiteli, korektory, překladateli) přijata se zájmem a překvapením, protože nebyli zvyklí nacházet diafasické charakteristiky v normativní mluvnici. Objevily se i skeptické názory, že do jazyka, který ještě plně neukončil proces standardizace a stále mu hrozí nebezpečí substituce, může změna normy vnést zmatek a také vyvolávat nedůvěru nejenom u běžných uživatelů, ale i u jazykových profesionálů. Nelze zapomínat, že IEC stále ještě hledal shodu v gramatických otázkách a od Fabrovy gramatiky nevydal žádnou „novou“ gramatiku, na rozdíl od slovníku, který je od vydání z roku 1995 pravidelně aktualizován.

Pravopisná reforma předpokládala postupné zavádění, postupné ověřování v knihách, sdělovacích prostředcích a v institucích. Valencijská akademie jazyka ve svém usnesení z 23. dubna 2018 ortografické změny přijala; Xarxa Vives, organizace sdružující 22 veřejných a soukromých univerzit katalánského jazyka, také předpokládá postupné přijetí těchto změn členskými univerzitami.

V roce 2019 vydal IEC *Základy gramatiky a užívání katalánského jazyka (Gramàtica bàsica i d'ús de la llengua catalana)*, připravené týmem vedeným Valencijskou Mariou Josep Cuenca. Jde o dílo zároveň normativní a deskriptivní, které přizpůsobuje novou gramatiku IEC neodbornému publiku, konkrétně lidem z veřejné zprávy, sdělovacích prostředků a vzdělávacího systému. Je pojato jako příručka, která pomáhá orientovat se v normě IEC a vychází vstříc potřebám těch, kteří chtějí najít rychlé odpovědi a nepotřebují znát argumenty, které vedly k přijatému řešení. Jde tedy o daleko praktičtější gramatiku.

Tento oddíl nemůžeme ukončit, aniž bychom zmínili českou gramatiku katalánštiny napsanou Bohumilem Zavadilem (2020). Jde o dílo, které pojímá analýzu katalánštiny velmi komplexně, zabývá se všemi dílčími jazykovými roviny, fonetikou, pravopisem, morfologií i syntaxí. Komentuje též důležitá témata, jako je jazyková variace (dialektologie a sociolingvistika), pragmatika a sémantika. Navíc se neomezuje jen na současnou katalánštinu, ale když to kontext dovolí, přináší i důležité informace o vývoji jazyka. Jde zkrátka o dílo zajímavé pro každého, kdo chce v češtině poznat katalánštinu.

3.2.6 DATA K SOUČASNÉ SITUACI

Termínem, který je v současné sociolingvistice zabývající se situací katalánštiny ve Španělsku nejčastěji používán, je *jazykový konflikt* (Aracil i Bonet 1965; viz výše kapitola 2.9). Zakazování či pronásledování katalánštiny ve veřejném prostoru v minulosti, postavení španělštiny jako oficiálního, povinného jazyka a fenomén migrace spustily podle mnohých odborníků proces jazykové substituce a minorizace katalánštiny (Boix i Fuster a Vila i Moreno 1998, 187 a 206). Základní otázkou je, zda tento proces probíhá ještě i dnes, když v posledních desetiletích došlo k jeho zbrzdění, resp. k obrácení tendence v důsledku jazykové politiky autonomních a lokálních vlád, a také pod tlakem části občanské společnosti.

V současnosti jsou prakticky všichni katalánsky mluvící obyvatelé Španělska bilingvní; ovládají standardní španělštinu a obvykle jednu nebo více variant nestandardních. Naopak ne vždy ovládají standardní variantu katalánštiny, a často neznají jiné varianty katalánštiny než tu svoji. Důsledkem této bilingvizace je někdy vztah diglosie mezi katalánštinou a španělštinou, jež nabývá různé podoby podle území nebo sociální skupiny. Je běžné, že mluvčí přechází v dialogu do španělštiny, když jí mluví ten druhý, když druhý vypadá jako cizinec nebo když ten druhý jednoduše neumí katalánsky.

Naopak významná část španělsky mluvících obyvatel území historicky katalánských, kteří tam přišli v migračních vlnách během 20. a 21. století, zůstává monolingvní ve španělštině, protože nemá dostatek důvodů naučit se katalánsky a používat tento jazyk. V tomto kontextu mají i imigranti z nešpanělsky mluvících zemí větší motivaci naučit se španělsky než naučit se katalánsky. Neexistuje ani žádná promyšlená výchovná či mediální politika, jež by měla vést k užívání katalánštiny na územích kastilského jazyka.

Podle některých odborníků vede demografický tlak, asymetrická bilingvizace (jež je podle nich korelátém nerovného postavení mezi oficiálními jazyky), diglosie a celkově jazykový konflikt, ke kterému v katalánském světě dochází, k jazykové atnici, příp. k omezování některých funkcí jazyka (Boix i Fuster a Vila i Moreno 1998, 262), spočívající v postupném přejímání španělského lexika, v kalkování sémantických, morfosyntaktických nebo dokonce fonologických struktur dominujícího jazyka. U bilingvních a plurilingvních jedinců dochází k pozitivním i negativním transferům, které obecně nepřesahují danou komunikační situaci. Ovšem když je celá lingvistická komunita bilingvní a mezi jazyky existuje hierarchie, interference se mohou rozšířit a způsobit změnu minoritního jazyka. Jako příklad takových změn se uvádí tzv. varianta *xava* v barcelonské metropolitní oblasti a varianta *apitxat* ve Valencii (Jiménez a Marí 2019), jež vykazují zjednodušení fonologického repertoáru katalánštiny, spočívající v potlačení fonémů, které neexistují ve španělštině.

Všechny parametry jazykových konfliktů jsou pochopitelně dynamické, nikoli statické povahy, a vyvíjejí se v čase. V tomto smyslu je zásadně důležitá otázka mezigenerační výměny, jež je pro uchování či šíření jazyka klíčová. Je zřejmé, že pokud by se mezi rodiči masivně šířila volba vychovávat své děti výlučně ve španělštině, znamenalo by to pro katalánštinu další ohrožení. Další známkou životnosti menšinového jazyka jsou přirozené zvyklosti obyvatel v komunikaci: v současné době se místní úřady snaží šířit osvětu, která by skoncovala s dosti rozšířeným jevem, totiž s tím, že neznámého mluvčí oslovují španělsky a katalánsky mluví jen s těmi, o kterých ví, že katalánsky mluví. Všechny zmiňované faktory mohou v souhrnu ovlivnit budoucnost jazyka, protože mohou přispět buď k dalšímu zeslábnutí menšinového jazyka (z kvantitativního i kvalitativního hlediska), nebo naopak k obrácení vývojové tendence.

Abychom mohli tyto otázky posoudit, musíme se seznámit s daty.

3.2.6.1 KATALÁNSKO

Jak vyplývá z kapitoly 2.2, autonomní společenství Katalánsko má 32 107 km² a 7 763 362 obyvatel. Více než třetina z nich se narodila mimo Katalánsko (17,1 % v jiné části Španělska, 18,2 % v zahraničí) a 16 % se narodilo nekatalánským rodičům (Generalitat de Catalunya 2019).⁹⁹ Katalánština je prvním jazykem 31,5 % Katalánců, jazykem, se kterým se identifikují, je pro 36,3 % obyvatelstva a obvyklým jazykem pro 36,1 % (u španělštiny jsou tato čísla 52,7 %, 46,6 % a 48,6 %). Asi 10,8 % Katalánců jsou mluvčí jiných jazyků, jako je arabština, rumunština, galicijština, francouzština, berberština nebo ruština. Z geografického hlediska katalánština dominuje jako obvyklý jazyk na západu, jihu, severu a středu Katalánska a kastilština zase v městských oblastech Barcelony a Tarragony.

Navzdory demografické situaci a právním a administrativním překážkám 94,4 % populace rozumí katalánsky, 81,2 % umí katalánsky mluvit, 85,5 % umí katalánsky číst a 65,3 % umí katalánsky psát. Tato pozitivní data je třeba chápat jako výsledek užívání jazyka ve vzdělávacím systému, ve státní správě, ve sdělovacích prostředcích provozovaných vládou a na kurzech katalánštiny pro dospělé – asi 18,6 % populace prohlašuje, že se jich zúčastnilo.

32,8 % Katalánců o sobě uvádí, že doma používají pouze nebo většinou katalánštinu, 47,5 % tak činí v komunikaci s místní státní správou, 45,8 % v komunikaci s vládními úřady, 41,7 % s bankami, 39 % s lékařským personálem, 37,9 % v malých obchodech, 36,3 % se spolužáky, 33 % v obchodních centrech, 31,1 % se sousedy, 31,6 % se státní správou, 30,4 % se spolupracovníky, 29,9 % s přáteli a 23,6 % v SMS. 76,4 % o sobě říká, že katalánštinu denně užívá nejméně v jednom prostředí, a 52,5 % prohlašuje, že vždy nebo často zahajuje konverzaci katalánsky.

Celkově tedy kolem třetiny katalánské populace používá obecně katalánštinu v soukromí, a roste i užívání tohoto jazyka v kontaktu s místní a autonomní státní správou i v ostatních formálnějších prostředích, jako je banka, zdravotnické služby, obchod nebo studium. Navíc nedochází k přerušení mezigeneračního přenosu katalánštiny. Párů, které mluví na děti vždy nebo většinou katalánsky, je 38,5 %, což je více než míra používání katalánštiny v hovoru s partnerem či partnerkou (31,5 %) a s rodiči (32 % s otcem a 31,4 % s matkou). Když jsou dotázáni, který jazyk by chtěli používat více v budoucnu, 29,5 % Katalánců odpovídá, že jen nebo většinou katalánštinu, 13,7 % španělštinu a 49,6 % oba jazyky nebo oba jazyky a ještě nějaký další.

3.2.6.2 VALENCIE

Valencijské společenství má 5 058 138 obyvatel a 23 255 km². Z právního hlediska je území rozděleno na zónu s historicky dominující valencijštinou (která zahrnuje většinu pobřeží, severní a jižní vnitrozemí a všechny tři hlavní města provincií) a zónu

⁹⁹ V této části budeme uvádět zdroj dat pouze při prvním použití, aby byl text přehlednější.

s historicky dominující španělštinou (střed vnitrozemí a jižní pobřeží). V oblasti s historicky dominující valencištinou, kam přišly podobné migrační vlny jako do Katalánska, o sobě 77,6 % obyvatel uvádí, že rozumí valencijsky velmi dobře nebo výborně, 56,4 % říká, že valencijsky mluví, 57,2 % valencijsky čte a 38,3 % píše (Generalitat Valenciana 2016b). V zóně s historicky dominující španělštinou jsou tato čísla nižší: 37,3 %, 14,7 %, 24 % a 11,4 %. V úhrnu pro celé Valencijské společenství jsou tato čísla následující: 72,4 %, 50,9 %, 52,9 % a 35,7 %.

Pokud jde o užívání,¹⁰⁰ 31 % o sobě říká, že doma vždy nebo většinou mluví valencijsky, 28,1 % mluví valencijsky s přáteli, 26,1 % v tradičních obchodech, 21,1 % na ulici s neznámými lidmi, 21,7 % v práci s kolegy, 18 % v práci se zákazníky, 17,6 % v obchodních centrech. 27,8 % říká, že užívá katalánštinu na domovské stránce internetového vyhledávače, 31,8 % v elektronické komunikaci a překvapivých 43,5 % většinou na sociálních sítích. Ve všech kategoriích je procento těch, kteří dle svého vyjádření užívají pouze nebo většinou španělštinu, vyšší: například doma mluví jenom nebo většinou španělsky 56,1 % dotazovaných a v ostatních kategoriích jde o podobné nebo ještě vyšší procento. Zhruba mezi 9 a 25 % dotázaných prohlašuje, že užívá ve všech situacích oba jazyky. Tato situace je někdy nazývána *dualizací* (Hernández i Dobon 2016, 68–69) valencijského obyvatelstva: více než polovina Valencijců je konzistentně monolingvní ve španělštině, zatímco valencijsky mluvící jsou vysoce bilingvizováni a mění jazyk podle situace.

Pokud jde o území s historicky dominující valencištinou, existují významné rozdíly mezi velkými městy a zbytkem společenství. V oblasti města Valencie pokleslo procento těch, kteří mluví s přáteli vždy nebo většinou ve valencištině, na 18,8 %; v oblasti Alicante je to dokonce jen 10,3 % (Generalitat Valenciana 2016b). Naopak v oblasti Castellónu toto číslo stoupá na 34,9 %, v Alcoi-Gandia na 52,4 %, a v oblasti Valencie (bez hlavního města a městské aglomerace) dokonce na 56,1 %. Z toho vyplývá, že valenciština je i nadále významným jazykem v mnoha oblastech společenství, ve velkoměstských oblastech je ale proces jazykové substituce španělštinou pokročilý.

47 % dotázaných v oblasti s historicky dominující valencištinou se domnívá, že by se valenciština měla užívat více, 9 % naopak soudí, že by se jí mělo mluvit méně. Když jsou ale dotázáni, jaká bude podle nich skutečná budoucnost tohoto jazyka, názor, že se bude používat více, vysloví už jen 32 %, naopak 25 % předpokládá pokles užívání. Optimističtější výhled se nejvíce objevuje v oblasti Valencie (56,4 %) a v hlavním městě a jeho aglomeraci (55,3 %). V oblasti s historicky převažující španělštinou se 21 % dotázaných domnívá, že by se valenciština měla užívat více, 22 % říká, že méně, a většina, 55 %, soudí, že by se měla používat stejně jako dosud.

100 Údaje odpovídají jen zóně s historicky převažující valencištinou. Anketa valencijské vlády – nebo přinejmenším ze zveřejněných výsledků to vyplývá – nepovažovala za nutné získat údaje o užívání též ze zóny s historicky dominující španělštinou, přestože jsou ve Valencijském společenství oficiální oba jazyky. Tento postup je některými považován za další projev asymetrického přístupu k oběma jazykům (zároveň ale platí, že se nezkoumalo ani užívání španělštiny). Tento zdroj nepřináší data o užívání jazyka v kontaktu s veřejnou zprávou, o prvním jazyce, o jazyce, se kterým se mluvčí identifikují, o obvyklém jazyce ani o mezigeneračním přenosu.

3.2.6.3 BALEÁRSKÉ OSTROVY

Autonomní společenství Baleárské ostrovy se skládá z Baleárských ostrovů samých (Mallorca a Menorca) a z ostrovů Pityuských (Pitiüses, tedy z ostrovů Ibiza a Formentera). Má 1 173 008 obyvatel a rozlohu 4 992 km². Mezi lety 1960 a 2014 narostla populace ostrovů o 152,6 % (Melià a Vanrell 2018). Celkem 40 % obyvatel se nenarodilo na ostrovech, a ostrovy navíc každý rok navštíví více než 10 milionů turistů. Turistický průmysl tedy přivedl na ostrovy mnoho španělsky mluvících imigrantů, kteří mluví především nebo pouze španělsky a s katalánštinou se seznamují jen pomalu.

Katalánština je tak počátečním jazykem 37,9 % obyvatel, jazykem, s kterým se identifikují, pro 40,5 % a obvyklým jazykem pro 36,8 % (Melià a Vanrell 2018). Španělština dosahuje vyšších hodnot: 48,6 %, 47 % a 49,9 %. Situace se ostrov od ostrova liší: přesun původně španělsky mluvících obyvatel ke katalánštině jako jazyku obvyklému, se kterým se identifikují, dochází více na Menorce než na Ibize, kde je migrace početnější. 96,8 % obyvatel o sobě říká, že rozumí katalánsky, 80,5 % jí podle svých slov umí mluvit, 83,5 % v ní umí číst a 61,9 % v ní umí psát. Tato čísla by nebyla možná bez působení vzdělávacího systému a existenci kurzů katalánštiny pro dospělé: těch se podle svých slov zúčastnilo 20,5 % dotázaných.

40,6 % obyvatel Baleár používá pouze nebo především katalánštinu v kontaktu s místní administrativou, 38,1 % v malých obchodech, 34,3 % v hovoru s přáteli, 34,2 % v kontaktu s autonomní administrativou, 33,8 % v hovoru se sousedy, 33,7 % při konzultaci s lékařem, 31,1 % v hovoru se spolužáky, 28,1 % při kontaktu se státní administrativou, 27,1 % v nákupních centrech, 26,5 % v hovoru se spolupracovníky, 21,9 % v osobních poznámkách a 20,5 % v hovoru s klienty. Katalánština se užívá méně na Ibize, Formenteře a v Palmě, více na Menorce a Mallorce (s výjimkou hlavního města). Z dotázaných, kteří mluví katalánsky, 47,5 % vždy oslovuje tímto jazykem neznámého člověka, zatímco 31,6 % takto nepostupuje nikdy.

Mezigenerační přenos katalánštiny je zde stabilní: 41,7 % obyvatel mluví s prvorozeným dítětem katalánsky, s partnerem to platí jen o 34,5 % dotázaných. Ti, kdo mluví katalánsky se svými rodiči, tento jazyk obvykle předávají i svým dětem a více než polovina z těch, kteří s rodiči mluvili oběma jazyky, volí při komunikaci se svými dětmi katalánštinu. Existují i rodiče, kteří se katalánsky nenaučili doma, ale svým dětem tento jazyk předávají. V absolutních číslech tedy počet katalánsky mluvících lidí roste, ale v relativních číslech klesá, protože přichází noví imigranti. Když jsou obyvatelé dotázáni, jaký jazyk by chtěli používat v budoucnosti, 29,8 % z nich by chtělo používat pouze nebo většinou katalánštinu, 15,9 % pouze nebo především španělštinu a 38,5 % oba jazyky stejně. Jen ale 15,7 % věří, že se katalánština bude užívat více – 25,3 % si myslí, že méně, a 45,6 % očekává stejné užívání jako dnes.

3.2.6.4 FRANJA DE ARAGÓN

Tzv. *Franja de Aragón* má 3 925 km² a asi 50 000 obyvatel. Blízkost velkých měst – Barcelony a Zaragoza – zde oslabila důsledky imigrace: 68,3 % ze zde žijících obyvatel se

tu i narodilo (Sorolla 2018). Asi 15,6 % obyvatel je zahraničního původu, jde zejména o Rumuny, Bulhary, Maročany a Alžířany. Jelikož jde o vysloveně venkovskou oblast, je s ní spjatá diaspora: v současnosti asi 19 000 lidí původem z této oblasti žije jinde, většinou v barcelonské aglomeraci nebo jinde v Katalánsku.

Katalánština je prvotním jazykem pro 52,2 % zdejších obyvatel, jazykem, se kterým se identifikují (50,7 %) a který je pro ně obvyklý (49,6 %) (Sorolla 2018). Tato čísla klesají s věkem: ve věkové skupině nad 65 let je to 68,4 %, 69,3 % a 70,3 %, ve věkové skupině mezi 15 a 29 lety jen 34 %, 36,9 % a 32,3 %. Tato data kontrastují s tím, co dotázaní říkají o užívání jazyka v rodinném prostředí: 50,5 % obyvatel říká, že výlučně nebo převážně katalánsky mluví s prarodiči, 52,7 % s rodiči, 54,3 % s dětmi. Tradiční tendence katalanizovat děti z jazykově smíšených manželství zde existuje vedle nové, stále ještě menšinové tendence, že katalánsky mluvící páry předávají dětem jako rodný jazyk španělštinu.

94,1 % obyvatel území o sobě říká, že katalánsky rozumí, 80,2 % umí údajně katalánsky mluvit, 74,7 % číst a 41,2 % psát. Rozdíl mezi orální či auditivní schopností na straně jedné a čtením/psaním na straně druhé je dán tím, že přestože je jazyk vitální v sociálních interakcích, ve školách se vyučuje převážně ve španělštině a výuka v katalánštině není garantována. Katalánština se nabízí jako volitelný předmět, navíc nikoli ve všech školách. Přitom 50,8 % obyvatel užívá doma výhradně nebo především katalánštinu, 53,8 % při hovoru se sousedy, 49,8 % při hovoru s přáteli, 45,9 % v obchodech a 38,8 % v hovoru s místní správou. Tato čísla klesají v jiných prostředích, například v komunikaci se spolupracovníky (32,7 %), se spolužáky (27,4 %), v bance (24,9 %), v nákupních centrech (20 %), u lékaře (9,2 %), se státní správou (2,5 %) a s autonomní správou (1,1 %). Pouhých 15,1 % obyvatel si dělá osobní poznámky v katalánštině.

Pouze jen o trochu víc než polovina obyvatel území je tedy katalánsky mluvící a udržuje tento jazyk v soukromé sféře, ale ve veřejném prostoru se v závislosti na typu situace často uchyluje ke španělštině. 78,1 % dotázaných přechází do španělštiny, když jim někdo na otázku v katalánštině odpoví španělsky, jen 7,1 % zůstává v takové situaci u katalánštiny. Naopak když jim partner v komunikaci odpoví katalánsky na otázku položenou španělsky, 40,2 % zůstává ve španělštině nebo požádá, aby druhý mluvil také španělsky. Na otázku, kterým jazykem by rádi mluvili v budoucnosti, 29,4 % uvádí, že většinou nebo jenom katalánsky, 14,5 % španělsky a polovina obyvatel oběma jazyky. Jen ale 13,1 % si myslí, že se katalánština opravdu bude užívat více, podle 22 % méně a podle 64,9 % stejně. Mladí jsou, pokud jde o budoucí užívání katalánštiny, optimističtější: že se bude užívat více, věří 21,1 % z nich, opak si myslí 15,3 %.

3.2.6.5 VEŘEJNÁ SPRÁVA

Pokud jde o užívání katalánštiny veřejnou správou, existují velké rozdíly, pokud jde o typ správy, území a politický názor vlády na daném území. Celostátní veřejná správa má jako základní jazyk španělštinu a platná legislativa umožňuje používat katalánštinu jen tam, kde jde o úřad sídlící na území, kde je katalánština oficiálním jazykem. Jak vyplývá z uvedených výzkumů, 31,6 % Katalánců (Generalitat de Catalunya 2019) a 28,1 %

obyvatel Baleár (Melià a Vanrell 2018) o sobě říká, že v kontaktu se státní správou používají jenom nebo většinou katalánštinu. Valencijský průzkum (Generalitat Valenciana 2016b) nám tato data neposkytuje a na území *Franja* (viz výše kapitola 3.2.4.4) jde zhruba o 2,5 % (Sorolla 2018). Webové stránky ministerstev mají katalánské verze, ale ty nejsou v některých případech aktualizovány nebo nefungují správně – některá mají i verzi valencijskou, jež je klonem verze katalánské s některými zvláštnostmi.

Katalánská, valencijská a baleárská vláda nabízejí na svých webech katalánštinu jako defaultní jazyk. Weby katalánské vlády mají navíc i verzi španělskou, okciténskou a anglickou, web baleárské vlády verzi španělskou. Ve Valencijském společenství se vedle valencijské verze nabízí i verze španělská a anglická – zajímavé je, že třebaže je valencijská výchozím jazykem, valencijská verze je překladem verze španělské, někdy nefunguje správně a odkazuje na stránku španělskou. Web aragonské vlády funguje výhradně ve španělštině. 45,8 % Katalánců a 34,2 % obyvatel Baleárských ostrovů o sobě říká, že s autonomní správou komunikují jen nebo především katalánsky – v oblasti *Franja* je to 1,1 % a z Valencijského společenství nemáme data.

Pokud jde o kontakt s lokální, místní správou, procenta rostou ve všech případech: katalánštinu užívá 47,5 % Katalánců, 40,6 % obyvatel Baleárských ostrovů a 38,8 % obyvatel *Franje*. Situace na tamních radnicích je velmi různorodá. V Katalánsku a na Baleárách je pravidlem, že služby se většinou poskytují v katalánštině, v osobním i elektronickém styku, ale možné je též využití španělštiny. Na valencijském území s historickou dominancí španělštiny služby v katalánštině prakticky neexistují, zatímco na území s historicky převládající katalánštinou a také v oblasti *Franja* je situace různorodá a volba jazyka obvykle koreluje s politickou orientací vedení radnice, případně je dána rozhodnutím úředníků.

Pokud jde o místní názvy, Katalánsko i Baleárské ostrovy stanovily, že oficiálními názvy jsou výlučně tradiční katalánské (a ve Valle de Arán tradiční okciténské) názvy, a nikoli názvy španělské, jež je nahradily po 18. století. Ve Valencijském společenství vláda svěřila toto rozhodnutí místním radnicím, proto je situace různorodá: radnice na území s historickou dominancí španělštiny ponechaly jako jedinou formu podobu španělskou. Na územích s historicky dominantní katalánštinou pouze asi dvanáct radnic ponechalo španělské verze, další s pomocí AVL stanovily jako jediné oficiální označení to valencijské (tedy Valencia, Alzira, Castelló de la Plana, Xàtiva, Ontinyent) a asi třicet uznává za oficiální názvy valencijské i španělské (Alacant/Alicante, Monòver/Monóvar, el Pinós/Pinoso). Duplicita některých toponym (Alcoi/Alcoy, Benicàssim/Benicasim, Peníscola/Peñíscola) komplikuje tvorbu cedulí a nápisů v dopravě. Podobnost forem vede k tomu, že některá města přecházejí k jednojazyčnému označování ve valencijské. Celkově je situace lehce zmatečná a dochází i k paradoxním jevům: např. město Gandia má jako jediný oficiální název ten valencijský, zatím Palma de Gandia používá kastilský pravopis; nebo Alcoi má dvojí oficiální označení, ale Muro de Alcoy uznává jen kastilskou formu (cf. Acadèmia Valenciana de la Llengua 2021). Podobná situace je i v toponymii menších míst apod. (v označení silnic a ulic, čtvrtí nebo venkovských oblastí), a to navzdory úsilí AVL a Valencijského kartografického institutu. V oblasti *Franja de Aragón* vede skutečnost, že oficiálním jazykem je jen španělština,

k používání španělských názvů. I když legislativa municipiím povoluje zahájit proces změny označení a autonomní správa vytvořila seznam oboujazyčných názvů, oficiální registry stále uvádějí jen španělské názvy.

Katalánští sociolingvisté, kteří jsou zastánci podpory katalánštiny a analyzují vývojové tendence, upozorňují na dva specifické fenomény, které ovlivňují institucionální využití katalánštiny, totiž na kompenzační ritualizaci a jazykové *lawfare*. Ritualizací se míní taková koncepce dvojazyčnosti, kde se katalánština užívá pro rituální užití, zatímco to obsahové probíhá ve španělštině. Je to tedy varianta diglosie, která byla a je k vidění především ve Valencijském společenství a v oblasti *Franja*. V katalánštině se tak pojmenovává např. rada (odbor autonomní vlády), radnice, cena, veletrh nebo vědecký kongres, ale web, informační letáky, debaty nebo služby zaměřené na veřejnost jsou výhradně ve španělštině. Pro ritualizaci je charakteristické též to, že úvodní slovo je výhradně nebo částečně v katalánštině, zatímco většina vystoupení je ve španělštině. Lze to tedy považovat za rezignaci na užívání jazyka jako normálního komunikačního prostředku – má spíše funkci symbolickou, kompenzační, spojenou s identitou. Toto rituální užívání je často spojeno s chválou estetické hodnoty jazyka nebo jeho hodnoty v oblasti identity společenství – emočně plní svou funkci, ale přispívá k erozi skutečného užívání jazyka.

S touto ritualizací je podle některých spjato jazykové zastírání (*maquillatge lingüística*), totiž situace, kdy nějaká instituce, která menšinového jazyka využívá jen částečně, vynakládá prostředky na reklamní kampaně nebo symbolické akce, často nákladné, jež jsou údajně podporou jazyka, ale ve skutečnosti nemají žádný vliv na reálný úzus, kompetence, chování ani postoje mluvčích. Takové postupy nacházíme zejména ve valencijské autonomní správě, když ji vedou tzv. progresivní síly, jež chtějí vyslat pozitivní vzkaz společenským skupinám, které propagují užívání valencijské, přitom ale nechtějí rozhněvat španělské mluvčí tématy, jako jsou přerušování mezigeneračního přenosu nebo tendence společnosti přesouvat se ke španělštině. Projevem téhož je skutečnost, že někdy úřady, které mají na starosti jazykové otázky, organizují aktivity v katalánštině – obvykle literární soutěže, ale také symbolické akce spjaté s obchodem nebo lidovými svátky –, zatímco jiná oddělení státní správy, zaměřená konkrétně na daný segment, organizují podobné aktivity, ve kterých se ale jazyková otázka netematizuje. Taková politika – podle propagátorů užívání katalánštiny – nevede ke změně, je jen politickým marketingem adresovaným pouze skupinám, které se o danou oblast zajímají.

Ke kompenzační ritualizaci a lingvistickému zakrývání patří podle zastánců katalánštiny také zvěcnění jazyka prostřednictvím přílišného zaměření na jazykové certifikáty. V osmdesátých letech 20. století, s příchodem autonomie a oficiálního charakteru katalánštiny, zavedly vlády Katalánska, Baleár a Valencijského společenství masivní systém výuky katalánštiny, určený dospělé populaci, která se katalánštinu nemohla naučit ve škole. Doslova stovky tisíc lidí se zapojily do kurzů organizovaných veřejnými institucemi a asociacemi, a byl zaveden i systém oficiálních zkoušek, jež měly na starosti autonomní vlády a univerzity. Postupem času a po zavedení katalánštiny do vzdělávacího systému se kurzy pro dospělé a oficiální zkoušky, na jejichž základě

je možné získat certifikát, v Katalánsku a na Baleárách zaměřily především na sociální a pracovní začleňování imigrantů. Ve Valencijském společenství se tyto zkoušky konají i nadále pro desítky tisíc lidí a většina účastníků jsou místní obyvatelé, nikoli imigranti. Vzhledem k menší efektivitě valencijského vzdělávacího systému, pokud jde o schopnost poskytnout vlastnímu obyvatelstvu potřebné jazykové kompetence, se jazykové certifikáty začaly využívat na mnoha místech veřejné správy jako požadované doklady jazykových schopností. Má-li někdo certifikát úrovně C1 nebo C2 z katalánštiny, může to znamenat úspěch při výběrovém řízení ve veřejném sektoru. Ve společnosti se 14% nezaměstnaností se tak mohou jazyková kompetence v katalánštině stát velmi cenným jazykovým kapitálem. Avšak certifikát ve skutečnosti pouze dokládá, že dotyčný prošel v určitý moment určitou zkouškou: neříká nic o tom, jak poté používal jazyk ani nedokládá, že si udržel jazykové kompetence uvedené na certifikátu. Věta „umím mluvit a psát katalánštinou“ se tak proměnila ve větu „mám C1“, často navíc vyslovovanou ve španělštině. To znamená, že jde často o zcela formální záležitost: je navíc běžnou praxí, že se výběrová řízení, kde se oceňuje nebo dokonce vyžaduje certifikát o valencijské španělštině, celá konají ve španělštině. Je třeba navíc připomenout, že ve španělském systému platí, že když člověk jednou projde systémem výběrového řízení a získá trvalé místo ve státních službách, už se dále nijak nekontrolují jeho dovednosti. A tak může někdo, kdo získá takové místo na základě předložení certifikátu o znalosti katalánštiny, tento jazyk ve své práci už vůbec neuvítat. Jazyk se tak vlastně redukuje na certifikát.¹⁰¹ Tato praxe samozřejmě nepůsobí dobře – na druhou stranu se za ní skrývá obecnější problém, který v tomto textu komentujeme opakovaně, totiž nechut či neschopnost části populace naučit se dobře menšinový jazyk, a to dokonce i tehdy, když mi znalost jazyka přináší výhody.

Pokud jde o *lawfare*, jde o prostředek týkající využívání právního systému pro kladení překážek šíření katalánštiny (Pradilla Cardona a Marí Mayans 2022, 45). Politické strany, odbory a další organizace, které jsou proti šíření katalánštiny, využívají skutečnosti, že velká část soudního systému je jim ideově blízká, a také asymetrie a hierarchické povahy vztahu mezi španělštinou a katalánštinou. A tak například Nejvyšší soud Valencijského společenství (*Tribunal Superior de Justicia de la Comunitat Valenciana*) zneplatnil roku 2018 velkou část opatření na podporu valencijské španělštiny, přijatých valencijskou vládou prostřednictvím dekretu vydaného rok předtím. Výrok tohoto soudu, potvrzený roku 2020 španělským Nejvyšším soudem, zakazuje valencijské vládě, aby příkazovala svým úředníkům užívat valencijskou španělštinu jako první, základní komunikační jazyk, a nutí je psát zprávy určené do Katalánska a na Baleáry ve španělštině. V jiném rozsudku soud zrušil Úřad pro jazyková práva, instituci vytvořenou valencijskou vládou, aby radila občanům v otázkách jazykové diskriminace. I tato skutečnost ukazuje na již konstatovaný fakt: ne všechny složky společnosti přijímají snahu šířit

101 Tento fenomén lze jistě zobecnit, netýká se jen katalánštiny – týká se i cizích jazyků obecně a vlastně dokládání jakékoli kompetence ve veřejném sektoru: certifikát, nostrifikace nebo jakákoli zkouška vede k získání práv a nahrazuje skutečné doložení kompetence, protože nepracuje s omezením časové platnosti ani s pozdějším přezkoušováním.

menšinový jazyk do všech sfér života společnosti a využívají všech prostředků, jak hájit své zájmy.

3.2.6.6 VZDĚLÁVÁNÍ

Využívání soudních rozhodnutí v jazykových otázkách zasahuje zejména oblast vzdělávání. Po přechodu k demokracii a po schválení autonomních statutů získaly katalánská, baleárská a valencijská administrativa v oblasti vzdělávání kompetence, které měl před tím centrální stát. V Katalánsku, na Baleárách a částečně ve Valencijském společenství začala být katalánština ve vzdělávacím systému považována za jazyk výuky. U žáků, kteří byli mluvčími jiných jazyků (tj. většinou u monolingvních španělských mluvčích), se začala používat metoda jazykové imerze (viz výše kapitola 2.9), jež měla kompenzovat absenci katalánštiny v některých sociálních prostředích a garantovat, aby budoucí generace bez ohledu na svůj prvotní jazyk byly kompetentní též v katalánštině. Model zahrnul též výuku španělštiny (nikoli ve španělštině) a dalších jazyků.

Tento systém byl právně zpochybněn některými politickými stranami a organizacemi, které vyžadovaly právo studovat výlučně ve španělštině. Nejznámějším soudním výrokem je v tomto smyslu výrok katalánského Nejvyššího soudu (*Tribunal Superior de Justicia de Catalunya*) ze září roku 2020 a následný výrok španělského Nejvyššího soudu (z listopadu 2021), jež nařizují katalánské vládě, aby se nejméně 25 % výuky ve všech vzdělávacích centrech odehrávalo ve španělštině jako v jazyce výuky. Tato soudní bitva nadále pokračuje, v běhu je řada soudních procesů, jichž se účastní prošpanělské, centralistické strany a jimi vedené instituce, tzv. progresivní strany a instituce, které vedou, a také strany požadující svrchovanost Katalánska.

V souvislosti s touto otázkou opět můžeme zmínit již uváděnou námitku upozorňující na nestejně postavení španělštiny a katalánštiny. Na španělských základních a středních školách nelze studovat katalánský jazyk ani literaturu jinde než na územích, kde je katalánština kooficiálním jazykem. Nevyučuje se ani jako volitelný předmět, ačkoli jde o jazyk s druhým největším počtem mluvčích ve Španělsku. Takže rodina, ať už katalánsky nebo jinak mluvící, která žije v Andalusii nebo Kastilii, nemá možnost, aby se její děti naučily ve škole katalánsky.

Povinným předmětem je v katalánském, baleárském a valencijském systému a volitelným předmětem v některých školách ve *Franja de Aragón*. Navíc, jak již bylo řečeno, je jazykem výuky v Katalánsku, ve Valencijském společenství a na Baleárských ostrovech, i když v různé míře a ve stále závislosti na výsledku zmiňovaných soudních sporů. V Katalánsku se teoreticky (odhlédneme-li od možných výsledků soudních sporů) musí vyučovat katalánsky, ale v praxi tak tomu není vždy. Ve třídách i mimo ně je stále významně přítomna španělština a mezi lety 2006 a 2021 pokleslo procento učitelů, kteří na žáky vždy nebo téměř vždy mluví katalánsky, z 63,7 % na 46,8 % (Generalitat de Catalunya 2021a). Na Baleárských ostrovech stanovuje dekret z roku 1997 stejný podíl výuky v katalánštině a ve španělštině. V roce 2022 baleárská vláda připravuje Zákon o vzdělávání, který stanovuje minimálně 50 % výuky v katalánštině jako

jazyce výuky a určuje též, že cílem je plyná znalost obou oficiálních jazyků a základní znalost jednoho cizího jazyka.

Situace ve Valencii vykazuje některé specifické rysy. Až donedávna byl systém oficiálně rozdělen na tři modely podle sociolingvistické situace každé školy:

- a) Vzdělávací program ve valencištině, ve kterém jsou většinou valencijsky mluvící studenti a ve kterém je jazykem výuky ve většině předmětů valenciština.
- b) Program jazykové imerze, ve kterém je většina studentů mluvčích jiného jazyka, ale jazykem výuky je valenciština.
- c) Program postupného začleňování, který začíná ve španělštině, ale teoreticky v něm během vzdělávacího procesu postupně přibývají předměty ve valencištině.

V praxi se ale systém vyvinul v segregovaný systém, ve kterém se v některých školách (modely a a b) učilo především katalánsky (30,3 % žáků), v jiných (model c) se téměř vše učilo španělsky (57,3 %) a v dalších se valenciština studovala jen jako předmět (12,4 %) (STEPV 2016, 4).

Tváří v tvář této situaci a různým rozsudkům týkajících se výuky v katalánštině se valencijská vláda v roce 2018 rozhodla vytvořit tzv. Zákon o plurilingvistice, kterým chtěla rozšířit vyučování ve valencištině a v cizím jazyce ke všem žákům. V důsledku tohoto zákona dále narostl počet žáků, kterým se dostává výuka ve valencištině, ale zmenšil se počet hodin v tomto jazyce (Martín 2022). Ve školním roce 2021–2022 52 % základních škol nabízelo více než 45 % výuky ve valencištině, v 15,98 % škol to bylo mezi 36 a 45 %, v 29,56 % škol mezi 26 a 35 % a 1,95 % škol setrvalo u povoleného minima 25 %. V povinné výuce (od 12 do 16 let) nabízelo 28,51 % škol nejméně 45 % výuky ve valencištině, 22,57 % škol mezi 37 a 45 % a 51,62 % mezi 25 a 37 %. Tato čísla opět dokládají, že snaha o šíření valencištiny ve výuce naráží na to, že část populace zkrátka dává přednost španělštině.

Katalánština je v Katalánsku, na Baleárských ostrovech a ve Valencijském společenství rovněž jazykem výuky na univerzitách. Většina z nich patří k *Xarxa Vives*, instituci, která má mezi svými cíli šíření katalánštiny. Váha katalánštiny, kastilštiny a angličtiny je na každém území a na každé univerzitě jiná, neboť univerzity jsou autonomní. V Katalánsku se v akademickém roce 2018–2019 realizovalo v katalánštině 75,1 % výuky v bakalářském studiu a 52,5 % ve studiu magisterském (Pradilla Cardona a Marí Mayans 2022, 59 a 61), zatímco ve Valencijském společenství představuje výuka v katalánštině v bakalářském studiu pouhých 24 % (Flors-Mas 2021) a soustřeďuje se především na Valencijskou univerzitu a Univerzitu Jaume I. v Castellónu.

42 % španělské vědecké produkce je vytvořeno na katalánských, baleárských a valencijských univerzitách (Massaguer-Comes, Flors-Mas a Vila i Moreno 2021). Ačkoli se dnes většina článků vydává v angličtině, celkem 495 vědeckých časopisů je přijímá i v katalánštině, většinou jsou to časopisy z oblasti sociálních věd (47,5 %) a umění a humanitních věd (32,1 %). Z 6 832 doktorských prací obhájených v akademickém roce 2015–2016 na území katalánského jazyka bylo 11,3 % napsáno jako celek v katalánštině, 55,06 % ve španělštině a 27,56 % v angličtině. Je příznačné, že nejvyšší procento prací v katalánštině připadá na andorrskou *Universitat d'Andorra* (66,67 %) a Centrální katalánskou univerzitu (*Universitat de Central de Catalunya*, 71,43 %). Opačný ex-

trém představuje soukromá Univerzita kardinála Herrery ve Valencii, kde nevznikla žádná práce v katalánštině, Valencijská polytechnika (Politécnica de València) s 1,33 % katalánských prací a Univerzita v Alicante (Universitat d'Alacant) s 3,4 % (Flors-Mas a Vila i Moreno 2021).

Bakalářské studium katalánské filologie¹⁰² nabízejí s různými názvy a zaměřením různé univerzity v Barceloně, Valencii, Palmě, Alicante, Geroně, Léridě, Tarragoně a dále též na Universitat Oberta de Catalunya. Institut Ramona Llulla¹⁰³ se zabývá propagací katalánského jazyka a kultury v zahraničí a podporuje výuku katalánštiny na 150 univerzitách celého světa, mezi nimi též na univerzitách v Brně nebo Bukurešti, kde je možné studovat obor katalánská studia.

3.2.6.7 SDĚLOVACÍ PROSTŘEDKY, TECHNOLOGIE A EKONOMIE

Tištěná média v katalánštině – deníky i týdeníky – mají dlouhou tradici. Některé jsou velmi slavné, jako např. deník *Avui*, založený v roce 1976 a nyní sloučený s deníkem *El Punt*, nebo valencijský týdeník *El Temps*, založený roku 1984. V katalánštině vzniká též bohatá produkce ve všech hudebních žánrech, i knižní průmysl je velmi silný, neboť každý rok vychází zhruba 6 až 8 tisíc knih v katalánštině, tj. přibližně 8 % z celkové knižní produkce ve Španělsku. Vznik internetu umožnil šíření publikací velkého dosahu, např. prostřednictvím Vilaweb, založeného roku 1996. Existuje též hustá síť vydavatelství, rádií a televízí lokálního nebo většího dosahu. Zároveň ale došlo ke koncentraci televizních a rozhlasových kanálů do rukou tří velkých skupin – státní RTVE (*Corporación de Radio y Televisión Española*, tj. státní španělský rozhlas a televize) a soukromých Mediaset a Planeta –, které fungují takřka výhradně ve španělštině. K podobné koncentraci, typické pro tento druh podnikání, došlo i ve vydavatelském světě.

Ve Španělsku je většina televizních a rozhlasových kanálů, veřejných i soukromých, celostátních, ačkoli některé jsou vyhrazeny pro regiony a obce. Státní kanály fungují výhradně ve španělštině.¹⁰⁴ Zastánci široké přítomnosti katalánštiny ve veřejném prostoru (a platí to analogicky i pro situaci galicijštiny a baskičtiny) upozorňují na to, že katalánština je do značné míry vytlačena ze sdělovacích prostředků soukromých i státních, zejména těch centrálních. S odkazem na již zmiňovanou skutečnost, že monolingvní obyvatel např. Andalusie katalánštině nerozumí (a ani nemusí, protože katalánština v Andalusii oficiální není), kriticky hodnotí skutečnost, že ve španělské centrální televizi není možné mluvit katalánsky, je třeba mluvit španělsky (situace se tedy liší od situace v českých médiích, kde mohou Slovinci bez problémů mluvit slo-

102 Tj. studium katalánského jazyka, literatury a kultury jako samostatného oboru.

103 Institut Ramona Llulla (Institut Ramon Llull) byl vytvořen roku 2002 vládou Katalánska a Baleárských ostrovů. Prostřednictvím Nadace Ramona Llulla (Fundació Ramon Llull) se roku 2008 přidala též andorrská vláda a roku 2009 Generální rada Východních Pyrenejí (tj. zástupce historického Severního Katalánska), město Alghe-ro a Asociace síť valencijských měst Ramona Llulla (Associació Xarxa de Ciutats Valencianes Ramon Llull).

104 Španělská státní televize (TVE) věnuje krátký časový úsek regionálním zprávám, které se částečně vysílají v jazyce každého území, zároveň je lze ale sledovat pouze na daném území.

vensky; připomeňme v této souvislosti, že zatímco v případě Čechů a Slováků neustálé vystavení jazyku toho druhého usnadňuje porozumění, španělští monolingvní mluvčí nejsou katalánštině téměř vůbec vystaveni, a tudíž je porozumění horší; toto srovnání je ale jen přibližné, protože slovenština je češtině podobná více než katalánština španělštině). Může tedy dojít k situaci, kdy dva katalánsky mluvící jedinci (kteří ve svém životě obvykle mluví katalánsky) musí mezi sebou ve španělské televizi (např. v diskusních pořadech) mluvit španělsky. Podobně když novináři např. na ulici žádají o názor na určitou věc politiky či občany, činí tak španělsky. Pokud by mluvili katalánsky, daná pasáž se nebude vysílat, nebo se použijí titulky ve španělštině. Tato situace budiž dokladem toho, že emocionální rozměr problému užívání jazyka je velmi důležitý: řešení v podobě titulků vede k tomu, že rozumí všichni, tj. dochází k naplnění smyslu celé věci, nicméně i toto řešení může být vnímáno jako doklad nerovnosti jazyků. Ve státních rádiích se většinou střídá hudba ve španělštině a angličtině a bohatá a pestrá produkce v katalánštině je odkázána pouze na regionální a místní katalánská rádia. Přitom platí, že někteří katalánsky zpívající umělci, např. mallorská skupina Antònia Font, barcelonští Manel nebo valencijské Zoo, mají úspěch v hitparádách a na festivalech na španělsky mluvícím území.

V této situaci je zastánci větší přítomnosti katalánštiny ve veřejném prostoru i občasný výskyt tohoto jazyka ve španělsky mluvících médiích vnímán právě jako projev zmíněné kompenzační ritualizace. Dochází totiž často k tomu, že když v televizních kanálech, jež vysílají výlučně španělsky a neumožňují vystupovat v katalánštině, moderátoři přepojují v přímém přenosu do Barcelony nebo Valencie, často zdraví slovy *bon dia* (tj. katalánsky ‚dobrý den‘) nebo *bona vesprada* (katalánsky ‚dobré odpoledne‘) a vzápětí pokračují španělsky, stejně jako Katalánci nebo Valencijci, kteří v pořadu účinkují. V těchto médiích je také obvyklé užívat uprostřed španělského textu katalánská toponyma, tj. říkat například katalánské Girona místo kastilského Gerona nebo Lleida místo Lérida. Tyto postupy mohou působit jako gesta směrem k jazykové různorodosti, aniž by se opustila zcela monolingvní komunikace. Významná část publika se může cítit spokojená (může tato gesta brát jako nataženou ruku), zatímco mnozí zastánci katalánštiny mohou být vnímána jako doklad nerovného postavení obou jazyků, jako projev jazykové nadřazenosti.

Centrální stát převedl některé frekvence na autonomní společenství. Vysílání lokálních stanic je tím pádem úzce svázáno s daným autonomním společenstvím, politické a administrativní uspořádání komplikuje vytváření audiovizuálních médií společných celému katalánsky mluvícímu prostoru. Každá oblast má své kanály, soukromé i veřejné, a ty vysílají katalánsky nebo španělsky. Ty, které vysílají katalánsky, pochopitelně vysílají výlučně nebo většinou v místním substandardu (tj. ve valencijské španělštině, baleárské katalánštině atd.). Pouze kanály katalánské televize TV3 mají určitý dosah na celé katalánsky mluvící území, nicméně obecně zákon a soudní rozhodnutí poskytují oporu těm, kteří trvají na vázanosti vysílání stanic na území příslušného autonomního společenství (v současné době např. není možné sledovat ve Valencii katalánské a baleárské kanály).

Popsaná situace je zastánci katalánštiny vnímána hned ze dvou důvodů jako problematická:

- 1) Domnívají se, že španělsky mluvící občané Španělska jsou nedostatečně konfrontováni s jazykovou variabilitou své země, takže jsou vlastně velmi málo informováni, což může vést k nepochopení a předsudkům.
- 2) Problém je to i pro mluvčí některého ze substandardů katalánštiny, protože ztrácejí kontakt s jinými substandardsy: jsou zkrátka málo vystaveni jiným variantám svého rodného jazyka. Výsledkem je paradoxní situace, že v jazykové komunitě, která mluví relativně velmi homogenním jazykem (viz výše kapitola 3.2.1), může mluvčí v podstatě neznat zvláštnosti jiné varianty, kterou se mluví pár set kilometrů daleko. Může se tak paradoxně stát, že mluvčí katalánštiny je schopen lépe napodobit mexickou nebo argentinskou variantu španělštiny než jinou variantu své rodné katalánštiny, a to proto, že s variantami španělštiny přijde v médiích i jinde do kontaktu více.

Situaci můžeme alespoň částečně doložit daty.

V Katalánsku, které věnuje velkou pozornost jazykovému plánování a získávání statistických dat o užívání jazyka, v roce 2019 70,4 % dotázaných uvedlo, že čte tisk (v papírové nebo elektronické formě) v katalánštině, 67 % ve španělštině a 9,8 % v jiných jazycích (Generalitat de Catalunya 2021b). U časopisů převládá španělština (80,4 %) nad katalánštinou (64,9 %) a dalšími jazyky (12 %). Nabídka televizních kanálů s největší sledovaností byla z 10 % v katalánštině (se sledovaností 18,9 %) z 90 % ve španělštině (se sledovaností 78,9 %). V rozhlasě, kde převažují lokální licence s lokálním dosahem, roste v katalánštině nabídka (48 % vs. 52 % ve španělštině) a ještě více poslechovost (73,1 % v katalánštině vs. 26,9 % ve španělštině). V této souvislosti ale nelze zapomenout, že konvenční televize a rozhlasové stanice už nemají v oblasti audiovizuálního obsahu monopol: 62,3 % Katalánců říká, že den předtím sledovali audiovizuální obsah v katalánštině, 84,8 % ve španělštině a 24,3 % v jiných jazycích. Po expanzi internetových audiovizuálních platforem (Netflix, HBO, Primevideo a jiné), jež působí na celostátní úrovni mimo dosah legislativy autonomních společenství, katalánská vláda požádala vládu centrální o regulaci, jež by zabezpečila zařazení originální produkce v katalánštině do těchto služeb včetně dabingu a titulků.

Legislativní činnost katalánské vlády a katalánského parlamentu, posílená o společenskou objednávku, se ukázala jako velmi účinná, pokud jde o snahu zaručit dostupnost katalánštiny v elektronických zařízeních, informačních aplikacích a nejrůznějších velmi populárních prostředcích, jako je např. Wikipedie. Ačkoli má většina nejprodávanějších mobilů ve Španělsku jako základní jazykovou verzi nainstalovanou tu španělskou, obvykle se nabízí i verze katalánská. Jazyková politika katalánské administrativy též umožnila, že jsou výrobky na trhu označovány etiketami jen v katalánštině, v katalánštině a španělštině nebo ve více jazycích včetně katalánštiny. Na označování výrobků katalánsky vsadila s různou intenzitou i řada velkoobchodních řetězců, např. katalánský řetězec Bonpreu-Esclat nebo valencijský Consum.

3.2.7 ZÁVĚRY

Promítneme-li procenta zachycující znalost jazyka v různých výzkumech, o kterých byla dosud řeč, na souhrn všech území, zjistíme, že ze všech obyvatel španělských území katalánského jazyka rozumí asi 86,7 % katalánsky, 70,2 % katalánsky mluví, asi 73,52 % v katalánštině čte a asi 54,24 % píše.

Celkové hodnocení dnešní situace není lehké: můžeme říci, že vykazuje jak rysy svědčící o růstu a pozitivní perspektivě, tak i některé projevy obvykle spjaté s jazykovou substitucí. Ve srovnání s dávnější minulostí je vitalita katalánštiny slabší, ve srovnání s minulostí nedávnou je – také díky soustředěné snaze autonomních vlád a (ve srovnání např. s Francií či Itálií) vstřícnému přístupu centrální vlády k menším jazykům (což může znít vzhledem k popsaným sporům paradoxně) – situace podstatně lepší. Přestože jde o oficiální jazyk, který má stejně mluvčích jako leckteré průměrně velké evropské jazyky (Bastardas i Boada, Boix-Fuster a Torrens Guerrini 2018) a který má konsolidovanou normu, bohatou literaturu a terminologii pro všechny obory, čelí ztrátě mluvčích, fenoménům vykazujícím rysy jazykové atrice a v některých ohledech stále ještě i existenčnímu riziku. Rysy minorizace katalánštiny jsou pozorovatelné i ve Španělsku, zatímco v Itálii a Francii jsou zcela nesporné: katalánští mluvčí na francouzském a italském území vykazují velké množství interferencí z francouzštiny, resp. italštiny. Jazyková substitute je v Severním Katalánsku a v Algheru velmi pokročilá. Existují matematické modely, které se snaží predikovat budoucnost jazyka, a ty i v některých oblastech Valencijského společenství naznačují tendenci k zániku užívání valencijské jazyky. Na území Katalánska ukazují, že se tato tendence zastavila a že jsou zřetelné známky zlepšení situace (Perucho i Pla et al. 2017).

Některé z návrhů, které uvažují o možnostech, jak situaci změnit, sahají po politických řešeních, jež by zcela změnila současné uspořádání: odkazují na skutečnost, že základním problémem katalánsky mluvícího území je – s výjimkou Andorry – neexistence vlastního státu, který by zahrnoval velkou část tohoto území. Méně radikálním řešením je možnost, že by Španělsko přijalo katalánštinu za další národní (tj. celostátní) jazyk (o důsledcích takového řešení už byla řeč výše). Tyto návrhy často užívají argumentu, že v západních společnostech 21. století čelí jazykové varianty nazývané jako *regionální*, *kooficiální*, *dialektální*, *patuesos* apod. hrozbě zániku v kratší či delší perspektivě a že současné snahy tomuto vývoji nemohou zabránit. Tato situace údajně kontrastuje s jazyky, které mají státní podporu, které jsou považovány za národní nebo teritoriální ve federálním uspořádání – jediné ty mají údajně možnost se šířit, předávat mezi generacemi a uchovat se jako reálný komunikační nástroj. Tyto návrhy někdy dokonce zmiňují jako pozitivní příklad češtinu, slovenštinu nebo polštinu a jejich vzmach ve 20. století, když se staly národními jazyky (Joan i Marí 1996), častěji se uvádí příklad francouzštiny v Kanadě, vlámské jazyky v Belgii nebo různých jazyků ve Švýcarsku, a to vždy s důrazem na jiné politicko-teritoriální uspořádání, než má dnešní Španělsko.

Na druhé straně, pokusíme-li se o obecné jazykové srovnání s ostatními menšími jazyky, katalánština není, jak ostatně dokládá i atlas ohrožených jazyků – ve

srovnání s mnoha jinými jazyky – považována za jazyk ohrožený. Pokusili jsme se představit její současnou situaci z nejrůznějších hledisek, abychom ukázali její nejednoznačnost. Závěrem uvedme, že pozitivní vývoj v užívání katalánštiny z posledních desetiletí je příkladem působení promyšlené jazykové politiky místní administrativy. Její úspěch je z hlediska jazykového plánování jistě pozoruhodný, zvláště vezmeme-li v úvahu skutečnost, že je třeba překonávat obecné tendence jazykového chování obyvatel, které lze jen obtížně změnit. Z dnešního hlediska je vlastně druhotné, jakým způsobem se utvořil současný stav, že za něj může masivní imigrace v minulosti i současnosti, politicky motivované restrikce užívání katalánštiny v minulosti a skutečnost, že v jazykovém prostoru dominuje jazyk, který patří k nejužívanějším na světě, a může být tedy mnohými mluvčími chápán jako přirozeně efektivnější nástroj komunikace.

Nejmocnějším spojencem dobré budoucnosti katalánštiny je stále rostoucí komunita těch, kteří k tomuto jazyku cítí přináležitost a mluví jím, stejně jako využití dostupných zdrojů k rozvoji jazykového plánování, které zaručí kontinuitu jazyka.

3.3 BASKIČTINA

TOMÁŠ BUCHTELE

Baskicky se v současné době hovoří ve Španělsku, Francii a v baskických diasporách v jiných zemích, především v Americe. Tato kapitola se zabývá sociolingvistickou situací v oblastech Španělska, kde se používá baskičtina; situace ve francouzském Baskicku a v jiných zemích tedy není jejím hlavním předmětem. Přesto stručný popis situace ve francouzském Baskicku musíme zařadit, protože mezi všemi baskickými regiony funguje určitá sounáležitost a spolupráce. Instituce a programy pro podporu baskičtiny se často zaměřují na všechny baskické regiony jako celek. Situace ve francouzském Baskicku je navíc velmi zajímavá pro srovnání se Španělskem, protože vývoj je zde v některých směrech zcela odlišný, případně je stejný, ale liší se z hlediska rychlosti a načasování vývojových změn.

Protože vymezení území baskického jazyka je složité a týká se dvou různých států i různých autonomních oblastí, uvedme nejprve přehled baskických regionů, o kterých bude dále řeč.

Všechny francouzské a španělské regiony, které v minulosti patřily k historickým baskickým územím a dodnes se v nich částečně baskičtina používá, jsou baskicky označovány jako *Euskal Herria*. Ve španělštině se používá označení *Vasconia*, příp. *País Vasco* (fr. *Pays basque*). Tento název se však spolu s baskickou variantou *Euskadi* zároveň používá pouze jako označení pro španělské Autonomní společenství Baskicko. Z tohoto důvodu je třeba rozlišovat, kdy se mluví o Baskicku jako celém historickém území baskického jazyka a kdy o dnešní správní jednotce Autonomní společenství Baskicko (v našem textu budeme v druhém případě používat zkratku AS Baskicko). Je třeba podotknout, že názvy těchto území se během historie měnily a nepanuje úplná

shoda v jejich užívání, mimo jiné proto, že mohou mít politické konotace. V následujícím textu budeme pro tuto oblast používat označení „historické baskické regiony“.

Jednotlivé kraje se od sebe zásadně liší z hlediska zeměpisného i ekonomického. Tyto odlišnosti vždy hrály významnou úlohu v šíření kulturních a jazykových vlivů. Co se týče podnebí, to je u pobřeží Biskajského zálivu extrémně vlhké s častými dešti, na jihu jsou zase velmi suché oblasti místy až stepního charakteru. Celkově se jedná o dosti hornatou oblast, na jihu však získává rovinatý charakter typický pro centrální Španělsko.

Z hospodářského hlediska existuje rozdíl mezi bohatým průmyslovým jižním Baskickem a méně rozvinutým francouzským Baskickem zaměřeným spíše na zemědělství a turismus. Pobřežní oblasti jsou velmi hustě osídlené, vnitrozemí je naopak málo lidnaté (s výjimkou velkých měst). K historickým baskickým regionům dnes řadíme 7 regionů s celkovou rozlohou 20 864 km² na území Španělska a Francie. Na Mapě 5 (v Příloze) je možno vidět, že většina tohoto území připadá na španělské regiony. Na španělském území žije také většina obyvatelstva a probíhá tam velká většina hospodářských aktivit.

Španělské regiony se nazývají baskicky *Hego Euskal Herria* (tedy „jižní Baskicko“) nebo *Hegoalde* (doslova „jižní strana“) a patří do nich dvě autonomní společenství, totiž AS Baskicko a Navarra (názvy regionů uvádíme v baskické podobě a na druhém místě ve španělštině):

Autonomní společenství Baskicko:

- Gipuzkoa (*Guipúzcoa*), hl. město Donostia (*San Sebastián*);
- Bizkaia (*Vizcaya*, Biskajsko), hl. město Bilbo (*Bilbao*);
- Araba (*Álava*), hl. město Gasteiz (*Vitoria*).

Autonomní společenství Navarra:

- Nafarroa (*Navarra*, též Nafarroa Garaia/Goi Nafarroa, tedy *Alta Navarra*, Horní Navarra) – hl. m. Iruña/Iruñea (*Pamplona*).

Ve francouzském Baskicku, nazývaném též *Ipar Euskal Herria* („severní Baskicko“) či *Iparalde* („severní strana“) jsou to tři historické regiony (názvy regionů uvádíme v baskické podobě a na druhém místě ve francouzštině):

- Lapurdi (*Labourd*, Labortánsko), hl. m. Baiona (*Bayonne*);
- Nafarroa Beherea, též Behe Nafarroa (*Basse Navarre*, Dolní Navarra), hl. m. Donibane Garazi (*Saint-Jean-Pied-de-Port*);
- Zuberoa (*Soule*, Suletinsko), hl. m. Maule-Lexarre (*Mauléon-Licharre*).

Je třeba zdůraznit, že francouzský stát funguje mnohem více centralisticky než ten španělský. Baskické regiony ve Francii nemají autonomii, netvoří ani společnou správnou jednotku. Tři historické francouzské baskické regiony byly navíc spojeny s územně větším regionem Béarn do departementu Atlantické Pyreneje (*Pyrénées-Atlantiques*). Centrum departementu je Pau ležící v Béarn, tedy mimo baskické regiony.

Použití místních názvů může mít politické konotace dle toho, jakou jazykovou variantu zvolíme, zda baskickou nebo španělskou, příp. francouzskou. Dále existuje řada variant v závislosti na tradici a místních dialektech, např. francouzská Dolní Navarra se může vyskytovat v baskické formě i jako Baxenabarre, Zuberoa jako Xiberoa

aj. V této publikaci se držíme terminologie používané Akademií baskického jazyka (španělsky *Real Academia de la Lengua Vasca*, baskicky *Euskaltzaindia*).

Kromě těchto regionů se baskičtina omezeně používá i na některých místech v sousedních oblastech. Větší množství mluvčích baskičtiny nalezneme také mezi baskickou diasporou hlavně na území Španělska, Francie, na americkém kontinentu a mezi Basky žijícími po celém světě. Celkově se jedná o desítky tisíc mluvčích baskičtiny mimo historické baskické regiony ve Španělsku a Francii, přesné statistiky však nejsou k dispozici.

3.3.1 STRUČNÁ CHARAKTERISTIKA BASKIČTINY

Baskičtina (baskicky *euskara*) má z řady důvodů výlučné postavení, a to nejen v oblasti Španělska a Francie. Je to dáno především jejím nevysvětleným původem a zvláštní strukturou. Na rozdíl od okolních jazyků nepatří do indoevropské skupiny a její původ není dodnes objasněn. Baskičtina je dokonce jediným dodnes používaným jazykem v západní Evropě, který není indoevropského původu. Navíc se jedná o jazyk geneticky izolovaný, takže baskičtinu nemůžeme zařadit do žádné známé jazykové skupiny.

Co se týče jazykové typologie, český jazykovědec Vladimír Skalička považoval ve své tradiční holistické teorii baskičtinu za aglutinační jazyk a její jednotlivé vlastnosti komentoval v celé řadě svých studií (srov. např. Skalička 1966 a 1976). Zejména v pozdějších studiích věnoval velkou pozornost tzv. ergativu (k němu viz dále) a zvažoval, zda nevymezit – ve shodě s některými jinými typology – zvláštní ergativní typ (srovnej k tomu Skalička 1984 a 1987). Nakonec dospěl k závěru, který shrnují Skalička a Sgall (1994, 1272): „[V nedávnějších studiích Skalička] zdůrazňuje, že ve stavbě všech jazyků se vlastnosti různých typů kombinují (jinak by nebyl možný vývoj jazyka od jednoho typu ke druhému), a zvažuje, zda do svého systému zařadit další dva jazykové typy – typ ergativní a typ aktivní. Dochází však k závěru, že ergativní konstrukce se vždy kombinuje buď s převážně aglutinační, nebo s převážně flektivní stavbou jazyka a že ani u typu aktivního není zcela jasné, zda jeho vlastnosti zakládají svazek stejně významný, jako je tomu u typů ostatních.“ V dnešní době, kdy se holistické teorie považují za překonané, řadí typologové baskičtinu mezi tzv. jazyky aktivní-neaktivní (srov. k tomu Igartua 2020, Hualde a Ortiz de Urbina 2003 nebo Comrie 2013).

Kromě zmiňovaného ergativu najdeme v baskičtině řadu zvláštních, neobvyklých rysů, například důsledně dvacítkovou soustavu u určitých číslovek, alokutiv či systém 15 pádů (jejich počet se může lišit dle úhlu pohledu), absenci gramatického rodu, tři gramatické kategorie čísla (jednotné, množné a neurčité) aj.

Stručně lze říct, že aglutinační princip spočívá v jasném ohraničení morfémů, které navíc vyjadřují jen jeden význam pro každý morfologický segment.

Uveďme si několik příkladů u nominálního syntagmatu:

Honzarekin ‚s Honzou‘ *Honzarekin joan da*. ‚Odešla s Honzou.‘ (sociativ);

Honzarentzat ‚pro Honzu‘ *Honzarentzat ekarri dugu oparia*. ‚Přinesli jsme dárek pro Honzu.‘ (destinativ).

Zvláště zajímavá je ergativní konstrukce. Pro agens tranzitivního slovesa se použije v baskičtině jiný pád než pro agens netranzitivního slovesa:

Honza etxera joan da. ‚Honza šel domů.‘ (absolutiv);

Honzak Marta ikusi du. ‚Honza uviděl Martu.‘ (ergativ).

Jak můžeme vidět v uvedených příkladech, pomocné sloveso má v baskičtině různou paradigmaticku (různé tvary) dle toho, zda se jedná o tranzitivní, nebo netranzitivní děj.

Všemi těmito neobvyklými konstrukcemi se baskičtina zásadně liší od románských jazyků. Na druhou stranu je podstatná část baskického lexika románského původu.

V neposlední řadě je jazykově Baskicko zajímavé též tím, že patří mezi evropské regiony s největšími rozdíly mezi dialekty.

Baskičtina je tedy z jazykovědného hlediska natolik výjimečná, že je trvale centrem zájmu filologů z celého světa. Podrobný popis baskické gramatiky a typologie ale není předmětem této sociolingvistické studie – zájemce ho může nalézt v řadě publikací. Nejúplnější informaci v češtině poskytuje Zavadil (2010), v jiných jazycích je to např. Zavadil (2009). Z publikací vydaných v Baskicku můžeme doporučit např. Zubiriho text (Zubiri 2000), případně rozšířenou verzi téhož textu v baskičtině (Zubiri a Zubiri 2000). Velmi rozsáhlá je dvoudílná deskriptivní gramatika Agirre Berezibar 1991. Královská akademie baskického jazyka vydala sedmidílnou gramatiku *Euskal gramatika: lehen urratsak* (Euskaltzaindia – Real Academia de la Lengua Vasca 1985–2011). Institut baskičtiny z univerzity UPV na webu průběžně aktualizuje gramatiku SEG, srov. Euskara Institutua-Euskal Herriko Unibertsitatea/Instituto de Euskara-Universidad del País Vasco (<https://www.ehu.eus/seg/aurkezpena>).

3.3.2 OBECNÝ POPIS JAZYKOVÉ SITUACE

Dle statistik asociace GAINDEGIA (<https://www.gaindegia.eus>) byl v roce 2020 celkový počet obyvatel ve všech baskických historických regionech (tedy španělských i francouzských) 3 193 513. Při sčítání počtu mluvčích baskičtiny samozřejmě záleží na použité metodice, proto se počty v různých zdrojích liší. Pokud vezmeme v úvahu pouze osoby starší 16 let, podle průzkumu baskického statistického úřadu EUSTAT z roku 2020¹⁰⁵ bylo ve všech regionech 28,39 % bilingvních mluvčích baskičtiny, 16,41 % pasivně bilingvních a 55,21 % neovládalo baskičtinu. Tyto statistiky však nepodávají úplný obraz společnosti, protože právě v mladé generaci do 16 let je nyní největší podíl mluvčích baskičtiny a v starší generaci je tento podíl nejnižší (z toho důvodu se čísla rok od roku mění). Je to dáno historicky potlačováním baskičtiny v minulosti a naopak její silnou podporou v posledních desetiletích. Skutečný podíl baskických mluvčích je

105 Dostupné online na https://www.eustat.eus/elementos/ele0009500/poblacion-de-16-o-mas-anos-de-euskal-herria-segun-la-competencia-linguistica-por-territorio-y-edad/tbl0009564_c.html.

tak vyšší než zmiňovaných 28,9 + 16,41 % a podíl těch, kdo baskičtinu neovládají, je menší než uvedených 55,21 %. Počet mluvčích navíc od roku 2016 dále vzrostl.

Další desítky tisíc mluvčích žijí v jiných oblastech, převážně v jiných regionech Španělska a Francie a v Latinské Americe, zde ovšem chybí přesné statistiky. Vzhledem k zásadnímu podílu Basků na španělské expanzi do zámoří jsou především v Americe miliony lidí s baskickým příjmením či s jinými vazbami na Baskicko. Jen malá část z nich však ovládá baskičtinu. Podle Arana, Amezaga a Azpillaga (2006) se počet potomků Basků ve světě odhaduje na 4,5 milionu a např. v USA dle tamního sčítání lidu používá baskičtinu běžně doma 3000 mluvčích. Podle Etxepareho institutu žije v historických baskických regionech kolem 900 000 obyvatel schopných hovořit baskicky, dle Igartuy a Zabaltzy bylo v roce 1981 ve francouzském a španělském Baskicku asi 596 000 baskických mluvčích a 102 000 v jiných zemích (Igartua a Zabaltza 2021, 11). Luis Núñez Astrain hovoří o 652 000 mluvčích ve francouzském a španělském Baskicku a kolem 100 000 převážně v jiných regionech Španělska, Francie a Latinské Ameriky (Núñez Astrain 2004, 11). K uvedeným údajům však dodejme, že zobrazují počet mluvčích ovládajících na různé úrovni baskičtinu, nikoli rodilých mluvčích a osob, které baskičtinu běžně používají. Jak uvidíme v následujících kapitolách, počet reálných uživatelů je o dost nižší a na ulicích španělského i francouzského Baskicka se většinou používá španělština a francouzština.

Neexistuje žádný samostatný stát, kde by byla baskičtina oficiálním jazykem, pouze v některých historických baskických regionech je kooficiálním jazykem. Konkrétně se jedná o španělské regiony AS Baskicko a Navarra. Zde je baskičtina oficiálním jazykem spolu se španělštinou, v Navaře však pouze v baskofonních oblastech. I v regionech, kde je baskičtina kooficiálním jazykem, je ale její postavení ve srovnání se španělštinou slabší.

Užívání baskičtiny negativně poznamenala masová emigrace mluvčích baskičtiny ze všech baskických regionů, především do amerických kolonií. Emigrace probíhala v období osídlování kolonií po objevení amerického kontinentu Evropany a zesílila během represí španělského a francouzského státu proti Baskům v době francouzské revoluce a španělských autoritativních režimů 20. století. Úpadek baskičtiny byl dovršen masovým přistěhovalectvím do baskických regionů, který započal během 19. století. K největšímu přílivu přistěhovalců došlo během průmyslové revoluce ve Španělsku, kdy se za vznikajícím průmyslem do španělského Baskicka přistěhovalo velké množství obyvatel z chudších španělských regionů. Odhaduje se, že v 70. letech pocházelo 40 % obyvatel španělského Baskicka z jiných španělských regionů (Arana, Amezaga a Azpillaga 2006, 6). Tato skutečnost má dodnes velký sociolingvistický význam a do určité míry baskickou společnost stále rozděluje. Navíc se proces přistěhovalectví nezastavil a v posledních dekadách dokonce zesiluje. Do španělského Baskicka se nyní stěhuje velké množství Latinoameričanů, významné je i přistěhovalectví z Rumunska či afrických zemí. Především přistěhovalci z Hispánské Ameriky přispívají k dalšímu posilování postavení španělštiny na úkor baskičtiny.

Prakticky neexistují monolingvní mluvčí baskičtiny, to znamená, že téměř všichni mluvčí tohoto jazyka zároveň ovládají minimálně jeden další jazyk. Jen ojediněle se

v regionech a rodinách, kde je baskičtina velmi používána, setkáme s mluvčími, kteří se domluví pouze baskicky. Jsou to osoby, které mají minimální kontakt s majoritním jazykem, například starší baskičtí mluvčí, kteří se pohybují v omezeném okruhu blízkých osob hovořících baskicky a sledují pouze média v baskičtině, čímž ztratili schopnost dobře komunikovat v majoritním jazyce. Jedná se však o velmi omezenou skupinu obyvatel. Na druhou stranu u dětí předškolního věku v baskofonních oblastech je běžné, že nehovoří španělsky, resp. francouzsky. Obecně ale baskičtina nemá dostatek přirozených komunit a území, kde by její mluvčí byli motivováni, či přímo donuceni tento jazyk používat, protože by se jinak nedomluvíli.

Celkově však lze konstatovat, že po dlouhém období potlačování užívání baskičtiny ze strany španělských i francouzských centrálních vlád je nyní situace jazyka stabilizovaná přinejmenším ve španělské části Baskicka. Jak bylo vysvětleno výše v kapitole 2.5, dle *Atlasu světových jazyků v ohrožení UNESCO* už baskičtina nepatří mezi ohrožené jazyky. Zdá se, že i ve francouzském Baskicku, kde baskičtina není podporována, se daří dramatický pokles počtu mluvčích zastavit a roste znalost baskičtiny u mladších generací. Ve španělském AS Baskicko počet mluvčích roste, stejně jako ve španělském AS Navarra. Je to důsledek vědomého jazykového plánování tamních autonomních vlád: v obou společenstvích regionální vlády baskičtinu podporují, v AS Baskicko dokonce velmi významně. V současné době je v tomto autonomním společenství možné absolvovat celé základní a střední vzdělání i řadu oborů vysokoškolského studia v baskičtině. A velká část baskické mládeže celé základní i střední vzdělání v baskičtině opravdu absolvuje, v nejlidnatějším baskickém regionu, tedy v AS Baskicko, je to většina. V akademickém roce 2022 se dokonce na největší baskické univerzitě UPV/EHU většina (53,5 %) studentů zapsala ke studiu v baskičtině.¹⁰⁶ Na řadě pracovních pozic je baskičtina pracovním jazykem i jazykem používaným v pracovní dokumentaci, a to i v soukromých podnicích. Díky velké institucionální podpoře baskičtiny se z ní stal v AS Baskicko do určité míry prestižní jazyk, jehož znalost je zásadní pro získání práce ve veřejném sektoru. Školní výuku v baskičtině běžně absolvují i děti přistěhovalců. Především mezi mladými lidmi můžeme nalézt mluvčí například s africkými či asijskými kořeny, kteří výborně ovládají baskičtinu slovem i písmem a běžně ji používají. Dobrou zprávou pro budoucnost baskičtiny je, že velká část Basků je hrdá na svůj jazyk, souhlasí s financováním programů na podporu baskičtiny a řada z nich chápe baskičtinu jako základ baskické identity. Vztah Basků k vlastnímu jazyku je silnější než u jiných národů. Vzhledem k výjimečnosti baskičtiny ji mnoho Basků vnímá jako kulturní dědictví, které je třeba chránit a udržovat. Jejich vztah k baskičtině bychom mohli přirovnat ke vztahu k symbolickým národním památkám v jiných zemích. Samotné označení pro Basky v baskičtině *euskaldun* má dvojí význam: Bask nebo baskicky hovořící. Všichni ostatní jsou nazýváni *erdaldunak*, tedy ti, kdo hovoří jinými jazyky.

Zároveň je třeba připomenout, že dle zmiňovaného atlasu UNESCO baskičtina stále patří mezi zranitelné jazyky (*vulnerable*, viz výše kapitola 2.5; jazykem mluví většina

děti, jeho používání může být ale omezeno na určitou oblast, např. na domácí prostředí), a pokud bychom posuzovali samotné francouzské Baskicko, baskičtina je zde řazena mezi silně ohrožené jazyky (jazykem mluví prarodiče a starší generace; ačkoliv generace rodičů jazyku rozumí, nemluví jím s dětmi nebo mezi sebou). Baskičtina nemá rovnoprávné postavení s majoritními jazyky a její mluvčí nemohou baskičtinu, na rozdíl od španělštiny a francouzštiny, použít v každé situaci, a to ani v těch baskických regionech, kde je nejvíce podporována. Do budoucna může také představovat problém to, že i v regionech, kde měla baskičtina velmi silné postavení a kde dále roste podíl těch, kdo ji ovládají, užívání baskičtiny dle statistik mírně klesá. Jinými slovy, skutečnost, že jazyk dotyčný ovládá, neznamená, že ho užívá.

Jak ještě uvidíme, nelze ztotožňovat historická a současná území baskického jazyka: historicky byla baskičtina mnohem rozšířenější než dnes, takže můžeme konstatovat, že na mnoha historicky baskických územích baskičtina už dnes zdaleka nedominuje – v úhrnu lze říci, že většina obyvatel území historických baskických regionů baskičtinu aktivně neovládá. O faktorech, které k této situaci vedly, bude ještě řeč – klíčovým je samozřejmě ten, že baskičtina čelí nerovné konkurenci dvou mimořádně silných jazyků, španělštiny (k té více výše kapitola 3.1) a francouzštiny (ta je devátým světovým jazykem podle počtu mluvčích a pátým dle užívání).

Oba tyto jazyky plní funkci zásadních komunikačních prostředků na území, kde si konkurují s baskičtinou. Jejich postavení ještě posiluje fakt, že patří mezi celosvětové komunikační prostředky: francouzština bývá označována za druhý a španělština za třetí jazyk mezinárodní komunikace po angličtině. Mluvčí baskičtiny vědí, že mohou kdykoliv přejít na komunikaci v majoritním jazyce, ve kterém budou mít jistotu, že se dorozumí se všemi účastníky rozhovoru. Mnoho mluvčích baskičtiny tak automaticky přechází na komunikaci ve španělštině nebo francouzštině, pokud byt jediný účastník hovoru baskičtinu neovládá.

Když se však budeme držet empirických dat, používání baskičtiny na ulicích v průměru všech baskických regionů v dlouhodobém horizontu mírně roste či stagnuje. Zároveň můžeme pozorovat výkyvy v různých obdobích a rozdíly mezi regiony, věkovými a sociolingvistickými skupinami, případně mezi městskými a vesnickými oblastmi. Baskický sociolingvistický klastr *Soziolinguistika Klusterra* v roce 2021 (*Soziolinguistika Klusterra 2022*)¹⁰⁷ provedl další z řady podrobných průzkumů používání mluvené baskičtiny na ulicích (v otevřených veřejných prostorech) ve 145 obcích ve všech historických baskických regionech.¹⁰⁸ Dle průzkumu používání baskičtiny stoupl oproti roku 1989 o 1,8 %, i když v posledních 5 letech se růst zastavil. V Navarre je vývoj kolísavý a ve francouzském Baskicku užívání baskičtiny stále klesá. Celkově je užívání baskičtiny na ulicích relativně nízké: bylo zaznamenáno u 12,6 % mluvčích, tedy u jedné osoby z osmi. Navíc bylo zaznamenáno nízké používání baskičtiny v hlavních městech všech regionů, tedy v Bilbau, Vitorii, San Sebastianu, Pamploně či

107 Jde o pravidelný sociolingvistický výzkum, prováděný již od roku 1989 a umožňující tak mj. meziroční srovnání vývoje.

108 Konkrétně šlo o 215 396 neformálních diskusí odposlechnutých na ulici.

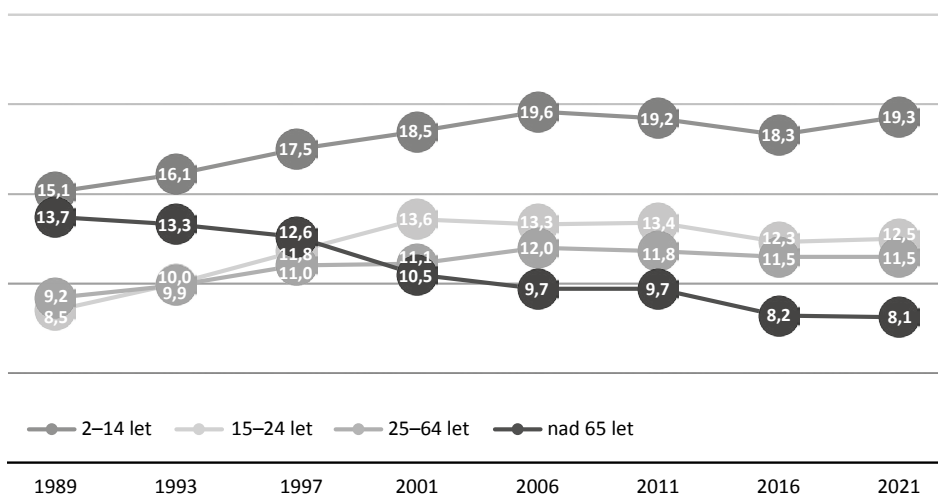
v Bayonne. Pouze v San Sebastianu je užívání trochu vyšší, v roce 2021 bylo zaznamenáno u 15,3 % konverzací na ulicích. Dobrou zprávou pro baskičtinu je to, že ve všech zmíněných městech došlo za celé měřené období k nárůstu jejího užívání (srov. Soziolinguistika Klusterra 2022). Méně časté užívání baskičtiny ve velkých městech souvisí s větší koncentrací turistů a hlavně přistěhovalců, z nichž velká část navíc pochází ze španělsky hovořících zemí Latinské Ameriky.

Je důležité zdůraznit, že průzkum měřil používání baskičtiny v ústním projevu na ulicích, což může u menšinového jazyka s výraznou vazbou užívání na soukromé konverzace a rodinné prostředí zkreslovat celkový obraz jeho rozšíření v regionu.

Mezi regiony jsou značné rozdíly: nejvíce se baskičtina používá v Guipúzcoe (31 %), v Biskajsku je to 9 %, v Álavě 4,8 %, v Navaře 5,9 % a ve francouzském Baskiku 4,9 %. Podrobnější popis situace v jednotlivých regionech lze nalézt v příslušných kapitolách této práce.

Dle autorů průzkumu lze také konstatovat, že roste užívání baskičtiny ve španělských regionech, kde má silné postavení majoritní španělština. Naopak v regionech se silným postavením baskičtiny dochází k poklesu jejího užívání. Tento jev může na jedné straně potvrzovat úspěch tamní lingvistické politiky, na druhou stranu tak ale oslabují dříve silně baskofonní oblasti. Ty dosud představovaly jediné komunity, kde se baskičtina přirozeně používá a vyvíjí bez nutnosti institucionální podpory a jsou naprosto zásadní pro přežití tohoto jazyka. Ve Francii je situace odlišná, užívání baskičtiny zde za posledních 10 let obecně klesá či v lepším případě stagnuje (Soziolinguistika Klusterra 2022).

Z hlediska věku mluvčích došlo při srovnání průzkumů z let 1989 až 2021 k poklesu používání baskičtiny u starší generace a naopak k nárůstu u mladší generace, jak můžeme vidět v následujícím grafu 1.

Graf 1. Vývoj užívání baskičtiny na ulicích všech historických baskických regionů v letech 1989–2021 v závislosti na věku (v %) (zdroj: Soziolinguistika Klusterra 2022, 21)

Situace je tedy dnes dle autorů průzkumu opačná než před 30 lety, kdy byla baskičtina více užívána příslušníky starší generace a méně mezi mladými. To lze považovat za úspěch, protože mladí mohou předávat jazyk další generaci.

Obecně je známo, že baskičtina je užívána zvláště při konverzaci mezi dospělými a dětmi. Důvodem je snaha dospělých předat mladší generaci tento jazyk a zachovat ho tak pro budoucnost. Malé děti navíc díky masivním investicím do vzdělávání představují skupinu obyvatelstva s nejvyšší mírou znalosti baskičtiny, některé ani jiným jazykem nehovoří. Připomeňme, že v AS Baskicko naprostá většina dětí absolvuje školní výuku v baskičtině. Dalším důvodem může být to, že konverzace s malými dětmi patří mezi nejsnazší formy komunikace. Jsou jí tedy schopni i dospělí, kteří baskičtinu dobře neovládají a asi by měli problémy s komunikací o složitějších tématech s jinými dospělými. Zdá se, že tyto předpoklady potvrzuje i zmiňovaný průzkum *Soziolinguistika Klusterra* (2022), který uvádí nejčastější používání baskičtiny právě v těch typech konverzací, kde jsou přítomni dospělí spolu s dětmi. Autoři dokonce hovoří o společenské normě používání baskičtiny mezi dospělými a dětmi. V takových případech bylo užívání baskičtiny zaznamenáno ve 20,4 % všech komunikací v roce 2021 v rámci všech baskických regionů. Je zde dokonce mírný nárůst oproti roku 1989, kdy to bylo 18,6 %. Zmínili jsme možný vliv rozdílného stupně obtížnosti komunikace s dětmi a mezi dospělými. V souvislosti s tím je zajímavý postřeh Karlose Cida Abasola (Cid Abasolo 2014), který srovnává užívání baskičtiny s dětmi a s partnerem v domácnosti mezi lety 1991 a 2011 v AS Baskicko. Zatímco používání baskičtiny v komunikaci s dětmi stoupl o 18,1 % případů na 22,8 %, podíl komunikace s partnerem v baskičtině naopak mírně poklesl (1991: 14,7 %, 2001: 12,1 %, 2011: 14,1 %). Mluví se tedy více snaží komunikovat baskicky při předávání znalosti tohoto jazyka dětem, než když mají zachovat používání baskičtiny v rodině mezi dospělými (s partnerem; Cid Abasolo 2014, 178–179). Pokud se podíváme na průzkumy baskického statistického úřadu EUSTAT z roku 2016, který se týká jen mluvčích ovládajících baskičtinu ve všech baskických regionech, můžeme vyvodit následující fakta:

- většina z nich hovoří s dětmi doma baskicky (68,4 % vždy/většinou a 10,9 % stejně často jako španělsky/francouzsky/jiným jazykem);
- i v těchto statistikách se potvrzuje, že rodiče používají baskičtinu více při komunikaci s dětmi než mezi sebou, dokonce o dost více: 42 % hovoří doma s partnerem baskicky vždy/většinou a 9,3 % stejně často jako španělsky/francouzsky/jiným jazykem;
- uvedené statistiky zároveň ukazují, že ne všichni, kdo baskičtinu ovládají, ji dále předávají svým dětem;
- údaje jsou za všechny baskické regiony, existuje však velký rozdíl mezi španělskými a francouzskými regiony; ve francouzském Baskicku naopak většina mluvčích baskičtiny tento jazyk ani nepředává v domácím prostředí dětem (baskicky hovoří s dětmi jen 36,1 % vždy/většinou a 7,1 % stejně často jako španělsky/francouzsky/jiným jazykem); pravděpodobně jde o následek přetrvávajícího tlaku francouzského státu, který vede mnohé rodiče k tomu, že baskičtinu považují za nevhodnou pro budoucí uplatnění svých dětí, případně se za tento jazyk přímo stydí.

Autoři průzkumu *Soziolinguistika Klusterra* (2022) zároveň připomínají, že větší na děti a mládeže má baskičtinu jako druhý jazyk po španělštině či francouzštině. Baskicky se naučili až ve škole a jsou si jistější v majoritním jazyce. Problémem je také to, že řada dětí během dospívání přechází k majoritním jazykům, které jim poskytují nerosovatelně větší možnosti, pokud jde o společenskou nebo profesní komunikaci. Je to logické i z toho důvodu, že pro menší děti dokáží instituce zajistit dostatečné možnosti využití baskičtiny během výuky i při mimoškolních aktivitách (televizní programy, divadelní představení, soutěže, závody, tábory apod.). U dospívajících je to však o dost náročnější a baskické instituce zde čelí nerovné konkurenci sociálních sítí, internetu, streamovacích platforem a televizních stanic s množstvím filmů, seriálů a dalších médií ve španělštině, francouzštině, případně angličtině. Navíc u dospívajících je ve srovnání s dětmi těžší, ne-li přímo kontraproduktivní direktivně organizovat volnočasové aktivity. V AS Baskicko může být příklon dospívajících ke španělštině dán i snahou vymezit se proti rodičům a institucím, kteří velkou většinu dětí automaticky začleňují do vzdělávacího systému v baskičtině. Negativní vliv má určitě také omezené využití baskičtiny při studiu sofistikovanějších oborů a dále na trhu práce, především v soukromém sektoru.

Dalším zajímavým výstupem průzkumu *Soziolinguistika Klusterra* (2022) je rostoucí užívání cizích jazyků v baskických regionech, především ve větších městech a turistických oblastech. Zde je jasná souvislost s nárůstem přistěhovalectví a zahraničního turismu. Počet obyvatel narozených v cizině se za posledních 20 let v Navarre ztrojnásobil a v AS Baskicko dokonce zčtyřnásobil. Ve španělském Baskicku tak jejich podíl představuje 10 až 16 % obyvatel, přičemž 50 % přistěhovalců má jako rodný jazyk španělštinu (*Soziolinguistika Klusterra* 2022). Přistěhovalci jsou většinou z Hispánské Ameriky a vybrali si Španělsko především proto, že zde uplatní svůj rodný jazyk. Povinnost učit se dalšímu jazyku, navíc tak odlišnému, pro ně může představovat nečekanou a nevíтанou komplikaci. Jejich motivace učit se baskicky – a ještě tento jazyk aktivně používat – je logicky nižší než u původních obyvatel, u kterých existuje silný vztah k jazyku předků.

Závěrem této kapitoly znovu připomeňme, že zmíněný průzkum *Soziolinguistika Klusterra* zaznamenává statistiku vyslechnutých konverzací ve veřejných otevřených prostorech, a nevyovídá tedy o užívání jazyka v soukromí. Baskičtina je přitom do značné míry stále používána hlavně v soukromí (tedy spíše v uzavřených prostorech) či v prostředí, kde se mluví mezi sebou znají. Sami autoři uvádějí, že průzkum prováděli na 418 vytipovaných trasách, které doplnili sledováním v nejrůšnějších ulicích či v ulicích, kde lze měřit různé sociologické charakteristiky. Právě nejrůšnější místa měst jsou nejméně vhodná pro používání baskičtiny, vzhledem k tomu, že mluví baskičtiny nevědí, zda všichni v okolí rozumí. Může zde předpokládat i větší koncentraci turistů či lidí z jiných regionů a zemí. Stejně tak průzkum nic nevyovídá o písemném užívání jazyka.

3.3.3 PŮVOD A HISTORIE

3.3.3.1 HYPOTÉZY O PŮVODU BASKIČTINY

Jak jsme již zmínili, baskičtina je jediným dochovaným předindoevropským jazykem v západní Evropě, a navíc se jedná o jazyk geneticky izolovaný. To znamená, že nebyla potvrzena žádná příbuznost mezi baskičtinou a jinými jazyky, resp. skupinami jazyků. Pro upřesnění: nejenže není prokázána příbuznost baskičtiny se španělštinou, ale ani s jiným románským jazykem, dokonce ani s žádným dalším evropským či světovým jazykem. Baskičtina tedy nepatří do románské skupiny jazyků, kam řadíme okolní jazyky (španělštinu, portugalsčinu, katalánštinu, galicijštinu, francouzštinu...), ani do indoevropské skupiny, do které patří kromě zmíněných románských jazyků i jazyky keltské, germánské či slovanské. Jazykovědci většinou řadí baskičtinu mezi geneticky izolované jazyky stejně jako například jazyk ainú v Japonsku nebo jazyk burušaskí v Pákistánu (Núñez Astrain 2004, 14). K tomu je však třeba poznamenat, že ačkoliv baskičtina nepatří mezi románské jazyky, byla jimi zásadně ovlivněna, především co se týče slovní zásoby (viz níže).

Existuje velké množství teorií o příbuznosti s jinými jazyky a některé jsou dosti extravagantní – baskičtina svým nejasným původem, odlišností vždy přitahovala pozornost odborníků i laiků, proto je s ní spojena řada až bizarních hypotéz. Nevysvětlený původ baskičtiny vybízí ke stále novým pokusům o jeho odhalení. Předindoevropská baskičtina je navíc někdy chápána jako možné pojitko k dávným jazykům a kulturám, což přivádí mnohé badatele k snahám popsat pomocí baskičtiny jiné starobylé jazyky či využít baskičtinu pro podporu různých teorií. Tyto pokusy většinou postrádají metodičnost a logiku, také proto, že známe až relativně moderní formu baskičtiny – první písemné texty jsou dochovány ze 16. století. Navíc je moderní baskičtina velmi ovlivněna románskými jazyky, takže případné souvislosti nejsou jasné. Podobně je potřeba zdůraznit, že žádná z teorií, které se snaží prokázat vztah mezi baskičtinou a praindoevropskými jazyky, či dokonce jazyky doby kamenné, není vědecky podložena (srov. k tomu Igartua Zabaltza 2021, 41–45).

Dnes můžeme s jistotou tvrdit pouze to, že baskičtina je příbuzná jazyku dochovanému v akvitánských nápisech z 1.–3. století n. l. na obou stranách Pyrenejí.

Za Akvitánců označovali Římané kmeny žijící na jih od řeky Garonna v dnešní Francii, které měly dle Julia Caesara jiné zvyky a hovořily jiným jazykem než Galové. Caesar doslova uvádí: „Celá Gallie rozdělena je v díly tři; z těchto v jednom bydlí Belgové, v jiném Aquitánové, ve třetím ti, kteří ve vlastním jazyku Celtové, v našem Gallové slují. Tito všichni mluvou, zřízením, zákony mezi sebou se liší. Gally od Aquitanů řeka Garumna, od Belgů Matrona a Sequana odděluje“ (Caesar 1882, 1). O vazbách Akvitánců na obyvatelstvo za Pyrenejemi v Hispánii svědčí i to, že v bojích s Římany se obraceli o pomoc k nim (Caesar 1882, 67). Příbuznost s Basky je patrná i ze středověkého názvu Akvitánie, totiž *Vasconie/Wasconia*, z kterého později vznikl název *Gascogne* (Gaskoňsko). Jako *gens Vasconum* bylo původně označováno obyvatelstvo území dnešní španělské Navarry a okolních oblastí. Jak už bylo řečeno, v současné španělštině je

celek všech historických baskických oblastí označován jako *Vasconia* a jako *País Vasco* se většinou označuje pouze španělské AS Baskicko. Dodejme, že počáteční V je ve španělštině vyslovováno podobně jako české B. Španělskému adjektivu *vasco* (baskický) odpovídá francouzské *basque*.

Kromě příbuznosti s akvitánštinou nejsou tedy u baskičtiny potvrzeny vazby s žádným jiným jazykem. Přesto pouze pro informaci zmíníme některé z teorií, protože se staly všeobecně známými i mezi laickou veřejností. Bohumil Zavadil (2010, 42n.) uvádí tři základní hypotézy:

1) Hypotéza baskicko-iberská

Ta předpokládá údajnou příbuznost baskičtiny s iberštinou (viz výše kapitola 2.3) a považuje baskičtinu za poslední pozůstatek jazyků používaných v dávných dobách na Pyrenejském poloostrově. Známým propagátorem této teorie byl Wilhelm von Humboldt (1767–1835). Hypotéza se opírá především o podobnost některých iberských nápisů s baskičtinou. Je však třeba zdůraznit, že paleohispánské písmo používané Ibery sice bylo rozlušťeno, ale nápisy jsou pro nás nesrozumitelné. Navíc se nesystémově srovnávají starověké iberské nápisy s moderní baskičtinou, protože první dochované baskické texty jsou až z 16. století. Více k tomu Zavadil (2010, 42n.) či Igartua a Zabaltza (2021, 43).

2) Hypotéza baskicko-kavkazská

Tato hypotéza vychází z údajných podobností baskičtiny a některých kavkazských jazyků a prosazoval ji především René Lafon (1899–1974). Společná je zde např. ergativní konstrukce věty, ta se však vyskytuje v mnoha jazycích včetně některých indoevropských. Zajímavou souvislost představuje starověké označení pro část dnešní Gruzie, jež znělo *Iberia*, což by údajně mohlo naznačovat, že předchůdci Basků přišli z kavkazské oblasti. Více k tomu Zavadil (2010, 46–47n.).

3) Hypotéza baskicko-berberská

Tato teorie se opírá především o podobnost některých slov, např. berber. *nekk* ‚já‘ – bask. *ni* (ergativ *nik*) ‚já‘; berber. *akir* ‚kozel‘ – bask. *aker* ‚kozel‘ apod. (viz Zavadil 2010, 46n.).

Tyto tři teorie (blíže k nim Irurtzun a Madariaga 2015) nejsou jediné, existují také snahy najít podobnost mezi baskičtinou a dalšími, často vzdálenými jazyky.

Snaha vysvětlit původ baskičtiny pochopitelně nutně souvisí s dvěma dalšími otázkami:

a) Odkud vlastně Baskové pocházejí?

Možné odpovědi souvisí s tím, kterou ze zmiňovaných teorií o původu baskičtiny dotyčný badatel preferuje – Baskové tak jsou podle některých původními obyvateli Pyrenejí a okolních krajů, nebo přišli odjinud.

b) Jak je možné, že se baskičtina na rozdíl od jiných předindoevropských jazyků dochovala do dnešní doby?

Nejpravděpodobnějším důvodem zachování baskičtiny byla relativní nedostupnost území Basků, vzdálenost od velkých civilizačních center a především jeho za-

ostalost. Bylo zde málo měst a málo zdrojů zajímavých pro kolonizaci. K zachování baskičtiny zřejmě také přispěla odlišnost tohoto jazyka a zároveň jeho schopnost přizpůsobit se. Přitom baskičtina byla několikrát v historii velmi blízko zániku, především koncem doby římské a v době silně centralistických režimů ve 20. století.

3.3.3.2 HISTORICKÉ ROZŠÍŘENÍ BASKIČTINY

Různé teorie včetně basko-iberské tedy tvrdily, že baskicky se dříve hovořilo ve velké části Pyrenejského poloostrova. Je pravda, že baskická toponyma nacházíme v široké oblasti táhnoucí se na jihu až za řeku Ebro, na západě do Aragonie a katalánských Pyrenejí a na severu až po řeku Garonne. To však neznamená, že by se baskicky hovořilo současně ve všech těchto oblastech. Navíc v některých z nich baskičtina pravděpodobně koexistovala s jinými jazyky. Některé národy, které přišly na území Basků, byly asimilovány, například Keltové. V různých obdobích zase naopak docházelo k baskické expanzi a rozšiřování baskičtiny do nových oblastí. Existují solidní hypotézy o tzv. pozdní baskonizaci území jižního a západního Baskicka od 6. století. V posledních staletích se tak území, kde byla baskičtina používána, táhlo od oblasti kolem západních Pyrenejí až k pobřeží Biskajského zálivu. Znamená to, že historická baskická území byla větší, než je oblast dnešního baskického jazyka. Jak již bylo řečeno, z dnešního hlediska je toto území součástí dvou států, Španělska a Francie, na jejichž území hovoříme o 7 historických baskických regionech (viz výše kapitola 3.3). V posledních staletích se tedy velikost baskofonních oblastí výrazně zmenšovala. Vztáhneme-li tuto skutečnost k výkladům o historii koexistence jazyků na španělském území, obsaženým v kapitole 2.3, můžeme konstatovat, že v 10. století baskičtina postupně mizí z Aragonie, v 16. z oblasti kolem Vitorie (k podrobnému dělení baskického území viz dále kapitola 3.3.4.), v 18. století z Álavy a v 19. století z oblasti Pamplony a Bilbao. V tu dobu vrcholil nepříznivý vývoj, který kdyby pokračoval, pravděpodobně by prakticky vedl k zániku baskičtiny.

Zároveň je třeba připomenout již zmiňovaný fakt, že v historii probíhal i opačný proces, tedy že v některých obdobích se baskičtina šířila do okolních oblastí. Zajímavé téma představuje šíření baskičtiny po světě v souvislosti se španělskou expanzí do zámoří. Tehdy vznikly baskické enklávy i na jiných kontinentech, především v Americe. V historii byly tyto komunity početné a vlivné a dodnes některé přetrvávají, převážně v Latinské Americe. Pro zajímavost můžeme uvést, že v dnešní Kanadě došlo ke vzniku pidginu založenému na domorodých jazycích a baskičtině, který sloužil k dorozumívání místních obyvatel s baskickými obchodními stanicemi (srov. k tomu Igartua a Zabaltza 2021, 45–47).

3.3.3.3 HISTORIE BASKIČTINY A VZÁJEMNÉ OVLIVŇOVÁNÍ SE ŠPANĚLŠTINOU

Existují různé pokusy o vytvoření chronologie vývoje baskičtiny. Ty pochopitelně odrážejí základní tendence, které jsme naznačili výše. Necháme-li stranou předřímské

období, můžeme (v souladu se Zavadilem 2010, 49n.) mluvit o těchto základních obdobích:

- 1) Období archaické/staré baskičtiny, zvané někdy akvitánština (1.–3. století n. l.).
- 2) Temné období, tj. bez jakýchkoli písemných památek (3.–10. století; v 5.–6. století se předpokládala existence tzv. „společné baskičtiny“, jejíž diferenciací dle některých vědců vznikly dnes známé dialekty; více k tomu Zavadil 2010, 58).
- 3) Období středověké baskičtiny, se sporadickými glosami a vlastními jmény, končí vydáním první knihy v baskičtině (11. století – 1545).
- 4) Období klasické baskičtiny, již s diferencovanými dialekty a literárními texty (1545–1745).
- 5) Období moderní baskičtiny, od vzniku Larramendiho trojjazyčného slovníku až do vzniku normy (1745–1968).
- 6) Období spisovné baskičtiny (od 1968).

Situaci po roce 1968 se věnujeme v kapitole 3.3.6, kde popisujeme proces standardizace baskičtiny.

Nejnovější objev v archeologickém nalezišti Irulegi v Navaře by však mohl změnit pohled na vývoj baskičtiny a stáří prvních baskických textů. Jedná se o bronzovou destičku přibližně z prvního století před naším letopočtem, na které je podle některých vědců nápis v prabaskičtině v upravené variantě iberského písma. Na konečné vědecké zhodnocení si však ještě musíme počkat.

Význam baskičtiny v určitých historických obdobích dokládá i skutečnost, že podle lingvistů v některých aspektech baskičtina ovlivnila dominantní španělštinu. Jak už bylo uvedeno výše v kapitolách 2.3 a 3.1.1, kastilské království, jehož románská jazyková varianta na poloostrově vytlačila ostatní, sousedilo s baskofonními oblastmi (jeho centrum se nacházelo v Burgosu, v těsném kontaktu s územím, kde se používala baskičtina). Podle některých toponym se má za to, že v dobách největšího rozšíření baskičtiny se tímto jazykem mluvilo v oblastech La Rioja a Burgos, tj. na kastilském území. Přítomnost baskičtiny v oblasti La Rioja ve středověku se považuje za fakt, doložený dobovými zákony umožňujícími např. obyvatelům Ojacastra vypovídat před soudem v baskičtině ještě v 13. století, či známými emiliánskými glosami z 10.–11. století, vykazujícími baskický původ (viz výše kapitola 3.1.1). Je signifikantní, že tyto glosy, označované někdy za nejstarší písemné doklady místní verze románštiny/kastilštiny, jsou zároveň považovány za nejstarší doložený baskický text (pokud pomíneme nápisy). Jedná se o tyto dvě glosy: *jçioqui dugu a guc ajutu eç dugu*. Jejich význam je dnes sporný, jde však jednoznačně o baskický text. Zmíněný objev z Irulegi by však mohl dosavadní pohled změnit.

Přítomnost baskičtiny v oblasti La Rioja dokazují různé dokumenty či toponyma, např. různá uctívá oslovení v dokumentech. Baskické vlivy můžeme najít též v díle básníka Gonzala de Berceo (1196–1260): *don Bildur* (bask. *beldur* ‚strach‘), *zatico* (bask. *zatico* ‚kus, část‘), *gabe* (bask. *gabe* ‚bez‘). V oblasti lexika pochází z baskičtiny např. španělské *izquierdo* ‚levý‘ (z bask. *ezkerra* ‚levá strana‘), které se prosadilo oproti tvaru z latiny *sinistro*. Již zmíněné španělské podstatné jméno *zatico* (bask. *zati/zatico* ‚kus, část‘) označovalo na středověkých dvorech kousek chleba či sluhu, který měl na sta-

rosti chléb a obsluhu u stolu (též *zatiquero*). Z baskičtiny přešly do španělštiny i některé názvy oblečení (*zamarra*; bask. *zamarra* ‚kožich, kabát‘), materiálů (*chatarra*; bask. *txatarra* ‚staré železo, šrot‘), snad i hornin, rostlin či zvířat a baskické vlivy lze nalézt i u španělských jmen osob.

Baskickému vlivu se někdy připisují i některé fonetické rysy španělštiny jako např. ztráta znělosti u sykavek, defonologizace mezi *b* a *v* či aspirace latinského *f* na počátku slova. V každém ze zmiňovaných případů existují i alternativní vysvětlení, vliv baskičtiny na španělštinu se ale považuje za prokázaný.

Pokud jde o vývoj samotné baskičtiny, první záznamy v baskičtině, o které můžeme opřít svá pozorování, se objevují v období středověké baskičtiny (viz výše) v 10.–11. století v textech jiných jazyků a mají formu glos, poznámek, izolovaných výrazů, úryvků písní či slovníčků. Je zde samozřejmě také uvedený nálezný text z Irulegi, na jeho vyhodnocení si ale musíme počkat.

První delší baskické texty známe až z 16. století. Konec období středověké baskičtiny bývá datován do roku 1545, kdy byla v Bordeaux vydána první kniha v baskičtině, totiž *Linguae Vasconum Primitiae*, kterou napsal Bernart Dechepare (Bernard d'Etchepare; moderní vydání Etxepare 2010).

V roce 1571 přeložil Joannes Leizarraga (Leizarraga) do baskičtiny Nový zákon. Dle autorů Arana, Amezaga a Azpillaga (2006) tím dochází k žádoucí kodifikaci psané baskičtiny. Zároveň v tu dobu postavení jazyka upadá, protože Baskové nedokázali vytvořit vlastní stát s baskičtinou jako národním jazykem. V té době španělská monarchie obsazuje Navarrské království, jediný státní útvar, který bychom snad mohli označit za baskický, alespoň v některých obdobích jeho historie. Ani v Navarrském království či jiných baskických regionech však baskičtina neměla mezi vládnoucími vrstvami takové postavení jako kastilština či jiné románské jazyky (srov. Arana, Amezaga a Azpillaga 2006, 6).

V roce 1729 vydal Manuel de Larramendi první baskickou gramatiku, nazvanou příhodně *El Imposible Vencido. Arte de la lengua baskongada* (Nemožné překonáno. Gramatika baskického jazyka). Konec období klasické baskičtiny je datován do roku 1745, kdy vydal Manuel de Larramendi *Diccionario Trilingüe del Castellano, Bascuence y Latín* (Trojjazyčný kastilsko-baskicko-latinský slovník).

Baskičtina se však nerozvíjela jen v písemných památkách, ale především v ústní slovesnosti, například v písních. V Baskicku dodnes existuje dlouhá tradice lidových pěvců, kteří přednášejí improvizované verše na určité téma. V baskičtině se nazývají *bertsolariak* a jejich soutěže jsou velmi populární.

Do značné míry je popis vývoje baskičtiny popisem jejího nerovného soupeření s okolními silnějšími jazyky. Když pomíneme období římské nadvlády, první záznamy o potlačování baskičtiny se objevují už ve středověku. Jednalo se především o zákazy používání baskičtiny v úředním styku. V 18. století byli ve španělských školách žáci, kteří promluvili baskicky, trestáni tělesnými tresty nebo nošením prstenu, znamením potupy (více k tomu Torrealdei 2003).

Nejtěžší období pro baskičtinu nastává s postupující státní centralizací a rušením tradičních regionálních výsad. Ve Francii se jedná především o období po Francouz-

ské revoluci, kdy byly menšinové jazyky jakož i tradiční regionální privilegia a silné postavení církve ve venkovských oblastech chápány jako nebezpečí pro nový režim. Následné zásahy státní moci byly velmi tvrdé, docházelo např. k odsunutím obyvatel celých baskických obcí do jiných francouzských regionů. Mnoho Basků zahynulo a některé obce byly zničeny (Etxegeien 2008, 171). Represe byly provázeny velkou emigrací z francouzského Baskicka.

Také ve španělském Baskicku postavení baskičtiny sláblo s postupující centralizací státu. Prosazování španělštiny se zásadně zrychlilo během průmyslové revoluce po přílivu španělsky hovořících pracovníků z chudších částí Španělska. Obdobně v přímořských oblastech přispěl k šíření španělštiny a francouzštiny obrovský rozvoj turismu. Španělské i francouzské Baskicko patřilo mezi první regiony v Evropě, kde se koncem 19. století začala rozvíjet turistika. V létě se sem přesouvali španělští a francouzští monarchové se svými dvory, šlechtou, poradci či dodavateli. To lákalo další návštěvníky i nové pracovní síly. Na druhou stranu zmíněné vlivy urychlily vznik institucí na obranu baskické kultury a jazyka i nástup moderního baskického nacionalismu, který měl jako jeden z hlavních cílů obranu baskičtiny. Ve Španělsku potlačování baskičtiny postupně sílilo během diktatury Primo de Rivery (1923–1930) a vyvrcholilo za frankismu (1939–1975). Vedle usazování monolingvních španělských mluvčích, kteří přicházeli do Baskicka z chudších španělských regionů za prací, navíc proběhla masová emigrace baskických odpůrců frankismu, často baskických nacionalistů hovořících baskicky. Ti posílili baskické enklávy především v Jižní Americe, v samotném Baskicku to však vedlo k dalšímu zhoršování postavení baskičtiny. Možná ještě větší dopad měl nástup hromadných sdělovacích prostředků, především televize, kde byla samozřejmě používána pouze španělština a francouzština. Potlačování baskičtiny však nebyl jen proces vynucovaný shora, i sami rodilí mluvčí často cíleně přestávali používat baskičtinu ve vlastní rodině. Důvodem bylo to, že se za svůj „nemoderní“ jazyk styděli a také chtěli sobě i svým dětem zajistit lepší šance ve společnosti, kde dominovala španělština či francouzština. Represe centrálních vlád namířené proti baskičtině vyvrcholily v první polovině 20. století. Poté už začal počet publikací v baskičtině narůstat. Zároveň se začali prosazovat autoři píšící baskicky, jejichž mateřským jazykem nebyla baskičtina. K bezprecedentnímu nárůstu došlo po pádu frankistického režimu a díky velkým dotacím především ze strany regionální vlády AS Baskicko je publikací v baskičtině stále více. Například v roce 2018 bylo vydáno 2138 knih v baskičtině oproti 93 knihám vydaným v roce 1968 (Igartua a Zabaltza 2021). Významná část vydaných knih (asi třetina) jsou však překlady z jiných jazyků do baskičtiny (Arana, Amezaga a Azpillaga 2006, 14). Na druhou stranu se čím dál více překládají do cizích jazyků také knihy baskických autorů. Dokladem rozvoje baskické literatury jsou i překlady baskických autorů do češtiny, i když jsou často realizovány přes španělštinu. Pokud hovoříme o baskických autorech, musíme upozornit, že ne všichni píší svá díla pouze v baskičtině. Někteří píší jen baskicky, jiní jen španělsky nebo francouzsky, případně jazyky kombinují. Co se týče překladů českých autorů do baskičtiny, musíme zmínit především práci Karlose Cida Abasola, který přeložil do baskičtiny knihy Josefa Škvoreckého, Milana Kundery, Jana Nerudy či Jaroslava Haška. Tomuto tématu se věnujeme i v kapitole 3.3.7.

Jedinečnost baskičtiny představuje výhodu pro její propagaci jako předmětu studia nejen mezi baskickými vlastenci, ale i mezi jazykovědci po celém světě. Baskičtinou se v menší či větší míře zabývalo a zabývá mnoho významných lingvistů (srovnej k tomu kapitolu 3.3.1). Na druhou stranu je odlišnost a komplikovanost baskičtiny nevýhodou pro její šíření na historických baskických územích, kde jí konkurují románské jazyky. Pro mluvčí jednoho románského jazyka je nesrovnatelně snazší ovládnout jiný románský jazyk, příp. mu alespoň porozumět (více k tomu výše kapitola 2.7).

Jedním z důvodů přežití baskičtiny do dnešní doby je, že prokázala velkou schopnost přizpůsobovat se historickým změnám a přijímat vlivy jiných jazyků. Asi polovina baskického lexika je dnes přejatá z jiných jazyků, v naprosté většině románských. Od 18. století zároveň dochází k puristickým snahám zavádět baskické neologismy a tento proces stále trvá.

Milníkem v historii baskičtiny bylo vytvoření spisovné normy *euskara batua* (sjednocené baskičtiny) na kongresu v Arantzazu (šp. *Aránzazu*) v roce 1968. Vzhledem ke zmíněným překážkám začal proces standardizace baskičtiny oproti jiným jazykům později a proběhl i rychleji. Jak upozorňuje Salaburu Etxeberria (2018, 48), řada baskických lingvistů, kteří stále působí v oboru, se na tomto procesu přímo podílela. Podobná situace není u jazyků příliš obvyklá, a o to zajímavější je se baskičtinou zabývat. Dodejme, že proces standardizace vyvolal odpor především mezi zastánci baskických dialektů, kteří označují tuto podobu jazyka za umělou. V roce 1978 dokonce vznikla alternativní akademie baskického lidového jazyka *Euskerazaintza*.

Po nástupu demokracie ve Španělsku došlo v roce 1979 k vytvoření Autonomního společenství Baskicko (*Euskal Autonomia Erkidegoa*, šp. *Comunidad Autónoma del País Vasco*) na území nejlidnatějších a nejprůmyslovějších baskických regionů Biskajska, Álavy a Guipúzcoy. Společenství získalo velké pravomoci, a to i ve srovnání s jinými regiony v Evropě a ve světě. Regionální vládu dlouhodobě řídí probaskické strany, pro které je podpora baskičtiny prioritou. Masivní politická a finanční podpora ze strany regionálních vlád i spontánní podpora veřejnosti si kladou za cíl zvrátit proces prosazování španělštiny a napravit křivdy minulosti. Z potlačovaného jazyka se baskičtina stává jazykem podporovaným, do jisté míry i preferovaným a prestižním. Výsledkem je výrazný nárůst mluvčích a šíření baskického jazyka prostřednictvím televize, rozhlasu a dvojjazýčných nápisů i dokumentů. Současnou situaci podrobně popisujeme v následujících kapitolách. To, že v relativně krátké době proběhly v Baskicku dva protichůdné procesy (nejprve programové potlačování a později systematické prosazování baskičtiny), a také intenzita těchto procesů činí z této oblasti ideální laboratoř pro zkoumání sociolingvistických jevů. Můžeme zde v krátké době pozorovat kombinaci různých výrazných vlivů a fenoménů:

- relativně malé území;
- oblast zasahující do dvou různých států, navíc rozdělená do různých regionálních jednotek s odlišnou mírou autonomie;
- soupeření velmi starého lokálního jazyka s nevysvětleným původem s dvěma světovými jazyky (i dalšími jazyky) na malém území;

- proces programového potlačování a následná masivní podpora jazyka v relativně krátké době.

3.3.4 ÚZEMNÍ ROZŠÍŘENÍ V SOUČASNOSTI A PRÁVNÍ STATUT BASKIČTINY

V kapitole 3.3.2 jsme uvedli, že v současné době se baskičtina používá v sedmi historických baskických regionech ve Francii a ve Španělsku, dále v okolních regionech a v baskických komunitách, které se nacházejí především na americkém kontinentu.

Baskičtina má v jednotlivých regionech různý právní statut, a tím i různé postavení ve vzdělávacím systému.

Vzhledem k tomu, že v každé ze zmiňovaných oblastí je situace jiná, pokud jde o právní úpravu jazykových otázek, stupeň užívání baskičtiny apod., budeme se jednotlivým oblastem věnovat odděleně v následujících kapitolách.

Připomínáme, že různé zdroje různým způsobem charakterizují jednotlivé skupiny mluvčích. Např. v sociolingvistických průzkumech Odboru pro kulturu a lingvistickou politiku regionální baskické vlády (Departamento de Cultura y Política Lingüística, 2019a) se používá toto dělení:

- 1) *mluvčí baskičtiny (bilingvní)*, kteří baskicky hovoří plynule a ti, kteří baskicky hovoří a rozumí velmi dobře;
- 2) *pasivní mluvčí baskičtiny (pasivně bilingvní)*, kteří nejsou schopni hovořit baskicky dobře či velmi dobře, ale mají určité znalosti baskičtiny; patří sem každý, kdo plní alespoň jednu z následujících dvou charakteristik:
 - je schopen na určité úrovni rozumět a hovořit baskicky;
 - je schopen dobře či velmi dobře rozumět baskicky;
- 3) *mluvčí neovládající baskičtinu*, tedy ti, kdo nejsou schopni hovořit ani rozumět baskicky.

Tato koncepce ale není jediná možná. V našem textu vždy upozorníme na použitou metodiku. Další podrobnosti i informace o počtech mluvčích v jednotlivých regionech uvádíme v následujících kapitolách.

3.3.4.1 AUTONOMNÍ SPOLEČENSTVÍ BASKICKO

Autonomní společenství Baskicko (baskicky *Euskal Autonomia Erkidegoa*, španělsky *Comunidad Autónoma Vasca*) zaujímá mezi všemi historickými baskickými regiony nejvýznamnější postavení a v současné době hraje i roli jejich přirozeného centra. Má ze všech baskických oblastí největší počet i hustotu obyvatel, je zároveň hospodářsky nejsilnější a nejrozvinutější. Jak vyplývá z kapitoly 2.2, toto autonomní společenství má rozlohu 7 234 km² a k 1. 1. 2022 v něm žilo 2 213 993 obyvatel, což ho řadí mezi španělská autonomní společenství s nejhustším zalidněním.

Zároveň je zde baskičtina nejvíce podporována, jak ze strany institucí, tak i ze strany veřejnosti. V absolutních číslech je zde soustředěna největší část baskických

mluvčích a pochází odtud většina finančních zdrojů pro podporu baskičtiny. S tím souvisí i to, že nejdůležitější instituce pro podporu baskičtiny se nachází v tomto regionu (Královská akademie baskického jazyka *Euskaltzaindia*, televize a rozhlas *EITB*, specializovaná univerzitní pracoviště apod.). Tyto instituce byly zároveň už od svého založení koncipovány jako celobaskické, tedy nejen pro AS Baskicko, ale i pro ostatní oblasti baskického jazyka (viz též kapitola 3.3.4.1.1, část věnovaná autonomnímu státu společnosti). Jejich působení tak pokrývá španělské i francouzské regiony a působí v nich španělští i francouzští Baskové. Kapitola věnovaná AS Baskicko má tedy přesah i do kapitol zabývajících se ostatními baskickými regiony. Například vláda AS Baskicko přímo financuje programy na podporu baskičtiny ve Francii, čímž kompenzuje omezenou podporu francouzského státu.

AS Baskicko je tvořeno třemi provinciemi (uvádíme jejich oficiální názvy):

- 1) *Araba/Álava*, jejímž střediskem je město *Vitoria-Gasteiz*, zároveň hlavní město celého společenství
- 2) *Bizkaia*, jejímž střediskem je *Bilbao* (největší a nejvýznamnější město ve všech historických baskických regionech)
- 3) *Gipuzkoa*, jejímž střediskem je *Donostia/San Sebastián*.

Z výkladů v kapitole 2.2 též vyplynulo, že AS Baskicko patří mezi nejrozvinutější a nejbohatší autonomní oblasti Španělska. V podílu HDP na obyvatele je druhé po Madridu a je i nad průměrem EU. Stejně tak je po Madridu druhým autonomním společenstvím s nejvyšší průměrnou mzdou, která v roce 2022 o více než 17 % převyšovala průměrnou španělskou mzdu. Madrid je přitom hlavní město, kde se soustřeďuje kapitál a nejvíce vydělávající zaměstnanci z celého státu. AS Baskicko je jedním z hlavních průmyslových, technologických a vědeckých center nejen Španělska, ale i celé EU. Tyto charakteristiky přispěly v minulosti k masovému přistěhovalectví především z chudších regionů Španělska. Jedním z následků byl úpadek používání baskičtiny a vznik moderního baskického nacionalismu. Bohatství regionu na druhou stranu poskytuje baskické autonomní vládě velké zdroje pro podporu baskičtiny.

3.3.4.1.1 PRÁVNÍ ÚPRAVA JAZYKOVÝCH OTÁZEK

Úpravě jazykových otázek je v autonomním statutu společenství¹⁰⁹ věnován článek 6, sestávající z pěti odstavců:

1. Baskičtina, vlastní jazyk baskického lidu, bude mít, stejně jako kastilština, v Baskicku povahu oficiálního jazyka a všichni obyvatelé mají právo znát a užívat oba jazyky.
2. Instituce autonomního společenství budou u vědomí sociolingvistické různorodosti Baskicka garantovat užívání obou jazyků, udržovat jeho oficiální povahu, připravovat a regulovat opatření a prostředky potřebné pro zajištění jejich znalosti.
3. Nikdo nebude diskriminován z jazykových důvodů.
4. Oficiální konzultační institucí ve věcech týkajících se baskičtiny je Královská akademie baskického jazyka – *Euskaltzaindia*.

109 Ley Orgánica 3/1979, de 18 de diciembre, de Estatuto de Autonomía para el País Vasco, <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-1979-30177>.

5. Jelikož je baskičtina dědictvím též dalších baskických území a společenství, vedle vazeb a společenství, které budou udržovat akademické a kulturní instituce, bude moci Autonomní společenství Baskicka požádat španělskou vládu, aby uzavřela a – bude-li to případné – předložila ke schválení všeobecným kortesům smlouvy nebo dohody, které umožní vytvoření kulturních vztahů se státy, jejichž součástí jsou zmíněná území a komunity, a to s cílem zachránit baskičtinu a šířit ji.¹¹⁰

Jak vidno, v úvodních odstavcích tohoto článku se úprava podobá spíše galicijskému než katalánskému autonomnímu statutu, protože se zde mluví pouze o právu znát a užívat baskičtinu (stejně se mluví o španělštině, ale u té vyšší předpis, španělská ústava, vyžaduje povinnou znalost, nikoli jen právo znát). Z toho, co bylo dosud řečeno a co ještě řečeno bude, vyplývá logičnost tohoto ustanovení: baskicky nemluví zdaleka všichni obyvatelé Baskicka a obtížnost tohoto jazyka neumožňuje v současné situaci předepsat všem, aby si ho osvojili. Pozoruhodný je pátý odstavec článku, ve kterém se mluví o úpravě kontaktů s dalšími územími baskického jazyka, což je jasný odkaz k historickým baskickým zemím. Toto ustanovení je vcelku výjimečné, protože na příkladu katalánštiny jsme si ukázali, že autonomnost jednotlivých společenství komplikuje spolupráci mezi různými územími téhož jazyka napříč autonomními společenstvími, je ale fakt, že zde se mluví o tom, že případné vazby se mohou utvářet jen s vědomím centrálních úřadů a jejich prostřednictvím.

To, co je stanoveno v autonomním statutu, je dále rozvíjeno v zákonu z roku 1982 o normalizaci používání baskičtiny.¹¹¹ Ten v 5. článku přiznává občanům autonomního společenství mj. právo používat baskičtinu i španělštinu při komunikaci s místními institucemi v ústní i v písemné formě:

PRVNÍ TITUL

JEDINÁ KAPITOLA

O právech občanů a povinnostech veřejné moci v jazykových otázkách.

Článek 5.

1. Všichni obyvatelé Baskicka mají právo znát a užívat oficiální jazyky, ústně i písemně.
2. Občanům Baskicka se přiznávají následující základní jazyková práva:
 - a) Právo obracet se v baskičtině nebo ve španělštině ústně a/nebo písemně na státní správu nebo jakoukoli instituci autonomního společenství.

110 „1. El euskera, lengua propia del Pueblo Vasco, tendrá, como el castellano, carácter de lengua oficial en Euskadi, y todos sus habitantes tienen el derecho a conocer y usar ambas lenguas.

2. Las instituciones comunes de la Comunidad Autónoma, teniendo en cuenta la diversidad socio-lingüística del País Vasco, garantizarán el uso de ambas lenguas, regulando su carácter oficial, y arbitrarán y regularán las medidas y medios necesarios para asegurar su conocimiento.

3. Nadie podrá ser discriminado por razón de la lengua.

4. La Real Academia de la Lengua Vasca-Euskaltzaindia es institución consultiva oficial en lo referente al euskera.

5. Por ser el euskera patrimonio de otros territorios vascos y comunidades, además de los vínculos y correspondencia que mantengan las instituciones académicas y culturales, la Comunidad Autónoma del País Vasco podrá solicitar del Gobierno español que celebre y presente, en su caso, a las Cortes Generales, para su autorización, los tratados o convenios que permitan el establecimiento de relaciones culturales con los Estados donde se integran o residen aquellos territorios y comunidades, a fin de salvaguardar y fomentar el euskera.“

111 Ley 10/1982, de 24 de noviembre, básica de normalización del uso del Euskera, <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2012-5539>.

- b) Právo na vzdělávání v obou oficiálních jazycích.
 - c) Právo na periodické publikace, programy v rozhlasu a televizi a na další média v baskičtině.
 - d) Právo rozvíjet profesní, pracovní, politické a odborové aktivity v baskičtině.
 - e) Právo vyjadřovat se baskicky na jakémkoli setkání.
3. Veřejná moc zajistí výkon těchto práv na území autonomního společenství tak, aby byla účinná a skutečná.¹¹²

V praxi to ne vždy funguje, protože jak již bylo zmíněno, část obyvatelstva baskičtinu neovládá, případně ji neovládá na dostatečné úrovni. Z toho důvodu není jednoduché zajistit baskicky hovořící osoby pro všechny příslušné pozice v institucích, zvláště na odborné úrovni.

Podstatnou jazykovou otázkou je na každém dvojjazyčném území způsob užívání dvojjazyčných názvů. Ten se v Baskicku v historii měnil a stále se vyvíjí. Pokud bychom měli tento proces shrnout, v období diktatur ve dvacátém století bylo užívání baskických názvů potlačováno, či přímo sankcionováno a byly používány pouze španělské názvy. Po Frankově smrti se začaly používat dvojjazyčné názvy a v poslední době se někdy dokonce používají jen baskické názvy, hlavně v oblastech, kde převažuje baskický živel. To je příklad oficiálního názvu provincie *Gipuzkoa*, který už je schválen pouze v baskické variantě (dříve španělsky *Guipúzcoa*). Oproti tomu oficiální název města *Vitoria-Gasteiz* se píše zase se španělským názvem *Vitoria* na začátku a baskickým názvem *Gasteiz* po pomlčce na druhém místě. U nejvýznamnějšího baskického města se dokonce používá oficiálně jen španělská varianta Bilbao. Jedná se o převážně španělskojazyčné oblasti, kde jsou španělské názvy zažité už řadu staletí.

3.3.4.1.2 JAZYKOVÁ SITUACE

Pro začátek uveďme několik základních údajů z posledního sčítání lidu, domů a bytů baskického statistického úřadu Eustat z roku 2021.¹¹³ Ten nám přináší následující data: 62,4 % obyvatel AS Baskicko starších 2 let, tedy 1 349 808 osob, ovládá v nějaké míře

112 „TÍTULO PRIMERO
CAPÍTULO ÚNICO

De los derechos de los ciudadanos y deberes de los poderes públicos en materia lingüística
Artículo 5.

1. Todos los ciudadanos del País Vasco tienen derecho a conocer y usar las lenguas oficiales, tanto oralmente como por escrito.
2. Se reconocen a los ciudadanos del País Vasco los siguientes derechos lingüísticos fundamentales:
 - a) Derecho a relacionarse en euskera o en castellano oralmente y/o por escrito con la Administración y con cualquier Organismo o Entidad radicado en la Comunidad Autónoma.
 - b) Derecho a recibir la enseñanza en ambas lenguas oficiales.
 - c) Derecho a recibir en euskera publicaciones periódicas, programaciones de radio y televisión y de otros medios de comunicación.
 - d) Derecho a desarrollar actividades profesionales, laborales, políticas y sindicales en euskera.
 - e) Derecho a expresarse en euskera en cualquier reunión.
3. Los poderes públicos garantizarán el ejercicio de estos derechos, en el ámbito territorial de la Comunidad Autónoma, a fin de que sean efectivos y reales.“

113 Dostupné na https://www.eustat.eus/elementos/el-624-de-las-personas-que-residen-en-la-ca-de-euskadi-tiene-algun-conocimiento-de-euskera-en-2021/not0020231_c.html.

baskičtinu. Z nich 936 812 osob rozumí a hovoří na dobré úrovni. 412 996 rozumí na dobré či průměrné úrovni, má však problémy, pokud má hovořit baskicky. Jak ovšem doložíme později na statistikách užívání jazyka, ne všichni baskičtí mluvčí baskičtinu běžně používají. Průzkum dále zaznamenává nárůst obyvatel ovládajících baskičtinu na dobré úrovni o 6,1 % za poslední desetiletí, tedy z 37,2 % v roce 2011 na 43,3 % v roce 2021. Za posledních 20 let byl nárůst dokonce 11 %. 70 % obyvatel mladších 30 let je bilingvních, u dětí ve věku 10–14 let je to dokonce 90,5 %. Naopak u nejstarší generace ve věku od 70 let a výše je to pouze 22,1 %. Tento markantní rozdíl jasně ukazuje, jak velký vliv má politika na jazykovou situaci. Nejstarší generace byla v době frankismu vystavena zákazům baskičtiny a dopady této politiky přetrvávají dodnes. Naopak v posledních dekadách regionální vláda věnovala obrovské úsilí a prostředky na podporu baskičtiny při vzdělávání mládeže. Důsledkem je mimo jiné i to, že naprostá většina dětí dnes absolvuje školní výuku v baskičtině. Tabulka 6 ukazuje výrazný nárůst baskických mluvčích za posledních 20 let. Jak lze vidět, poměr obyvatel ovládajících a neovládajících baskičtinu se prakticky obrátil ve prospěch znalosti baskičtiny.

Tabulka 6. Obyvatelstvo ve věku od 2 let v AS Baskicko dle celkové úrovně znalosti baskičtiny a historického regionu, rok 2021 (27.10. 2022 Eustat. Sčítání lidu, domů a bytů)¹¹⁴

Znalost baskičtiny	Počet mluvčích		
	2001	2011	2021
Bilingvní	656 980	789 439	936 812
Pasivně bilingvní	470 124	541 562	412 996
Neovládá baskičtinu	906 143	788 585	813 313
Celkem	2 033 247	2 119 586	2 163 121

Zároveň je třeba upozornit, že znalost baskičtiny je na území autonomního společenství velmi nerovnoměrná, jak ukazuje tabulka 7:

Tabulka 7. Obyvatelstvo ve věku od 2 let v AS Baskicko dle celkové úrovně znalosti baskičtiny a historického regionu v roce 2021 (27.10. 2022 Eustat. Sčítání lidu, domů a bytů)¹¹⁵

Znalost baskičtiny	Guipúzcoa	Biskajsko	Álava
Bilingvní	407 578	428 360	100 874
Pasivně bilingvní	123 476	222 341	67 179
Neovládá baskičtinu	177 678	478 491	157 144
Celkem	708 732	1 129 192	325 197

114 Dostupné na https://www.eustat.eus/elementos/ele0000400/poblacion-de-2-y-mas-anos-de-la-ca-de-euskadi-por-nivel-global-de-euskera-territorio-historico-y-ano/tbl0000487_c.html.

115 Dostupné na https://www.eustat.eus/elementos/ele0000400/poblacion-de-2-y-mas-anos-de-la-ca-de-euskadi-por-nivel-global-de-euskera-territorio-historico-y-ano/tbl0000487_c.html.

Z tabulky 7 vyplývá, že mezi jednotlivými oblastmi existují opravdu významné rozdíly:

- 1) Nejvyšší počet baskických mluvčích nalezneme v Guipúzcoe. Tento fakt se vysvětluje tím, že je to provincie nejvíce vzdálená od centra Španělska, historicky byla nejméně přístupná. Pásmo obcí v sousedních regionech navíc také patří mezi oblasti, kde je baskičtina nejvíce užívána. Guipúzcoa svou centrální polohou mezi ostatními baskickými oblastmi představuje určité jádro historických baskických regionů. Výhodu pro mluvčí v této oblasti představuje to, že současná standardizovaná baskičtina je o dost bližší tamnímu dialektu než například dialektu biskajskému. Baskicky se v Guipúzcoe nejvíce hovoří v menších městech a vesnicích ve vnitrozemí a na části pobřeží, méně v regionálním centru San Sebastian a v průmyslových oblastech. Guipúzcoa je se 708 732 obyvateli druhou nejlidnatější provincií AS Baskicko.
- 2) V Biskajsku je baskičtina užívána méně než v Guipúzcoe, i zde je však mnoho obcí hlavně na pobřeží a ve vnitrozemí, kde se baskičtina používá hodně. V Biskajsku existuje specifický dialekt, dosti odlišný od standardizované baskičtiny (více o tomto tématu hovoříme v kapitole 3.3.6). Biskajsko je nejlidnatější provincií AS Baskicko a žije zde 1 129 192 obyvatel.
- 3) Álava je tradičně region s nejmenším rozšířením baskičtiny, což je dáno už jeho polohou na jihu autonomního společenství. Álava leží blízko údolí Ebro a kopcovité území Baskicka zde získává rovinatý charakter, který je podobný centrálním španělským oblastem. Romanizace a pozdější šíření španělštiny tedy byly v Álavě nejvýraznější. Tento region se navíc nachází v těsném sousedství oblasti, kde se zformoval a začal svou expanzi kastilský dialekt, z kterého vznikla moderní španělština. I zde jsou však obce, kde je baskičtina hodně užívána. Navíc se zde nachází sídlo regionální vlády, parlamentu a dalších institucí, a tedy i velké množství úředníků, kteří často používají baskičtinu. V Álavě žije pouze 325 197 obyvatel, takže i když je zde baskičtina nejméně používána ze všech třech provincií, na celkové situaci autonomní oblasti se to výrazně neprojevuje.

Srovnáme-li čísla z tabulek 7 a 8 se situací např. v Katalánsku (viz kapitola 3.2), musíme konstatovat, že znalost kooficiálního jazyka na aktivně i pasivně bilingvní úrovni je v AS Baskicko nižší, a to obecně i v Guipúzcoe jako oblasti s největším podílem baskických mluvčích. Historické důvody tohoto faktu jsme vysvětlili výše, platí nicméně, že změněná situace po Frankově smrti a soustředěné úsilí autonomních úřadů vede k tomu, že se situace zlepšuje. Jak názorně ukazuje tabulka 8, která porovnává podíl baskických mluvčích mezi lety 1991 a 2016 v procentech, stav z roku 2016 je výrazně lepší než situace v roce 1991, kdy proběhl první výzkum tohoto druhu (výzkumy se provádějí v pravidelných intervalech). Velmi podstatný je např. pokles těch, kteří vůbec neovládají baskičtinu: za 25 let klesl ze dvou třetin na méně než polovinu obyvatelstva.

Tabulka 8. Vývoj počtu mluvčích baskičtiny v AS Baskicko v procentech (%) z celkového počtu (zdroj: 7. 3. 2018 Gobierno Vasco. Departamento de Cultura y Política Lingüística. Encuesta Sociolingüística, stránky EUSTAT)¹¹⁶

Znalost baskičtiny	1991	2001	2011	2016
Bilingvní	24,07	29,39	32,00	33,87
Pasivně bilingvní	8,54	11,41	17,20	19,09
Neovládá baskičtinu	67,39	59,20	50,77	47,04
Celkem	100,00	100,00	100,00	100,00

Srovnáme-li tato starší data s výše zmíněnými údaji ze sčítání lidu, domů a bytů baskického statistického úřadu Eustat z roku 2021 (jež jsou obsahem tabulek 6 a 7), vidíme, že od roku 2016 podíl baskických mluvčích dále vzrostl: již jsme uvedli, že dle posledního sčítání 62,4 % obyvatel AS Baskicko ovládá v nějaké míře baskičtinu. Jsou zde však započítány osoby od 2 let věku, tedy nejmladší generace, u které je znalost baskičtiny nejvyšší. Tabulka 8 zobrazuje údaje o osobách starších 16 let.

Výzkumy baskických institucí přinášejí sady zajímavých dat a trendů, které odrážejí určité dílčí charakteristiky platné pro mluvčí baskičtiny. Zásadní je poznatek, že důraz na přítomnost baskičtiny ve školách vede k jasně nejvyšší bilingvní znalosti baskičtiny u věkově nejnižší zkoumané skupiny. Jak bylo řečeno na začátku kapitoly, existuje propastný rozdíl mezi nejmladší a nejstarší věkovou skupinou.

Pokud jde o predikci do budoucna, můžeme pozorovat dva hlavní trendy. První trend je dán rozsáhlou podporou baskičtiny ze strany regionální vlády, tato podpora navíc zesiluje a posouvá se ke snaze upřednostňovat baskičtinu před španělštinou. Většina obyvatel AS Baskicko s touto politikou souhlasí, dokonce roste počet těch, kteří se ztotožňují s podporou baskičtiny, a naopak klesá počet jejich odpůrců. Tabulka 9 znázorňuje vývoj těchto postojů.

Při stávající oficiální podpoře baskičtiny bude v dohledné době naprostá většina mladých ovládat baskičtinu na velmi dobré úrovni. V současnosti absolvuje školní vzdělání v baskičtině velká většina dětí. Ke studiu v baskičtině se v posledních letech zapisuje také velká část nových studentů baskické univerzity UPV/EHU (viz kapitola 3.3.4.1). Podle posledních návrhů regionální vlády má navíc podpora baskičtiny dokonce ještě posilovat. Zároveň bude dále slábnout statistický vliv starší generace mluvčích, kteří byli zasaženi frankistickou diktaturou a baskičtinu neovládají. Tím může padnout psychologická překážka bránící dosud baskickým mluvčím začínat komunikaci vždy v tomto jazyce, protože nyní nevědí, zda jim druhá strana bude rozumět.

Nárůst znalosti baskičtiny však není zcela plynulý, např. v Álavě počet mladých ovládajících baskičtinu v rozmezí let 2014 a 2016 dokonce poklesl z 53,4 na 51,4 %.

116 Dostupné online na https://www.eustat.eus/elementos/ele0009500/poblacion-de-16-o-mas-anos-de-euskal-herria-segun-la-competencia-linguistica-por-territorio-y-edad/tbl0009564_c.html.

Tabulka 9. Vývoj postojů obyvatel AS Baskicko starších 16 let k podpoře užívání baskičtiny v letech 1991–2016, v % (zdroj: 7. 3. 2018 Gobierno Vasco. Departamento de Cultura y Política Lingüística. Encuesta Sociolingüística, stránky EUSTAT)¹¹⁷

Postoj	1991	1996	2001	2006	2011	2016
Velmi podporuje	20,7	15,1	13,5	27,0	23,9	23,2
Podporuje	31,4	32,2	36,8	37,7	38,4	41,8
Indiferentní postoj	29,5	37,2	33,6	24,0	26,1	25,8
Nepodporuje	14,5	13,3	13,5	8,3	8,9	7,3
Velmi nepodporuje	3,8	2,1	2,6	2,9	2,7	1,9
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

(Corcuera Bilbao, Bilbao Gaztañaga a Longo Imatz, 2019, 18). Další překážkou je, že podíl mladé generace na celkové populaci není velký a případný dopad jejich sociolingvistického chování tedy nebude tak výrazný. AS Baskicko totiž patří mezi typické bohaté západní regiony s nízkou porodností a stárnoucím obyvatelstvem. Tato skutečnost vede též k rostoucímu přistěhovalectví cizinců, kteří baskičtinu neovládají. Vedle nárůstu počtu obyvatel ovládajících baskičtinu probíhá navíc i opačný trend v oblasti užívání jazyka. Dle výzkumu provedeného mezi mladými lidmi ve věku 15–29 let ovládajícími baskičtinu pokleslo jejich užívání baskičtiny s přáteli od roku 2004 do roku 2016 ze 48,5 % na 38,1 %, tedy o více než 10 % (Corcuera Bilbao, Bilbao Gaztañaga a Longo Imatz, 2019, 69). Jinými slovy, opět se setkáváme s jevem, jehož existenci jsme konstatovali už i v jiných oblastech: znalost jazyka není totéž co užívání jazyka. Je to trend o to závažnější, že výzkum se týká té skupiny mladých, kteří baskičtinu nejen ovládají, ale také potvrzují, že ji aktivně používají. Navíc se jedná o generaci, která absolvovala většinou vzdělání už v baskičtině a neměla by být zatížena zákazy baskičtiny z dřívějších dob. Naopak má k dispozici nejrůznější nástroje nabízené politikou podporující baskičtinu, ať už se jedná o televizní a rozhlasové vysílání v baskičtině, internetové stránky v baskičtině včetně Wikipedie, softwarové aplikace v baskičtině včetně MS Office, bilingvní nápisy, stále častější užívání baskičtiny v administrativě apod. Pro pořádek dodejme, že i přes zmíněné nástroje baskičtina nemůže soupeřit se španělštinou, co se týče možností použití. Na častější užívání španělštiny na úkor baskičtiny i v tradičně baskických oblastech upozorňuje už delší dobu řada Basků. Na druhou stranu je třeba uvést, že zmiňovaný pokles je zaznamenán především v nejlidnatější provincii Biskajsko, zatímco v Guipúzcoe a Álavě je pokles velmi malý, užívání jazyka se spíše udržuje na stejné úrovni.

Jak už bylo řečeno výše, baskická organizace *Soziolinguistika Klusterra*, která se zaměřuje na sociolingvistický výzkum, se už řadu let snaží měřit a popisovat reálné užívání baskičtiny na ulicích, nezaměřuje se tedy pouze na teoretickou znalost jazyka.

117 Dostupné na https://www.eustat.eus/elementos/ele0009500/actitud-respecto-a-la-promocion-de-uso-del-euskera-de-la-poblacion-de-16-o-mas-anos-de-euskal-herria-por-territorios/tbl0009576_c.html.

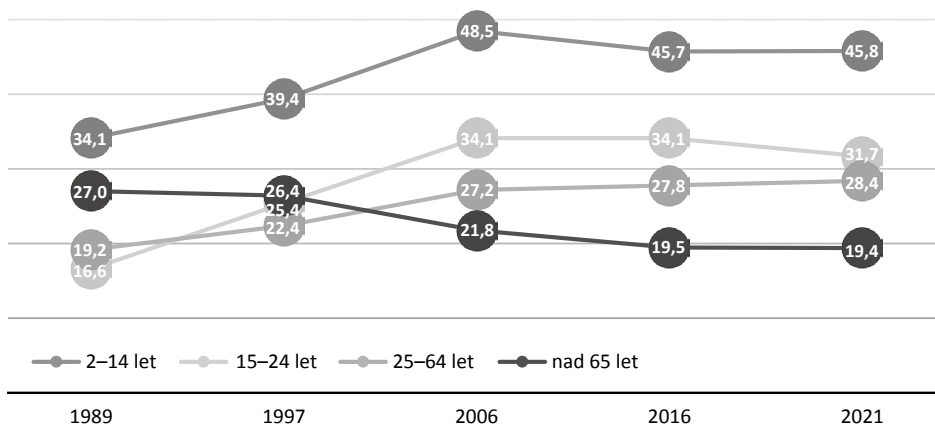
Výsledky její práce ukazují, že podíl uživatelů baskičtiny na ulicích baskických regionů je o dost nižší než podíl mluvčích ovládajících tento jazyk. Výzkum z roku 2021 (Soziolinguistika Klusterra 2022) dospěl k závěru, že pokud jde o otevřené veřejné prostory (ulice), nejčastěji se baskičtina užívá v Guipúzcoe (30,6 %), poté v Biskajsku (9,4 %) a nejméně v Álavě (4,8 %). Srovnání za posledních více než 30 let (tj. mezi lety 1989 a 2021), jež umožňuje pravidelné konání tohoto výzkumu, nicméně ukazuje, že třebaže užívání baskičtiny je na ulici menšinové (v Álavě dokonce drtivým způsobem), přece jen se za 30 let baskičtina užívá více, viz tabulka 10:

Tabulka 10. Vývoj užívání baskičtiny na ulicích v provinciích AS Baskicko, v % (zdroj: Soziolinguistika Klusterra 2022)

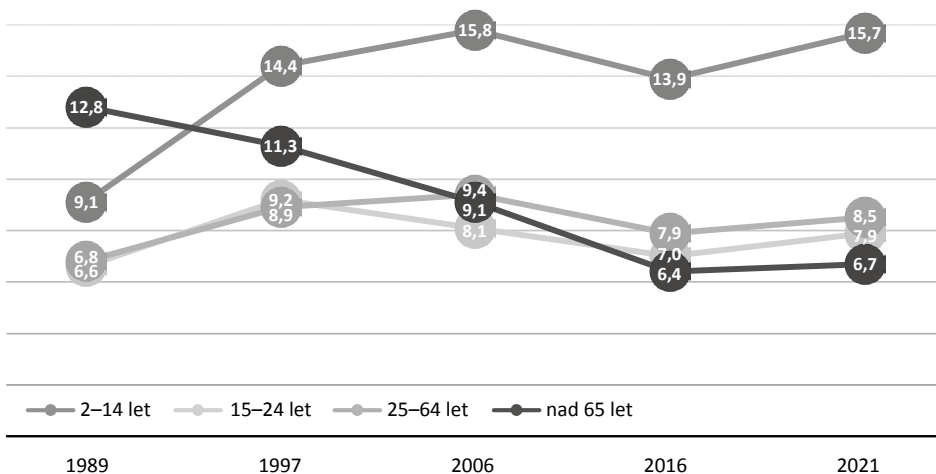
Region	1989	2021
Guipúzcoa	23,3 %	30,6 %
Biskajsko	8,1 %	9,4 %
Álava	3,9 %	4,8 %

Změny to ale celkově nejsou výrazné, navíc ve vývoji dochází k výkyvům. Tak např. tabulka 10 ukazuje, že určitý nárůst lze pozorovat v Guipúzcoe, ovšem kdybychom do ní doplnili údaje též z roku 2011, viděli bychom, že v posledních letech byl v této provincii naopak zaznamenán pokles užívání baskičtiny (z 32,6 % v roce 2011 na 30,6 % v roce 2021). Jak už jsme viděli, znalost jazyka nerovná se užívání jazyka.

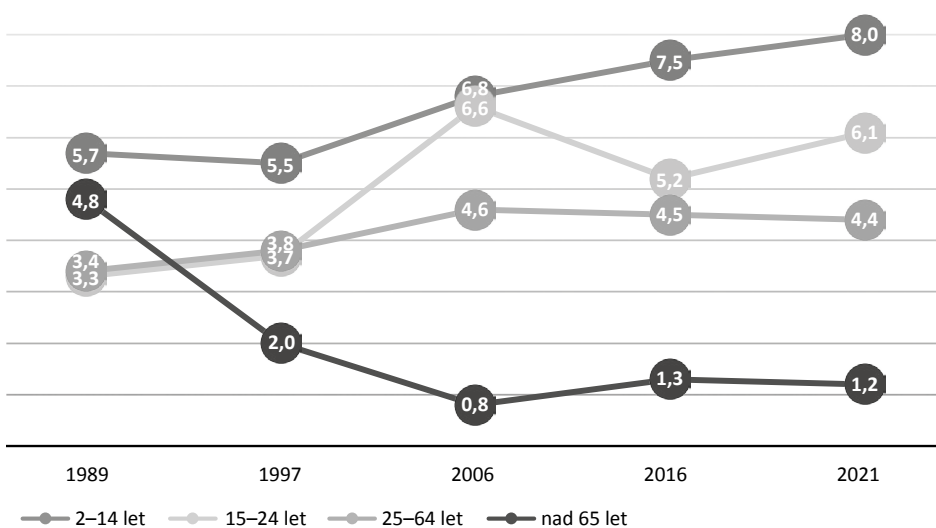
Už jsme zmínili, že nejlepší znalosti baskičtiny vykazuje nejmladší generace a nejnižší generace nejstarší. Obdobná situace je také v užívání jazyka. Výzkumy *Soziolinguistika Klusterra* se shodují na tom, že nejvíce je používána mezi nejmladší generací

Graf 2. Vývoj užívání baskičtiny na ulicích v Guipúzcoe v letech 1989–2021 v závislosti na věku (v %) (zdroj: Soziolinguistika Klusterra 2022, 28)

Graf 3. Vývoj užívání baskičtiny na ulicích v Biskajsku v letech 1989–2021 v závislosti na věku (v %) (zdroj: Soziolinguistika Klusterra 2022, 29)

Graf 4. Vývoj užívání baskičtiny na ulicích v Álavě v letech 1989–2021 v závislosti na věku (v %) (zdroj: Soziolinguistika Klusterra 2022, 30)

a nejméně mezi nejstarší generací. V Guipúzcoe bylo dokonce zaznamenáno používání baskičtiny u 45,8 % dětí. Jak ukazují grafy 2, 3 a 4, zdá se, že tyto tendence prohlubují i v čase, ovšem s řadou výkyvů.

Všechny tři grafy odrážejí komentovaný značný rozdíl mezi provinciemi v obecném užívání baskičtiny (v Guipúzcoe se užívá daleko více než v Álavě) a všechny je spojuje různě velký nárůst užívání baskičtiny v třech mladších věkových skupinách

(a naopak pokles užívání u skupiny nejstarší) a také zřetelně nejvyšší podíl užívání baskičtiny u nejmladší skupiny.

Stejný průzkum (Soziolinguistika Klusterra 2022, 20) přináší i další zajímavý údaj, totiž informaci, že se v Baskicku na ulici nezanedbatelným způsobem užívají i jiné jazyky, než je španělština, francouzština a baskičtina. Například v Álavě bylo jejich používání zaznamenáno u 4,6 % mluvčích (připomeňme, že baskičtina u 4,8 % mluvčích). Tento fenomén je spjat se dvěma faktory, s přistěhovalectvím a turistikou (Soziolinguistika Klusterra 2022, 20). Uvědomme si však, že zmíněné statistiky nepopisují podíl užívání baskičtiny v daném regionu, nýbrž zaznamenané užívání na ulicích. Nevypovídají nic o užívání baskičtiny v soukromí ani v uzavřených veřejných prostorech, kde se často baskičtina používá více. Neberou v úvahu ani používání jazyka na úřadech, ve školách, na internetu apod. Pokud budeme vycházet z tabulky 10, v roce 2021 představoval průměrný podíl užívání baskičtiny na ulicích AS Baskicko 14,93 % ze všech vyslechnutých hovorů. Když srovnáme tento údaj s dotazníkem baskického statistického úřadu Eustat,¹¹⁸ vidíme, že v dotazníku 14,3 % obyvatel autonomního společenství uvádí, že doma hovoří vždy baskicky nebo převážně baskicky. K tomu ale ještě dalších 4,7 % obyvatel uvádí, že baskičtinu používá stejně často jako další jazyk nebo jazyky. Pokud mluví baskicky s dětmi, je to dokonce 18,9 %, respektive 4 %.

Pokud jde o užívání jazyka mimo rodinu, 14,9 % obyvatel autonomního společenství uvádí, že s přáteli hovoří vždy baskicky nebo převážně baskicky. Dalších 6,4 % obyvatel říká, že používá stejně často baskičtinu a další jazyk. Tento podíl navíc roste, pokud jde o komunikaci s kolegy v práci (17,2 % s nimi hovoří vždy baskicky nebo převážně baskicky a 8,1 % stejně často baskicky a dalším jazykem). Ještě větší podíl mluvčích uvádí používání baskičtiny na obecních úřadech (22 % a 3,9 %).¹¹⁹ Samozřejmě je třeba vzít v úvahu, že porovnáváme různé druhy statistik s různou metodikou. Řada Basků však potvrzuje, že s nástupem nové generace baskických mluvčích, kteří absolvovali celé vzdělání (nebo alespoň jeho část) v baskičtině, se v posledních letech baskičtina více používá v pracovním prostředí, přinejmenším ve veřejném sektoru. Logicky se tak projevuje desetiletí trvající podpora vzdělávání v baskičtině a prosazování tohoto jazyka ve veřejném prostoru.

Další téma, které průzkum sociolingvistického klastru nezmiňuje, je smíšené používání obou jazyků. Baskičtí mluvčí běžně přecházejí ze španělštiny do baskičtiny a opačně, případně oba jazyky kombinují. Pro smíšené varianty španělštiny se používají různé názvy, např. *euskañol* a *vascoñol*. Karlos Cid Abasolo (2014) razí termíny *espacuençe* (španělština s prvky baskičtiny) a *vascuenzol* (baskičtina s prvky španělštiny), a dokonce uvádí, že pokud bychom chtěli být terminologicky důslední, tak se v Baskicku nehovoří španělsky a baskicky, nýbrž zmíněnými variantami *espacuençe* a *vascuenzol*. Je pravdou, že pro obyvatele jiných částí Španělska nemusí být některé

118 Dostupné na https://www.eustat.eus/elementos/ele0004600/uso-de-la-lengua-en-la-familia-de-la-poblacion-de-euskal-herria--16-anos-segun-territorio-y-sexo--/tbl0004649_c.html.

119 Dostupné na https://www.eustat.eus/elementos/ele0004600/uso-de-la-lengua-de-la-poblacion-de-euskal-herria--16-anos-en-diversos-ambitos-segun-territorio-y-sexo-/tbl0004650_c.html.

španělské texty, kde se objevují baskické výrazy, srozumitelné. Kombinování obou jazyků může být za strany mluvčího cílené nebo nechtěné. Jedná se o výrazný jev, který si zaslouží pozornost i z teoretického lingvistického hlediska.

3.3.4.1.3 ZÁVĚRY A TRENDY DO BUDOUCNA

Situace v AS Baskicko se zásadně liší od stavu v ostatních baskických regionech. Baskičtina je zde ve všech směrech podporována, sídlí zde nejdůležitější baskické instituce, má nejvíce obyvatel a celkově se jedná o nejbohatší i nejrozvinutější baskický region. Toto společenství tak má v otázkách baskičtiny vůdčí postavení mezi všemi baskickými regiony a představuje centrum, které určuje trendy.

Od pádu frankistického režimu došlo díky administrativní podpoře k obrovskému nárůstu nových mluvčích. Těžko budeme hledat i v jiných zemích světa region, kde je v takové míře podporován místní menšinový jazyk a kde bylo dosaženo během jedné generace tak zásadních úspěchů v jazykovém vzdělávání. Navíc je podpora zavádění baskičtiny mezi obyvatelstvem vysoká, a dokonce roste.

Problémem by bylo, pokud by dále pokračoval trend poklesu užívání baskičtiny mezi bilingvními mluvčími v bilingvních oblastech. Tedy v jediných komunitách, kde je dosud baskičtina přirozeně používána a předávána dalším generacím nikoli kvůli tlaku ze strany úřadů, ale protože je to pro samotné mluvčí výhodné, prestižní a přímo nutné pro každodenní komunikaci, hledání práce apod. Tyto oblasti, většinou menší města a vesnice v Guipúzcoe a Biskajsku, dosud představovaly jakousi poslední linii obrany přirozeného užívání a vývoje jazyka. Bez nich se může postavení baskičtiny posouvat směrem k uměle podporovanému dorozumivacímu prostředku, užívanému v omezených, často uměle vytvořených prostředích. Rostoucí tlak ze strany regionální vlády může také vést k protireakci části obyvatelstva. Ta může mít formu určitého bojkotu politiky podpory baskičtiny či dokonce aktivnímu odmítání tohoto jazyka. Aktivní odmítání můžeme vidět na reakcích španělských uskupení zastávajících centralistický postoj, které vnímají podporu menšinových jazyků jako jednu z hlavních hrozeb pro jednotu španělského státu. Podíl obyvatel aktivně odmítajících podporu baskičtiny je malý (viz tabulka 9), může však vzrůst v souvislosti s postupným vyžadováním dobré znalosti baskičtiny na čím dál větším počtu pracovních pozic. Připomeňme, že významná část obyvatel stále baskičtinu neovládá a může se tak cítit diskriminována. V souvislosti s vyžadováním baskičtiny už proběhly a probíhají různé soudní pře. Stejně tak se ovšem cítí být diskriminováni mnozí mluvčí baskičtiny, kteří tento jazyk stále nemohou v mnoha situacích používat, protože ani ve veřejném sektoru autonomního společenství mnoho pracovníků baskičtinu dostatečně neovládá. Větší hrozbou může být lhostejnost určité části obyvatel. Jak je patrné z tabulky 9, čtvrtina až třetina obyvatel zastává dlouhodobě indiferentní postoj k politice podpory baskičtiny. Připomeňme také zmíněný pokles užívání baskičtiny mezi mladými Basky ovládajícími dobře tento jazyk, tedy ve skupině, která by baskičtinu měla užívat a šířit nejvíce.

Problémem je také to, že se stále nepodařilo téma baskičtiny odpolitizovat. Výuka baskičtiny i její užívání má dosud pro určité skupiny obyvatel politické konotace. Po-

užití baskičtiny či španělštiny tak může být v určité situaci chápáno jako přihlášení se k určitému politickému názoru. Jazyková otázka v Baskicku vždy byla jedním z hlavních politických témat i na celostátní úrovni. Pro baskické nacionalisty je podpora baskičtiny jedním ze základních požadavků, je pilířem jejich identity. Naopak španělští nacionalisté považují příliš důrazné prosazování kooficiálních jazyků v Baskicku a ostatních autonomních oblastech za diskriminaci španělských mluvčích (srovnej k tomu výše kapitolu 2.8). Vyhocené debaty o jazykových otázkách tak ve španělských médiích zabírají jedno z předních míst.

Určitou překážkou zůstávají také velké rozdíly mezi dialekty i to, že standardizovaná baskičtina vychází především z centrálních dialektů a méně ze západního (biskajského) dialektu. Podrobněji se tomuto tématu věnujeme v kapitole 3.3.6.

Do budoucna může být velkou výzvou pro užívání baskičtiny stárnutí místního obyvatelstva a zvyšující se počet přistěhovalců. Přistěhovalectví stejně jako rostoucí počet turistů a globalizace posiluje pozici španělštiny a přináší i používání dalších jazyků (např. angličtiny), které v určitém směru také konkurují baskičtině.

Ve prospěch baskičtiny mluví masivní podpora regionální vlády, která se dále stupňuje a má podporu většiny obyvatel. Nový baskický zákon o vzdělání *Ley Vasca de Educación* (Baskický zákon o vzdělání) má za cíl vyrovnat rozdíly mezi jednotlivými komunitami mluvčích a chce zajistit u všech studentů znalost obou oficiálních jazyků (španělštiny a baskičtiny) minimálně na úrovni B2. Pokud se zachová současný trend růstu počtu mluvčích mezi mládeží, v příštích generacích prakticky zmizí mluvčí bez dobré znalosti baskičtiny. Tím by byla odstraněna největší překážka používání baskičtiny, tedy obava mluvčích, že jim někteří účastníci komunikace nemusí rozumět. Pokud padne tato psychická bariéra, může teoreticky dojít k zásadnímu nárůstu používání baskičtiny. Pozitivnější čísla ukazují také statistiky užívání baskičtiny doma či s kolegy v práci, kde jsou hodnoty vyšší než zaznamenané hodnoty na ulici. Nejsilnější zbraní baskičtiny je však velká společenská podpora tohoto jazyka a rozšíření znalosti mezi mladou generací. V současné době naprostá většina dětí absoluuje školní vzdělání v baskičtině. Model výuky zcela ve španělštině má marginální zastoupení v řádu jednotek procent žáků. S vyššími stupni vzdělání podíl výuky v baskičtině klesá, ovšem i na největší baskické univerzitě UPV/EHU se nyní většina nových studentů zapisuje ke studiu v baskičtině. Podrobněji se tímto tématem zabýváme v kapitole 3.3.4.1.1.

3.3.4.2 AUTONOMNÍ SPOLEČENSTVÍ NAVARRA

Druhým autonomním společenstvím ve Španělsku, které je řazeno mezi historické baskické regiony (viz výše kapitola 3.3.4), je Navarra, baskicky *Nafarroa*. Oficiální název územní jednotky je španělsky *Comunidad Foral de Navarra* a baskicky *Nafarroako Foru Komunitatea*. Toto společenství má rozlohu 10 391 km², 661 537 obyvatel a patří mezi nejrozvinutější a nejbohatší autonomní oblasti Španělska. V podílu HDP na obyvatele je třetí za Madridem a AS Baskicko a je i nad průměrem EU. Také ve výši průměrné mzdy je hned za Madridem a Baskickem. Sídlí zde i významné průmyslové a technologické společnosti, což přispívá k přistěhovalectví. Rozlohou je Navarra mezi baskic-

kými historickými regiony největší, počtem obyvatel a velikostí ekonomiky ji však AS Baskicko několikanásobně překonává. Navarra má specifické postavení nejen mezi baskickými regiony, ale i v rámci celého Španělska. Mezi obyvateli Navarry dodnes přetrvává hrdost na středověké Navarrské království, které patřilo mezi nejvýznamnější monarchie Pyrenejského poloostrova a ovládalo i část dnešního francouzského území. Jednotlivé oblasti Navarry se velmi liší typem krajiny, podnebím i jazykově. Některé části na vlhkém, lesnatém a hornatém severu patří mezi území s nejsilnější baskickou identitou v rámci všech historických baskických regionů. Jih Navarry má naopak jazykově i rovinatým suchým charakterem krajiny a podnebím blízko k centrálnímu Španělsku. Pro dokreslení složité sociologické (i sociolingvistické) situace si můžeme uvést výsledky pravidelného průzkumu Navarrské univerzity z roku 2019, který se mimo jiné zabýval tím, k jaké oblasti se dotazovaní hlásí.¹²⁰ 44 % z nich se identifikovalo jako Navařané, 21,5 % jako Basko-Navařané, 9,4 % jako Navarro-Španěle, 8,4 % jako Basko-Navarro-Španěle, 8,2 % jako Španěle, 5,1 % jako Baskové a 2,9 % jako Evropané. Výsledky průzkumu navíc liší dle toho, zda se jedná o baskofonní, či nebaskofonní oblasti.

3.3.4.2.1 PRÁVNÍ ÚPRAVA JAZYKOVÝCH OTÁZEK

Autonomní statut tohoto společenství¹²¹ upravuje jazykové otázky zejména v článku 9, který je – ve srovnání s „jazykovými“ články ostatních statutů – stručnějším:

Jedna. Kastilština je oficiálním jazykem Navarry.

Dva. Baskičtina bude mít též povahu oficiálního jazyka v baskickojazyčných oblastech Navarry.

Tři. Zákon společenství určí tyto oblasti, bude regulovat oficiální užívání baskičtiny a v rámci obecné legislativy státu upraví výuku tohoto jazyka.¹²²

Z textu vyplývá základní odlišnost od úpravy v AS Baskicko: zatímco španělština je oficiálním jazykem celé Navarry, baskičtina je kooficiálním jazykem pouze v baskickojazyčných oblastech – a tyto oblasti mají být definovány speciálním zákonem.

Tímto speciálním zákonem je tzv. Zákon 18/1986, z 15. prosince, o baskičtině.¹²³ Tento zákon, přijatý místními, navarrskými zákonodárci, je pro naše téma velmi zajímavý, protože popisuje jazykovou otázku a zejména úpravu postavení baskičtiny daleko podrobněji než autonomní statut. Právě úprava jazykových otázek je obecným,

120 Dostupné online na <https://www.parlamentodenavarra.es/sites/default/files/contenido-estatico-archivos/Documento%20UPNA%20Barometro%202019.pdf>.

121 Ley Orgánica 13/1982, de 10 de agosto, de reintegración y mejoramiento del Régimen Foral de Navarra, <https://www.boe.es/eli/es/lo/1982/08/10/13>.

122 „Uno. El castellano es la lengua oficial de Navarra.

Dos. El vascuence tendrá también carácter de lengua oficial en las zonas vascoparlantes de Navarra.

Tres. Una ley foral determinará dichas zonas, regulará el uso oficial del vascuence y, en el marco de la legislación general del Estado, ordenará la enseñanza de esta lengua.“

123 Ley Foral 18/1986, de 15 de diciembre, del vascuence, s pozdějšími úpravami, <https://www.boe.es/eli/es-nc/lf/1986/12/15/18> (k významu slova *foral* viz poznámka 17).

základním cílem zákona: zákon upravuje užívání baskičtiny ve společnosti, a to se zvláštním zřetelem k vzdělávacímu systému. Chce chránit právo obyvatel znát a užívat baskičtinu, poskytnout nástroje pro obnovu jejího užívání a pro další šíření, to vše na principu dobrovolnosti, přiměřenosti a respektu. V souladu s tím, co předepisuje autonomní statut, zákon definuje tři typy oblastí:

- 1) baskicky mluvící oblast;
- 2) smíšenou oblast;
- 3) nebaskicky (tj. jen španělsky) mluvící oblast.

Tyto oblasti pochopitelně nejsou stanoveny náhodně – odpovídají skutečnosti, že na základě historického vývoje se AS Navarra člení do tří zón, severní, která je součástí území s nejsilnější baskickou identitou a vykazuje nejvyšší stupeň užívání baskičtiny, smíšenou střední a spíše nebaskicky mluvící jižní (viz dále kapitola 3.3.4.2.2).

U prvních dvou oblastí zákon explicitně vyjmenovává konkrétní lokality, které příslušnou oblast tvoří, španělsky mluvící oblast je pak tvořena všemi ostatními, nevyjmenovanými lokalitami. Zákon zároveň připouští přesun lokalit z jedné oblasti do druhé a k těmto přesunům opravdu dochází (obvykle z nebaskicky mluvící oblasti do oblasti smíšené).

Úprava jazykových otázek je v každé ze tří oblastí rozdílná.

V baskicky mluvící oblasti

- se používají baskické názvy míst (pokud existuje odlišné španělské označení, mohou se používat obě);
- v kontaktu s veřejnou správou má občan právo volit jazyk, totéž platí pro soudní systém (předpokládá se dohoda stran na tom, jaký jazyk se bude používat);
- vzdělávání se žákovi dostává v jazyce jeho volby (nebo volby jeho zákonných zástupců);
- v neuniverzitním vzdělávání zajistí stát výuku baskičtiny a španělštiny tak, aby žák dosáhl v obou jazycích dostatečné úrovně;
- žáci, kteří začali školní docházku v jiné autonomní oblasti, mohou být zbaveni povinnosti studovat baskičtinu.

Ve smíšené oblasti

- se používají existující místní názvy (pokud ke španělské existuje tradiční baskická alternativa, mohou se používat obě);
- ve styku s úřady mají občané právo volit jazyk;
- každý rok se ve veřejném sektoru vypíše pracovní místa, k jejichž získání je třeba znalost baskičtiny, a u ostatních výběrových řízení přináší znalost baskičtiny plusové body;
- začleňování baskičtiny do výuky je postupné, výuka baskičtiny je poskytována tomu, kdo o ni požádá, a cílem je dostatečná znalost tohoto jazyka.

Ve španělsky mluvící oblasti

- se používají existující místní názvy (pokud ke španělské existuje tradiční baskická alternativa, mohou se používat obě);

- uznává se právo občanů obrátit se na úřady v baskičtině, úřady mají právo po občanu požadovat překlad do španělštiny, příp. požádat o překlad speciální úřad sídlící v Pamploně;
- začleňování baskičtiny do výuky je postupné, výuka baskičtiny je poskytována tomu, kdo o ni požádá, a cílem je dostatečná znalost tohoto jazyka; nabídku baskičtiny školy upravují podle zájmu.

Pokud jde o média, společenství obecně podporuje (i finančně) přítomnost baskičtiny, nicméně nejsou stanoveny žádné kvóty ani konkrétní formy.

Jak vidno, zákon se snaží vytvořit systém, který

- přihlíží k tomu, který jazyk je v dané oblasti / u daného mluvčího hlavním, a je-li to baskičtina, snaží se jí vytvořit podmínky srovnatelné s vsudypřítomnou španělštinou;
- španělsky mluvící obyvatele nenutí mluvit baskicky, dává jim ale tu možnost.

Jak jsme už ale v tomto textu opakovaně viděli, možnost užívat jazyka a skutečné užívání jsou dvě různé věci. Zároveň není vždy jednoduché v praxi zajistit možnost užívání baskičtiny v kontaktu s veřejnou správou. Závěrem je třeba konstatovat, že současná podpora baskičtiny těžko může vyvážit dlouhodobé plošné potlačování baskičtiny a prosazování španělštiny před nástupem demokracie.

3.3.4.2.2 JAZYKOVÁ SITUACE

Než si uvedeme různé statistické údaje, je třeba připomenout, že velká většina obyvatel Navarry žije ve smíšené či nebaskofonní oblasti. To bude vždy ovlivňovat průměrné hodnoty za celý region v neprospěch baskičtiny.

Dle Gobierno de Navarra – Gobierno Vasco – Euskararen Erakunde Publikoa (2017) ovládalo ve španělské Navaře v roce 2016 baskičtinu aktivně pouze 12,9 % obyvatelstva staršího 16 let (viz tabulka 11):

Tabulka 11. Znalost baskičtiny v AS Navarra (rok 2016; zdroj: Gobierno de Navarra – Gobierno Vasco – Euskararen Erakunde Publikoa 2017, 3)

Znalost baskičtiny	Procento obyvatelstva	Počet osob
Aktivní znalost baskičtiny	12,9	69 000
Pasivní znalost baskičtiny	10,3	55 000
Neovládá baskičtinu	76,7	410 000

K tomu je třeba dodat, že uvedená data jsou z roku 2016 a týkají se obyvatel ve věku od 16 let. Současný počet baskických mluvčích je určitě vyšší, když vezmeme v úvahu neustálý růst počtu mluvčích v důsledku umožnění školního vzdělávání v baskičtině, které započalo po pádu frankismu. Počet baskických mluvčích by se dále zvýšil, pokud bychom započítali i generaci do 16 let věku, tedy věkovou skupinu, u které bývá znalost baskičtiny nejvyšší.

Jak už bylo naznačeno výše, užívání baskičtiny není na celém území autonomního společenství stejné – toto společenství tvoří tři přirozená, historicky vytvořená území, jež odpovídají výše zmíněným zákonem stanoveným oblastem:

- 1) severní oblast, kde je baskičtina nejvíce používána;
- 2) střední oblast, která představuje přechodovou (smíšenou) oblast;
- 3) jižní oblast, kde je baskičtina nejméně používána, což je dáno i historicky.

Rozdíly v užívání baskičtiny jsou mezi těmito oblastmi obrovské, srov. tabulku 12.

Tabulka 12. Znalost baskičtiny v jednotlivých oblastech AS Navarra (v % z celkového počtu obyvatel) (rok 2016; zdroj: Departamento de Cultura y Política Lingüística, 2019a, 146)

Znalost baskičtiny	Baskická oblast	Smíšená oblast	Nebaskická oblast
Aktivní znalost baskičtiny	61,1	11,3	2,7
Pasivní znalost baskičtiny	13,4	12,0	6,8
Neovládá baskičtinu	25,5	76,8	90,5

Rozdíly vyplývající z tabulky 12 musí pochopitelně brát v úvahu též zákonodárci při řešení právní úpravy jazykových otázek: je obtížné stanovit normu pro autonomní společenství, kde je jazykové chování obyvatel v různých částech země tak odlišné. Proto zákon přináší rozdělení země na tři oblasti s jinými pravidly. Podíváme-li se na vývoj jazykové situace v časové ose, můžeme konstatovat, že v celém autonomním společenství vzrostl za posledních 25 let počet aktivních mluvčích o 3,37 % a počet pasivních mluvčích o 5,75 % (viz tabulka 13).

Tabulka 13. Vývoj znalosti baskičtiny v AS Navarra (v % z celkového počtu obyvatel) (zdroj: Departamento de Cultura y Política Lingüística, 2019a)

Znalost baskičtiny	1991	2001	2011	2016
Bilingvní	9,55	10,31	11,72	12,92
Pasivně bilingvní	4,58	6,61	7,55	10,33
Neovládá baskičtinu	85,87	83,08	80,73	76,75
Celkem	100,00	100,00	100,00	100,00

I zde jsou patrné velké rozdíly a zajímavé tendence v různých regionech:

- 1) V severní, baskofonní oblasti Navarry vzrostl počet mluvčích baskičtiny jen nepatrně, z 60 % na 61 %.
- 2) Ve střední, smíšené oblasti je celkový nárůst největší, konkrétně z 5,2 % na 11,3 %.
- 3) V jižní, nebaskofonní oblasti vzrostl počet mluvčích baskičtiny velmi málo z 0,6 % na 2,7 %.

Stejně jako v AS Baskicko můžeme i v Navaře konstatovat, že největší podíl mluvčích baskičtiny najdeme – vzhledem k okolnostem logicky – u mladé generace, u které

už můžeme vidět důsledky podpory výuky tohoto jazyka po přechodu k demokracii. Mladší generace má navíc mnohem lepší předpoklady pro osvojení jazyků. Nejmenší podíl je u starší generace, která byla zasažena dřívějšími zákazy užívání baskičtiny. Stejnou tendenci můžeme pozorovat i z hlediska vývojového: u mladší generace lze pozorovat největší nárůst mluvčích baskičtiny, zatímco u generací starších je nárůst minimální či dokonce dochází k poklesu (viz tabulka 14).

Tabulka 14. Vývoj znalosti baskičtiny na území AS Navarra podle věku (v %) (zdroj: Gobierno de Navarra - Gobierno Vasco - Euskararen Erakunde Publikoa, 2017)

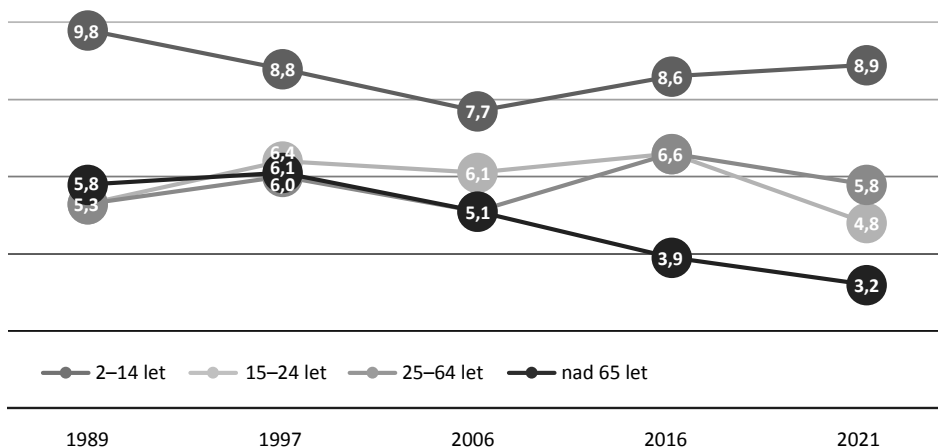
Věková skupina	65 a víc	50-64	35-49	25-34	16-24
Rok 1991	10,7	9,4	10,3	7,0	10,0
Rok 2016	8,3	9,5	11,7	18,8	25,8
Rozdíl	-2,4	+1,0	+1,4	+11,8	+15,8

Je zřejmé, že rozdíly mezi věkovými skupinami jsou značné. Pokles u nejstarší generace by mohl být dán tím, že nyní vstupují do této věkové skupiny osoby nejvíce zasažené zákazy baskičtiny v období frankismu.

Posoudíme-li vývoj obecné znalosti baskičtiny v Navaře v úhrnu, musíme konstatovat, že ve srovnáním s AS Baskicko je zde nárůst baskických mluvčích mnohem pomalejší. Počet lidí vůbec neovládajících baskičtinu poklesl za posledních 25 let jen o 9,12 % (viz tabulka 13) a tato skupina stále představuje velkou většinu (cca tři čtvrtiny) veškerého obyvatelstva Navarry. Hledíme-li na to z pohledu zastánců větší přítomnosti baskičtiny ve společnosti, je očividné, že vývoj má souvislost s menší podporou baskičtiny v tomto autonomním společenství (ta souvisí s existencí zcela nebaskofonních oblastí). Na druhou stranu došlo ke zvrácení procesu úbytku mluvčích.

Přejdeme od statistik popisujících znalost baskičtiny ke statistikám popisujícím užívání jazyka ve veřejném prostoru. Výzkum užívání baskičtiny na ulicích (Sociolinguistika Klusterra 2022) zaznamenal v roce 2021 používání baskičtiny na ulicích v Navaře u 5,9 % mluvčích. Toto procento je dokonce nižší než v roce 1989, kdy začaly tyto průzkumy a kdy bylo zaznamenáno použití baskičtiny v 6,5 % případů. Celkově ale naměřený údaj spíše kolísá kolem poměrně stálé střední hodnoty, tj. v některých letech je zaznamenán mírný nárůst a v jiných pokles. Dodejme, že se jedná o průměrnou hodnotu všech oblastí, tedy baskicky mluvčích i nebaskicky mluvčích, a že průzkum neměří komunikaci v soukromí a uzavřených prostorech. Stejný průzkum přihlížel též k věkovým rozdílům (ty zachycuje graf 5).

Jak vidno, údaje obsažené v grafu odrážejí již výše komentované tendence: nejvíce užívá baskičtinu mladá generace, naopak u nejstarší dochází k poklesu již tak nízké hodnoty. Rovněž kdybychom se podívali na dotazníky mapující užívání baskičtiny doma, podíl mluvčích, kteří potvrzují, že doma hovoří jenom nebo převážně baskicky, je stále velmi nízký (4,5 %). A to i kdybychom připočetli mluvčí, kteří používají stejně často baskičtinu jako jiné jazyky (1,7 %). V tom je rozdíl oproti situaci v AS Baskicko.

Graf 5. Vývoj užívání baskičtiny na ulicích v Navaře v letech 1989–2021 v závislosti na věku (v %) (zdroj: Soziolinguistika Klusterra 2022, 29)

Na druhou stranu i v Navaře roste používání baskičtiny, pokud se dotazujeme na komunikaci s dětmi (6 % rodičů s nimi mluví jenom nebo převážně baskicky a 2 % stejně často baskicky jako v jiném jazyce). Tedy i v tomto regionu je patrná snaha používat baskičtinu, pokud je třeba předávat tento jazyk další generaci, ne však tolik jako v AS Baskicko. Podobně nízké jsou také údaje o užívání baskičtiny s kolegy v práci a na úřadech. Je zde jasný rozdíl oproti AS Baskicko, kde je na celém území vyžadována znalost baskičtiny ve veřejné správě a školní výuka v baskičtině naprosto převažuje.¹²⁴

Dodejme, že podobně jako v AS Baskicko je i v Navaře běžné smíšené používání baskičtiny a španělštiny.

Mírně optimistický výhled do budoucna přináší výsledky jiného průzkumu (Gobierno de Navarra – Gobierno Vasco – Euskararen Erakunde Publikoa 2017), podle kterého došlo mezi lety 1991 a 2016 ke zvýšení podílu osob používajících baskičtinu o 3,9 % v baskofonní oblasti a o 1,5 % ve smíšené oblasti. V nebaskofonní oblasti nebyla zaznamenána žádná změna. Jedná se však o velmi malý nárůst, vezmeme-li v úvahu, že politika podpory baskičtiny v Navaře (i když velmi omezená ve srovnání s AS Baskicko) trvá již několik dekad.

Positivním signálem do budoucna by mohlo být to, že mezi obyvateli Navarry se snižuje počet odpůrců baskičtiny. Od roku 1991 také vzrostl podíl příznivců podpory baskičtiny, i když vývoj je velmi nevyrovnaný. Určitým problémem by mohl být velký podíl osob, které zaujímají lhostejný postoj. Tabulka 15 znázorňuje vývoj těchto ukazatelů.

124 Více k tomu statistické údaje Eustatu, dostupné na https://www.eustat.eus/elementos/ele0004600/uso-de-la-lengua-de-la-poblacion-de-euskal-herria--16-anos-en-diversos-ambitos-segun-territorio-y-sexo-/tbl0004650_c.html.

Tabulka 15. Postoj obyvatel Navarry starších 16 let k podpoře užívání baskičtiny. 1991–2016 (% z celkového počtu) (zdroj: 7.3. 2018 Gobierno Vasco. Departamento de Cultura y Política Lingüística. Encuesta Sociolingüística, stránky EUSTAT)¹²⁵

Postoj	1991	1996	2001	2006	2011	2016
Velmi podporuje	7,6	13,0	7,9	15,6	14,6	6,5
Podporuje	14,7	25,1	20,6	22,1	23,1	28,9
Indiferentní postoj	24,0	29,8	34,6	28,1	27,8	47,5
Nepodporuje	34,7	22,0	25,2	18,2	22,4	14,9
Velmi nepodporuje	19,0	10,1	11,7	16,0	12,1	2,3
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Jiné průzkumy docházejí k lehce odlišným výsledkům. Průzkum, který publikovala navarrská vláda (Gobierno de Navarra – Euskarabidea 2019), přináší rozdílné výsledky, pokud jde o indiferentní a odmítavé postoje:

Tabulka 16. Postoj obyvatel Navarry starších 16 let k podpoře užívání baskičtiny. 1991–2016 (v % z celkového počtu) (zdroj: 2016 Gobierno de Navarra – Euskarabidea 2019)

	1991	2001	2011	2016
Podporuje	21,6	33,3	37,7	33,3
Indiferentní postoj	26,6	32,2	27,8	27,6
Nepodporuje	51,8	34,5	34,5	39,1

Výsledky se logicky liší dle oblastí. V baskofonní oblasti byla v roce 2016 většina obyvatel pro podporu baskičtiny (68,1 %), v nebaskofonní oblasti byla situace zcela opačná (59,1 % proti) a ve smíšené zóně jsou oba tábory přibližně vyrovnané.

Pokud se pokusíme stručně shrnout výsledky obou průzkumů i celkovou situaci, můžeme konstatovat následující:

- navarrská společnost je rozdělená, co se týče podpory baskičtiny, přičemž všechny skupiny (podporovatelé, odpůrci, indiferentní postoj) mají silné zastoupení;
- existuje zásadní rozdíl mezi baskofonními a nebaskofonními oblastmi;
- velká většina obyvatel žije ve smíšené či v nebaskofonní oblasti, což ovlivňuje průměrné hodnoty za celý region v neprospěch baskičtiny;
- pokud porovnáme výsledky z let 1991 až 2016, podíl odpůrců časem klesá a podíl příznivců roste;
- existují náznaky, že v období 2011–2016 došlo k oslabení pozitivních postojů k baskičtině;

125 Dostupné online na https://www.eustat.eus/elementos/ele0009500/actitud-respecto-a-la-promocion-de-uso-del-euskera-de-la-poblacion-de-16-o-mas-anos-de-euskal-herria-por-territorios/tbl0009576_c.html.

- významná část společnosti je proti podpoře baskičtiny;
- významná část společnosti zastává indiferentní postoj.

Podpora výuky v baskičtině tedy není v Navaře zdaleka tak rozšířená jako v AS Baskicko. Pozitivně ale vyznívá statistika mapující plány obyvatel Navarry starších 16 let ohledně vzdělávání dalších generací. 34,9 % z nich v roce 2016 uvedlo, že by pro své děti zvolilo model výuky v baskičtině se španělštinou pouze jako samostatným předmětem, zatímco v roce 2006 to bylo pouze 30,6 %. Zároveň však poklesl počet těch, kteří by zapsali své děti do bilingvního modelu výuky v baskičtině i ve španělštině (16,3 % v roce 2016 oproti 22,8 % v roce 2006), a vzrostl počet preferujících model pouze ve španělštině (z 24,1 % na 34,9 %). Tento údaj, stejně jako snížení počtu váhajících z 5,5 % na 3 %, by mohl svědčit o rostoucí polarizaci ve společnosti (více k tomu Departamento de Cultura y Política Lingüística Servicio Central de Publicaciones del Gobierno Vasco 2019).

Oporou pro baskické mluvčí v Navaře je fakt, že mohou využívat robustní systém podpory baskičtiny v lidnatějším a ekonomicky silnějším sousedním baskickém autonomním společenství. Jedná se o programy tamní baskické televize a rozhlasu, internetové stránky, aplikace, instituce na podporu baskičtiny, publikace či možnost vysokoškolského studia v baskičtině.

Stejně jako AS Baskicko i Navarra patří mezi bohaté vyspělé regiony s nízkou porodností a stárnoucím obyvatelstvem. Hrozbou pro užívání baskičtiny tedy může být do budoucna i přistěhovalectví cizinců, jejichž podíl dosahoval v roce 2021 10,8 % z celkového počtu obyvatel. Další výzvou je slábnoucí podíl mladé generace, u níž je znalost baskičtiny nejrozšířenější.

3.3.4.2.3 ZÁVĚRY A TRENDY DO BUDOUCNA

Podmínky v Navaře jsou specifické tím, že jednotlivé oblasti tohoto regionu se velmi liší co do jazykové situace, pocitu identity i geograficky. Připomeňme propastný rozdíl v aktivní znalosti baskičtiny mezi severní, baskofonní oblastí (61,1 %) a jižní, nebaskofonní (2,7 %). Institucionální podpora baskičtiny je zde mnohem slabší než v AS Baskicko a týká se především severní, tj. baskofonní části Navarry. V baskofonní oblasti, která je přirozeným centrem baskického jazyka v Navaře, ale žije pouze 9 % obyvatel Navarry, takže vliv této skupiny je v rámci celé Navarry omezený. Z toho plyne, že statistiky týkající se znalosti, používání i výuky baskičtiny pro celé území Navarry vyznívají jasně v neprospěch tohoto jazyka. Vždy když popisujeme celkovou situaci v Navaře, mluvíme o průměrných ukazatelích za celé území, které nezohledňují velké rozdíly mezi baskofonní a nebaskofonní oblastí. Pokud budeme sledovat průměrná data za celé území Navarry, velká většina obyvatel baskičtinu neovládá, nepoužívá ji ani nehlásí své děti k výuce v baskičtině. Situace se však postupně mění, v roce 2016 už podle průzkumů ovládala baskičtinu více než čtvrtina mladých ve věku 16–24 let oproti 10 % ve stejné skupině v roce 1991. Ve školním roce 2020–2021 byla asi čtvrtina studentů předuniverzitního vzdělání zapsána k výuce v baskičtině, u předškolního vzdělávání to bylo 28,6 %.

Po pádu frankistické diktatury skončilo potlačování tohoto jazyka a byly umožněny vzdělávací modely výuky v baskičtině. Situace je však opačná než v AS Baskicko. V Navaře je na všech stupních výrazná většina žáků zapsána v modelech výuky ve španělštině, kde většinou baskičtina nefiguruje ani jako jeden z předmětů. Pouze v baskofonní oblasti převažuje výuka v baskičtině.

Optimisticky vyznívají průzkumy, které ukazují velký pokles počtu odpůrců baskičtiny mezi obyvateli. Zdá se, že postupné prosazování baskičtiny ve školách i ve veřejném životě vede k tomu, že čím dál větší část obyvatel se začíná s baskičtinou identifikovat. Pozitivní je i velký nárůst znalosti baskičtiny mezi nejmladší generací zmíněný výše.

Celkově však ale stále platí, že baskičtina je v Navaře velmi málo používána a tento trend se mění jen pomalu. Kromě toho čelí baskičtina v Navaře stejným výzvám jako v AS Baskicko. Patří sem politizace používání a výuky baskičtiny, stárnutí obyvatel a přistěhovalectví, nerovná konkurence španělštiny i dalších světových jazyků či velké rozdíly mezi dialekty a spisovnou normou.

3.3.4.3 FRANCOUZSKÉ BASKICKO

Přestože se tato práce zaměřuje na jazykovou situaci v současném Španělsku, je nutné stručně charakterizovat také poměry ve francouzském Baskicku. Je to důležité nejen pro doplnění celkového pohledu na baskické historické regiony, ale také proto, že u Basků existuje silný pocit kulturní a národní identity bez ohledu na státní hranice. Souvisí to jistě i s tím, že Baskové nemají vlastní stát. Základní popis situace ve francouzském Baskicku je tedy důležitý pro pochopení historického vývoje, celkového kontextu i situace ve španělském Baskicku.

Francouzské Baskicko je nevelká oblast s rozlohou přibližně 3000 km² zaměřená převážně na zemědělství, turistiku, rybolov a námořní dopravu. Celkový počet obyvatel v roce 2021 byl 312 754 (www.gaindegia.eus). Jsou zde však velké rozdíly mezi jednotlivými regiony:

Region *Lapurdi/Labourd*, jehož střediskem je město *Baiona/Bayonne*, je nejlidnatější oblastí s 266 237 obyvateli.

Region *Nafarroa Behera* (též *Baxenabarre*)/*Basse Navarre*, jehož střediskem je město *Donibane Garazi/Saint-Jean-Pied-de-Port*, má mnohem méně obyvatel, konkrétně 31 867.

Oblast *Zuberoa* (též *Xiberoa*)/*Soule*, jejímž střediskem je *Maule-Lexarre/Mauléon-Licharre*, má pouhých 14 650 obyvatel.

Baskičtina používaná ve francouzském Baskicku se odlišuje od španělské varianty. Vyslovuje se zde například souhláska *h*, používá se částečně jiná slovní zásoba či jiné časování apod. Logicky se nejvíce odlišuje suletinský dialekt, kterým se hovoří na východním okraji francouzského Baskicka, a je tedy nejvíce vzdálený od centrálních baskických regionů (viz kapitola 3.3.3.2).

3.3.4.3.1 PRÁVNÍ ÚPRAVA JAZYKOVÝCH OTÁZEK

Ve srovnání se stavem ve Španělsku, především v AS Baskicko, je situace ve francouzském Baskicku naprosto odlišná. Francouzský stát baskičtinu podporuje velmi omezeně, naopak cíleně prosazuje francouzštinu jako jediný jazyk. Jak známo, Francie činí veškeré kroky k posilování pozice francouzštiny doma i v zahraničí a podniká různá opatření, která míří tímto směrem. Článek 2 francouzské ústavy jasně stanovuje, že jazykem Republiky je francouzština.

Pozdější právní předpisy označují regionální jazyky za národní dědictví a povolují dokonce školní výuku v těchto jazycích, ale s určitými omezeními. V roce 2021 byl schválen zákon o ochraně a podpoře dědictví regionálních jazyků, který představuje určitý posun směrem k lepšímu postavení menšinových jazyků, tedy i baskičtiny. Obecně však platí, že baskičtina není v žádném případě podporována tak jako ve Španělsku. Francouzský stát také na rozdíl od Španělska neratifikoval Evropskou chartu regionálních či menšinových jazyků (více k ní kapitola 2.5).

3.3.4.3.2 JAZYKOVÁ SITUACE

Ve francouzském Baskicku jasně dominuje používání francouzštiny, v blízkosti španělských hranic konkuruje baskičtině také španělština. Na části území se navíc vyskytuje ještě další menšinový jazyk, totiž gaskonština (někdy označována jako dialekt okcitanštiny). Zahraniční turistický ruch, který má velkou tradici na pobřeží, a globalizace ve firemním sektoru přináší i konkurenci angličtiny. Je nutno dodat, že také francouzština čelí v samotné Francii silné konkurenci angličtiny v mnoha oblastech, především v technologických oborech, v zahraničním obchodu a ve všech globálně orientovaných firmách. Co se týče mezinárodního významu francouzštiny, ve španělském AS Baskicko, které se nachází na hranici s Francií a teoreticky by zde tedy měla být francouzština preferovaným cizím jazykem, znalost francouzštiny mezi lety 1999 a 2019 mírně klesla (ze 7 % na 6,9 %), naopak znalost angličtiny strmě vzrostla (ze 14,4 na 28,2 %; Departamento de Empleo y Políticas Sociales 2019). Pokud budeme brát v úvahu pouze francouzštinu a baskičtinu, dle průzkumu v roce 2016 ve francouzském Baskicku necelých 30 % obyvatel ovládalo alespoň na nějaké úrovni baskičtinu (viz tabulka 17).

Tabulka 17. Znalost baskičtiny ve francouzském Baskicku (rok 2016; zdroj: Departamento de Cultura y Política Lingüística 2019a, 210)

Znalost baskičtiny	Počet mluvčích	Procento obyvatel
Bilingvní	51 197	20,52
Pasivně bilingvní	23 299	9,34
Neovládá baskičtinu	174 944	70,14

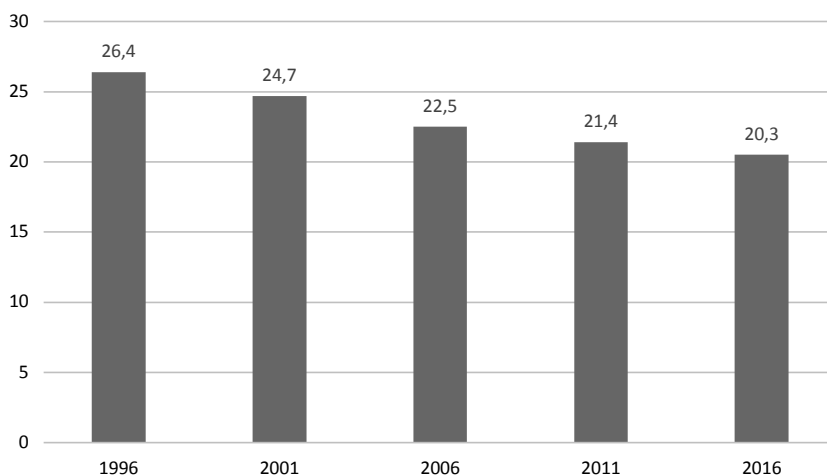
Pokud chceme získat reálný obraz situace, musíme tato čísla posoudit z hlediska vývojového, jak to činí tabulka 18.

Tabulka 18. Vývoj počtu mluvčích baskičtiny ve francouzském Baskicku v procentech (%) z celkového počtu (zdroj: 7.3. 2018 Gobierno Vasco. Departamento de Cultura y Política Lingüística. Encuesta Sociolingüística, stránky EUSTAT)¹²⁶

Znalost baskičtiny	1991	2001	2011	2016
Bilingvní	33,09	24,66	21,44	20,52
Pasivně bilingvní	7,06	11,90	9,12	9,34
Neovládá baskičtinu	59,85	63,44	69,44	70,14

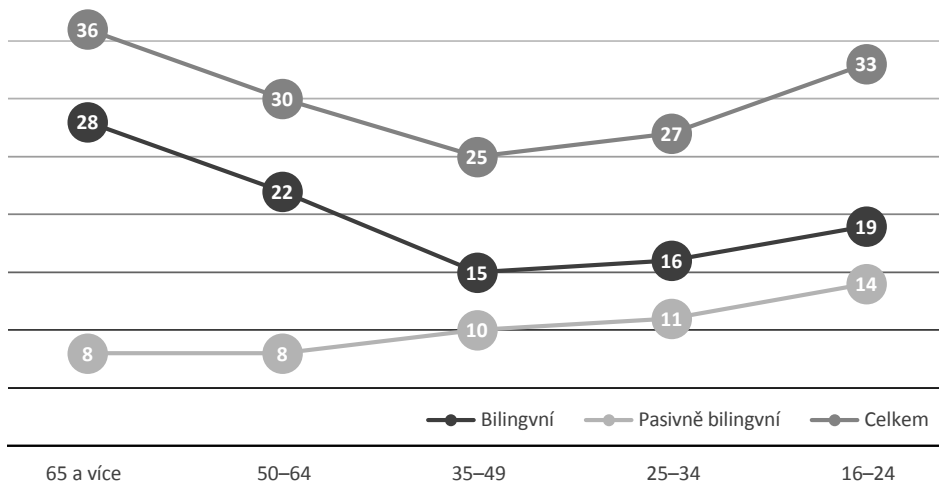
Jak z této tabulky vyplývá, můžeme v časovém rozpětí let 1991 a 2016 ve francouzském Baskicku pozorovat zcela opačný proces než ve Španělsku. Především z důvodu omezené podpory či přímo cílené marginalizace baskičtiny ze strany centrálních francouzských orgánů počet mluvčích dramaticky poklesl (v úhrnu o zhruba 10 %).

V poslední době se však objevují zprávy o určitém zlepšení situace a větší aktivitě francouzských Basků při prosazování svého jazyka. Podle některých statistik začal podíl baskických mluvčích mezi mladší generací 16–24 a 25–34 let stoupat. Společný průzkum regionálních vlád Navarry a AS Baskicko a Veřejné instituce pro baskičtinu ve Francii z roku 2016 naznačuje, že se úbytek baskických mluvčích ve francouzském Baskicku téměř zastavil, jak dokládá graf 6.

Graf 6. Vývoj počtu baskických mluvčích ve francouzském Baskicku v letech 1996–2016 (v %) (zdroj: Gobierno de Navarra – Gobierno Vasco – Euskararen Erakunde Publikoa 2016).

126 Dostupné online na https://www.eustat.eus/elementos/ele0009500/poblacion-de-16-o-mas-anos-de-euskal-herria-segun-la-competencia-linguistica-por-territorio-y-edad/tbl0009564_c.html.

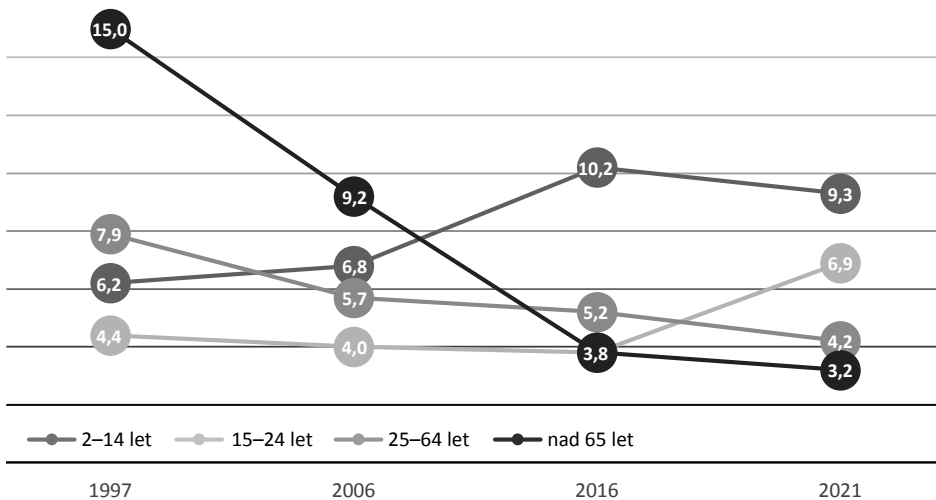
Graf 7. Podíl baskických mluvčích dle věkových skupin v % (zdroj: Gobierno de Navarra - Gobierno Vasco - Euskararen Erakunde Publikoa 2016)

Graf 7 nám prozrazuje, že je to především díky novým mluvčím z řad mladší generace. U věkových skupin starších 35 let počet baskických mluvčích v čase dramaticky klesal, u generace mladší 34 let už se stabilizuje a stoupá.

Podle zmíněného průzkumu je hlavním důvodem to, že se konečně daří prosazovat baskické vzdělávání mládeže. Stejný průzkum však zároveň ukazuje, že v nových generacích baskických mluvčích je oproti starší generaci o dost větší podíl těch, kteří ovládají lépe francouzštinu než baskičtinu.

Pokud jde o budoucnost baskičtiny na tomto území, velký optimismus není na místě. Konkrétní představu o nejnovější situaci v užívání baskičtiny ve veřejném prostoru nabízí Soziolinguistika Klusterra (2022). Tento průzkum zaznamenal používání baskičtiny ve francouzském Baskicku u 4,9 % mluvčích, přitom v roce 1997 to bylo 8,3 %, takže je zde zřetelná klesající tendence. V této souvislosti je zajímavé, že tento průzkum zaznamenal ve francouzském Baskicku u 7,2 % mluvčích používání španělštiny - španělštinu tedy na ulici užívá více lidí než baskičtinu. Vysvětlení je zřejmé: ve francouzském Baskicku žije mnoho Basků původem ze španělského Baskicka a hovořících španělsky. Stejný výzkum zaznamenal používání baskičtiny nejvíce u dětí a nejméně u starší generace. V grafu 8 navíc můžeme vidět nárůst užívání jazyka v čase u mladé generace, zatímco u starší generace výrazný pokles, u nejstarších mluvčích přímo drastický.

Stejně jako u baskických regionů ve Španělsku i zde je třeba upozornit, že průzkum nezaznamenává použití jazyka v soukromí. A i v tomto regionu mluvčí často střídají baskičtinu a další jazyk (v tomto případě většinou francouzštinu). K těm, kteří hovoří běžně baskicky, tedy můžeme pro doplnění celkového obrazu připočítat i mluvčí používající baskičtinu v určitých situacích. Dle Gobierno de Navarra - Gobierno Vasco - Euskararen Erakunde Publikoa (2016) používalo v roce 2016 baskičtinu

Graf 8. Vývoj užívání baskičtiny na ulicích ve francouzském Baskicku v letech 1997–2021 v závislosti na věku (v %) (zdroj: Soziolinguistika Klusterra 2022, 30)

častěji (nebo stejně často) než francouzštinu 8,1 % obyvatel a dalších 10,2 % používalo baskičtinu méně než francouzštinu. Další 4,5 % uvádí, že baskičtinu používá, ale velmi málo. Celkem 22,8 % obyvatel francouzského Baskicka tedy baskičtinu v nějakých situacích používá.

Pokud jde o postoj k podpoře baskičtiny, vzhledem k systematickému prosazování francouzštiny ze strany francouzského státu můžeme interpretovat jako úspěch zastánců baskičtiny, že ve francouzském Baskicku je dvakrát více zastánců její podpory než odpůrců.

Tabulka 19. Postoj obyvatel francouzského Baskicka k podpoře užívání baskičtiny. 2016 (%) z celkového počtu (zdroj: Gobierno de Navarra – Gobierno Vasco – Euskararen Erakunde Publikoa 2016)

Podporuje	35,3
Indiferentní postoj	47,5
Nepodporuje	17,2
Celkem	100,0

Z důvodu dlouhodobého tlaku ze strany francouzského státu považuje mnoho baskických mluvčích svůj jazyk za neperspektivní a nevhodný pro moderní dobu. Často proto baskičtinu nepoužívají ani mezi sebou, a dokonce ji cíleně nepředávají vlastním dětem. Například dle průzkumu baskického statistického úřadu Eustat pouze 36,1 % baskicky hovořících rodičů ve francouzském Baskicku uvádí, že doma hovoří s dětmi vždy nebo převážně baskicky a dalších 8,1 % stejně často baskicky jako v jiném jazyce.

Pro srovnání, ve španělském AS Baskicku je to 72,4 %, respektive 10,9 %. Tento propastný rozdíl ukazuje, jak málo výhodné je pro baskicky hovořící rodiče ve francouzském Baskicku předávat tento jazyk další generaci.

3.3.4.3.3 ZÁVĚRY A TRENDY DO BUDOUCNA

Jazyková situace baskičtiny ve francouzském Baskicku byla dosud velmi tristní. Důvodem je především systematická marginalizace menšinových jazyků a prosazování francouzštiny ze strany francouzských úřadů. Francouzský státní systém je navíc silně centralistický a cíleně brání tradičním menšinám ve větší autonomii. Tři francouzské historické regiony tak nemají vlastní společný územně správní celek, nýbrž jsou zařazeny do jiného většího celku spolu s lidnatějším Béarnskem, kde se také nachází správní centrum. K tomu je třeba připočítat mnohem slabší pozici francouzského Baskicka v rámci Francie, než jakou mají AS Navarra a AS Baskicko ve Španělsku. Oproti jiným oblastem Francie má francouzské Baskicko velmi malou rozlohu a nízký počet obyvatel. Nejsou zde tak významné průmyslové a technologické společnosti jako ve španělském Baskicku. Pobřeží je hojně navštěvováno turisty z celé Francie, což dále posiluje pozici francouzštiny.

Ve francouzském Baskicku tak docházelo v posledních desetiletích k rychlému úbytku mluvčích baskičtiny. Ti sami často cíleně nepředávají svůj rodný jazyk dětem, protože jeho znalost nepovažují za užitečnou.

Pozitivní pohled přináší vývoj v posledních letech. Dle průzkumů došlo ke zvrácení trendu v poklesu mluvčích baskičtiny a mezi mladší generací už jejich počet roste. Také měření používání baskičtiny na ulicích ukazuje mírný nárůst u mladší generace. Nárůst počtu dětí a mládeže ve dvojjazyčných třídách v posledních dvaceti letech je dokonce velmi výrazný.

Problémem může být stejně jako ve španělském Baskicku úbytek rodilých mluvčích, pro které je baskičtina jejich prvním jazykem. Ztrácí se tak prostředí, kde lze baskičtinu přirozeně používat. I zde navíc existují velké rozdíly mezi dialekty a spisovnou normou. Už jsme hovořili o drtivé konkurenci francouzštiny, která je navíc mezinárodním jazykem. K tomu můžeme připočítat i konkurenci španělštiny (velmi používané v některých částech regionu), angličtiny (především v technologiích a obchodu) či v omezené míře dalšího menšinového jazyka gaskonštiny. Používání jazyků přistěhovalců z jiných zemí se také začíná projevovat, ale je zatím o dost méně významné než ve španělském Baskicku.

3.3.5 PODPORA BASKIČTINY ZE STRANY REGIONÁLNÍCH ÚŘADŮ

3.3.5.1 FINANČNÍ PODPORA

Je velmi obtížné podat celkový přehled všech programů, které jsou zaměřeny na podporu baskičtiny. Programů je velké množství, fungují v různých segmentech, na různých

úrovních, různě se kombinují, doplňují, případně se i překrývají. Museli bychom analyzovat rozpočty národních a regionálních vlád, provincií a měst, dále různých institucí, soukromých iniciativ apod., to vše ve více zemích a v různých regionech. Některé dotace určené k podpoře baskičtiny navíc mohou figurovat jako kulturní či sportovní aktivity, takové nalezneme napříč celým systémem veřejných i soukromých organizací – jinými slovy, nejde jen o subjekty zaměřené výslovně na podporu baskičtiny.

Zdaleka nejvýznamnější podporu baskičtině zajišťují instituce AS Baskicko, které je přirozeným centrem mluvčích baskičtiny. Jak již bylo řečeno, má několikanásobně více obyvatel a několikanásobný rozpočet oproti ostatním historickým baskickým regionům. Sídli zde i Královská akademie baskického jazyka, největší univerzita či nejvýznamnější televizní a rozhlasová společnost. Jeden z odborů (vlastně regionálních „ministerstev“) zdejší vlády je dokonce přímo zaměřen na kulturu a lingvistickou politiku (*Departamento de Cultura y Política Lingüística*, tj. Odbor pro kulturu a jazykovou politiku). Na rok 2023 disponuje tento odbor celkovým rozpočtem 353,2 milionu eur, což představuje oproti roku 2022 navýšení o 30,5 milionu eur. K uvedenému rozpočtu je třeba ještě připočítat 3,8 milionu eur z evropského programu *Next Generation*. Z celkové částky je 170,7 milionu určeno pro tento odbor a 182,5 pro baskickou televizi a rozhlas EITB. EITB je velmi významnou institucí v podpoře baskičtiny, nevysílá však jen baskicky, proto nemůžeme celou zmíněnou částku považovat za peníze určené na podporu baskického jazyka (více k EITB kapitola 3.3.5.4.1). Z rozpočtu zmiňovaného Odboru je 73,5 milionu určeno pro oddělení lingvistické politiky a 3,5 milionu pro Etxepareho institut, tedy instituci, která má za úkol podporovat baskický jazyk a kulturu v zahraničí (nejde tedy jen podporu baskičtiny; více k instituci v kapitole 3.3.7). Vedle uvedeného rozpočtu bude Odbor dále spravovat 10,8 milionu od Baskického úřadu pro veřejnou správu (IVAP) a 64,2 milionu určených pro zavádění baskičtiny do vzdělávacího systému. Celkově je tedy v rozpočtu přímo pro podporu baskičtiny určeno 148,5 milionu eur, což je jistě ohromující částka. Navíc, jak jsem již uvedli, další částky poskytují i jiné instituce a soukromé iniciativy.

Z prostorových důvodů bohužel nemůžeme tuto problematiku analyzovat podrobněji. Pokud jde o rozpočet pro jazykovou politiku AS Baskicko, považujeme za důležité zmínit, že v roce 2023 bude více než polovina (49 milionů eur) určena pro podporu systému výuky baskičtiny u dospělých. Do této položky patří například veřejné i soukromé jazykové školy vyučující baskičtinu, digitální nástroje a také baskická centra *Euskal Etxeak* mimo historické baskické regiony. Několik milionů eur bude přitom určeno na bezplatnou výuku baskičtiny s cílem zajistit kvalitní znalost jazyka u obyvatel (úroveň B2, případně C2).

Regionální vláda AS Navarra vyčlení v roce 2023 na politiku jazykového plánování a podpory 6,6 milionu eur. Podpora baskičtiny je součástí i dalších kapitol rozpočtu, cílem je např. zajistit dvojjazyčnost na různých pracovních pozicích. I zde by bylo třeba ke zmíněným částkám připočítat zdroje dalších institucí a soukromých iniciativ.

Podpora baskičtiny se tedy neomezuje jen na samotnou lingvistickou politiku, nýbrž prostupuje celý systém: přinejmenším v AS Baskicko je podpora baskičtiny zásadní součástí strategických cílů regionální politiky.

3.3.5.2 ŠKOLSTVÍ

3.3.5.2.1 ŠKOLSTVÍ V AUTONOMNÍM SPOLEČENSTVÍ BASKICKO

V systému školství AS Baskicko nabízí veřejné i soukromé školy tři jazykové modely označované písmeny A, B, D, X. Uvádíme jejich zjednodušený popis:

- model A má jako výukový jazyk španělštinu, baskičtina je vyučována pouze v rámci samostatného předmětu;
- model B odpovídá bilingvnímu výukovému systému, kdy je část předmětů vyučována ve španělštině a část v baskičtině;
- model D je opakem modelu A, tj. všechny předměty jsou vyučovány v baskičtině, španělština je samostatným předmětem;
- model X není oficiální jazykový model a nabízí výuku všech předmětů ve španělštině, bez baskičtiny; je určen jen pro studenty pobývající v Baskicku dočasně nebo ve školách s cizím jazykem jako jazykem výuky.¹²⁷

V posledních dekádách jasně dominuje model D, tedy výuka v baskičtině se španělštinou pouze jako samostatným předmětem. Ve školním roce 2017/2018 se k němu v rámci předškolního, sekundárního a terciárního vzdělávání zapsalo 66,8 % žáků. Dalších 18,7 % se navíc zapsalo k modelu B, tedy bilingvnímu modelu, kdy je část předmětů vyučována ve španělštině a část v baskičtině. Podíl přihlášených k výuce v baskičtině se však snižuje se stupněm vzdělávání. Zatímco u předškolního vzdělávání bylo 79,4 % dětí zapsáno k modelu D, u středních odborných škol a učilišť pouze 20,2 % žáků preferovalo model D a 66,3 % se zapsalo k modelu A ve španělštině (s baskičtinou pouze jako předmětem).¹²⁸

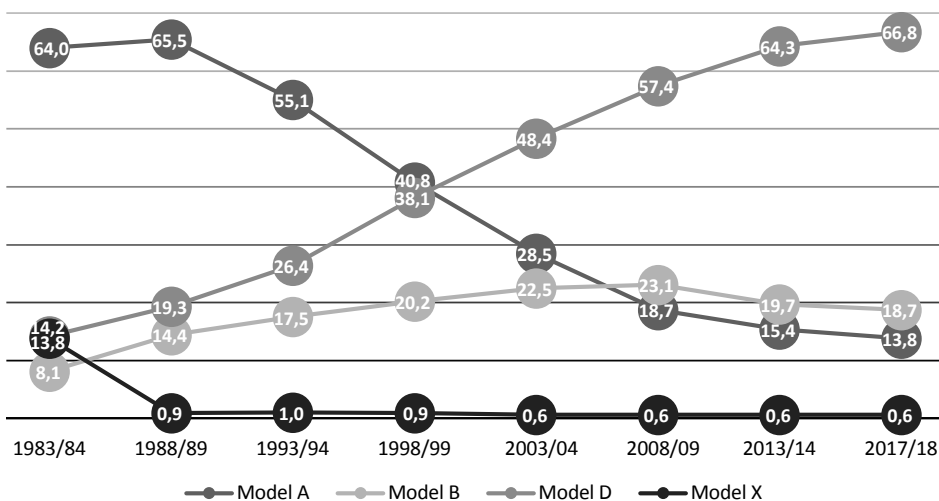
Celkově je ale dominance baskičtiny v předuniverzitním vzdělávání jasná. Její podíl navíc roste a zároveň klesá podíl výuky ve španělštině. Graf 9 ukazuje, že poměr používaných modelů se mezi lety 1983 a 2018 zcela obrátil ve prospěch modelů v baskičtině. Podíl modelu D jako jediný stále roste, zatímco podíl ostatních modelů klesá.

7. dubna 2022 schválil Baskický parlament většinou 90,6 % hlasů podklady pro vypracování nového baskického zákona o vzdělání (*Ley Vasca de Educación*). Nový systém by měl zajistit minimální povinnou znalost obou kooficiálních jazyků (baskičtiny i španělštiny) na úrovni B2 s cílem dosáhnout dvojjazyčnosti budoucích generací. Výše zmíněné modely výuky by tedy měly být nahrazeny novým systémem, o kterém se nyní vede diskuse.

Pokud jde o vysoké školy, v dnešní době už je možné studovat řadu oborů včetně technických v baskičtině. Roste i počet disertačních prací v baskičtině, mezi kterými nejsou zdaleka jen baskologické práce, nýbrž i práce z jiných oborů včetně technických.

127 K podrobnému popisu systému a cílů, ke kterým má tato úprava vést, viz online <https://www.euskadi.eus/informacion/directorio-de-centros-conceptos-y-definiciones/web01-a2hestat/es/#2286>.

128 Srov. k tomu stránky EUSTAT, online https://www.eustat.eus/elementos/ele0018800/vi-mapa-sociolinguistico/inf0018828_c.pdf.

Graf 9. Vývoj volby vzdělávacích modelů v AS Baskicko v letech 1983–2018 (v procentech)
(zdroj: Departamento de Cultura y Política Lingüística – Servicio Central de Publicaciones del Gobierno Vasco 2019b, 25)

Jak už bylo řečeno, na největší baskické univerzitě UPV/EHU se v novém akademickém roce 2022 většina (53,5 %) studentů zapsala ke studiu v baskičtině.¹²⁹ Problémem je však stále nedostatek odborníků z různých oborů s dobrou znalostí baskičtiny. Z tohoto důvodu ne všechny předměty lze na univerzitě studovat v baskičtině.

3.3.5.2.2 ŠKOLSTVÍ V NAVAŘE

V Navaře jsou jazykové modely podobné jako v AS Baskicko, je zde však jeden model navíc, ve kterém baskičtina nefiguruje vůbec, ani jako samostatný předmět. Tento model je navíc nejrozšířenější. Uvádíme zjednodušený přehled celého systému:

- model A má jako výukový jazyk španělštinu, baskičtina je vyučována pouze v rámci samostatného předmětu;
- model B má jako výukový jazyk baskičtinu, španělština je vyučována v rámci samostatného předmětu a také některé předměty jsou vyučovány španělsky;
- model D má jako výukový jazyk baskičtinu, španělština je vyučována pouze v rámci samostatného předmětu;
- model G má jako výukový jazyk španělštinu a baskičtina není vyučována ani jako samostatný předmět.

129 Srov. k tomu Universidad del País Vasco/Euskal Herriko Unibertsitatea, www.ehu.eus.

V baskofonní oblasti se používají modely A, B a D, výuka baskičtiny je zde tedy povinná. Ve smíšené oblasti se používají všechny modely (A, B, D a G). V nebaskofonní oblasti se používají modely A, G a D.¹³⁰

Ve školním roce 2020–2021 se v Navaře na veřejných školách a soukromých školách částečně financovaných z veřejných rozpočtů (*centros concertados*, více viz kapitola 2.9) vzdělávala většina mládeže ve španělštině. Podíl vzdělávání ve španělštině navíc dramaticky roste s vyšším stupněm vzdělávání a s vyšší specializací studia, srov. k tomu tabulku 20).

Tabulka 20. Podíl jazykových modelů na veřejných školách a soukromých školách financovaných z veřejných rozpočtů v Navaře ve školním roce 2020–2021 (v % z celkového počtu) (zdroj: Consejo Escolar de Navarra / Junta Superior de Educación, Departamento de Educación. Gobierno de Navarra 2021, 222)

Stupeň vzdělávání	Věk	G	A	B	D
Předškolní	0–6	51,0	20,2	0,2	28,6
Primární	6–12	54,3	19,2	0,2	26,3
Sekundární povinný	12–16	66,7	8,2		25,1
Sekundární s maturitou	16–18	72,1			24,3
Sekundární odborný a učňovský	16–18	92,0			8,0

Pokud jde o terciární vzdělávání, možnosti studia v baskičtině jsou omezené, ale nabídka postupně roste. Pokud se podíváme na údaje o veřejné navarrské univerzitě *Universidad Pública de Navarra / Nafarroako Unibertsitate Publikoa*, k přijímacím zkouškám v baskičtině se zde pravidelně zapisuje asi čtvrtina studentů. V roce 2020 jich bylo 26,11 %. Počet studentů hovořících dobře či velmi dobře baskicky stoupá a v roce 2020 jich bylo 30,3 %. Vlastní studium většinou probíhá ve španělštině a ne všechny předměty lze studovat v baskičtině. Počet kreditů v baskičtině se liší dle oboru, tradičně silný obor je dětská pedagogika. Roste i nabídka u ostatních oborů, například u ekonomických studií v akademickém roce 2020/2021 bylo nabízeno 54 % kreditů v baskičtině.¹³¹

3.3.5.2.3 ŠKOLSTVÍ VE FRANCOUZSKÉM BASKICKU

Státní podpora baskického vzdělávání je ve francouzském Baskicku celkově mnohem slabší než ve Španělsku. Jelikož je tato oblast pro nás spíše okrajovým tématem, uvedeme pouze základní informace.

130 Více k tomu web navarrské vlády online na <https://www.educacion.navarra.es/web/dpto/modelos-linguisticos>.

131 Více k tomu na https://www.unavarra.es/digitalAssets/209/209438_1000002021-24_Plan_Director_EUSKERA_UPNA.pdf.

Baskičtina zde na rozdíl od španělských baskických regionů nemá statut kooficiálního jazyka, výuka baskičtiny a v baskičtině je však povolena. Slabá podpora ze strany státu je však kompenzována aktivitou rodičů, kteří dokázali prosadit otevření mnoha nových tříd s výukou v baskičtině. Dle baskické organizace EHIGE, sdružující rodiče žáků, je ve francouzském Baskicku na prvním stupni 110 veřejných škol, kde se uplatňuje dvojjazyčná výuka. Celkový počet jejich žáků je 5860. 22 škol nabízí výuku v baskičtině a v tomto systému studuje 563 žáků. Počet učitelů vyučujících v baskičtině je na prvním stupni 157. Na druhém stupni existuje 15 veřejných dvojjazyčných škol, které vyučují přinejmenším jeden předmět v baskičtině. Studuje na nich celkem 1260 žáků.¹³²

Co se týče soukromých baskických škol, organizace *Seaska* sdružuje ve francouzském Baskicku 38 škol, na kterých probíhá výuka v baskičtině. Na fungování těchto škol se podílí také rodiče žáků. Z těchto škol má jen jedna statut střední školy a celkově se na nich vzdělává 4200 žáků.¹³³ Logicky se největší počet těchto škol nachází v nejdříve baskofonních oblastech, tedy u španělských hranic.

Statistiky instituce *Euskararen Erakunde Publikoa/Office Public de la Langue Basque*, která se ve francouzském Baskicku věnuje podpoře baskičtiny, dokládají velký nárůst počtu dětí a mládeže ve dvojjazyčných třídách mezi lety 2004 a 2021. Jejich podíl na celkovém počtu se zvýšil z 30,4 % na 47,6 % u mateřských škol, z 24,5 % na 41,5 % u škol na 1. stupni a z 9 % na 19,4 % na 2. stupni. Většina škol už nabízí dvojjazyčnou výuku, na 1. stupni dokonce 70 % škol.¹³⁴

Závěrem můžeme konstatovat, že třebaže se ve vzdělávacím systému francouzského Baskicka baskičtina těší mnohem menší oficiální podpoře než ve španělských historických baskických regionech, v posledních letech počet vzdělávacích zařízení a jejich žáků rychle roste, především v oblasti předškolního a primárního vzdělávání.

3.3.5.2.4 MIMOŠKOLNÍ VZDĚLÁVÁNÍ

V Baskicku existuje řada soukromých i veřejných organizací zabývajících se mimoškolní výukou baskičtiny. Stejně tak různorodá je forma kurzů: večerní kurzy, kurzy na pracovišti, letní školy, tábory pro mládež, pobytové kurzy v baskofonních oblastech či přímo v rodinách, které umožňují zcela se „ponořit“ do baskického prostředí, nebo kurzy zaměřené na volnočasové aktivity (např. velmi rozšířené kurzy tradičního improvizovaného veršování). Čím dál častěji se prosazují také kurzy online a různé digitální nástroje, jejichž význam vzrostl během pandemie koronaviru. Tyto vzdělávací programy jsou veřejné i soukromé.

Také v mimoškolní výuce baskičtiny má ústřední roli AS Baskicko. V roce 1983 založila regionální vláda tohoto společenství organizaci HABE, jejímž cílem je obnovit

132 Více k tomu stránky EHIGE, online na <https://www.ehige.eus/es/ensenanza-del-euskera-en-los-centros-publicos-de-iparralde/>.

133 Více k tomu stránky SEASKA, online na <https://seaska.eus/>.

134 Více k tomu stránky organizace, online na <https://www.mintzaira.fr>.

v populaci znalosti baskičtiny a zajistit výuku čtení a psaní v baskičtině mezi dospělými. Vzdělávací zařízení pro tuto výuku se většinou nazývají *euskaltegi*, volně přeloženo „místo pro baskičtinu“. V AS Baskicko je v HABE zaregistrováno 102 těchto zařízení a ve školním roce 2019–2020 se v nich učilo baskicky 35 824 dospělých.¹³⁵ Některá vzdělávací centra se sdružují v rámci různých organizací, z nichž nevýznamnější je AEK,¹³⁶ jež funguje už od 70. let a má vzdělávací střediska ve všech historických baskických regionech, tedy i v Navaře a ve francouzském Baskicku. Navíc organizuje významné akce propagující baskičtinu, např. akci *Korrika*, o které hovoříme v následující kapitole. Z organizací sdružujících vzdělávací střediska můžeme ještě zmínit organizaci IKA, která působí především v Álavě a Navaře.

Navarrská regionální vláda také podporuje mimoškolní výuku dospělých a spolupracuje s různými jazykovými školami a organizacemi, např. právě s AEK a IKA. Ve školním roce 2020–2021 bylo v těchto kurzech zapsáno 4500 osob. Studenti mohou využít síť více než 30 vzdělávacích zařízení a také finanční podporu od regionální vlády i místních orgánů.¹³⁷

Celkově lze označit programy mimoškolní výuky baskičtiny za úspěšné, protože jimi prošly už stovky tisíc studentů, tedy významná část obyvatel baskických regionů. Kromě jazyka získávají studenti i hlubší znalosti o baskické kultuře, historii a zvycích. V pobytových kurzech poznají studenti z nebaskofonních oblastí život v baskicky hovořících komunitách. Kurzy probíhají většinou pouze v baskičtině, vytvářejí tak navíc prostor pro používání jazyka a přispívají k budování nových skupin mluvčích, kteří mezi sebou hovoří baskicky.

3.3.5.3 DALŠÍ FORMY PROPAGACE BASKIČTINY

Propagace baskičtiny se neomezuje jen na výuku, k podpoře baskičtiny slouží například i různé kulturní akce a řada dalších nástrojů. Jak už jsme konstatovali, největší překážkou pro šíření baskičtiny není neznalost tohoto jazyka, ale omezené možnosti jeho používání. Proto mají zásadní význam propagační akce, které se kromě upevnování pozice baskičtiny v baskofonních oblastech zaměřují i na vytváření baskicky hovořících komunit v oblastech, kde je baskičtina málo používána. Uvedeme si dva příklady těchto iniciativ.

Korrika je akce, kterou organizuje AEK už od roku 1976 v období března a dubna. Jedná se vlastně o štafetový běh, kdy si různé skupiny účastníků předávají 24 hodin denně symbolický štafetový kolík, který tak během 11 dnů zanesou do všech baskických historických regionů. Nejedná se však o sportovní událost, nýbrž o společenskou akci, která je doprovázena hudbou a zábavným programem pro všechny věkové skupiny. Na rozdíl od propagace baskičtiny ve vzdělávacích zařízeních, které musí zájemci navštěvovat, jim tato akce přinese možnost používat baskičtinu přímo v jejich domá-

135 Srov. k tomu <https://www.habe.euskadi.eus/euskaltegis/webhabe00-edukiak/es/>.

136 Viz <https://www.aek.eus/>.

137 Srov. k tomu <https://www.euskarabidea.es/castellano/euskaltegis-de-navarra>.

cím prostředí. Trasa je pokaždé jiná a účast na některých ročnících dosáhla i několik set tisíc lidí. Ti šíří baskičtinu do nejrůznějších obcí po celém území historických baskických regionů a zároveň organizují výběr financí pro baskické školy.

Euskaraldia je iniciativa, která má za cíl vytvořit v určitém časově omezeném období prostor pro používání baskičtiny na všech úrovních společnosti a ve všech regionech. Koná se každé dva roky a má pomoci mluvčím, kteří baskicky rozumí, ale málo tento jazyk používají, změnit jazykové chování. Účastní se jí tisíce mluvčích, stovky obcí i řada organizací a podniků ve všech historických baskických regionech. Mluvčí se mohou zapojit různou formou dle svých preferencí. Každý se může přihlásit jako mluvčí, který baskicky hovoří i rozumí bez problémů a chce získat příležitost tento jazyk používat, nebo se může označit za mluvčího, který má problémy hovořit, ale rozumí a chce, aby se na něj ostatní obraceli v baskičtině. Účastnit se však mohou také ti, kdo baskicky vůbec neumí, ale mají o tento jazyk zájem. Preferovanou formu zapojení účastníci dávají najevo např. umístěním konkrétního loga do záhlaví svého mailu nebo nálepkou na oděvu. Firmy a instituce se mohou do akce zapojit tím, že vytvoří prostředí, kde se bude používat baskičtina. Všechny účastníky spojuje zájem začít více používat baskičtinu.

3.3.5.4 MÉDIA

Situaci v oblasti médií popíšeme v jedné společné kapitole pro všechny baskické regiony. Medií v baskičtině je totiž omezené množství, navíc ta nejdůležitější cílí na obyvatele všech baskických regionů. Celkově mají média v baskičtině v historických baskických regionech o dost nižší sledovanost než média v majoritních jazycích. Na druhou stranu v Baskicku existuje kompletní nabídka médií v baskičtině a je tady také komunita mluvčích, která je denně sleduje jako hlavní zdroj informací. I zde má centrální roli AS Baskicko.

3.3.5.4.1 ROZHLASOVÉ A TELEVIZNÍ VYSÍLÁNÍ

Jak už bylo řečeno, baskičtina byla dříve tvrdě potlačována, což se projevovalo zvláště v médiích. Od svého zahájení bylo rozhlasové vysílání ve Francii i ve Španělsku pod kontrolou centrálních úřadů z Paříže a Madridu. Od 50. let se začaly objevovat pořady v baskičtině, především v lokálních církevních rádiích. Rozsah místního baskického vysílání postupně narůstal, jeho dosah byl však teritoriálně i sociálně omezen.

Zásadní změna přišla po pádu frankistického režimu a vzniku AS Baskicko, jehož regionální parlament v roce 1982 schválil vytvoření veřejné komunikační společnosti *EITB*. Zkratka *EITB* znamená *Euskal Irrati Telebista*, tedy Baskický rozhlas a televize. *EITB* v současné době provozuje následující rozhlasové stanice, které pokrývají AS Baskicko a Navarru a ve kterých se používá baskičtina:

- *Euskadi Irratia* (všeobecně zaměřené vysílání v baskičtině);
- *EITB Musika* (hudební a kulturní pořady v baskičtině i španělštině);
- *Gaztea* (vysílání pro mládež v baskičtině, *gazte* znamená v baskičtině ‚mladý‘);

- *EITB Euskal Kantak* (hudební vysílání v baskičtině dostupné pouze online a DTTV).
EITB dále provozuje následující televizní stanice, kde se používá baskičtina:
- *ETB1* (všeobecně zaměřená stanice v baskičtině, kterou je možné sledovat i v Navaře a francouzském Baskicku);
- *ETB3* (stanice pro děti a mládež v baskičtině);
- *ETB4* (stanice zaměřená na zábavu v baskičtině a španělštině);
- *ETB Basque* (mezinárodní stanice většinou ve španělštině, částečně i v baskičtině).
Pokrytí AS Baskicko funguje bez problémů, v případě Navarry však není úplné. Programy *EITB* lze navíc sledovat přes internet či přes různé placené platformy.

Celostátní francouzské a španělské kanály mají též vysílání zaměřené na Baskicko, ovšem s velmi omezeným rozsahem. Arana - Amezaga - Azpillaga (2006, 21) zmiňují např. stanici *France 3 Euskal Herri*. Ta vysílá denně zprávy, kde se objevují jedna či dvě reportáže v baskičtině.

Kromě toho vznikla v posledních desetiletích řada lokálních televizních stanic v baskičtině, z nichž některé dodnes fungují, např. *Goiena Telebista*, *Erlo Telebista*, *Xalao Telebista*, *Goierri Telebista*, *Oizmendi Telebista* aj. Ve francouzském Baskicku je to například *Aldude Telebista*. Od roku 2006 funguje soukromá televize *Hamaika telebista*, která má celý program pouze v baskičtině. Pokrývá AS Baskicko a Navarru, ve francouzském Baskicku nemá licenci k vysílání.

Lokálních rozhlasových stanic existuje velké množství. V AS Baskicko jsou to například *Arrasate Irratia*, *Oiartzun*, v Navaře *Xorroxin Irratia*, *Beleixe*, ve francouzském Baskicku *Gure Irratia*, *Irulegiko Irratia*, *Xiberuko Botza* a řada dalších.

Vzhledem k tomu, že menší stanice často nabízejí pouze lokální zemědělské či církevní pořady, je role *EITB* zcela zásadní. Jedná se o kompletní nabídku televizních i rozhlasových stanic v baskičtině, které zahrnují zprávy (stanice disponují vlastními mezinárodními zpravodaji), debaty, kulturní, hudební, dokumentární pořady, soutěže, zábavné show, sport, seriály a filmy (včetně vlastní produkce v baskičtině) apod. Vysílání funguje 24 hodin denně, webové stránky *EITB* navíc nabízejí možnost online přehrávání pořadů a četbu článků v baskičtině i španělštině. Jedná se tak o jeden z nejmocnějších nástrojů propagace baskického jazyka a kultury. Některé sportovní pořady či seriály v baskičtině si oblíbilo i mnoho lidí ovládajících baskičtinu pasivně. Široký územní rozsah vysílání však není vždy přijímán vstřícně, především ze strany centrálních orgánů. Zaměření na všechny historické baskické regiony je někdy chápáno jako zasahování do pravomocí sousedních regionů, zvláště když se jedná o vysílání zpráv, debat, politických a společenských pořadů. Některé pořady *EITB* jsou velmi kvalitní a mohou bez problémů soupeřit s podobnými formáty španělských či francouzských televizí. Zároveň dodejme, že přes velké investice a prokazatelné úspěchy se vysílání *EITB* v baskičtině nemůže měřit se španělskými a francouzskými stanicemi, co se týče množství nabízených pořadů a formátů, a má také daleko nižší sledovanost. Například televizní stanice *ETB1* v baskičtině měla v AS Baskicko v roce 2009 sledovanost 8,6 %, zatímco baskické vysílání ve španělštině *ETB2* dosáhlo sledovanosti 26,9 %. Pro srovnání celošpanělská stanice *TVE-1* měla sledovanost 20,7 %, a velkou sledovanost mají

i ostatní velké celošpanělské stanice ve španělštině: 19,2 % *Antena 3*, 26,2 % *Tele 5*, 14,3 % *Cuatro*, 12,3 % *La Sexta* (pro pořádek uveďme, že průzkum zohledňoval pouze obyvatele AS Baskicko starší 14 let, chybí zde tedy data o nejmladší generaci, která přitom často sleduje pořady v baskičtině).¹³⁸ O sledovanosti dalších lokálních stanic v baskičtině nemáme přesné statistiky, Arana, Amezaga a Azpillaga (2006, 27) nicméně uvádějí, že některé pořady lokálních stanic sleduje denně většina místních obyvatel.

V předchozích kapitolách už jsme zmínili významný fenomén, který spočívá v kombinování baskičtiny a majoritního jazyka. Tento jev se projevuje i v médiích, například v programech *EITB* ve španělštině se čím dál častěji používá baskičtina. V rozhlasových a televizních zprávách, které jsou jinak ve španělštině, se často vstupy baskicky hovořících osob nepřekládají. I posluchači, kteří zvolili španělskojazyčný kanál, tak musí přijímat informace v baskičtině.

Stejně jako v jiných zemích se i v baskických regionech čím dál více prosazují platformy typu Netflix či HBO. Jasně v nich dominuje španělština, ovšem např. společnost Netflix oznámila, že v roce 2022 uvede 70 filmů a seriálů také s baskickým překladem. Nový audiovizuální zákon ve Španělsku by měl zajistit kvóty pro audiovizuální platformy, které budou muset povinně uvádět určité procento filmů v kooficiálních jazycích.

3.3.5.4.2 TISK

U tištěných médií (včetně jejich online verzí) je situace podobná jako u televize a rozhlasu. Existuje velké množství lokálních tiskovin v baskičtině, avšak jen jeden významný deník v baskičtině. Jeho název je *Berria* (*berria* znamená ‚nový/novinka/zpráva‘). Stejně jako u *EITB* se jedná o médium, které vzniklo v AS Baskicko, má ale celobaskické zaměření. A jeho čtenost na celém historickém baskickém území je ve srovnání s deníky ve španělštině nebo francouzštině také jen malá, dosahuje jednotek procent (v roce 2009 to bylo 4,4 %).¹³⁹ Společenský dopad v AS Baskicku je ale mnohem významnější, pravidelně ho čte kolem 26 % baskických mluvčích starších 16 let. Deník *Berria* vznikl na základě kampaně mezi obyvateli Baskicka, díky které se podařilo shromáždit prostředky pro jeho založení. Význam *Berria* souvisí s tím, že se jedná o jediný významný deník v baskičtině, a proto má důležitou funkci při vytváření a udržování baskickojazyčné komunity. Deník má vliv i na rozvoj jazyka (mj. tím, že je zdrojovým materiálem pro korpusy baskičtiny).

Lokálních deníků je značné množství, například deníky sdružené pod všeobecným názvem *Hitza* (baskicky ‚slovo‘), zaměřené na různé lokality: *Tolosaldeko eta Leitzaldeko Hitza*, *Oarsoaldeko Hitza*, *Lea Artibai eta Mutrikuko Hitza*, *Goierriko Hitza*, *Urola Kostako Hitza*, *Donostialdeko Irutxuloko Hitza* či *Busturialdeko Hitza*. Vydávají dohromady asi

138 Viz CIES. *Estudio de Audiencia de Medios en Euskadi acumulado 2009*, online na https://www.euskadi.eus/contenidos/informacion/est_mc/es_est_mc/adjuntos/mc.pdf.

139 Viz CIES. *Estudio de Audiencia de Medios en Euskadi acumulado 2009*, online na https://www.euskadi.eus/contenidos/informacion/est_mc/es_est_mc/adjuntos/mc.pdf.

50 000 výtisků a podle Arana, Amezaga a Azpillaga (2006) mají kolem 89 000 každodenních čtenářů a 208 000 občasných.

Nejstarším časopisem v Baskicku je *Argia* (baskicky ‚světlo‘), který vychází už od roku 1919. Časopis *Herria* zaměřený převážně na francouzské Baskicko vychází od roku 1944. Arana, Amezaga a Azpillaga (2006) dále zmiňují existenci asi stovky časopisů specializovaných na různé obory, jakož i mnoho dalších. Celkový náklad lokálních časopisů se dle autorů průzkumu pohybuje kolem 160 000 výtisků.

Kromě baskického tisku je třeba zmínit i baskické texty, které se objevují ve španělsky psaných denících vycházejících v Baskicku. Tam se tisknou články v baskičtině pravidelně, většinou však se jedná o izolované články nebo přílohy. Nejvíce je baskičtina užívána ve španělsky psaném deníku *Gara* (podle Arana, Amezaga a Azpillaga 2006 zde obsah v baskičtině představuje asi 20 %).

3.3.5.4.3 NOVÁ MÉDIA

Pokud jde o internet, existují stránky pouze v baskičtině a stránky vícejazyčné. U nich bývá baskický obsah nejčastěji doplněn španělskou, francouzskou či anglickou mutací.

Webových stránek pouze v baskičtině není mnoho. Jedná se například o stránky deníku *Berria*, který jsme již zmínili, a také o baskickou verzi Wikipedie. Ta má 400 002 článků, 140 626 registrovaných uživatelů a 832 998 stránek. V počtu stránek je tedy baskičtina mezi všemi jazykovými mutacemi ve Wikipedii na 34. místě a nechává za sebou mnoho jazyků s výrazně větším počtem mluvčích. Vysoký počet baskických stránek však není dán velkým množstvím mluvčích, spíše svědčí o velké angažovanosti baskických tvůrců stránek a o vysoké míře digitálního rozvoje tohoto regionu.

Baskická internetová doména *.eus* je široce využívána především institucemi a veřejným sektorem v AS Baskicko. Co se týče vícejazyčných stránek v Baskicku, baskická jazyková mutace je v zásadě povinná u subjektů z veřejného sektoru a je zcela běžná i u místních soukromých společností. Týká se to též společností z technologického sektoru a průmyslu.

V rámci nových médií zmiňme i některé jazykové korpusy v baskičtině. Salaburu Etxeberria (2018, 70–71) uvádí jako nejdůležitější *Euskal Klasikoen Corpua* (Korpus baskických klasiků), který má kolem 12 milionů slov. Z korpusů, které pracují se současnou baskičtinou 21. století, zmiňuje:

- *Hizkuntzen Arteko Corpua* (Mezijazyčný korpus) umožňuje vyhledávání stejného textu v baskičtině, španělštině, francouzštině a angličtině; vychází ze 171 knih a obsahuje 51 milionu slov (<https://www.ehu.eus/ehg/hac/>);
- *Egungo Testuen Corpua* (Korpus současných textů) má 355 milionů slov (<https://www.ehu.eus/etc/>);
- *Ereduzko Prosa Gaur* vychází z textů baskické prózy z období 2000–2007 a má 25 milionů slov (<https://www.ehu.eus/euskara-orria/euskara/ereduzkoa/>).

Tyto korpusy jsou významné nejenom pro lingvisty a zájemce o studium jazyka, ale hrají také velkou roli při vytváření slovníků baskičtiny.

3.3-5.5 DALŠÍ FORMY PROSAZOVÁNÍ BASKIČTINY

Nejdůležitějším nástrojem prosazování baskičtiny je její používání a někdy i upřednostňování v oficiálních dokumentech, v médiích, ve veřejném životě či například v nápisech. Týká se to opět především AS Baskicko, kde má baskičtina největší podporu.

Místní názvy

Nejvíce patrné jsou tyto snahy u baskických místních názvů. Od dřívějšího povinného používání výhradně španělských variant názvů se přešlo k názvům dvojjazyčným a později místy i k označením pouze baskickým. Dříve byla například jako oficiální název provincie používána jen španělská varianta *Guipúzcoa*, dnes je naopak oficiální pouze baskická varianta *Gipuzkoa*. U provincie, ve které je v AS Baskicko baskičtina nejméně rozšířena, je oficiální název dvojjazyčný, ovšem s baskickou variantou na prvním místě, tedy *Araba/Álava*.

Jména a příjmení osob

Jestliže za frankismu bylo používání baskických jmen omezováno či přímo zakazováno, dnes většina rodičů v AS Baskicko dává dětem baskická jména. Navíc řada obyvatel přechází na baskickou variantu svého křestního jména (*Ignacio* → *Iñaki*), případně na baskický pravopis u příjmení (*Echeverría* → *Etxeberria*). Baskický zápis příjmení je podporován i kampaněmi místní samosprávy.

Upřednostňování baskičtiny v médiích

Tento proces má různé formy, např. dochází k upřednostňování baskické verze webových stránek: ta nabíhá automaticky a zobrazuje se jako první varianta a až po otevření stránek je možné překliknout na španělskou verzi.

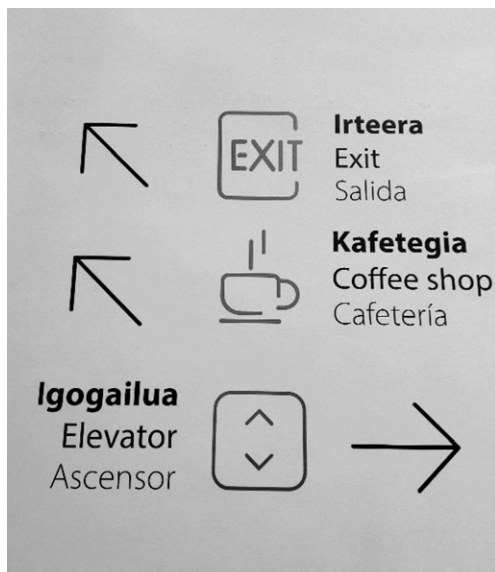
Ve španělských verzích textů či vysílání se mj. prosazuje:

- používání pouze baskických variant názvů a jmen;
- používání baskických slov v textech a v projevech;
- používání celých textů/projevů v baskičtině (například do španělského vysílání je zařazen projev v baskičtině, který není tlumočen).

Dodejme, že ne vždy je zde používání baskičtiny cílené, ne vždy vychází z racionálního rozhodnutí – pro některé mluvčí je přirozené.

Nápisy v baskičtině

Bilingvní nápisy se stále častěji používají ve vnitřních i vnějších prostorách a v AS Baskicko jsou zcela běžné. Objeví-li se nápisy jen v baskičtině nebo jen španělsky, vyvolává to někdy protesty aktivistů z opačných táborů. Co se týče podpory baskičtiny, existují dotace pro používání nápisů v baskičtině. Některé obce takto dotují používání

Obrázek 1.

Nápis v kongresovém centru v Bilbau
(foto Tomáš Buchtele)

baskičtiny v nápisech a textech v gastronomickém sektoru a v obchodech. Setkáváme se i grafickým upřednostňováním jednoho jazyka. Například baskický nápis stojí na prvním místě a může být i zvýrazněn. Na ilustračním obrázku 1, pocházejícím z kongresového centra v Bilbau, můžeme vidět, že španělský nápis je až na třetím místě za baskičtinou a angličtinou a je graficky méně zvýrazněn, dokonce i méně než anglický nápis.

3.3.6 OTÁZKA NORMY A KODIFIKACE

Zásadní problém při standardizaci baskičtiny a definování normy vždy představovaly velké rozdíly mezi dialekty. Ty jsou mimo jiné způsobené charakterem baskické krajiny, kde dominují hory a dříve špatně dostupná údolí nebo pobřežní oblasti. Takto velké rozdíly na tak malém území nalezneme v Evropě údajně jen ve Slovinsku. Pro mluvčí jednotlivých dialektů bylo dříve dokonce obtížné se domluvit a vytvoření jednotného jazyka bylo dlouho považováno za těžko proveditelné. Dialekty však nebyly jedinou překážkou standardizace. Dalším problémem bylo, že území baskického jazyka je rozděleno do dvou států, Španělska a Francie. Texty v baskičtině na obou stranách Pyrenejí se tak lišily i v tom, zda pisatel používal pravidla francouzského, nebo španělského pravopisu. Pello Salaburu Etxeberria z Institutu pro baskičtinu na baskické univerzitě UPV/EHU (Salaburu Etxeberria 2018, 54) popisuje některé nejmarkantnější případy rozdílů, se kterými se musela standardizace vypořádat:

- I ta nejběžnější slova se mohla zapisovat několika způsoby, například ‚dům‘ (*eche, etche, etxe*), ‚postel‘ (*ohe, oe, oge, goatze*), dokonce i samotný název baskického ja-

zyka (*euskara, euskera, eskuara, eskara, euskala, eskuera, eskera, eskoara, euskiera, uskara, oskara, uskera, uskaa, uska, uxka*, atd.).

- Standardizaci ještě komplikovalo skloňování a časování, kde mají některé dialekty odlišné přípony, a následná aplikace fonologických pravidel. Například prostým přidáním členu určitého *-a* ke slovu ‚dům‘ vznikaly varianty: *echea, etchea, etxea, etxía, echía, etxí, etxie* atd. Ještě složitější je situace u baskického slovesného paradigmatu, kde existují tvary syntetické a analytické. Určitý slovesný tvar navíc obsahuje pronominální inkorporace, které vyjadřují vztah k objektu přímému a nepřímému, jakož i číslo objektu a exponenty těchto inkorporací. Tyto exponenty se mohou v různých dialektech lišit a všechny zmíněné kombinace vytvářejí stovky různých slovesných tvarů. Například u pomocných sloves se to týká tvarů, které mluvčí použije mnohokrát za den. Pokud se tyto tvary v některých dialektech podstatně liší od standardu, je to pro mluvčího problém.
- Velkým problémem byl také fakt, že souhláska *h* se vyslovuje ve francouzském Baskicku, ve španělském nikoli.

V roce 1918 byla založena Královská akademie baskického jazyka (španělsky *Real Academia de la Lengua Vasca*, baskicky *Euskaltzaindia*). Jejím cílem mj. bylo zkoumat baskičtinu, popisovat její fungování, podporovat její používání a chránit ji. *Euskaltzaindia* je oficiálně uznávána španělskými i francouzskými institucemi a má širokou podporu baskické veřejnosti.

Pro záchranu baskičtiny bylo ale zásadní vytvořit jednotný spisovný standardizovaný jazyk, který by sloužil k dorozumění mezi mluvčími jednotlivých dialektů a umožňoval komunikaci v moderním světě i používání v úředních záležitostech. Tento cíl byl naplněn v roce 1968 na kongresu v Arantzazu, kde vznikla tzv. sjednocená baskičtina (*euskara batua*). Kodifikovaná podoba jazyka tedy vznikla později než v jiných evropských jazycích. Je pochopitelné, že na vině nebyla jen dialektální rozrůzněnost, ale i bouřlivé dějiny Baskicka a baskičtiny, spjaté mj. s represemi v jazykových otázkách, a také již zmíněné rozdělení historických baskických území do více států. Jako základ *euskara batua* byly použity centrální baskické dialekty.

Současné rozšíření dialektů, jak ho popsal Koldo Zuazo (2003), můžeme vidět na Mapě 6 v Příloze.

V dialektologii baskičtiny probíhá diskuse, jež vede k návrhům na zjednodušení celého systému. V roce 2019 vyšla publikace výzkumné skupiny EUDIA z Universidad del País Vasco/Euskal Herriko Unibertsitatea (*Aurrekoetxea, Gaminde, Ormaetxea Txipi a Videgain* 2019), která využívá moderní metody včetně informačních technologií a dělí baskičtinu pouze na tři dialekty.

Upřednostnění centrálních jazykových dialektů bylo logické, vyvolalo však silný nesouhlas především ze strany zastánců západních dialektů. Ty se také označují jako biskajské dialekty, či biskajský dialekt, i když jsou používány i v části Álavy a Guipúzcoy. Biskajské dialekty mají řadu specifik a v přijaté normě byly zohledněny nejméně ze všech dialektů. To bylo mnohdy vnímáno jako nespravedlnost i proto, že biskajské dialekty mají ve srovnání s ostatními dialekty významnou literární tradici a velký po-

čet mluvčích. Proto u některých z nich dodnes přetrvává odpor k sjednocené baskičtině, tj. k platné normě.

Tolik obecný rámec průběhu kodifikace baskičtiny. Na závěr kapitoly se tento proces pokusíme shrnout v časovém přehledu (vycházíme přitom ze Salaburu Etxeberrii 2018).

1. Období před rokem 1968

Existuje velmi málo knih v baskičtině a jejich jazyk se zásadně liší dle zvolených dialektů a dle toho, zda autor vychází z pravidel španělského, nebo francouzského pravopisu. Od založení akademie baskického jazyka Euskaltzaindia v roce 1918 probíhá několik neúspěšných pokusů o sjednocení spisovné baskičtiny. Podpora baskičtiny stále stojí především na práci duchovních, nadšenců a samouků.

2. Konání kongresu v Arantzazu v roce 1968

Zásadní okamžik: je stanovena norma spisovné baskičtiny.

3. Období mezi rokem 1970 a 2000

Sjednocená baskičtina se rychle šíří, například v roce 1978 se uplatňuje v 90 % vydaných knih. Od kongresu v Bergara v roce 1978 do konce 20. století probíhá proces stabilizace dohodnuté normy, vznikají studijní programy baskické filologie na univerzitách, vzniká baskická televize a rozhlas EITB, v AS Baskicko se začíná vyžadovat znalost baskičtiny u úředníků, kteří jsou v přímém styku s veřejností, a celkově se baskičtina mnohem více prosazuje v písemné formě a na veřejnosti. V této době už působí dostatek baskických lingvistů, aby mohla začít vznikat velká díla, jako je všeobecný baskický slovník, deskriptivní gramatika či lingvistický atlas. Zároveň se začínají prosazovat počítače, což umožňuje nové způsoby práce s textem a vznik korpusů.

4. Rok 2000

Další mezník: v roce 2000 vydává Euskaltzaindia sjednocený slovník baskičtiny *Hiztegi batua (Diccionario Unificado)*, který je zatím posledním velkým impulsem pro unifikaci jazyka.

5. Období od roku 2000

Studium baskičtiny i její výzkum přestává být doménou pouze akademie baskického jazyka Euskaltzaindia. Centrem baskické jazykovědy se stávají univerzity. Roste význam jazykových korpusů. Korpusy, slovníky i gramatiky jsou navíc dostupné veřejnosti na internetu k okamžitým konzultacím.

Celkově tedy můžeme konstatovat, že proces standardizace proběhl v Baskicku později a rychleji než u jiných jazyků a byl velmi úspěšný. Zároveň přetrvávají velké rozdíly mezi jednotlivými dialekty a někteří Baskové se s novým standardem neidentifikují.

3.3.7 PROPAGACE BASKIČTINY MIMO HISTORICKÉ BASKICKÉ REGIONY

Baskické instituce se vždy snažily podporovat baskičtinu a baskickou kulturu především mezi baskickou diasporou ve Španělsku, Francii a Americe. Pro upevnění postavení baskičtiny na historických územích je ale také důležité posilovat její pozici na mezinárodní úrovni. Kromě baskických akademických pracovišť se v tomto směru angažuje hlavně *Etxepare Euskal Institutua* (Etxepareho baskický institut).¹⁴⁰ Této instituci se podařilo prostřednictvím dohod zřídit baskické lektoráty, tedy centra baskických studií, na více než 35 univerzitách ve světě. V České republice funguje lektorát na Masarykově univerzitě v Brně (lektori však působí i v Praze a v dalších městech v České republice i na Slovensku). Cílem institutu je podpora výuky a výzkumu baskičtiny. Baskičtinu lze mimo Baskicko studovat i v nejrůznějších jazykových školách a organizacích, většinou propojených se španělskými a francouzskými institucemi. V podpoře baskičtiny se angažují také baskická centra (baskicky *Euskal etxeak*), která se nacházejí po celém světě, především v Americe, kde žijí významné baskické menšiny. Baskické organizace v zahraničí pořádají například i zmíněný štafetový běh *korrika*, zaměřený na podporu baskičtiny.

Baskičtina vzbuzuje svou jedinečností ve světě velký zájem. Jazykovědci a nadšenci studující tento jazyk přispívají k posilování jeho prestiže a podněcují motivaci používat baskičtinu i mezi samotnými Basky. Nalezneme případy cizinců, kteří se naučili dobře baskicky a používali tento jazyk v Baskicku, aniž by ovládali místní majoritní jazyky (tj. španělštinu nebo francouzštinu). O propagaci baskičtiny v zemích, kde neexistují významné baskické menšiny, se zasloužili především jazykovědci, překladatelé, diplomaté a nadšenci všeho druhu.

V České republice můžeme zmínit Vladimíra Skaličku, Norberta Tauera, Bohumila Zavadila, Karlose Cida Abasola či Nereu Madariaga. Na Slovensku se řadu let věnuje propagaci Baskicka Robert Rothenstein. Z prostorových důvodů se nemůžeme věnovat všem těmto osobnostem, zmiňme se stručně alespoň o některých z nich.

Norbert Tauer (1898–1983), český diplomat, spisovatel a publicista, věnoval celý život propagaci Baskicka. Ovládl velmi dobře baskičtinu, vydal dokonce několik publikací v tomto jazyce. Byl jmenován čestným členem baskické akademie *Euskaltzaindia*, působil ve Společnosti baskických studií (*Eusko Ikaskuntza*) a v Baskicku je dodnes velmi ceněn.

Zakladatelem baskických studií v České republice je Bohumil Zavadil z Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Jeho publikace zpřístupňují baskičtinu Čechům z jazykovědného hlediska a jsou hojně citovány i v této práci.

Důležitou postavou je také Karlos Cid Abasolo z madridské Universidad Complutense, který se zabývá mj. propagací baskičtiny v České republice a českého jazyka ve Španělsku. Překládá knihy českých autorů přímo z češtiny do baskičtiny a zpřístup-

140 Srov. stránky institutu <https://www.etxepare.eus>.

nil Baskům zásadní česká literární díla: čtenáři si tak mohou přečíst v baskičtině jeho překlady knih Jaroslava Haška, Milana Kundery, Josefa Škvoreckého, Jana Nerudy či Miroslava Holuba.

Nakonec ještě uvedme, že v roce 2000 byla českými a baskickými jazykovědci založena Česko-baskická společnost (*Eusko-Txekiar Elkarte*). Jejím cílem je mj. propagace baskické kultury a baskičtiny v České republice a zároveň šíření české kultury v Baskicku.

3.3.8 ZÁVĚRY

Popsat sociolingvistickou situaci baskičtiny je z řady důvodů složité. Historické baskické regiony se nacházejí na území dvou států, Francie a Španělska, a ve Španělsku se navíc dělí do dvou odlišných autonomních společenství. Připočteme-li k tomu i fakt, že rozdíly mezi jednotlivými oblastmi a dialekty jsou značné, každá práce o Baskicku musí brát na zřetel různé lokální zvláštnosti a neustále je srovnávat. Sociolingvistickou situaci baskičtiny navíc nelze správně pochopit bez znalosti historických, kulturních, společenských a politických souvislostí. Všechny práce, které nejsou určeny jen pro baskické čtenáře, tak musí vysvětlovat velké množství reálií. V našem textu jsme se pokusili podat souhrn nejdůležitějších informací a popsat nejvýznamnější vývojové tendence.

Ne najdeme žádný stát nebo region, kde by byla baskičtina jediným oficiálním jazykem, a také se prakticky nesetkáme s monolingvními mluvčími baskičtiny s výjimkou malých dětí. Téměř každý mluvčí baskičtiny tak ovládá zároveň majoritní jazyk (španělštinu nebo francouzštinu), ke kterému může ve většině situací snadno přejít. Také proto existuje málo přirozených komunit, kde by byla znalost baskičtiny bezpodmínečně nutná, tj. že by její neznalost mluvčího v komunitě zásadně diskvalifikovala. Na druhou stranu dnes mají mluvčí k dispozici kompletní nabídku médií v baskičtině, stejně jako množství odborné literatury, slovníků apod. V baskičtině je také možné absolvovat celý vzdělávací systém od předškolní výchovy po univerzitní studium, i když v terciárním vzdělávání je nabídka omezená. Při hledání zaměstnání absolventi mohou využít nabídky míst v soukromém a hlavně veřejném sektoru, kde se baskičtina stále více používá především v AS Baskicko. Především v oblastech, kde je baskičtina kooficiální spolu se španělštinou, se čím dál více prosazuje také jako úřední jazyk. Týká se to hlavně AS Baskicko, kde je znalost baskičtiny většinou povinná pro práci ve veřejném sektoru. V tomto sektoru tak vznikají nové komunity mluvčích a baskičtina se zde stává do určité míry prestižním jazykem.

Mezi historickými baskickými regiony jasně dominuje AS Baskicko jako zdaleka nejlidnatější a nejrozvinutější oblast, kde žije i nejvíce baskických mluvčích. Statistiky popisující celkovou situaci ve všech historických baskických regionech tedy vždy budou ovlivněny výsledky z AS Baskicko. V tomto regionu je navíc největší podpora baskičtiny a sídlí zde klíčové instituce činné v tomto směru. AS Baskicko proto také v jazykové politice určuje trendy do budoucna.

Baskičtina byla mnohokrát v historii označena za jazyk bez budoucnosti, který brzy nevyhnutelně zanikne. K tomu nikdy nedošlo a počet baskických mluvčích v posledních desetiletích naopak roste. Nárůst mluvčích za poslední desetiletí, především v AS Baskicko, je bezpochyby největším úspěchem jazykové politiky na podporu baskičtiny. Tento nárůst je především zásluhou školního systému, ve kterém většina dětí vstupuje do vzdělávacího systému přes jazykové modely výuky v baskičtině. V AS Baskicko už většina obyvatel baskičtinu ovládá alespoň na nějaké úrovni, necelá polovina z nich dokonce na dobré úrovni. V Navaře a francouzském Baskicku je však tento počet nižší, takže posuzujeme-li historické regiony jako celek, většina mluvčích baskičtinu neovládá. Ne všichni absolventi školní docházky v baskičtině mají znalosti na stejné úrovni, v regionech, kde dominují majoritní jazyky, je logicky úroveň o dost nižší než u rodilých mluvčích z baskofonních oblastí. Platí rovněž, že mluvčí z mladších generací často nemají tak dobrou znalost baskičtiny jako rodilí mluvčí ve starších generacích, kteří ještě byli v kontaktu s prakticky monolingvními baskickými komunitami. S tím souvisí další problém, který je závažnější než různorodá úroveň znalostí baskičtiny: mluvčí baskičtiny tento jazyk často nepoužívají, protože k tomu nemají vhodné podmínky a motivaci. Týká se to i rodilých mluvčích v tradičních baskofonních oblastech. Měřený podíl uživatelů baskičtiny na ulicích tedy roste mnohem pomaleji než množství lidí ovládajících baskičtinu.

Dobrou zprávou je, že dle statistik klesá počet odpůrců podpory baskičtiny: je více obyvatel historických regionů, kteří souhlasí s její podporou, než odpůrců této podpory. Výsledky se však velmi liší v čase a dle regionů. V Navaře například podle některých statistik převažují odpůrci podpory baskičtiny. Je zároveň zajímavé, že se silicím prosazováním baskičtiny ve všech regionech klesá počet odpůrců této politiky. To by napovídalo, že společnost má především obavy z neznámého a s lepším poznáním baskického jazyka a kultury tyto obavy mizí. V AS Baskicko, které je nejlidnatějším regionem, se velká většina obyvatel staví za podporu baskičtiny a odpůrců je minimálně. Tento trend se navíc v čase prohlubuje. Nelze ale zastírat, že v některých oblastech dochází k růstu odmítavých postojů, a tím i k polarizaci společnosti. Obyvatelé neovládající baskičtinu z oblastí, kde se po staletí používala pouze španělština, se mohou cítit prosazováním baskičtiny omezování či dokonce ohrožení. Méně příznivým faktorem je pro baskičtinu i relativně vysoký počet těch, kteří zastávají indiferentní postoj, stejně jako fakt, že počet těchto osob klesá jen mírně (i zde je však třeba upozornit na velké rozdíly mezi regiony). Shrňme-li to, tyto výsledky můžeme interpretovat tak, že na jednu stranu sice souběžně s oficiální podporou baskičtiny roste i podpora ze strany veřejnosti, zároveň ale stále velká skupina občanů zůstává indiferentní. Platí to i v AS Baskicko, kde regionální vláda baskičtinu enormně propaguje. Přesto zde asi čtvrtina obyvatel není ani pro tuto podporu ani proti ní. Z toho můžeme vyvozovat, že pokud by zde teoreticky podpora baskičtiny skončila a baskičtina nebyla vyžadována po zaměstnancích regionálních úřadů, část Basků by se mohla snadno smířit s upřednostňováním španělštiny.

Pozitivním faktorem pro vývoj baskičtiny je skutečnost, že zatímco dříve byli mluvčími baskičtiny hlavně příslušníci starší generace, nyní se jedná především

o mladší generaci. Mladí lidé představují pro jazyk budoucnost, navíc mnoho z nich baskičtinu podporuje a deklaruje svůj záměr ji dále předávat svým dětem. Negativním aspektem je, že mnoho mladých mluvčích si – na rozdíl od dřívějších generací – jazyk neosvojilo přirozenou cestou v rodině, nýbrž „uměle“ ve školách a mimo školu baskičtinu mnozí nepoužívají, a to ani se svými nejbližšími. Mezi mladými mluvčími je méně rodilých mluvčích než mezi staršími generacemi mluvčích. Logicky je tedy mezi nimi i méně mluvčích, pro které je baskičtina prvním a upřednostňovaným jazykem. Některé statistiky naznačují, že užívání baskičtiny mezi bilingvními mluvčími klesá i v tradičních baskojazyčných oblastech, což by mohlo souviset se zmíněnou „nižší kvalitou“ mluvčích mezi mladší generací. Na druhou stranu podíl mluvčích, jejichž rodným jazykem je baskičtina, u mladších generací, konkrétně od věkové skupiny 16–34 let, opět roste. Důležité je také to, že starší rodilí mluvčí sice přirozeně lépe ovládali baskičtinu, jež byla často jejich hlavním jazykem, ovšem v mluvené formě. Mnozí z nich nedokázali jazyk správně používat v psané podobě a neovládali standardizovanou spisovnou baskičtinu, které někdy ani pořádně nerozuměli. A to ani nemluvíme o odborné terminologii, která dříve ani neexistovala. Současní mladí Baskové spisovnou baskičtinu i odbornou terminologii dobře ovládají, přinejmenším ti, kteří absolvovali výuku v baskičtině (tedy i matematiku, fyziku a jiné odborné předměty).

Určitou hrozbou pro jazyk by mohla být i nízká porodnost, která je pod průměrem EU a je doprovázená rostoucím přistěhovalectvím. Přestože se mnozí přistěhovalci dobře integrují, učí se baskičtině či se dokonce za Basky považují, je pravděpodobné, že jejich podpora užívání tohoto jazyka nebude nikdy tak výrazná jako u původních obyvatel. Přistěhovalectví je součástí širšího procesu globalizace, který spíše posiluje postavení a užívání velkých jazyků. Dalším důležitým procesem je digitalizace komunikace, která však může přinášet výhody jak majoritním, tak minoritním jazykům.

Nesmíme také zapomínat na to, že z jazykového hlediska mají historická baskická území velmi nevýhodnou polohu na pomezí francouzské a španělské jazykové oblasti. Tyto dva významné jazyky navíc patří mezi nejpoužívanější na světě a plní i úlohu mezinárodních dorozumívacích prostředků. Baskičtina tak nesoupeří na svém historickém území jen s jedním regionálně silnějším jazykem, ale hned s dvěma světovými jazyky. V případě osob, které se chtějí baskičtinu naučit či se v ní zlepšit, však tomuto jazyku konkuruje i angličtina, případně další světové jazyky. Určitá znalost angličtiny je pro většinu obyvatel povinná, vzhledem k zaměření místních ekonomik na technologické obory a export (v případě španělského Baskicka) a turismus (všechna velká města a pobřežní oblasti). Řada Basků tak upřednostňuje v případě druhého jazyka studium angličtiny a dalších světových jazyků před prohlubováním své znalosti baskičtiny. Obrovský nárůst výuky angličtiny potvrzují výše uvedené průzkumy z AS Baskicka. Baskičtině ale konkurují i jazyky přistěhovalců, jejichž používání rychle roste. Jedná se např. o arabštinu, rumunštinu, portugálštinu či ruštinu. Ve Francii je tímto „přistěhovaleckým“ jazykem také španělština, která je podle některých statistik dokonce více používána než baskičtina. Pro doplnění uvedme, že ve francouzském Baskicku navíc na části území konkuruje baskičtině, i když v malé míře, druhý menšinový jazyk gaskonština/okcitanština.

Baskičtina bývala označována za jazyk nevhodný pro moderní dobu, který nedokáže plnit všechny komunikační funkce. Dnes máme k dispozici moderní slovníky a gramatiky, jakož i korpusy baskičtiny v tištěné i online verzi. V baskičtině fungují televizní kanály, Wikipedie i mnoho softwarových aplikací. Současná baskičtina disponuje rozsáhlou odbornou terminologií a řadu univerzitních oborů včetně technických je možno studovat v baskičtině. Je však třeba přiznat že v případě praktického užívání odborné terminologie baskičtí mluvčí často upřednostňují španělštinu, respektive francouzštinu, v určitých situacích i angličtinu.

Překážkou pro šíření baskičtiny zůstávají velké dialektální rozdíly. Dlouho se mělo za to, že baskické dialekty jsou natolik odlišné, že vytvořit jednotný standard je nemožné. Přesto se to podařilo a rozšíření sjednocené baskičtiny bylo dokonce velmi úspěšné. Některé dialekty ale stále nejsou snadno srozumitelné pro mluvčí z jiných baskických regionů, a to i přesto, že jejich pozice postupně slábne a jsou nahrazovány tzv. sjednocenou, tedy standardizovanou baskičtinou. Relativně rychlé zavedení standardizované verze ve všech regionech a na všech úrovních můžeme bezpochyby považovat za jeden z největších úspěchů podporovatelů baskičtiny. Přesto se i v úředním styku nadále setkáváme s použitím dialektálních prvků. Někteří mluvčí se stále neidentifikují se standardizovanou variantou, kterou považují za umělý jazyk, a dávají přednost svým dialektům. V krajních případech dokonce upřednostňují majoritní jazyk před standardizovanou baskičtinou.

Pokusili jsme se podrobně popsat sociolingvistickou situaci v historických baskických regionech, jakož i různé trendy ovlivňující tento jedinečný jazyk. Budoucnost baskičtiny závisí především na jejích mluvčích a můžeme jen odhadovat, které trendy převáží. Řada skutečností a průzkumů vyznívá pro baskičtinu nepříznivě. Baskičtina nemůže soupeřit se španělštinou a francouzštinou, dvěma světovými jazyky, s nimiž sdílí území. Podíl mluvčích používajících na veřejnosti baskičtinu je velmi nízký oproti majoritním jazykům a roste jen pomalu. Znepokojivý je také pokles používání baskičtiny mezi rodilými mluvčími v tradičních baskojazyčných oblastech. Oproti tomu stojí významný nárůst především mladých mluvčích a rozšíření školní výuky v baskičtině. Ústřední roli mezi všemi regiony hraje AS Baskicko, kde se baskičtina prosazuje jako úřední jazyk a počet baskických mluvčích převážil nad počtem těch, kteří baskičtinu neovládají. Většina obyvatelstva tak baskičtinu v nějaké formě ovládá, mezi mladými lidmi je to dokonce velká většina. Naprostá většina mládeže zde absolvuje alespoň část vzdělání v baskičtině a nové generace baskických mluvčích postupně nahrazují generaci, která byla nejvíce zasažena zákazy baskičtiny a tento jazyk často neovládá. Pokud tyto trendy budou pokračovat, je možné, že bude v budoucnu překonána určitá psychologická hranice, která zatím baskickým mluvčím brání používat tento jazyk bez omezení ve všech situacích. Dosud tak při prvním kontaktu často nečiní z obavy, že jim jejich protějšek nebude rozumět. Průzkumy navíc ukazují, že počet mluvčích roste i v Navarre a v poslední době také mezi mladšími generacemi ve francouzském Baskicku.

3.4 GALICIJŠTINA

JAN MRVA, PETR ČERMÁK (UNIVERZITA KARLOVA)

Jak vyplývá z úvodních výkladů v kapitolách 1 a 2, historie, vývoj i přítomnost galicijštiny jsou úzce spjaty s portugalštinou. Zjednodušeně lze říci, že tyto jazyky tvořily před několika staletími nerozlučnou dvojici jazyků, později v běhu dějin se ale každý vydal jinou cestou. Reference k portugalštině je v galicijském světě dodnes všudypřítomná, proto i my budeme místy k portugalštině odkazovat.

Galicijština (galicijsky *galego*, španělsky *gallego*) tvoří spolu s portugalštinou skupinu tzv. galo-portugalských jazyků, jež zase představuje podskupinu románských, konkrétně iberorománských jazyků a již mluví přes 220 milionů mluvčích po celém světě (to je pochopitelně dáno především portugalštinou, která má přibližně 219 milionů mluvčích a je v pořadí jazyků s největším počtem mluvčích na 7. místě). Odhad počtu galicijských mluvčích kolísá obvykle mezi dvěma a třemi miliony, např. údaj na Ethnologue¹⁴¹ z roku 2017 uvádí 2,3 milionu mluvčích,¹⁴² oficiální zdroje na stránkách *Xunta de Galicia*¹⁴³ uvádějí 2,8 milionu mluvčích, výjimečně se objevují počty vyšší (online encyklopedie *Britannica*¹⁴⁴ uvádí 4 miliony mluvčích).

Galicijsky se krom území autonomního společenství Galicie mluví také v pohraničních oblastech na západě Asturie a společenství Kastilie a León (více k tomu v kapitole 3.5). Největší množství mluvčích galicijštiny ale žije pochopitelně v AS Galicie, takže velká část výkladu se bude týkat především této oblasti.

Královská galicijská akademie (*Real Academia Galega*, zkr. RAG) a Institut galicijského jazyka (*Instituto da Lingua Galega*, zkr. ILG), instituce, které se výhradně podílejí na vytváření normy, regulaci a propagaci jazyka, dělí galicijštinu do tří velkých dialektálních bloků, západního, centrálního a východního.

Západní blok je rozšířen od pobřežní oblasti Rías Bajas po hlavní město Santiago de Compostela. Centrální blok, který je největší, sahá od La Coruñi přes Lugo až k severním hranicím s Asturií. Poslední, východní blok, se do značné míry překrývá s pohraniční oblastí autonomního společenství Galicie a volně přechází na území Asturie a Kastilie a Leónu, což je patrné především v severních oblastech.

Z fonetického hlediska je hlavním dělícím faktorem tzv. *gheada* (viz Pensado 1970 nebo Schrotten 1980). Ta se projevuje nahrazením znělé velární okluzivy či frikativy (*gato*, *pago*) za neznělou velární frikativu, podobnou českému *ch* (*gato* → *chato*, 'kočka', *pago* → *pacho*, 'platba'). *Gheada* je výrazně zastoupena v západních dialektech galicijštiny a částečně v centrálních. Na druhou stranu ve východních dialektech se vůbec neobjevuje. Jedná se o čistě galicijský jev, který se žádným způsobem neodráží na španělštině mluvené v Galicii. RAG sice *gheadu* eviduje a uznává, nicméně ta je již dlouhou

141 *Ethnologue: Languages of the World* je publikace vydávaná SIL International, nejprve v periodické tištěné, později též v internetové podobě, která přináší informace o všech jazycích světa.

142 Dostupné online na <https://www.ethnologue.com/language/gle>.

143 Dostupné online na https://www.xunta.gal/a-lingua-galega?langId=es_ES.

144 Dostupné online na <https://www.britannica.com/topic/Galician-language>.

dobu vnímána jako výslovnostní prvek venkovský a nekultivovaný, a proto je také na ústupu.

Na úrovni morfologické se u podstatných jmen západní dialekty vyznačují koncovkou *-án* u mužského rodu jednotného čísla (*irmán* ‚bratr‘), zatímco u centrálních a východních dialektů narazíme na koncovku *-ao* (*irmao* ‚bratr‘). V případě sloves je velmi patrný rozdíl především u druhé osoby množného čísla, a to mezi východními dialekty (koncovka *-is*, např. *andais* ‚chodíte‘) a dialekty západními a centrálními (koncovka *-des*, např. *andades* ‚chodíte‘).¹⁴⁵ Podobných rozdílů je přirozeně daleko více, pro sociolingvistickou analýzu ale nejsou zcela podstatné. Poznamenejme jen, že u rozdílných fenoménů se hranice mezi jednotlivými variantami někdy neshodují s hranicemi dialektálních bloků vydělovaných RAG a ILG.

3.4.1 HISTORIE GALICIJŠTINY

3.4.1.1 POČÁTKY

Jak vyplývá z výkladů v kapitole 2, galo-portugalská románština je jednou z „románštin“, které se na Pyrenejském poloostrově vyvinuly z vulgární latiny.

V první fázi vývoje byl mezi latinou a galicijskou románštinou, jak tvrdí Monteagudo (2017, 85), vztah diglosie. Latina po dlouhou dobu zastávala funkci jazyka, který se kromě projevu mluveného výhradně používal i v projevu psaném, a to přinejmenším do 8. století našeho letopočtu. Postupný výskyt románštin začal výsadní postavení latiny komplikovat a zásadně proměnil jazykový profil nejenom galicijské oblasti. Metajazykové uvažování tehdejší vzdělané části společnosti logicky muselo vést ke klasické endodiglotické situaci: na latinu nebylo nahlíženo pouze jako na jazyk prestižní, nýbrž během postupného vývoje románštin i jako na jazyk do značné míry umělý, který nerefletoval tehdejší společenskou realitu. Galicijština, která ve svých prvopočátcích byla známá spíše jako *linguage* nebo *romance*, tak představovala protipól latiny, co se užití týče.

Galicijská románština se od ostatních románštin přítomných na Pyrenejském poloostrově lišila.

Z čistě lingvistického hlediska Baldinger (1972) charakterizuje galicijsko-portugalskou oblast jako konzervativní a pokrokovou zároveň. Za pokrokové považuje především několik fonetických změn, ke kterým došlo právě v severovýchodní oblasti Pyrenejského poloostrova a jež jsou pro tuto podskupinu charakteristické, konkrétně odpadnutí intervokálního *-n-* a *-l-* a také palatalizaci latinských skupin *pl-*, *cl-*, *fl-*.

Ztráta *-n-* v intervokálním postavení je doložitelná již v dokumentech z 9. století, ztráta *-l-* se objevuje až o století později. Obě změny spolu s palatalizací skupin *pl-*, *cl-*, *fl-* mají svůj původ nejspíš v době svěbsko-vizigótské. Výsledné změny můžeme

145 Zde můžeme pozorovat značnou podobnost se španělskými a portugalskými tvary druhé osoby množného čísla (šp. *andáis*, vých. gal. *andais* oproti port. *andades*, záp. a cent. gal. *andades*).

porovnat v tabulce 21 – srovnání se španělštinou ukazuje odlišnost galicijsko-portugalských řešení:

Tabulka 21. Odlišnost galicijštiny a portugalštiny od španělštiny

Latina	Galicijština	Portugalština	Španělština	Čeština
<i>caelu(m)</i>	<i>ceo</i>	<i>céu</i>	<i>cielo</i>	nebe
<i>volare</i>	<i>voar</i>	<i>voar</i>	<i>volar</i>	létat
<i>cena(m)</i>	<i>cea</i>	<i>ceia</i>	<i>cena</i>	večeře
<i>lūna(m)</i>	<i>lua</i>	<i>lúa</i>	<i>luna</i>	měsíc
<i>plenu(m)</i>	<i>cheo</i>	<i>cheio</i>	<i>lleno</i>	plný
<i>cláve(m)</i>	<i>chave</i>	<i>chave</i>	<i>llave</i>	klíč
<i>flamma(m)</i>	<i>chama</i>	<i>chama</i>	<i>llama</i>	plamen, oheň

Z hlediska sociolingvistického, sociohistorického a kulturněhistorického nám popis existence galicijsko-portugalské románštiny komplikuje absence pojetí jazyka jako sjednocujícího národnostního prvku nebo nástroje. Oproti lingvistickým hranicím jsou hranice sociální a kulturní značně nejednoznačné a propustné, což souvisí též s dobovým politickým vývojem.

Stanovme si tedy arabskou expanzi na Pyrenejském poloostrově jako výchozí bod našeho sociolingvistického zkoumání. Ta, jak už bylo vysvětleno výše, vedla k politickému roztržičení poloostrova na několik křesťanských království na severu a Araby ovládaný jih. V Galicii díky její poloze netrvala arabská okupace dlouho. Do konce zhruba první třetiny 11. století byla součástí galicijsko-asturskoleonské koruny, která už během první poloviny století 12. sdružovala všechna severozápadní knížectví. Tři století galicijsko-astursko-leonské vlády (8.–11. stol.) představovaly období ekonomické a kulturní bídy a nouze, které bylo zapříčiněno nejenom bojem s Araby, ale též vikingskými nájezdy a značnou izolací galicijského území. Výraznou etapou byla vláda Alfonse III. (866–910), který rozšířil území směrem na jih, a Ordoña III., jenž zase v roce 955 vyplenil tehdy arabský Lisabon. Vojenské zábory nicméně často měnily vládců a situace byla dlouhodobě nestabilní. O pár desítek let později, v roce 997, došlo k vyplenění Compostely arabskými vojsky vedenými Almanzorem.

Co se týče sociálního složení Galicie té doby, můžeme s jistotou tvrdit, že bylo v naprosté většině venkovské a zemědělské. Obchod existoval pouze na lokální úrovni a byl založen na výměně, což bylo dáno tím, že se v Galicii od dob vizigótských do doby Diega Gelmíreze¹⁴⁶ nerazily žádné mince. Aristokratické elity nebyly v 10. století početné, představovalo je několik málo rodin, které byly mezi sebou úzce provázány a byly propojeny i s vládnoucí dynastií. Obsazovaly politické i náboženské posty a vlastnily

146 Druhý biskup, později arcibiskup compostelský. Žil mezi lety 1069 a 1140.

rozsáhlá území. Věnovaly se výstavbě klášterů, kterých v 10. století vzniklo hned několik: Monasterio de San Julián de Samos (922), Monasterio de San Salvador de Celanova (934), Monasterio de Santa María de Sobrado de los Monjes (952), Monasterio de San Salvador de Lourenzá (969). V kláštorech docházelo ke kumulaci dobového vědění a poznání; jedním z konkrétních projevů bylo psaní především liturgických textů. To je z jazykového hlediska důležité: postupem času právě v těchto centrech objevujeme první vpisy psané v galicijštině a také zmínky o galicijštině jako takové.

Historicko-politický vývoj severozápadu Pyrenejského poloostrova v 11. a první polovině 12. století je poznamenán několika událostmi: ztrátou politické autonomie galicijsko-leonského království, vznikem portugalského království, vytvořením silných vazeb nejenom s křesťanským Španělskem, ale také s prakticky celou křesťanskou Evropou, a v neposlední řadě také obratem v boji proti arabskému nepříteli. Protagonisté těchto důležitých procesů jsou králové Sancho III. Navarrský (990–1035), který rozšířil své území o Aragonii, Kastilii a také León, Ferdinand I. Kastilský (1016–1065), od roku 1037 také král Galicie a Leónu,¹⁴⁷ a Alfonso VI. (1040/1041–1109), nejprve král Leónu (1065), poté také Kastilie a Galicie (1072). Během vlády Alfonse VI. získali roku 1085 křesťané po čtyřletém obléhání zpět původní vizigótské hlavní město Toledo. Od té doby začalo docházet k postupnému úpadku politického významu Galicie: roku 1140 vzniklo portugalské království, roku 1158 došlo k rozpadu galicijsko-astursko-leonské jednoty – a v první polovině 13. století přešla galicijsko-leonská koruna definitivně pod tu kastilskou. Přes několikero pokusy se už z jejího područí Galicie nevyčlenila.

Sociální proměna Galicie ve 12. století navzdory předchozím desetiletím a veskrze nešťastným politickým prognózám značně pokročila, a to především zásluhou počínajícího městského osídlení v Compostele a Lugu. Sociálně-kulturní boom v tomto století úzce souvisí především s fenoménem, který je stále populární i v dobách současných: svatojakubskou cestou.

3.4.1.2 GALICIE JAKO KULTURNÍ CENTRUM

Paralelně s postupným přerodem latiny v jednotlivé románštiny započalo i období, které je známé jako *Era Compostelá*, compostelská éra (Gutiérrez García 2014, 14). Zahájilo jej objevení hrobu apoštola Jakuba roku 814, pokračovalo přesídlením biskupského stolce z Irie do Compostely a dosáhlo svého vrcholu roku 1120, kdy byl již dříve zmiňovaný Diego Gelmírez jmenován arcibiskupem compostelským. Důležitost Compostely jako křesťanského centra své doby zdůrazňuje Adámková (2021, 24–25):

Dlouhé putování k hrobu svatého Jakuba do Compostely s přesně vyznačenými trasami lze zachytit patrně až v průběhu 10. století, kdy můžeme počítat rovněž s většími zástupy poutníků z oblastí za Pyrenejemi; brzké kontakty se Santiagem de Compostela (již po roce 900) návaza-

147 Již roku 1034 Sancho III. Navarrský vyhnal Bermuda III., krále Leónu, který se na krátkou dobu usídlil v Galicii. Do Leónu se vrátil nedlouho poté, a to po smrti Sancha roku 1035. O dva roky později, konkrétně 4. září 1037, byl zabit svým švagrem, Ferdinandem I. Kastilským, v bitvě u Tamarónu. Ferdinand tímto krokem definitivně zničil doposud vládnoucí galicijsko-leonskou linii a sám se stal vládcem Leónu.

la nejprve francouzská poutní města Tours, Limoges a Le Puy. Mezi lety 850–924 se etablovala cesta na Iberském poloostrově, která se posléze stala pulzující tepnou křesťanského Španělska. V prvních desetiletích 12. století se Jakubův kult rozšířil po celé Evropě a spolu se Svatojakubskou cestou zanechal nesmazatelné stopy na formování evropské religiozity a kultury. V této době již byla vytvořena síť cest napojených na základní páteřní trasy [...].

Compostela tedy mohla a dokázala efektivně těžit z příchodu nejenom zahraničních učenců a stala se intelektuálním centrem křesťanského světa druhé poloviny 12. století. Sám arcibiskup Gelmírez dal sepsat (a nejspíš se na něm i sám podílel) historiografické dílo *Historia Compostelana*¹⁴⁸ a sborník a dobového průvodce *Liber Sancti Iacobi*. Podstatnou roli hrály také církevní školy, které předávaly vědomosti studentům již od 10. století. Mezi jejich známé absolventy patří Bernardo Compostelán, Pedro de Anaya či Pedro de Compostela.

Dorozumivacím jazykem těchto intelektuálů byla samozřejmě latina a její postupná purifikace a dovedení k formální dokonalosti, jak píše Monteagudo (2017, 111),¹⁴⁹ vedly k o to razantnějšímu odlišení od již přítomné mluvené románštiny, totiž galicijštiny. Můžeme se tak domnívat, že v té době endodiglotická situace dosahovala svého vrcholu. Románština našla pole působnosti především v dnes známé galicijsko-portugalské trubadúrské poezii, která hledala inspiraci v okcitánské lyrické tradici. Kontakt mezi nimi nebyl ostatně ojedinělý, spíše pravidelný.¹⁵⁰

Základním konceptem trubadúrské poezie je i v její galicijské variantě ideál dvorské lásky, který tvoří etické a estetické hodnoty toho či onoho trubadúra. Básník, jenž je závislý na vůli opěvované paní, se snaží dosáhnout morální dokonalosti skrz dodržování pevně daných dvorských zásad: zdrženlivosti, chrabrosti, štědrosti, pokory, rozvážnosti a oddanosti (Maravall 1965). Básníkovo uspokojení je závislé výhradně na svolení, které mu dá ženský subjekt, a tak existují čtyři způsoby, kterými lze popsat vztah mezi milencem-básníkem (*namorado*) a milovanou paní (*amada*): *fenhedor*, který trpí, jelikož jeho láska není opětována; *pregador*, který snažně prosí svou milovanou; *entendedor*, kterého paní přijímá, a poslední *drudo*,¹⁵¹ který si užívá plně opětované lásky. Z hlediska žánrového této definici přesně odpovídají galicijské trubadúrské písně o lásce (*cancións/cantigas de amor*). Výrazně zastoupené byly i básně, ve kterých vystupuje ženský hlas, písně o milém (*cancións/cantigas de amigo*), stejně jako písně výsměšné a zlolajné (*cancións/cantigas de escárnio e maldizer*). Korpus galicijsko-portugalské lyriky je velmi rozsáhlý a čítá na 1500 básní od 150 různých autorů.

Existuje i další důvod, proč se v tomto oddíle věnujeme i trubadúrské poezii: první zmínka o galicijštině jako takové pochází z pera katalánského autora Jofreho de Foixa. Ten na konci 13. století, konkrétně roku 1290, na sicilském královském dvoře sepsal

148 Moralejo Álvarez (1980, 62, 63, 66) je dokonce toho názoru, že latina, kterým je tento text napsán, dosahuje takových kvalit, že by se jen těžko hledal text srovnatelný.

149 Autor vnímá též zavedení karolinského písma na úkor toho vizigótského jako další krok vedoucí ke ztížení porozumění.

150 Dvory na Pyrenejském poloostrově navštívila taková jména jako Guiraut de Borneilh, Aimeric de Peguilham, Peire Vidal či Guiraut Riquier.

151 Z okcitánského *drutz* ‚mileneček‘.

traktát o trubadúrské poezii nazvaný *Regles de trobar*. Na jeho stránkách uvádí jakýsi výčet všech románštin, které dosáhly mezinárodní věhlasu díky pěstování této lyrické tradice. Jedná se o francouzštinu, provensálštinu, sicilštinu a galicijštinu.

Je třeba si hlídat [jakým] jazyk[em píšeš], protože pokud budeš chtít složit píseň ve francouzštině, neměl bys ji míchat s provensálštinou ani sicilštinou ani galicijštinou ani s žádným dalším jazykem, který by se od něj odlišoval.¹⁵²
(Monteagudo 1994, 173)

Nejčastější pojmenování používané v této době (nejenom) pro galicijštinu bylo *romanzo*, objevovaly se ale i další varianty *romanz*, *romance*, *romancio* atd. Na území Portugalska se v protikladu k latině používalo výrazu *linguagem*, který sloužil pro popis tamní románštiny. Vyskytoval se též výraz *romanzo*.

Plnohodnotného pojmenování, které by podtrhovalo individualitu jazyka jako takového, se galicijštině dostalo až mezi polovinou 14. a koncem 15. století. Tak například v *Knize o stavech (Libro de los Estados)* významného spisovatele Juana Manuela (1282–1348) najdeme příběh o arcibiskupovi compostelském, Rodrigu de Patrón, který „začal mluvit ve svém galicijském jazyce“ („començó a dezir en su lenguaje gallego“). Další příklad nalezneme v později psaném galicijském textu *Mirages de Santiago*, kde se též objevuje přímý odkaz na galicijský jazyk, *lingoajen galego* („galicijský jazyk“). Poslední svědectví, jež nabídneme, je úryvek z *Proemio y carta al condestable de Portugal*,¹⁵³ ve kterém kastilský básník a šlechtic Íñigo López de Mendoza y de la Vega, spíše známý jako marqués de Santillana (markýz de Santillana, 1398–1458), mimo jiné komentuje galicijsko-portugalskou básnickou scénu a uvádí, že „... všechna svá díla skládali v jazyce galicijském nebo portugalském“ („... todas sus obras componían en lengua gallega o portuguesa“).

3.4.1.3 OTÁZKA GALICIJSKO-PORTUGALSKÉ (NE)JEDNOTY A KASTILSKÉ NADVLÁDY

V úvodu této kapitoly jsme vysvětlili specifika galicijsko-portugalských jazyků a zmínili především odpadnutí intervokálního *-n-* a *-l-* a palatalizaci konsonantických skupin *pl-*, *cl-*, *fl-*. V předchozím oddíle jsme zase podtrhli důležitost galicijsko-portugalské lyrické tradice, která byla výrazně přítomná od počátku 13. století do zhruba poloviny století následujícího. Galicijština a portugalština jsou ovšem v současnosti pokládány za dvě samostatné jazykové funkční jednotky, v jejichž jazykové politice či jazykovém plánování, a to ať už v současné či budoucí perspektivě, nedochází k žádným významným překryvům. Můžeme si tedy logicky klást otázku, kdy se cesty obou jazyků rozešly.

152 Orig. „Lengatge fay a gardar, car si tu vols far un cantar en frances, no.s tayn que.y mescles proençal ne cicilia ne gallego ne altre lengatge que sia strayn a aquell; ne aytan be, si.l faç proençal, no.s tayn que y mescles frances ne altre lengatge sino d'aquell.“

153 Dostupné online na http://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/proemio-y-carta--0/html/001fd8e2-82b2-11df-acc7-002185ce6064_2.html#PagFin.

Rodríguez Alonso (2004, 309) tvrdí, že k definitivnímu oddělení galicijštiny od portugalštiny došlo již ke konci 11. století. Připomeňme si historické souvislosti: Alfonso VI. roku 1093 nabídl Raimundovi Burgundskému ruku své dcery Urraky Kastilské a spolu s ní do správy i území dnešní Galicie a oblasti Portugalska sahající po město Coimbra. Obavy o Raimundův rostoucí vliv ho nicméně vedly k rozdělení území právě na Galicii a Portugalsko roku 1096. Portugalsko dal do správy Jindřichu Burgundskému, který se oženil Teresou, Alfonsovou nemanželskou dcerou narozenou z poměru s dvorní dámou Jimenou Muñoz. Avšak brzy poté Alfonso, jak píše Montenegro Valentín (2010), ustanovil právoplatným dědicem jediného mužského potomka, Sancha Alfónseze. Ten byl také Alfonsovým levobočkem a narodil se králově milence, arabské princezně Zaidě. Takové rozhodnutí muselo jednoznačně znepokojit již několik málo let vládnoucí manželské páry jak v Galicii, tak v Portugalsku. Sancho Alfónsez nicméně zemřel roku 1108 bezprostředně po bitvě u Uclés, kdy ho při nepodařeném pokusu o útěk Arabové dohnali a popravili. Při troše představitosti by tak v alternativní historii za vlády Sancha Alfónseze mohlo dojít k sjednocení Galicie a Portugalska, potenciálnímu začlenění celého galicijsko-portugalského území pod kastilsko-leonskou korunu a snad i neexistenci Portugalska jako samostatného státního celku. Ke sjednocení ale, jak je obecně známo, již nikdy nedošlo. Ve 12. století byla vytvořena dvě samostatná království, ve 13. století Galicie přešla pod kastilsko-leonskou korunu, zatímco samostatnost Portugalska se prohloubila během jeho sjednocení. Ve 14. století vrcholila frustrace vyvolaná neúspěšnými pokusy o odtržení Galicie od Kastilie a jejího přičlenění k Portugalsku – a nakonec v 15. století došlo k definitivnímu ustanovení portugalštině-španělských hranic a též ke kompletnímu včlenění Galicie do území Španělska.

Mocenské dělení se s jistotou odrazilo i na podobě razantního rozdělení galicijsko-portugalské jazykové skupiny, kdy se obě varianty, severní a jižní, vydaly každá jinou cestou. Tak je tomu ostatně i dnes. Přes občasné „slučovací“ názory objevující se nejčastěji v elektronických zdrojích, které lingvisticky neobhajitelně prohlašují, že galicijština a portugalština jsou prakticky identické jazykové varianty, akademická obec od sebe galicijštinu a portugalštinu jednoznačně odlišuje. Striktní dělení můžeme pozorovat například na poli výzkumu nejstarších galicijských a portugalštiných textů. Zatímco se, jak píše Hriscina (2015, 99), vede debata o určení prokazatelně nejstaršího portugalštině psaného dokumentu, v galicijsky mluvící oblasti panuje shoda. Souto Cabo (2008) uvádí, že prvním doloženým latinsko-románským dokumentem na území Galicie je pozemkový soupis *Inventário das terras de Vila Cezar que pertencem ao mosteiro de Vila Nova de Lourençá*, sepsaný nejspíš mezi lety 1130–1170 a nalezený v Tombo de Lourençá. Jako první galicijsky psaný obchodní dokument uvádí *Pedro Salvadores vende a D. Gomes, abade do mosteiro de Melom, uma herdade em Sequeiros de Borvém (c. Paços de Borvém)*, sepsaný dne 25. srpna 1231 Pedrem Rodriguesem, zvaným Manteiga, a nalezený v Mosteiro de Melom.

Galicijština se tedy krom umělecké lyrické tvorby od zhruba poloviny 13. století používala ve správních dokumentech při sepisování regulí, dohod či protokolů, v oblasti týkající se obchodu a hospodářství vznikaly galicijsky psané smlouvy, závěti a účetní knihy. Nebyly neobvyklé ani žaloby a soudní záznamy. Do jisté míry výjimeč-

ný je spis *Tratado de Albeitaria*, první vědecký dokument psaný v galicijštině, v němž se jeho autor Giordano Ruffo věnuje chovu koní a léčení jejich nemocí a zranění. Text byl původně napsán v latině a v první polovině 15. století byl přeložen právě do galicijštiny (viz Pensado Tomé a Pérez Barcala 2004). Galicijština tedy do značné míry vytlačila z místní psané produkce latinu, ovšem takovýto stav byl pouze dočasný. Jak víme, Fernando III. definitivně sloučil tři království – galicijské, leonské a kastilské – v jeden politický celek už v roce 1230, což samozřejmě vedlo ke ztrátě dřívější autonomie. Během dalšího vývoje jsme svědky několika pokusů o vymanění se z kastilského vlivu: Juan I. Leonský se snažil o obnovení galicijsko-leonské nezávislosti v roce 1296, Fernando I. Portugalský byl v roce 1369 prohlášen galicijským králem. Do slepé uličky se však Galicie dostala v 15. století, kdy došlo ke dvěma velkým konfliktům, totiž povstání Irmandade Fusquenlla mezi lety 1431 a 1435 a Velké irmandinské válce mezi lety 1467–1469. Oba střety byly vyvolány především značnou nespokojeností obyvatelstva s vládnoucí elitou, jejím zneužíváním moci a dále ekonomickou a demografickou krizí. Zde je důležité zmínit, že právě tato povstání výrazně přispěla k centralizačním snahám vládnoucí trastámarské dynastie, která se zbavila původní galicijské šlechty a na její místa dosadila své příznivce. V následujícím 16. století ostatně začala tři dlouhá *Séculos Escuros*, temná století galicijského jazyka.

Pokud na období mezi první polovinou 13. století a koncem 15. století nahlédneme prizmatem sociologie jazyka, dojdeme k velmi zajímavým závěrům. Endodiglotické postavení latina-galicijština se ve velmi krátké době rozrostlo o další jazykovou variantu, totiž kastilštinu, takže tento stav lze pojmenovat jako endotriglotický. Není nejspíš pochyb o tom, že nebýt kastilštiny, galicijština by plně nahradila latinu, nicméně v souvislosti s politickým vývojem logicky podlehla kastilštině, kterou hovořila vládnoucí dynastie, a tudíž i vysoce postavená šlechta. Jazyková změna byla řízena shora – kdo se chtěl uchytit na královském dvoře a něco znamenat, musel mluvit kastilsky. Takzvané metalingvistické změny, které řídí právě postoj mluvčích k jazyku, se udály výhradně ve vyšších vrstvách. Ty měly dostatek peněz na poslání potomků do kastilských vzdělávacích institucí a zajištění dostatečných kontaktů s kastilsky mluvícím dvorem – k prostému lidu kastilština pronikla jen velmi omezeně. Postupný přechod ke kastilštině pozorujeme na počtu psaných dokumentů v tabulce 22.

Tabulka 22. Poměr mezi jazyky v dobových dokumentech (zdroj: Monteagudo 2017, 105–107)

1) Soukromé dokumenty z archivu katedrály v Ourense				
	Latina	Galicijština	Kastilština	Celkem
888–1259	335	---	---	335
1259–1300	174	21	4	198
1300–1400	37	434	3	474
1400–1500	4	561	1	566
1500–1554	---	70	38	108
	550	1086	45	1681

Tabulka 22. Pokračování

2) Dokumenty konzultované v klášteře sv. Štěpána v Ribas de Sil				
	Latina	Galicijština	Kastilština	Celkem
921-1264	49	---	---	49
1264-1300	2	7	3	12
1300-1400	1	31	7	39
1400-1500	2	162	5	169
1500-1525	---	7	---	7
	54	207	15	276

3) Dokumenty konzultované v klášteře sv. Petra v Rochas				
	Latina	Galicijština	Kastilština	Celkem
1007-1282	34	---	---	34
1282-1300	4	9	---	13
1300-1400	---	91	2	93
1400-1500	---	206	17	223
1500-1539	---	12	31	43
	38	318	50	406

4) Preferovaný jazyk zápisu během konání diecézních synod v Santiagu, Mondoñedu a Ourense					
	Latina	Galicijština	Gal./kast.	Kastilština	Celkem
13. století	3	---	---	---	3
14. století	8	10	---	---	18
15. století	3	8	3	8	22
	14	18	3	8	43

5) Dokumenty katedrály v Santiagu de Compostela				
	Latina	Galicijština	Kastilština	Celkem
14. století	11	12	14	37
15. století	4	10	19	33

Jak už bylo výše zmíněno, Portugalsko se vydalo zcela jinou cestou, směrem k politické nezávislosti, která portugalskému jazyku garantovala značné výhody oproti jeho severnímu sousedu. Na významných proměnách se podílela i skutečnost, že Portugalsko protáhlo své území až na jih Pyrenejského poloostrova opravdu bleskurychle (rychleji, než tomu bylo na kastilské straně) – král Alfonso III. dobyl roku 1249 Faro,

poslední město okupované Araby, a tím zakončil portugalskou reconquistu.¹⁵⁴ Roku 1255 vyhlásil Lisabon hlavním městem. V této souvislosti je třeba připomenout, že veškeré inovativní jazykové změny na území kontinentálního Portugalska pocházejí z oblasti mezi hlavním městem Lisabonem a nejvýznamnějším univerzitním městem Coimbrou. Počítáme mezi ně především významné fonetické změny tak typické pro současnou evropskou portugalštinu, jako je palatalizace implozivního /s/ a /z/ či reorganizace opozice /r/ a /r/.

Severní dialekty si oproti tomu zachovávají v některých případech spíše konzervativní charakter. Ten můžeme doložit například na zachování subsystému sibilant v Trás-os-Montes. V severních dialektech kontinentálního Portugalska pozorujeme mimo jiné i vzájemné ovlivňování galicijštiny a portugalštiny ve variantách verbální flexe (srov. Svobodová 2021, 64, 95–113).

3.4.1.4 SÉCULOS ESCUROS, TEMNÁ STOLETÍ

Rodríguez Alonso (2004, 312) stejně jako ostatní odborníci, kteří se zabývají sociální historií galicijského jazyka, shodně označují vývoj v 16., 17. a 18. století jako temnou dobu galicijštiny – ustálilo se označení *Séculos Escuros*, temná století. Nadvláda Kastilie a postupné centralizační tendence (jak již bylo řečeno výše, projevem bylo nahrazení místní šlechty šlechtou původem kastilskou, a pokastilštění byla i církev a soudnictví) jednoznačně vedly k upevnění stále trvající diglosie, ve které se galicijština nacházela stále v L postavení, tj. v postavení nižšího jazyka.¹⁵⁵ Nejenomže se tedy neupevňovala a nemířila k standardizaci jako paralelně kastilština a portugalština, ale byla považována za jazyk, který nemůže být jazykem kultury a vzdělání (byť byla zároveň běžným komunikačním nástrojem prostého obyvatelstva). Praxe byla podle Ramalla (2007, 24) následující: Galicijci, kteří toužili po lepším životě a rychlejší integraci, se ochotně vzdávali galicijštiny a přecházeli ke kastilštině.¹⁵⁶ Z historického hlediska se za první výrazný posun k jazykovému sjednocení španělského impéria považuje vydání první kastilské gramatiky z pera Antonia de Nebrija roku 1492 (viz výše kapitola 3.1.1). K nejvýraznějšímu okleštění už tak malých jazykových svobod došlo roku 1768 vydáním *Real Cédula de Aranjuez*, královského dekretu z Aranjuezu, kterým panovník nařizoval výhradní postavení kastilštiny jako jazyka výuky na tehdejších školách. Logickým důsledkem této situace je mj. takřka naprostá absence literatury v galicijštině (kontrastující s paralelním vzruchem literatury kastilské, ale také s živou lidovou slovesností v galicijštině).

Galicijština se i přes tyto překážky stala předmětem zájmu několika významných učenců 18. století, mezi něž řadíme Benita Xerónima Feijoa, Xoána Sobreira Salgada a především Martína Sarmienta (1695–1772). Ten se věnoval pedagogice a především

154 Jak známo, na španělské straně hranic došlo k završení reconquisty až roku 1492 dobytím Granady.

155 Více k termínu viz výše kapitola 2.9.

156 Na tomto místě je záhodno upozornit na výrazně rurální profil tehdejší Galicie. Jazykové změny tohoto typu se týkaly výhradně vyšších vrstev.

jazykovým terénním výzkumům v Galicii (viz Pardo de Guevara y Valdés, 1997). Za tímto účelem se mu ji podařilo navštívit třikrát a do svých *Deníků* si během těchto cest zaznamenával především galicijská toponyma a galicijskou ústní lidovou slovesnost. Výsledkem tohoto úsilí bylo mezi lety 1746 a 1747 vydání tzv. *Coloquia*,¹⁵⁷ ve kterém mimo jiné porovnává galicijštinu se španělštinou a portugalštinou, a především jejich vývoj z latiny. V následujících publikacích se i nadále věnoval galicijské lexikologii a lexikografii a je považován za prvního galicijského filologa.

3.4.1.5 REXURDIMENTO A POZDĚJŠÍ VÝVOJ

Dlouhá tři století prakticky nulového rozvoje galicijštiny definitivně skončila na začátku 19. století, jehož vyvrcholením bylo tzv. *rexurdimento*, národní obrození, a především jazykové obrození galicijštiny. Toto období, které začíná invází Francouzů na Pyrenejský poloostrov roku 1808 a končí na začátku španělské občanské války roku 1936, rozděluje Monteagudo (2017, 343) ze sociolingvistického hlediska do čtyř vývojových fází:

- 1) Období přechodu (1808–1840, *período de transición*)
- 2) Období rozpuku (1840–1880, *período de eclosión*)
- 3) Období vzniku (1880–1915, *período de emergencia*)
- 4) Období modernizace, vzestupu a expanze (1915–1936, *período de modernización, elevación e expansión*)

Jazyk byl ale jen jedním z rysů zmiňovaného národního obrození – paralelně s vývojem jazykovým docházelo k vývoji společensko-kulturnímu, pro který bylo charakteristické činorodé, aktivní působení galicijských intelektuálů, spjaté s hnutím zvaným *galeguismo*. Toto hnutí má povahu kulturní, emancipační i politickou a člení se do tří proudů či na sebe navazujících etap, provincionalismu (*provincialismo*), regionalismu (*rexionalismo*) a nacionalismu (*nacionalismo*). Zmiňované etapy jazykového vývoje mají k těmto etapám vývoje kulturně-politického úzký vztah, proto se je pokusíme popsat paralelně.

Období přechodu se vyznačuje především oběhem prvních tištěných dokumentů, novinových článků či letáků psaných v galicijštině. Jejich cílem nebyla snaha o šíření jazyka jako takového a už vůbec ne tendence prosadit jej všude a vytvořit jeho normu, nýbrž tendence oslovit co nejvíce občanů Galicie a vyzvat je např. k zapojení se do odboje proti francouzským vojenským jednotkám. Jazyk byl v tomto případě využit jako propagandistický nástroj. Dokumenty tohoto charakteru se vyskytovaly nepravidelně, v návaznosti na aktuální politickou situaci, takže spíše jen uchovávaly povědomí o galicijštině jako dialektu či souboru několika dialektů na území Galicie.

Druhé období vývoje jazyka, *období rozpuku*, je spjato se značným nárůstem projevů zájmu o galicijštinu a zároveň i o literární tvorbu v tomto jazyce. Souhrnně je

157 *Coloquio* je znám též pod jinými názvy, konkrétně *Coloquio en mil duascentas coplas galegas*, *Colección de voces y frases gallegas* nebo *Coloquio de veinticuatro gallegos rústicos*.

můžeme charakterizovat jako chvíli, kdy se galicijština přestává považovat za dialekt a začíná se chápat jako jazyk. V roce 1868 byla sepsána první galicijská gramatika, jejímž autorem byl Xoán Antonio Saco e Arce. Obhajoba galicijštiny se výrazně projevila i v literatuře, především v díle *A gaita gallega*¹⁵⁸ Xoána Manuela Pintose (1853). Kniha čtenáře teoreticky i prakticky seznamuje s galicijštinou a vysvětluje galicijské zvyky a tradice formou dialogu mezi galicijským dudákem Cristusem a cizím bubeníkem Pedrem Lucesem. Zásadním dílem literární tvorby v galicijštině je básnická sbírka *Cantares gallegos* (Galicijské zpěvy) Rosalíe de Castro z roku 1863. Autoři také ve velkém znovuobjevují slávu galicijsko-portugalské lyriky.

Výrazným zásahem do sociálního vývoje galicijštiny byl v tomto období zákon o povinném školním vzdělávání z 9. září roku 1857, přezdívaný též *ley Moyano*, zákon Moyano, kterým se, jak již jeho název napovídá, zavedla povinná školní docházka ve Španělsku. Ta měla být realizována ve španělštině jako jediném vyučovacím jazyce. Zákon žádoucím způsobem reagoval na velmi vysoké procento analfabetů, nicméně naprosto ignoroval tehdejší sociolingvistické složení Galicie. Jak uvádí O'Rourke (2005, 275), 85 % obyvatelstva v roce 1877 tvořili výhradně monolingvní mluvčí galicijštiny.

Paralelně s jazykovým obdobím rozpuku se dle Lópeze Carreiry (2013) objevuje již zmiňované kulturní, sociální a politické hnutí *provincialismo*. Reprezentovali ho zejména univerzitní studenti pocházející z vyšších společenských tříd. Pravidelně se scházeli v Santiagu, řešili různé otázky politického a sociálního charakteru a kritizovali především marginalizaci Galicie. Nástrojem šíření jejich myšlenek byly hlavně noviny jako *El Emancipador Gallego* (Galicijský emancipátor) nebo *La Situación de Galicia* (Galicijská situace). Činnost hnutí vyvrcholila podporou ozbrojeného povstání velitele Miguela Solíse v Lugu roku 1846 (tato vzpoura byla brzy potlačena a její vůdci popraveni).

Paralelně s třetím obdobím jazykového vývoje, s *obdobím vzniku*, se rozvíjí kulturní, sociální a politické hnutí *rexionalismo*. Jeho začátek se obvykle datuje do 80. let 19. století¹⁵⁹ a stejně jako *provincialismo* se zabývalo politickými, sociálními a kulturními otázkami, na rozdíl od něj ho ale charakterizuje též prvořadý zájem o galicijštinu. Název hnutí je odvozen od článku *La región gallega* (Galicijský region) Luíse Obelleira, ve kterém autor Galicijce definuje jako národ, který žije v jednom z regionů tvořících španělský stát. Z literárního hlediska jsou pro toto klíčové texty již zmiňované Rosalíe de Castro, ale také dalších významných spisovatelů, jako byli Curros Enríquez a Lamas Carvajal. Ke konci tohoto období, konkrétně roku 1906, byla založena Královská galicijská akademie, *Real Academia Galega*, která se dodnes zabývá galicijskou normou, sjednocuje a ustaluje gramatiku, slovní zásobu a pravopis galicijštiny.

V poslední ze zmiňovaných vývojových jazykových etap, tj. v období modernizace, vzestupu a expanze, se ve společnosti střetáváme s velmi silnými nacionalistickými tendencemi, které ostatně do začátku španělské občanské války nebyly výjimkou ani

158 Celým názvem *Gaita gallega tocada polo gaiteiro, ou sea Carta de Cristus para ir deprendendo a ler, escribir e falar ben a lingua gallega e aínda máis*.

159 Jeho počátky můžeme ovšem hledat již v polovině 50. let.

v ostatních dvojjazyčných oblastech, tj. v Baskicku a Katalánsku. Tyto tendence jsou odrazem třetí fáze *rexurdimenta*, která bývá nazývána fází nacionalistickou (*nacionalismo*). Důležitou roli v ní hraje politické uskupení *Irmandades da Fala* (Bratrstvo jazyka). Jak píše Monteagudo (2017, 477), pro členy této organizace představovalo probuzení a znovuoobnovení celospolečenského „galicijského ducha“ prvotní cíl a náplň veškerého úsilí. Hlavní pozornost věnovali kultuře a jazyku. Podobné názory měli i příslušníci předchozí generace tzv. *rexionalistas*, nicméně ti kladli důraz na galicijský folklor a na básnickou tvorbu v galicijštině, jež byla tímto způsobem obnovena, byť do veskrze idealizované podoby. Vedoucí představitel *Irmandades da Fala* takovýto omezený přístup zavrhl, byl pro ně málo ambiciózní – proto hledali pro jazyk všestranné využití, a především potřebovali také prózu, která by byla konečně napsaná v galicijštině. Pro šíření těchto názorů využívali tisku, především novin *A Nossa Terra*, ze kterých je následující úryvek:

Když chce jazyk, který byl roky považován za dialekt, být znovu národním jazykem určitého lidu – a to je nyní případ galicijštiny –, je třeba ho učinit důstojným tím, že se bude používat při hovoru o univerzálních a hodnotných tématech. Ale je mnoho těch, kteří si tuto pravou křesťanskou pravdu neuvědomují. Nazývají se dobrými dětmi své země, ale nadále připisují galicijštině vlastnosti dialektu; i nadále mluví o rolnickém jazyce pro rolníky, sami se ale považují za vzdělané muže své doby; stále mluví o léčiteli, čarodějích a dělají si snadnou a hrubou legraci na úkor krajanů, nechtějí mluvit galicijsky a říkají spoustu věcí španělsky.¹⁶⁰

(*A Nossa Terra* 1919, in González Seoane 2003, 171)

Nedlouho poté se galicijština dočkala v roce 1919 prvního původního románu, který napsal Gonzalo López Abente a jmenoval se *O deputado por Beiramar* (Poslanec za Beiramar). Ve stejném roce bylo publikováno i první moderní galicijské drama *A man da santiña* (Ruka světce) autora Ramóna Cabanillase. Kultura ovšem nepředstavovala jedinou oblast vhodnou pro postupné pogalicijšťování. Jak jsme popsali výše, povinná školní docházka na bázi kastilštiny byla považována za velkou překážku v procesu normalizace galicijštiny, nicméně i v oblasti vzdělávání probíhaly pomalé změny. Otázka ale je, do jaké míry byla školní docházka účinná, protože značná část především venkovské populace ji ve velkém zanedbávala. Gramotnost byla velmi nízká – číst a psát dokázalo v roce 1920 pouze 43,72 % galicijského obyvatelstva.¹⁶¹ Problematikou vzdělávání se nejvíce zabývali představitelé nacionalistické skupiny *Nós Xoán Vicente Viqueira* a *Vicente Risco*. Viqueirovy návrhy by se v současnosti daly považovat za banální, ovšem jejich autor chtěl především postupovat opatrně, nikoliv

160 Cando unha lingua que se tivo en calidá de *dialeuto* ao longo dos anos quere se volver a tocar en *idioma nazonal* d'un povo – e isto socede agora c'o galego – é perciso dignifical-a empregándoa en temas universás e esquisitos. Pero hai moitos que non chegan a decatárense de tan cristiña verdade. Chamándose bos fillos da sua terra, siguen dándolle ao galego as caraterísticas de dialeuto; siguen escribindo cousas de labregos en linguaxe de labregos, inda que se teñen por literatos e homes do seu tempo; siguen falando dos curandeiros, dos megallos, facendo chistes doados e groseiros a conta dos probes compatriotas que non queren falar o galego e din moitas borricadas en xeito castelán.

161 V celém Španělsku to toho roku bylo 47,77 % (Costa Rico 1989, 159).

radikálně. Učitel by tedy měl podporovat vyjadřovací schopnosti žáků v galicijštině, využívat galicijštinu jako pomocného jazyka při vysvětlování těžší látky, představovat žákům literaturu dostupnou v galicijštině a zároveň stimulovat zájem o ni. Riscův přístup byl daleko více rozpracovaný a rozlišoval plán maximálního a minimálního pogalicijšťování. V prvním případě by se jednalo o stoprocentní výuku v galicijštině, v tom druhém o kompromis mezi španělštinou a galicijštinou. Veškeré snahy byly ve značné míře omezeny s nástupem diktatury Prima de Rivera – královský zákon ze dne 21. 12. 1923 zakázal výuku v jakémkoli dialektu (!) ve státních vzdělávacích institucích. Další změna nastala v období druhé republiky mezi lety 1931–1936, která byla liberální a k národnostním a jazykovým požadavkům vstřícná. Už v roce 1931 došlo k postupnému pogalicijšťování univerzity v Santiagu de Compostela. Ve stejném roce se poprvé projeví snahy o autonomii, trvajících až do roku 1936, kdy začala španělská občanská válka. Po ní následovalo období frankistického režimu, spjaté se ztrátou takřka všeho, co bylo v letech předtím vybojováno, a s omezením přítomnosti galicijštiny víceméně jen na rodinné prostředí a soukromý prostor (podle názvu básnické sbírky Celsa Emilia Ferreira se tomuto období někdy říká *Longa noite de pedra*, Dlouhá kamenná noc; viz Pardo Vuelta 2015). Zcela nová situace nastala po přechodu k demokracii; v Galicii byl jako v ostatních autonomních společenstvích přijat autonomní statut, který zcela novým způsobem definuje jazykové otázky. Vývojem spjatým s autonomním statutem se budeme zabývat dále v kapitole 3.4.3, otázkami standardizace a normy pak v kapitole 3.4.4.

3.4.2 ÚZEMNÍ ROZŠÍŘENÍ GALICIJŠTINY

Jak bylo řečeno výše, galicijsky se mluví na území tří autonomních společenství: v Galicii, v Asturii a v autonomním společenství Kastilie a León.

V Galicii je galicijština kooficiálním jazykem na celém území, a na celém území se jí i skutečně mluví, byť, jak uvidíme v kapitole 3.4.5, mezi různými oblastmi jsou poměrně značné rozdíly.

V Asturii se galicijsky mluví v západní části, konkrétně v oblasti Eo-Navia (tj. v oblasti mezi řekami Eo a Navia; mluví se jí v 18 městečích s celkovým počtem obyvatel 70 tisíc, z nichž 70 % se považuje za mluvčí eonavijštiny; Ramallo 2018, 482), proto je také jejím nejčastějším názvem eonavijština (*eonaviego*). Používají se ale i názvy jiné, *gallego-asturiano* (galicijština-asturština, oficiální název v Asturii, používaný též v oficiálních dokumentech, jako jsou Evropská charta regionálních či menšinových jazyků a hodnotící zprávy o jejím plnění), *gallego de Asturias* (tj. asturská galicijština), *gallego eonaviego* (eonavijská galicijština) nebo *fala del occidente de Asturias*, příp. *asturiano occidental* (tj. západní asturština). Volba názvu souvisí často s odborným nebo národnostně-politickým pohledem na tuto jazykovou variantu. Názor, že eonavijština je východním dialektem galicijštiny, zastává Královská galicijská akademie (*Real Academia Galega*, RAG) i většina galicijských odborníků (např. Costas González 2011). Nesdílejí ho ale všichni. Např. Akademie asturského jazyka (*Academia de la Llingua Asturiana*)

mluví důsledně o eonavijštině a termín galicijština nezmiňuje (jak uvidíme v kapitole 3.4.3.2, v oficiálních dokumentech se objevuje termín *gallego-asturiano*) – častá interpretace je ta, že jde o jazyk na přechodu mezi galicijštinou a asturštinou (méně častý je názor, že jde o jazykovou variantu nezávislou na galicijštině i na asturštině).

V AS Kastilie a León se galicijsky mluví na severozápadě, v příhraniční oblasti s Galicií. Jde o 23 obcí v oblasti El Bierzo, ležící v provincii León, a cca 5 obcí v oblasti Las Portillas, která je součástí provincie Zamora.

Konečně některými odborníky je za variantu galicijštiny, ovlivněnou leonským a kastilským superstrátem, považován i jazyk *fala*, kterým se mluví ve třech vesnicích ležících v autonomním společenství Extremadura. Jelikož vysvětlujících teorií je více (zjednodušeně řečeno, někteří odborníci tento jazyk považují spíše za portugalsštinu ovlivněnou leonským a kastilským superstrátem, jiní zas za samostatnou větev galicijsko-portugalských jazyků), budeme se tomuto jazyku věnovat krátce v kapitole 3.5.3.

3.4.3 PRÁVNÍ ÚPRAVA JAZYKOVÝCH OTÁZEK

3.4.3.1 GALICIE

Pokud vyjdeme z předchozích stran, které pojednávají o historii galicijštiny a zejména o sociolingvistickém rozměru jejího vývoje, je zřejmé, že boj o její záchranu a normalizaci (viz výše kapitola 2.8) představoval v 19. a následně 20. století velmi složitý proces. Předpokladem pro právní ukotvení galicijštiny a její chápání jako kooficiálního jazyka bylo ustavení Galicie jako autonomního společenství v rámci moderního Španělska. Podle mnohých byl proces směřující k tomuto závěru zahájen už restrukturalizací správního systému, kterou započal roku 1833 Javier de Burgos. Je nesporné, že Galicie měla v procesu vytváření autonomního společenství zásadní výhodu, jelikož její obyvatelstvo představovalo tzv. *nacionalidad histórica*, tj. historický národ, který se na rozdíl od obyvatelstva většiny ostatních autonomních společenství vyznačoval vlastním jazykem, kulturou a historií. Galicie byla zkrátka celkem, o jehož proměně v samostatné autonomní společenství nebylo pochyb. Galicijské aspirace týkající se autonomie mají své počátky již v druhé polovině 19. století ve zmiňovaném regionalistickém hnutí. Prvním dokumentem, který samostatnost zmiňuje, je *Proyecto de Constitución para el futuro del Estado Gallego* (Projekt ústavy pro budoucnost galicijského státu) z roku 1883, jehož autorem byla skupina federálních republikánů vedená compostelským starostou Sánchezem Villamartínem. Období restaurace Bourbonů rozhodně nebylo nakloněno decentralizačním snahám galicijských osvícenců, a první snahy se proto setkaly s výraznějším úspěchem až s ustavením druhé španělské republiky roku 1931. Předpokladem pro přechod do autonomního režimu bylo tehdy 1) vypracování a schválení statutu místními poslanci, 2) jeho schválení většinou zastupitelů galicijských samosprávných oblastí (obcí), 3) podpora alespoň dvou třetin obyvatel s volebním právem v referendu a 4) schválení centrálním španělským parlamentem

(*Cortes Generales*). Podobný proces probíhal i v Katalánsku, to bylo ale rychlejší, takže autonomii získalo už v roce 1932. Galicie, jejíž autonomní statut prošel referendem v červnu roku 1936, se kvůli následnému vypuknutí občanské války ke konci tohoto procesu nedobrala (k podobě statutu z roku 1936 viz Parlamento de Galicia 2011).

Letité úsilí o autonomní statut tedy dospělo ke zdárnému konci až po Frankově smrti, schválením autonomního statutu v roce 1981. Tento dokument, v návaznosti na ústavu (viz kapitola 2.2) a jako statuty všech ostatních autonomních společenství, pochopitelně považuje za oficiální jazyk španělštinu. Galicijština je definována jako kooficiální jazyk.

Současný statut¹⁶² obecně definuje jazykové otázky v článku 5:

Jedna. Vlastním jazykem Galicie je galicijština.

Dvě. Galicijština a kastilština jsou v Galicii jazyky oficiálními a všichni mají právo je znát a užívat.

Tři. Orgány veřejné moci v Galicii zaručí běžné i oficiální užití obou jazyků, budou podporovat užívání galicijštiny na všech úrovních veřejného, kulturního a informačního života a budou mít k dispozici prostředky potřebné k tomu, aby uživatelům usnadnili její osvojení.

Čtyři. Nikdo nebude diskriminován z jazykových důvodů.¹⁶³

Jak plyne ze srovnání s autonomními statuty, které jsme analyzovali v předchozích kapitolách, podstatné je, že se mluví o právu, nikoli o povinnosti znát galicijštinu (znalost španělštiny vyplývá z vyššího předpisu, totiž z ústavy). Zajímavé je srovnání s návrhem autonomního statutu z roku 1936: i tam se mluví o tom, že španělština a galicijština jsou oficiálními jazyky v Galicii, třebaže na úrovni oficiálních vztahů mezi Galicií a dalšími autonomními oblastmi či státem se bude vždy využívat španělština.¹⁶⁴

V článku 27 se v aktuálně platném autonomním statutu říká, že AS Galicie připadá výlučná kompetence v mnoha konkrétních oblastech, mimo jiné v oblasti podpory a výuky galicijského jazyka.¹⁶⁵ Konkrétních zmínek o galicijštině je ale ve statutu velmi málo – pouze v článku 25 se mluví o výhodě, kterou přináší znalost galicijštiny v soudním systému:

162 Ley Orgánica 1/1981, de 6 de abril, de Estatuto de Autonomía para Galicia, včetně pozdějších úprav, <https://www.boe.es/eli/es/lo/1981/04/06/1/con>.

163 „Uno. La lengua propia de Galicia es el gallego. / A lingua propia de Galicia é o galego. Dos. Los idiomas gallego y castellano son oficiales en Galicia y todos tienen el derecho de conocerlos y usarlos. / Os idiomas gallego e castelán son oficiais en Galicia e todos teñen o dereito de os coñecer e de os usar. Tres. Los poderes públicos de Galicia garantizarán el uso normal y oficial de los dos idiomas y potenciarán la utilización del gallego en todos los órdenes de la vida pública, cultural e informativa, y, dispondrán los medios necesarios para facilitar su conocimiento. / Os poderes públicos de Galicia garantirarán o uso normal e oficial dos dous idiomas e potenciarán o emprego do gallego en tódolos planos da vida pública, cultural e informativa, e disporán os medios necesarios pra facilita-lo seu coñecemento. Cuatro. Nadie podrá ser discriminado por razón de la lengua. / Ninguén poderá ser discriminado por causa da lingua.“

164 „Serán idiomas oficiais en Galicia, o castelán o galego: pero nas relacións oficiais da Rexión con autoridades doutras Rexións e coas do Estado, usarase sempre o castelán.“

165 „En el marco del presente Estatuto corresponde a la Comunidad Autónoma gallega la competencia exclusiva de las siguientes materias: / No marco do presente Estatuto corresponde á Comunidade Autónoma galega a competencia exclusiva das seguintes materias: / Veinte. La promoción y la enseñanza de la lengua gallega. / A promoción e o ensino da Lingua galega.“

Během konkurzů a výběrových řízení na pozice soudců, soudních, daňových a dalších úředníků v soudní správě bude za zvýhodňující zásluhu považována specializace na galicijské právo a znalost jazyka autonomního společenství.¹⁶⁶

Stejně zvýhodnění se podle článku 26 týká i notářů.

Lze tedy konstatovat, že autonomní statut je poměrně obecný, nepřekvapí proto, že se o konkretizaci některých jazykových práv pokusily pozdější právní normy. Než se k nim dostaneme, srovnajme ještě jednou aktuální verzi s návrhem z roku 1936. Ten je nepochybně konkrétnější, a pokud jde o podporu galicijštiny, radikálnější. V článku 4 např. uvádí zcela konkrétně, že veškeré soudní a úřední dokumenty budou psány galicijsky a přeloženy do španělštiny, pokud si to příslušná strana vyžádá; stejným způsobem budou řešeny vyhlášky a oznámení všeho druhu. Kopie dokumentů sepsaných v místním jazyce, které notář vystaví ve španělštině, a to buď na žádost příslušné strany, nebo z důvodu platnosti mimo hranice Galicie, musí být doplněny také o galicijský originál. Úředníci zvolení pro výkon práce v autonomním společenství musí prokázat znalost galicijštiny.¹⁶⁷ Radikálnější byl tento statut i v úpravě oblasti soudní (článek 14: notáři budou jmenováni na základě výběrového řízení vypsaneho autonomní oblasti a probíhajícího podle platných zákonů republiky. K výběrovému budou připuštěni všichni úředníci se stejnými právy, nicméně přednost bude dána těm, kteří doloží výborné znalosti oblastního jazyka a práva)¹⁶⁸ i vzdělávací (článek 15: na oblastních a státních základních školách bude výuka galicijštiny a španělštiny povinná, na gymnáziích a středních školách budou součástí osnov předměty Galicijský jazyk, Galicijská literatura, Galicijská geografie a Galicijské dějiny. Ve státních speciálních vzdělávacích institucích a na univerzitě v Santiagu de Compostela bude oblast moci finančně podporovat katedry a instituce zabývající se galicijskou kulturou).¹⁶⁹

Vraťme se k aktuálně platnému autonomnímu statutu.

Kritici nestejného postavení galicijštiny a španělštiny (španělštinu musí na základě ústavy umět každý, galicijštinu má pouze právo znát) namítají, že taková situace galicijské mluvčí znevýhodňuje, protože se mohou v komunikaci ve veřejném prostoru

166 „En la resolución de los concursos y oposiciones para proveer los puestos de Magistrados, Jueces, Secretarios Judiciales, Fiscales y todos los funcionarios al servicio de la Administración de Justicia, será mérito preferente la especialización en el Derecho gallego y el conocimiento del idioma del país. / Na resolución dos concursos e oposicións pra provee-los postos de Maxistrados, Xueces, Secretarios Xudiciais, Fiscais e tódolos funcionarios ó servicio da Administración de Xusticia, será mérito preferente, a especialización no dereito galego e o coñecemento do idioma do país.“

167 „Todo escrito que se presente a Tribunais e Autoridades redactado en galego, será reproducido en castelán cando o pida a parte interesada; e farase o mesmo en canto a solucións e notificacións de todas clases. As copias de documentos redactados en lingua rexional, que os fedatarios expidan en castelán, ben por instancia de parte o ben porque produzan efectos fóra de Galicia, deberán conter tamén o texto galego. Os funcionarios que se designen para actuar na Rexión deberán acreditar coñecemento da lingua galega.“

168 „O nomeamento de Notarios será feito pola Rexión mediante oposición ou concurso convocados por esta e axeitados ás leis da República. A eles serán admitidos todos os funcionarios do Corpo con iguais dereitos, pero dándolles preferencia aos que acrediten máis perfecto coñecemento da lingua e do dereito rexionais.“

169 „Nas Escolas primarias da Rexión e nas do Estado, será obrigatorio o ensino das linguas galega e castelá, e nos Institutos e nas Escolas Normais crearanse as materias Lingua, Literatura, Xeografía e Historia de Galicia. Nos establecementos de ensinanza especiais do Estado e na Universidade compostelá, a Rexión poderá soster ou subvencionar cátedras e institucións de cultura galega.“

setkat s mluvčími, kteří svého práva umět galicijsky nevyužijí (opačně tomu být nemůže; více k tomu Pardo Vuelta 2015, 62). Závazek místních orgánů, obsažený v článku 5 statutu, že budou podporovat užívání galicijštiny na všech úrovních, se za takového stavu těžko uplatňuje. Proto byl roku 1983 schválen Zákon o jazykové normalizaci (*Ley de Normalización Lingüística / Lei de normalización lingüística*).¹⁷⁰ Tento zákon daleko podrobněji popisuje užívání jazyků v každodenním životě jednotlivce i institucí a klade zřejmý důraz na zmiňovanou normalizaci, tj. na to, aby se užívání galicijštiny stalo normálním ve všech sférách (výslovně je řeč o státní správě, oficiálních institucích, ve školství, médiích atd.). Třebaže je celý zákon veden snahou podpořit užívání galicijštiny (vnáší možnost užívat galicijštinu do všech sfér veřejného života), neděje se tak na úkor španělštiny, ta je vždy zmiňována, třebaže na druhém místě (jeden z mála odklonů od této tendence, totiž poznámka v článku 1, že všichni Galicijci mají povinnost umět galicijsky a právo galicijsky mluvit, byla v roce 1986 prohlášena španělským ústavním soudem za neústavní, konkrétně ona povinnost mluvit galicijsky). Z jazykového hlediska jsou zajímavé ještě dvě souvislosti tohoto zákona.

- 1) Péči o normu jazyka, její aktualizaci a o řešení jazykových otázek svěřuje Galicijské královské akademii, což je vzhledem ke sporům o normu důležité (více k tomu kapitola 3.4.4).
- 2) Zmiňuje se výslovně i o galicijštině mimo Galicii – konkrétně garantuje péči o galicijské emigranty – a o ochraně galicijštiny na územích sousedících s autonomním společenstvím (k tomu dále kapitola 3.4.3.3).

Protože ani na základě tohoto plánu nedocházelo k významnějšímu posunu v užívání galicijštiny (více k tomu dále v kapitole 3.4.5), byl galicijským parlamentem o více než dvacet let později, roku 2004, schválen tzv. *Obecný plán normalizace galicijského jazyka* (*Plan Xeral de Normalización da Lingua Galega*; Galicia – Dirección Xeral de Política Lingüística 2005). Tento rozsáhlý dokument (324 stran), na jehož vzniku panovala v parlamentu shoda, vychází z detailního popisu současného stavu, snaží se definovat slabé i silné stránky vývoje ve všech oblastech života a velmi podrobně popisuje konkrétní opatření, jež mají vést k šíření galicijštiny ve veřejném i soukromém prostoru. Lze ho tedy považovat za ambiciózní projev jazykového plánování. Přesto současná data ukazují, že se mu pravděpodobně nepodařilo podstatně změnit vývojové tendence. V odborné literatuře a ve veřejné diskusi se zmiňují dva hlavní důvody, proč tomu tak je.

- 1) Část zastánců galicijštiny se domnívá, že plán zůstal na papíře, že zmiňovaná opatření nejsou plněna, aniž se z toho cokoli podstatného vyvozuje. Velkou pozornost tomuto problému věnuje organizace *Mesa pola Normalización Lingüística*,¹⁷¹ občanská organizace sdružující horlivé zastánce přítomnosti galicijštiny i na úkor španělštiny, organizující akce na podporu galicijštiny a upozorňující na neplnění toho, co je v Obecném plánu obsaženo (upozorňuje např. na nedostatečnou přítomnost galicijštiny v soudním systému, ať už jde o jednání, rozsudky atd.). Ter-

170 Ley 3/1983, de 15 de junio, de normalización lingüística, včetně pozdějších úprav, <https://www.lex.gal/galilex/15>.

171 Srov. k tomu stránky organizace, dostupné online na <https://www.amesa.gal/>.

čem kritiky je velmi často i školství – tam je třeba poznamenat, že cíle uvedené v Obecném plánu byly postupně modifikovány dalšími právními předpisy. Tak např. Obecný plán (Galicia – Dirección Xeral de Política Lingüística 2005, 103) mluví o tom, že v primárním vzdělávání (více k tomu kapitola 2.9) by se dětem mělo dostávat minimálně 50 % výuky v galicijštině, v sekundárním školství by totéž mělo platit o povinné části výuky. Ve stejném duchu působí dekret galicijské vlády č. 124 z roku 2007,¹⁷² ten dokonce vyjmenovává předměty, které by se měly vyučovat v galicijštině. Tato úprava vyvolala nesouhlas té části obyvatelstva, které vidělo v těchto tendencích omezování galicijského bilingvismu chápaného jako zcela svobodnou volbu mezi dvěma jazyky autonomního společenství (jejich hlasitým zástupcem je organizace *Galicia Bilingüe*, Dvojazyčná Galicie, občanská organizace požadující mj. svobodné právo jednotlivce vybrat si jazyk výuky a stojící tedy v příkré názorové opozici k výše zmiňované organizaci *Mesa pola Normalización Lingüística*).¹⁷³ Důsledkem těchto tlaků bylo – po změně politické situace – vydání dekretu č. 79 z roku 2010, známého jako zákon o plurilingvismu.¹⁷⁴ V něm se opakovaně zdůrazňuje, že cílem působení galicijského vzdělávacího systému musí být jazyková kompetence v obou jazycích a maximální možná rovnováha mezi jejich přítomností ve výuce (dekret vysloveně zmiňuje termín plurilingvismus a mluví též o nezbytnosti výuky cizího jazyka, tj. galicijská dvojjazyčnost se dává do souvislosti s obecnou vícejazyčností). Přestože je tedy i zde kladen důraz na znalost obou jazyků a např. se uvádí, že v administrativě škol placených státem bude dorozumívacím jazykem galicijština (aniž to jakkoli omezí práva vyučujících), nekvantifikuje se poměr užívání jazyků a vedle předmětů, které se na určitých stupních škol mají učit povinně galicijsky, se uvádějí i ty, které se mají učit španělsky. Reakce na dekret byla kritická, a to nejen ze strany zastánců galicijštiny (nebo, jak by řekli jejich názoroví odpůrci, „pozitivní diskriminace“ galicijštiny). Kritické výhrady shrnuje mimo jiné Pardo Vuelta (2015, 64-65). Nejvýraznější z nich jsme v této knize v souvislosti s kooficiálními jazyky opakovaně zmiňovali, totiž přesvědčení, že španělština žádnou ochranu v podobě povinné přítomnosti ve školách – na rozdíl od galicijštiny – nepotřebuje a že její přítomnost automaticky znamená poškození galicijštiny. Některé části dekretu byly napadeny soudně, některé pasáže byly vyšší instancí zneplatněny (to se týkalo pasáží dekretu, které mluvily o tom, že volba jazyka v některých typech škol bude vycházet z konzultace preferencí rodičů a že žák může v hodině používat jazyk podle své volby, i když to nebude jazyk, ve kterém se daný předmět vyučuje) a diskuse pokračovaly a pokračují nadále. My je zde nebudeme už dále popisovat – naším cílem bylo uvést jen jeden konkrétní příklad diskusí kolem právního uspořádání jazykových otázek a ukázat, že obyvatelé současné Galicie jsou v tomto smyslu názorově rozděleni. Třebaže se všichni shodnou na významu galicijštiny a na nutnosti její ochrany, na

172 Dostupné online na https://www.xunta.gal/dog/Publicados/2007/20070629/Anuncio22C56_es.html.

173 Kritický pohled na organizaci Bilingvní Galicie nabízí González Pascual (2014).

174 Dostupné online na https://www.xunta.gal/dog/Publicados/2010/20100525/Anuncio17BE6_es.html.

to, jak se má k jazyku přistupovat, existuje celá škála názorů, jejíž póly tvoří bezvýhradná podpora galicijštiny i na úkor španělštiny (tj. pozitivní diskriminace, jak říkají někteří) a požadavek naprosté svobody jazykové volby jednotlivce (jež podle mnohých povede k dalšímu nárůstu dominance silnější španělštiny).

Obecně můžeme konstatovat, že mnoho specialistů vidí problém galicijštiny právě v tom, že formálně správné jazykové normy se nedaří promítnout do reality, což je velmi patrné i ve srovnání s katalánštinou v Katalánsku nebo baskičtinou v Baskicku (srov. Ramallo 2018, 480).

- 2) Ne všichni odborníci se domnívají, že hlavním důvodem, proč galicijština v „soutěži“ se španělštinou nedomínuje, jsou nedostatečná nebo nedostatečně dodržovaná právně-administrativní opatření: důvodem podle nich je prostě to, že mluvčí z nejrůznějších důvodů dávají v mnoha životních situacích přednost španělštině. Analýza těchto důvodů bude předmětem kapitoly 3.4.5.3.

3.4.3.2 ASTURIE

Jak již bylo vícekrát uvedeno, ze španělské ústavy vyplývá, že na příslušných územích menšinového jazyka může být tento menšinový jazyk prohlášen autonomním statutem za kooficiální. V případě galicijštiny se to stalo pouze na území Galicie – v žádném z dalších autonomních společenství, kde se galicijsky alespoň na části území mluví, není galicijština oficiálním jazykem (galicijština je tedy na území španělského státu posuzována nejednotně).

O jazykové situaci v Asturii bude podrobně řeč v kapitole 3.5.2.1. V tamním autonomním statutu¹⁷⁵ není galicijština vůbec zmíněna, zato se uvádí v tzv. Plánu sociální normalizace asturštiny¹⁷⁶ na roky 2005–2007, kde je jí věnován samostatný odstavce: „S asturskou galicijštinou bude zacházeno podobně jako s asturštinou, pokud jde o ochranu, respekt, výuku, užívání a péči na území, kde se užívá“.¹⁷⁷ Co to konkrétně znamená, je popsáno v kapitole 3.5.2.1. Obecně vzato lze konstatovat, že ochrana a podpora asturské galicijštiny je ve srovnání s galicijštinou galicijskou daleko nižší. Je proto zajímavé, že v souvislosti s připravovanou reformou asturského autonomního statutu, jež by měla vést k zavedení kooficiality asturštiny v Asturii, požaduje Galicijská královská akademie, aby stejné postavení bylo přiznáno i galicijštině.¹⁷⁸ Tento požadavek byl velmi razantně odmítnut, mj. zástupci asturské jazykové akademie, a v odmítnutí se zdůrazňuje, že galicijská akademie nemá na území asturského autonomního spole-

175 Ley Orgánica 7/1981, de 30 de diciembre, de Estatuto de Autonomía del Principado de Asturias, včetně pozdějších úprav (<https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1982-634>).

176 LEY 1/1998, de 23 de marzo, de uso y promoción del bable/asturiano (https://www.boe.es/diario_boe/txt.php?id=BOE-A-1998-10126).

177 „El gallego-asturiano tendrá un tratamiento similar al asturiano en que se refiere a protección, respeto, enseñanza, uso y tutela en su ámbito territorial.“

178 Srov. k tomu např. <https://academia.gal/-/a-rag-reclama-que-o-novo-estatuto-de-autonom-c3-ada-de-asturias-declare-a-oficialidade-do-galego-en-igualdade-de-condici-c3-b3ns-co-asturiano>.

členství žádné právo cokoli požadovat.¹⁷⁹ Opět se tu tedy setkáváme s tím, že administrativní členění na autonomní společenství s výhradními kompetencemi v jazykové oblasti vede k nestejnému posuzování práv uživatelů téhož jazyka žijících v témže státě, ale v různých oblastech.

Můžeme tedy konstatovat, že tento podtyp „vnější galicijštiny“, jak ji nazývá Frías Conde (1999), je stejně jako ostatní podtypy (viz dále) v daleko složitější situaci než galicijština „vnitřní“, protože se mu v podstatě nedostává právní ochrany (srov. k tomu Ramallo 2018, 481).

3.4.3.3 KASTILIE A LEÓN

Jak bude podrobněji popsáno v kapitole 3.5.2.2, autonomní společenství Kastilie a León ve svém autonomním statutu sice jako kolébka kastilštiny zdůrazňuje význam tohoto jazyka, explicitně ale zmiňuje i galicijštinu, když v 5. článku uvádí, že „galicijský jazyk se bude těšit respektu a ochraně na místech, kde se obvykle užívá“¹⁸⁰. Jde tedy o formulaci obvyklou u nekooficiálních jazyků, jejichž význam je omezený na konkrétní, v tomto případě nevelkou oblast (pro představu: oblast El Bierzo má rozlohu 3178 km², přitom celé autonomní společenství, územně největší ze všech, má rozlohu 94 226 km²; a to ještě zdaleka ne všichni obyvatelé oblasti El Bierzo mluví galicijsky). Galicijská vláda nicméně nejrůznějšími způsoby podporuje galicijštinu v oblastech El Bierzo a Sanabria – existuje tzv. Plán na podporu galicijštiny v těchto oblastech, v jehož rámci se mj. na 19 školách vyučuje galicijština, organizují se Dny galicijštiny atd. Tyto snahy usilují o zvrácení vývojového trendu, který je nepříznivý: galicijsky mluví převážně starší generace a mezigenerační přenos byl přerušen.

3.4.3.4 EXTREMADURA

Jak již bylo řečeno, za galicijštinu je částí odborné veřejnosti považován jazykový útvar *fala*. My se jím budeme zabývat v kapitole 3.5.3 z důvodů, které vysvětlíme na místě.

3.4.4 OTÁZKA NORMY A KODIFIKACE

Proces standardizace galicijštiny byl a je velmi komplikovaný ze dvou důvodů.

- 1) Jak bylo vysvětleno v kapitole 3.4.1, v novějších dějinách jazyka byly celé dlouhé etapy, kdy prakticky neexistovala literární produkce v galicijštině. To je pro vytváření povědomí o standardu nevýhodné, protože opora v jazyce textů krásné literatury bývá při definování normy zásadní. Období od *Rexurdimenta* dále sice

179 Srov. k tomu např. https://www.lavozdeg Galicia.es/noticia/cultura/2022/01/13/rechazo-unanime-asturias-oficialidad-gallego-principado/0003_202201G13P32991.htm.

180 „Gozará de respeto y protección la lengua gallega en los lugares en que habitualmente se utilice.“

stav postupně vylepšilo, nicméně i tak je relativně (tj. ve srovnání s jinými jazyky) nebohatá tradice literárních textů znevýhodňujícím faktorem.

- 2) Z kapitoly o historii (3.4.1.1) rovněž vyplývá, že galicijština patří do stejné podskupiny jazyků jako portugalština, dnešní Galicie je však autonomním společenstvím španělského státu. Spřízněnost s portugalštinou vede k tomu, že portugalština je pochopitelnou referencí při jakémkoli uvažování o galicijštině. Nepřekvapí proto, že v moderních diskusích o kodifikaci normy galicijštiny se utvořily dvě významné názorové skupiny – každá z nich je tvořena odborníky i spíše laickými aktivisty –, které mají principiálně odlišné názory na základní východisko kodifikace. Jedná se o tzv. reintegracionisty a autonomisty.

Reintegracionisté (*reintegracionistas*, v překladu příznivci „znovuzačlenění, znovupropojení“, myšleno pochopitelně s portugalštinou) vycházejí z toho, že galicijština je – vedle portugalšské, brazilské a africké portugalštiny – další diatopickou (tj. regionální) variantou portugalštiny (příp. galicijskoportugalšského jazyka). Oddělení obou jazykových variant a vymezování galicijštiny jako samostatného jazyka je proto podle nich principiálně nesprávné (někteří proto pro galicijštinu důsledně používají označení galicijskoportugalšský jazyk, příp. galicijská portugalština). Poměr mezi portugalštinou a galicijštinou tak přirovnávají např. k vztahu mezi různými dialektálními variantami španělštiny, příp. k poměru mezi nizozemštinou a vlámsštinou. Jejich názorové východisko se pochopitelně odráží i v diskusi o normě. Obecně propagují normu blízkou portugalštině, byť mezi nimi nepanuje jednotna, pokud jde o stupeň této blízkosti: nalezneme mezi nimi umírněnější křídlo, které jen dává ve sporných normativních otázkách důsledně přednost řešením blízkým portugalštině, a křídlo radikálnější, které by nejraději převzalo (např. v pravopisných otázkách) normu portugalskou. Svými názorovými odpůrci bývají reintegracionisté nazýváni *lusisty*¹⁸¹ (jindy je tento termín používán jen pro radikálnější stoupence reintegracionismu, tj. pro ty, kteří navrhují převzít portugalskou normu). S reintegracionismem jsou spojováni jednotliví odborníci, ale i celé organizace, např. *Associação de Amizade Galiza-Portugal* (Asociace přátelství mezi Galicií a Portugalskem, AAG-P), *Associação Galega da Língua* (Galicijská jazyková asociace, AGAL), *Movimento Defesa da Língua* (Hnutí na obranu jazyka, MDL), *Associação Sócio-Pedagógica Galega* (Galicijská socio-pedagogická asociace, AS-PG) nebo *Irmandades da Fala da Galiza e Portugal* (Bratrstva jazyka Galicie a Portugalska, IFG-P). Zásadním momentem byl vznik *Academia Galega da Língua Portuguesa* (Galicijská akademie portugalského jazyka, AGLP). Myšlenka na vytvoření této organizace vznikla už v devadesátých letech 20. století a naplnila se v roce 2008. Ustavující schůze se zúčastnili zástupci oficiálních vědeckých institucí z Portugalska a Brazílie, mezinárodní portugalistické asociace i galicijské vlády, což bylo samozřejmě významné i z politického hlediska (vnitropolitického i mezinárodního).

První seriózní úvahy o reintegracionismu se objevily počátkem 20. století, začátkem odborné diskuse byly jednak obecnější studie (např. zásadní návrh klasifikace

181 *Luso* znamená portugalsky ‚portugalský‘, *lusisté* jsou v češtině odborníci na portugalsky mluvící oblasti (nejčastěji na jazyk a literaturu), tj. termín jasně odkazuje k Portugalsku.

galicijsko-portugalských dialektů portugalského romanisty Cintry, Cintra 1964/1971), jednak spíše na pravopis zaměřené texty Rodriguese Lapy (1973) a Montera Santalhy (1976). Významnou roli v šíření myšlenky reintegracionismu sehrály studie a názory filologa Ricarda Carvalha Calera¹⁸² (1910–1990).

Základním myšlenkovým východiskem *autonomistů* (*autonomistas*) je přesvědčení, že galicijština je samostatným jazykem, odlišným od portugalštiny, a že by se tedy i otázky normy měly řešit jako v každém samostatném jazyce, bez přihlížení ke stavu v jazyce jiném. Názorovými odpůrci jsou nazýváni izolacionisty, příp. „españolistas“ (tj. vytýká se jim pošpanělštění, a to proto, že alternativní formy k formám proportugalským často vykazují podobnost s formami španělskými, tj. odpůrci autonomistů jim vyčítají příklon ke španělštině).

Tyto dva názorové proudy – reintegracionismus a autonomismus – jsou natolik výrazné, že se spor mezi nimi považuje za základní téma standardizace galicijštiny, a v laické rovině se toto téma někdy považuje za jediný problém standardizace. Podrobný popis podává mj. Fernández Rei (2018).

Podíváme-li se ale na přibližně 300 let dějin kodifikace galicijštiny podrobněji, vidíme, že jde o téma podstatně složitější, vykazující rysy, které nalezneme v dějinách kodifikace takřka všech jazyků, ale také některé vlastnosti specifické.

Postlep (2020, 811 n.) vnímá dějiny hledání standardu galicijštiny jako souboj možností, které se kodifikátorům v tomto jazyce nabízely a dodnes nabízejí. Poznamenejme úvodem, že tyto možnosti jsou různě obecné – některé se týkají jazyka jako celku, jiné zasahují jen část jazyka (v tomto smyslu dějiny hledání galicijské normy ukazují, že základními tématy byl gramatický systém, lexikální systém a pravopisný systém a že kodifikátoři mohou ke každému tomuto systému přistupovat jinak) – a působí v dějinách kodifikace různě dlouhou dobu (některé od jejího počátku, jiné se objevily později). Jde o tyto možnosti:

- a) Vzorem pro standard by měl být živý, užívaný jazyk – logickým důsledkem tohoto předpokladu je multidialektální povaha takového standardu.
- b) Vzorem by měla být středověká tradice, tj. předpokládá se jednotný jazyk založený na středověké koiné.
- c) Mělo by se přihlížet k blízkému vztahu s portugalštinou – předpokladem je, že galicijština je jednou z variant pluricentrické normy portugalštiny.
- d) Vytvoření jedinečné, nadnářeční (supradialektální) normy založené na psaném jazyce „vzorových“ autorů, jako byla Rosalía de Castro; tato možnost je relativně novější, objevuje se zhruba v 19. století.
- e) Pravopis by měl být založen na fonologickém systému (obvykle je řeč o systému španělském, tj. tato možnost bývá vnímána jako „prošpanělská“).
- f) Vždy, když je to možné, by se mělo usilovat o „odkastilštění“, „odšpanělštění“, tj. měly by se volit formy vzdálené španělskému řešení (tento princip se nejvíce zdů-

182 Diskuse o ortografické normě se odrážejí i v podobě jmen a příjmení některých zmiňovaných odborníků – Carvalho Calero např. některá svá dřívější díla podepisoval Ricardo Carballo Calero.

razňuje v oblasti lexikální a je pochopitelně projevem opačné tendence než možnost e).

Jak vidno, takto pojatý systém možností zahrnuje i ony nejčastěji komentované směry (reintegracionismus, autonomismus), zasazuje je ale do obecného rámce, který Postleповi i dalším autorům umožňuje plastičtěji popsat komplikovaný vývoj utváření normy i poměrně nejasnou situaci současnou. Lze totiž konstatovat, že dějiny i současnost hledání standardu galicijštiny jsou mimořádně komplikované. Popište si je velmi stručně.

Jak vyplývá z popisu dějin galicijštiny v kapitole 3.4.1, jakékoli úvahy o standardizaci se nemohly opírat o dostatečnou starší literární tradici – trubadúrská literatura byla spíše výjimkou, některé popsané tendence (ztráta kontaktu s portugalskou tradicí, sílení a následná dominance kastilské tradice) způsobily, že literární produkce, typická opora rané fáze standardizace jazyků, byla v galicijštině nedostatečná. Popsaný vývoj v tzv. temných stoletích vedl k tomu, že první nesmělé náznaky debat o standardizaci lze pozorovat v 18., spíše v 19. století (více k tématu Brea 1994, 110 n. a Fernández 1997). Právě Fernández (1997) nachází první implicitní návrh standardizace u již zmiňovaného Martína Sarmienta, konkrétně v jeho *Rozpravě 24 galicijských venkovanů (Coloquio de 24 gallegos rústicos)* z roku 1746: v jeho textu nachází zcela zřejmou představu galicijštiny jako jazyka založeného na živém jazyce a více dialektech (tj. výše uvedenou možnost a). Ne všichni odborníci interpretují Sarmientova díla tímto způsobem, shodnou se ale na jeho významu pro definování standardu galicijštiny.

S *Rexurdimentem* spojený opětovný vzestup literární tradice lze spojovat s chápáním galicijštiny dobrých autorů (např. Rosalí de Castro) jako vzoru pro jazykový standard (tj. výše uvedenou možnost d; z dějin jazyků národů usilujících o rozmach je podobný vývoj známý). Nicméně vzhledem k tomu, že proces standardizace není ustálený ani institucionalizovaný, můžeme pozorovat i jiné tendence. Např. Fernández Salgado a Monteagudo Romero (1995) mluví o jazyce literatury 19. století (kterou považují za první období moderní galicijské literatury) jako o jazyce vykazujícím velkou pravopisnou variabilitu, dialektálně rozrůzněnou morfologii, velké množství slov ze španělštiny a výraznou absenci neologismů. Gramatiky a slovníky, které se v této době objevují, vykazují různou měrou všechny výše uvedené Postleповy možnosti/tendence. Právě v této době lze výrazněji pozorovat možnosti e a f, a především se na konci 19. století důrazně objevuje možnost c, tj. myšlenka hnutí, které se dnes nazývá reintegracionismem (více k vývoji v tomto období citovaní autoři Fernández Salgado a Monteagudo Romero 1995, Brea 1994, Fernández 1997 nebo Postlep 2020).

20. století přináší nejen zintenzivnění předchozích tendencí (např. další růst literatury v galicijštině), ale také vznik významných institucí a spolků. Na prvním místě je to již zmiňovaná Galicijská královská akademie (*Real Academia Galega*, RAG), založená roku 1906, ale vznikají i další instituce, jako např. Bratrstvo jazyka (*Irmandades da Fala*, 1916) a Seminář galicijských studií (*Seminario de Estudios Galegos*, 1923). Tuto dobu podrobně popisuje Monteagudo (2002) i jiní autoři (Postlep 2020). Zdůrazňují význam skutečnosti, že galicijsky už začíná vycházet tisk a že přítomnost galicijštiny ve společnosti je již natolik výrazná, že je předmětem společenské i odborné diskuse, jež ústí ve

vydávání gramatik, slovníků a dalších odborných publikací, jež jsou ale v přístupu ke standardu nejednotné a i nadále odrážejí již dříve zmiňované různé přístupy k chápání normy. Monteagudo (2002, 48 n.) k tomu říká, že většinově byly v diskusi přijatelné středověké archaismy, slova z portugalštiny i z různých dialektů, což je jasným dokladem stále neuceleného přístupu ke standardu. Totéž tento autor dokládá i tím, že zatímco pokud jde o pravopis, převažoval příklon ke španělštině a odklon od portugalštiny, v oblasti slovní zásoby tomu bylo naopak. Fernández Salgado a Monteagudo Romero (1995) tento stav shrnují tak, že vnímání standardu v této době oscillovalo mezi dialektálním a supradialektálním přístupem (tj. Postleповou možností *a* a *d*), v oblasti lexikální přítomností archaismů a slov z portugalštiny, méně už hispanismů, a v oblasti pravopisné již menší variabilitou.

Stejná tendence pokračovala i za Frankovy vlády, tj. v období pro menšinové jazyky obecně nepříznivém: v oblasti gramatiky dále sílil supradialektální přístup, zjednodušoval se pravopis a v lexikální oblasti i nadále ubývalo slov ze španělštiny. Výrazným mezníkem bylo v roce 1950 založení nakladatelství Galaxia, jež v následujících desetiletích vydávalo významné publikace, a v roce 1971 založení Institutu galicijského jazyka (*Instituto da Lingua Galega*, ILG, na univerzitě v Santiagu de Compostela; více k jeho názorovému zakotvení, které můžeme zjednodušeně popsat jako blízké RAG, s ním opakovaně spolupracoval na vydávání jazykových příruček, byť v jednotlivostech se zejména v první fázi jeho existence objevovaly mezi oběma institucemi neshody, mimo jiné Fernández Rei 2018 a Kabatek 1992). Obě tyto instituce se podstatným způsobem zapojily do řešení otázek standardu a přidaly se k již zmíněným institucím existujícím, především ke Královské galicijské akademii (RAG). Za Frankovy éry vyšla řada důležitých jazykových příruček, zmiňme alespoň *Elementární gramatiku obecné galicijštiny* (*Gramática elemental del gallego común*) Ricarda Carballa Calera, vydanou roku 1966 nakladatelstvím Galaxia, a *Pravopisné a morfologické normy galicijského jazyka* (*Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma gallego*), vydané Galicijskou královskou akademií v roce 1971. Tyto normy byly později opakovaně upravovány, mj. ve spolupráci právě s ILG. Celkově se za Frankovy éry galicijština k jednotnému standardu jen přiblížila, vydané příručky ale diskusi významně posunuly.

Po Frankově smrti vedly legislativní změny spojené se vznikem statutu autonomního společenství k vytvoření daleko příznivější situace pro vytvoření jednotného standardu. Výše komentované *Normy* byly v letech 1982/1983 prohlášeny za oficiální. Odborníci se shodují na tom, že jimi definovaný pravopis je fonologické povahy a vychází z kastilské tradice; autoři v úvodu deklarují obecnou snahu o blízkost k mluvenému jazyku, snahu vyhybat se slovům ze španělštiny, snahu o vytvoření supradialektálního standardu, který bude respektovat literární tradici a bude přihlížet ke vztahům s portugalštinou. Podíváme-li se na tyto záměry prizmatem sporu mezi reintegracionisty a autonomisty, můžeme konstatovat, že v oblasti pravopisné je navržený standard blízký španělštině, v oblasti gramatické a lexikální je nicméně zřejmá snaha vyhnout se španělským vlivům a naopak mít na paměti portugalštinu.

Diskuse o detailech standardu a o řešeních konkrétních problematických jevů pokračovala a byla pochopitelně urychlena tím, že se – jak píšeme jinde – galicijština

dostala daleko významněji do škol, státní správy a soudnictví, což samozřejmě vyžadovalo jednotu užívaného jazyka. I to přispělo k tomu, že se s novou silou objevil re-integracionistický alternativní koncept standardu, vyžadující, zjednodušeně řečeno, příklon k portugalské normě. Významnou roli v tomto procesu sehrála již zmiňovaná *Associação Galega da Língua* (Galicijská jazyková asociace, AGAL), založená roku 1980, jež mj. v roce 1985 publikovala alternativu k *Normám* (srov. k tomu Kabatek 1992). Jiná podobně zaměřená organizace, *Associação Sócio-Pedagógica Galega* (Galicijská socio-pedagogická asociace, AS-PG), přišla s konceptem *minimálního re-integracionismu* (*reintegracionismo de mínimos*), tj. jakýchsi minimálních požadavků na to, jak má galicijský standard vyjít vstříc portugalštině (více k tomu Postlep 2020, 816).

Výsledkem tohoto poněkud nepřehledného dění bylo, že ve společnosti (školy, administrativa atd.) byl uplatňován koncept standardu, který byl tak trochu na půl cesty mezi zmiňovanými názorovými póly a který v sobě v jistém smyslu spojoval i protichůdné tendence.

V nejnovější době došlo jen k malému posunu: v roce 2003 vyšly revidované *Normy*, které byly předkládány jako kompromisní řešení přijatelné pro obě strany a které obecně volí některá více „proporugalská“ řešení, ale ani ony nebyly přijaty všemi (nejvýraznější opozici tvoří radikální re-integracionisté, pro které zvolené kompromisní řešení vychází portugalštině vstříc nedostatečně). V 21. století vyšla a vychází celá řada příruček (gramatik, slovníků atd.), vznikají i slovníky specializované slovní zásoby, tj. v praktickém ohledu dochází k velkému pokroku, teoretická diskuse ale ukončena není (více k tomu Postlep 2020, 817 n.). Stejný autor upozorňuje na to, že internet a sociální sítě obsahují velké množství jazykového materiálu spontánně sepsaného uživateli galicijštiny a že jeho analýza ukazuje, že ne vždy jsou doporučovaná normativní řešení respektována.

Na závěr této kapitoly ještě uvedme, že standardem se zabývají i společenství mluvící galicijsky mimo Galicii, v jiných autonomních společenstvích. Zjednodušeně lze říci, že v oblasti Eonaviego vyšla norma tamní galicijštiny, která v zásadě přijímá řešení přijatá v Galicii, objevily se ale i alternativní návrhy, propagující poasturštěné formy.

3.4.5 DATA K SOUČASNÉ SITUACI

Pokud jde o obecnou interpretaci situace v Galicii, mohli bychom použít podobnou charakteristiku, jaká je obsažena v kapitole 3.2.6 v souvislosti s katalánštinou. I v Galicii lze mluvit o jazykovém konfliktu, i v Galicii lze konstatovat dominantní postavení španělštiny a s ním spojený proces jazykové substituce a minorizace galicijštiny. Interpretační schémata jednotlivých odborníků jsou i zde různé vyhocené podle toho, jak výrazným zastáncem „galicijské věci“ dotyčný je, a různé názory jsou i na to, do jaké míry se opatřeními na podporu galicijštiny podařilo pozměnit nebo dokonce „otočit směr“ jazykového vývoje.

Jako v ostatních dvojjazyčných oblastech i v Galicii lze konstatovat, že všichni mluvčí kooficiálního jazyka (tj. v tomto případě galicijštiny) jsou bilingvní, ovládají i španělštinu. Často platí, že znalost španělštiny je lepší, tj. kromě standardu ovládají i některé nestandardní varianty, u galicijštiny bývá rejstřík variant chudší. I v Galicii můžeme pozorovat fenomén existující na ostatních dvojjazyčných územích, totiž že jsou zde monolingvní mluvčí španělštiny – většinou jsou to lidé, kteří přišli z jiných oblastí Španělska, příp. z jiných, španělsky i jinak mluvících zemí. Právě na ně prioritně míří opatření na podporu galicijštiny.

Abychom mohli nahlédnout, jak situace v reálu vypadá, musíme se seznámit s daty.

Současnou situaci galicijštiny budeme ilustrovat na datech, která pravidelně získává Galicijský statistický institut (*Instituto Galego de Estatística*) v rámci periodického šetření *Enquisa estrutural a fogares* (Strukturní výzkum domácností). Periodicita analogického výzkumu umožňuje porovnávat vývoj v čase.

Není-li řečeno jinak, následující data pocházejí z výzkumu provedeného v roce 2018 v rámci sekce *Coñecemento e uso do galego* (*Znalost a užívání galicijštiny*) (dále IGE 2018).

Základní informace, která vyplývá z výzkumu, se týká obecné znalosti galicijštiny: jak lze vysoudit z tabulky 23, v roce 2018 o sobě 57,59 % respondentů starších 5 let proklašovalo, že mluví galicijsky výborně, 30,46 % svou znalost označilo za dobrou a 11,95 % za slabou nebo nulovou.

Tabulka 23. Celková znalost galicijštiny, údaje v % (zdroj: IGE 2018)

	Výborně		Dobře		Málo nebo vůbec		Celkem
	2013	2018	2013	2018	2013	2018	
5–14 let	40,08	38,03	37,22	38,07	22,70	23,90	100
15–29 let	60,27	63,01	27,90	27,15	11,83	9,84	100
30–49 let	59,14	61,06	27,11	26,73	13,74	12,21	100
50–64 let	56,39	56,22	29,80	32,09	13,82	11,69	100
65 a více let	59,73	58,54	31,39	32,62	8,87	8,84	100
Celkem v daném roce	57,31	57,59	29,62	30,46	13,07	11,95	100

Tabulka obsahuje srovnání s výsledky z roku 2013 a dobře odráží dvě základní vývojové tendence:

- Znalost galicijštiny se drží v zásadě na podobné úrovni, jako celek i v jednotlivých věkových skupinách (výkyvy nejsou zásadní) – za výbornou označuje svou znalost galicijštiny přes 57 % respondentů.
- V součtu je mluvčích s výbornou nebo dobrou znalostí nejvíce v nejstarší skupině, tam je také nejméně těch, kteří galicijsky nemluví. Jak ještě uvidíme, vliv přítom-

nosti galicijštiny ve vzdělávacím systému nicméně mění poměry i u nejmladší generace.

Zmiňovaný vliv školy a jeho vztah k mezigeneračnímu přenosu dobře ilustruje tabulka 24, která ukazuje, kde se dotyčný naučil mluvit galicijsky.

Tabulka 24. Kde se mluvčí naučili galicijsky, údaje v % - rok 2018 (zdroj: IGE 2018)

	Rodina	Škola	Přátelé, sousedi	Práce	Jiné
5–29 let	69,99	93,73	30,80	4,11	1,66
30–49 let	81,07	77,73	40,26	18,19	6,39
50–64 let	88,27	15,47	43,60	18,76	9,92
65 a více let	93,42	3,32	42,36	12,94	6,46
Celkem v daném roce	83,36	48,47	39,44	13,86	6,15

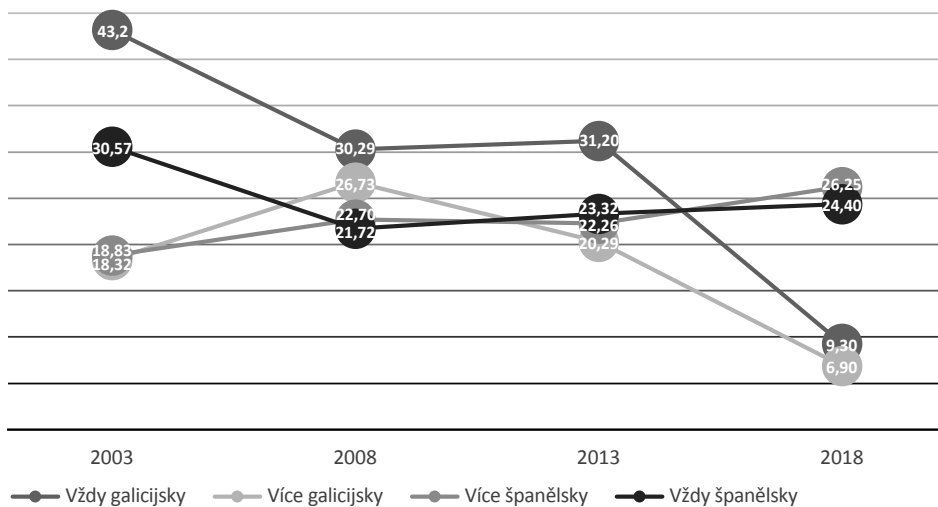
Jak vidno, jednotlivé typy přenosu/prostředí se mohou překrývat, ale celková data ukazují, že místem, kde se nejčastěji lidé učí galicijsky, je rodina. Pozoruhodný je výrazný nárůst role školy:¹⁸³ velký rozdíl v roli školy mezi nejmladší a nejstarší skupinou je pochopitelně dán tím, že lidé, kterým bylo v době výzkumu 65 a více let, se narodili v roce 1953 a dříve, tj. hluboko v době frankistického Španělska. U nejmladší skupiny lze paralelně s velkým vzestupem role školy pozorovat též znatelně menší (ve srovnání s ostatními skupinami) význam rodiny jako místa, kde se dotyčný naučil mluvit galicijsky.

Jak už jsme v předchozích kapitolách viděli i na jiných územích dnešního Španělska, znalost jazyka se nerovná užívání jazyka: i lidé mluvící dobře určitým jazykem ho v dvojjazyčném prostředí nemusí příliš užívat. Tabulka 25 ukazuje srovnání galicijštiny a španělštiny na galicijském území, pokud jde o četnost užívání.

Tabulka 25. Užívání galicijštiny ve srovnání se španělštinou, údaje v % - rok 2018 (zdroj: IGE 2018)

	Vždy galicijsky	Víc galicijsky než španělsky	Víc španělsky než galicijsky	Vždy španělsky	Celkem
5–14 let	14,27	11,85	29,75	44,13	100
15–29 let	18,94	18,45	30,75	31,86	100
30–49 let	23,66	20,64	28,25	27,45	100
50–64 let	32,78	25,35	21,51	20,36	100
65 a více let	48,48	24,91	12,96	13,65	100
Celkem	30,57	21,72	23,32	24,40	100

183 Nárůst je patrný i z časového hlediska, tj. ve srovnání s výsledky z roku 2013.

Graf 10. Užívání galicijštiny a španělštiny v letech 2003–2018 (zdroj: IGE)

Z tabulky 25 vyplývá, že v celkovém souhrnu mluví vždy galicijsky, resp. více galicijsky lehce větší množství respondentů, než je tomu u španělštiny (poměr je zhruba 52 ku 48 %). Podíváme-li se ale na věkovou strukturu, vidíme velké rozdíly mezi věkovými skupinami: u nejstarší skupiny galicijština jasně dominuje (převažuje u více než 73 % respondentů), v každé mladší skupině je tato hodnota nižší, ve skupině 30–49 let klesá pod 50 % a u nejmladších dvou skupin představuje cca 37, resp. 26 %.

Vývojovou tendenci u tohoto jevu zachycuje graf 10, který odráží vývoj v letech 2003–2018, vycházející ze srovnatelných výzkumů IGE.

Jak vidno, mezi lety 2003–2008 můžeme pozorovat prudký pokles množství respondentů, kteří mluvili výhradně galicijsky, spjatý se zhruba polovičním nárůstem těch, kteří mluvili převážně galicijsky. V posledním desetiletí nedochází k výrazným změnám, lze snad konstatovat jen to, že se mírně zmenšují skupiny těch, kteří mluví výhradně jedním nebo druhým jazykem.

Výše bylo řečeno, že u galicijštiny byla v minulosti konstatována různě výrazná situace diglosie, ve které byla galicijština L jazykem, tj. plnila funkci jazyka rodinného prostředí v kontrastu se španělštinou jako jazykem veřejné komunikace. Tato situace bývá dávana do souvislosti s užíváním jazyka v psané podobě: L jazyk bývá k psaní používán méně. Data z výzkumu tuto tendenci potvrzují, jak ukazuje tabulka 26.

Obecná tendence je jasná: významná část těch, kteří mluví vždy nebo převážně galicijsky, v písemné podobě obvykle dává přednost španělštině. Skupina preferující v mluvené podobě španělštinu (připomeňme, že to neznamená, že galicijsky neumí), se španělštinou důsledně drží i v psané podobě.

Tabulka 24 nám ukázala, jak velkou roli při osvojení galicijštiny hrají jednotlivá prostředí: škola, rodina, přátelé atd. IGE přináší k tomuto tématu zajímavá podrobná data.

Tabulka 26. Užívání galicijštiny v písemném projevu (ve srovnání se španělštinou), údaje v % - rok 2018 (zdroj: IGE 2018)

	Obvykle píše galicijsky	Obvykle píše španělsky
Mluví vždy galicijsky	36,19	63,81
Mluví víc galicijsky než španělsky	23,79	76,21
Mluví víc španělsky než galicijsky	3,02	96,98
Mluví vždy španělsky	0,73	99,27
Celkově	16,88	83,12

Pokud jde o školu, v kapitole 3.4.5.1 komentujeme školský systém v Galicii a přítomnost galicijštiny, resp. španělštiny v něm. Tabulka 27 ukazuje, jakým jazykem byly v roce 2018 vyučovány dvě základní věkové skupiny školních dětí, totiž skupina 5–16 let a skupina 17 let a víc.

Tabulka 27. Jazyk výuky ve školách, údaje v % - rok 2018 (zdroj: IGE 2018)

	5–16 let	17 let a více	Celkem
Vše v galicijštině	1,03	1,71	1,28
Většina v galicijštině	9,13	15,78	11,51
V obou jazycích stejně	72,72	36,03	59,57
Většina ve španělštině	15,68	41,58	24,96
Vše ve španělštině	1,44	4,90	2,68

Jak vidíme, v celkovém úhrnu i ve skupině 5–16 let je nejčastějším případem rovný podíl obou jazyků - ve skupině starších studentů ovšem toto procento prudce klesá, a to jednoznačně ve prospěch španělštiny (v úhrnu španělština převažuje nebo zcela dominuje ve 46,48 % výuky určené této věkové skupině). Znamená to, že ve středním a zejména vysokém školství dominuje španělština. Naopak ve skupině do 16 let galicijština dominuje nebo převažuje u více než 10 % žáků a stejně jako španělština je přítomna u dalších více než 72 % procent žáků - jinými slovy, tato mladší skupina má ve škole galicijštinu přinejmenším stejně jako španělštinu ve více než 82 % případů. Tím se vysvětluje, proč byla v tabulce 24 škola u mladších skupin respondentů tak často uváděna jako místo, kde se naučili galicijsky. Řečeno jinak, škola má významný vliv na rostoucí množství těch, kteří umí galicijsky (to je pochopitelně silný argument pro ty, kteří podporují větší přítomnost galicijštiny ve školách), souvislost se stupněm reálného užívání tohoto jazyka je méně jasná.

Jak již bylo opakovaně řečeno, dalším klíčovým prostředím je rodina. Tu jsme v komentáři k tabulce 24 uvedli jako zásadní faktor zejména u nejstarších a středních věkových skupin.

Tabulka 28. Jazyk komunikace se členy rodiny, údaje v % – rok 2018 (zdroj: IGE 2018)

	Vždy gal.	Více gal.	Víc šp.	Vždy šp.	Jinak
Matka	39,36	6,68	14,59	37,19	2,17
Otec	37,99	7,70	14,46	37,57	2,28
Prarodiče	38,30	9,70	14,66	34,94	2,40
Děti	44,34	9,50	13,85	31,20	1,10
Sourozenci	45,54	7,87	11,05	33,71	1,82
Partner	44,53	8,24	11,96	34,18	1,10

Jak vyplývá z tabulky 28, jazyky se v rodinné komunikaci používají v zásadě vyrovnaně (navíc srovnání s výsledky z roku 2013 ukazují, že se tyto údaje v čase významně nemění, že jsou s malými odchylkami stabilní). Ač tedy rozdíly nejsou velké, galicijština převažuje nad španělštinou v komunikaci s partnerem, sourozenci a dětmi, opačně je tomu v komunikaci s rodiči a prarodiči. To je pozoruhodná zpráva o mezigeneračním přenosu: na základě těchto dat bychom mohli s jistou opatrností konstatovat, že užívání galicijštiny vykazuje v rodinách pozitivní tendence. Jak ale uvidíme dále, specialisté vycházející z detailních analýz reálné situace jsou v této věci pesimističtější.

Pro posuzování postavení a užívání konkrétního jazyka jsou vedle rodiny a školy důležitá i další prostředí. My si všimneme tří z nich: komunikace ve společenském styku, v pracovních prostředích a v oblasti médií.

Užívání galicijštiny a španělštiny v různých sociálních situacích zobrazuje tabulka 29.

Tabulka 29. Jazyk komunikace ve společnosti, údaje v % – rok 2018 (zdroj: IGE 2018)

	Jen galicijsky	Více galicijsky	Více španělsky	Jen španělsky
S přáteli	34,12	17,96	20,60	27,32
V obchodě	30,27	19,14	21,34	29,25
U lékaře	27,88	18,22	19,82	34,08
S učiteli dětí	23,48	15,81	21,31	39,40
Se státní správou	29,30	20,37	19,76	30,57
V bance	28,74	17,92	19,32	34,02

Tabulka opět ukazuje relativní vyrovnanost užívání obou jazyků, byť španělština převažuje ve všech situacích s výjimkou hovoru s přáteli. Rozdíly nejsou velké (někde jsou vysloveně minimální a blíží se poměru půl na půl), jen v hovoru s učiteli dětí poněkud výrazněji dominuje španělština.

Relativně vyrovnaný je poměr mezi jazyky též v pracovních vztazích, byť, jak ukazuje tabulka 30, ve všech situacích v úhrnu lehce převažuje španělština.

Tabulka 30. Jazyk komunikace v práci, údaje v % – rok 2018 (zdroj: IGE 2018)

	Jen galicijsky	Více galicijsky	Více španělsky	Jen španělsky
S kolegy	29,57	18,61	23,90	27,92
S podřízenými	24,54	18,90	24,78	31,78
S nadřízenými	25,08	17,71	21,86	35,35
S klienty	21,76	25,92	28,70	23,62

Jak vidno, největší, byť nijak velkou převahu má španělština v komunikaci s podřízenými nebo nadřízenými, v hovoru s kolegy nebo klienty je poměr užívání obou jazyků velmi vyrovnaný.

Konečně posledním faktorem komunikace ve společnosti, kterému budeme věnovat pozornost, jsou média: jejich role roste v mnoha ohledech, a vzrůstá též počet typů médií, které jsou z jazykového hlediska zajímavé.

Tabulka 31. Jazyk médií, údaje v % – rok 2018 (zdroj: IGE 2018)

	Jen galicijsky	Více galicijsky	Více španělsky	Jen španělsky
Sledování televize	2,92	14,73	55,75	26,60
Poslech rozhlasu	3,48	10,78	46,72	39,02
Čtení novin	1,06	2,90	36,94	59,10
Čtení knih	1,19	3,95	40,83	54,03
Surfování po internetu	1,29	3,78	25,46	69,47
Sociální sítě	8,25	18,03	21,65	52,07

Tabulka 31 vykazuje ve srovnání s předchozími tabulkami velký a zásadní rozdíl: dominance španělštiny je zcela jednoznačná, pouze u sociálních sítí se galicijština jako alespoň převažující jazyk dostane přes 20 %. Tyto výsledky pochopitelně souvisejí s nabídkou daného média v galicijštině (viz k tomu kapitulu 3.4.5.2) a také s tím, že španělština jako jeden z největších světových jazyků nabízí v oblasti médií celosvětový kontext (viz k tomu výše kapitulu 3.1), to ale nic nemění na tom, že faktor médií působí směrem, který není pro užívání galicijštiny výhodný.

Výše byla opakovaně řeč o tom, že galicijština byla tradičně považována za jazyk venkova a že v jejím užívání byly vždy velké rozdíly mezi oblastmi. IGE (2018) přináší v této souvislosti několik zajímavých sad aktuálních dat. Tabulka 32 ukazuje, jak souvisí užívání galicijštiny s velikostí města, kde dotyčný žije: vyplývá z ní, jak velké procento rodin v různě velkých městech mluví obvykle galicijsky.

Tabulka 32. Procento rodin, jejichž všichni členové mluví v daném typu města obvykle galicijsky – rok 2018 (zdroj: IGE 2018)

	% rodin
Města s max. 10 000 obyvateli	45,70
Města s 10 000–20 000 obyvateli	18,24
Města s 20 000–50 000 obyvateli	20,59
Města s více než 50 000 obyvateli	5,66
Celkem	22,70

Tendence vyplývající z tabulky 32 je zřejmá: čím větší město, tím méně výhradně galicijsky mluvících rodin. Rozdíl mezi nejmenšími a největšími městy je obrovský (45,7 % vs. 5,66 %). Tato tendence je v souladu nejen se zmiňovaným tradičním chápáním galicijštiny jako jazyka venkova, ale i s obecným trendem pozorovaným i na jiných dvojjazyčných španělských územích a spočívajícím ve významnější roli španělštiny ve velkých městech.

Situaci v největších městech, resp. v sedmi největších municipiích (v galicijštině *concello*) ilustruje tabulka 33.

Tabulka 33. Jazyky v sedmi největších municipiích, údaje v % – rok 2018 (zdroj: IGE 2018)

	Jen galicijsky	Více galicijsky	Více španělsky	Jen španělsky
Ferrol	6,71	10,98	29,59	52,72
La Coruña	5,34	14,64	31,40	48,62
Santiago de Compostela	20,58	23,31	33,46	22,65
Lugo	21,34	23,36	28,88	26,42
Orense	10,70	22,80	38,85	27,65
Pontevedra	8,38	14,62	35,94	41,06
Vigo	3,85	11,35	39,49	45,31

Jak vidno, nejvíce se mluví galicijsky v Lugu a v Santiagu de Compostela – v obou městech je nejvíce jak mluvčích hovořících galicijsky vždy, tak i v úhrnu těch, u kterých galicijština převažuje (ani v jednom případě tento úhrn ale nedosahuje 50 %). Naopak nejméně se galicijsky mluví ve Vigu (galicijštinu více než španělštinu tam používá přes 15 % respondentů), o něco lépe si galicijština stojí ve Ferrolu a La Coruni. Celkově tabulky 32 a 33 jasně dokládají rozdílnou pozici galicijštiny na venkově a ve velkých městech.

Monteagudo, Nandi a Loredó (2020, 2) v této souvislosti upozorňují, že nejvíce obyvatel žije v Galicii na tzv. atlantické ose, zejména v oblasti Viga a La Coruni, což je navíc sociálně-ekonomicky nejsilnější oblast. A právě na této ose (s výjimkou oblasti

kolem Santiaga) počet španělsky mluvících jasně převyšuje počet galicijsky mluvících. Galicijština naopak převažuje v oblastech s menším počtem obyvatel.

Uvedená data ukazují základní tendence ve vývoji galicijštiny: galicijština má ve společnosti pevné místo a je řada mluvčích, kteří jí dávají přednost před španělštinou, celkově je ale zastoupení španělštiny v každodenním životě Galicijců silnější, byť, jak jsme viděli, v některých oblastech a v některých skupinách méně výrazně než jinde. Z faktorů, které dle uvedených dat mají největší vliv, bychom specificky chtěli komentovat dva, školství a média.

3.4.5.1 ŠKOLSTVÍ

Ve výkladu právního rámce užívání galicijštiny v kapitole 3.4.3.1 jsme podrobněji komentovali základní právní normy, které se tomuto tématu věnují, konkrétně jsme se zabývali Zákonem o jazykové normalizaci (*Ley de Normalización Lingüística / Lei de Normalización Lingüística*) z roku 1983,¹⁸⁴ tzv. *Obecným plánem normalizace galicijského jazyka (Plan Xeral de Normalización da Lingua Galega; Galicia – Dirección Xeral de Política Lingüística 2005)* z roku 2004, dekretem č. 79 z roku 2010, známým jako zákon o plurilingvismu¹⁸⁵ a obecným rámcem diskusí o užívání jazyka, jejichž podstatným rysem je debata o přítomnosti galicijštiny ve školství. Hlavním a velkou částí obyvatelstva sdíleným cílem je, aby vzdělávací systém vytvářel u žáků/studentů jazykovou kompetenci v obou jazycích (jak vyplývá z uvedených dat, u španělštiny to není nutné, takže řeč je vlastně jen o galicijštině) a zajistil jejich maximální možnou přítomnost ve výuce. Co je tímto maximem, je ale samozřejmě předmětem diskusí a často i soudních sporů. Už v zákoně o jazykové normalizaci z roku 1983 je řeč o „progresivním užívání galicijštiny ve výuce“, o tom, že studium galicijštiny je povinné, o opatřeních, která budou přijata na podporu galicijštiny (a pozdější zákonné normy pokračují v podobném duchu, často i v důraznějším), galicijština ale není nikdy podporována radikálně na úkor španělštiny (tj. vždy se objeví výjimka, že např. galicijštinu nemusí studovat ten, kdo vyrůstal mimo Galicii, nebo poznámka, že nikdo nemůže být nucen být vzděláván v jiném než mateřském jazyce, a především se vždy důsledně rozlišuje mezi galicijštinou jako jazykem výuky a galicijštinou, kterou žák studuje jako předmět). Ve srovnání např. se situací v Katalánsku je tlak na závazné užívání galicijštiny menší.

Podíváme-li se na konkrétní dopady zmiňovaných právních diskusí na školský systém, vidíme, že dekret o plurilingvismu z roku 2010 stanovuje na základních školách jediný, totiž bilingvní model, zajišťující maximální možnou rovnováhu mezi výukou v galicijštině a španělštině.¹⁸⁶ U každého z jazyků je určeno, který předmět se musí povinně vyučovat v daném jazyce,¹⁸⁷ zároveň je ale ponecháno na rozhodnutí školy, jak

184 Ley 3/1983, de 15 de junio, de normalización lingüística, včetně pozdějších úprav, <https://www.lex.gal/galilex/15>.

185 Dostupné online na https://www.xunta.gal/dog/Publicados/2010/20100525/Anuncio17BE6_es.html.

186 Model je vlastně zamýšlen tak, aby zajišťoval poloviční přítomnost obou jazyků ve školství, podle mnohých je ale realita zcela jiná (Ramallo 2018, 481).

187 Ve španělštině je to matematika, v galicijštině *Conocimiento del medio natural, social y cultural* (tj. Znalost přírodního, společenského a kulturního prostředí), viz k tomu Kratochvílová (2020, 62).

budou ostatní předměty vyučovány, samozřejmě při zachování oné maximální možné rovnováhy. Kratochvílová (2020) srovnává veřejně dostupná data o reálné přítomnosti kooficiálních jazyků na vybraných školách v Galicii, Katalánsku a Baskicku (analyzuje informace o jazykové stránce výuky, které poskytují školy ve vybraných oblastech) a dochází k závěru, že ve srovnání s Katalánskem a Baskickem je jazykové stránce věnována menší pozornost, resp. její vzorek škol informuje o jazykové stránce výuky (včetně jednotlivých předmětů) natolik stručně, že si lze jen těžko učinit přesnější obrázek. Jistou informací může být jazyk, ve kterém jsou stránky škol vedeny: dle autorky jsou weby veřejných škol důsledně v galicijštině, polosoukromých (*concertados*) většinou ve španělštině. I tato autorčina studie potvrzuje základní charakteristiku galicijského školství: galicijština je autonomní správou důsledně podporována, ale ve srovnání s jinými dvojjazyčnými autonomními společenstvími je postup státní správy méně naléhavý a méně zaměřený na redukcii přítomnosti španělštiny (více k tomu mj. Pardo Vuelta 2015, 64 n.).

Reálné dopady tohoto systému odrážejí některé tabulky v kapitole 3.4.5. Tabulka 27 ukazuje, že v celkovém úhrnu i ve skupině 5–16 let se daří držet rovný podíl obou jazyků ve výuce, nicméně se vzrůstajícím věkem žáků podíl galicijštiny klesá a španělština začíná dominovat (v ekvivalentu našeho středního školství a ve vysokém školství je tato dominance zřejmá). Efekt vzdělávacího působení je ale evidentní, jak ukazuje tabulka 24: u mladších generací, a zejména u generace nejmladší hraje škola zásadní roli jako místo, kde se dotyčný naučil/učil galicijsky.

Na závěr uvedme, že kritici systému zdůrazňují, že se mu nedaří zastavit proces nahrazování galicijštiny španělštinou, i když si vlastně takový cíl stanovuje (byť je formulován obezřetněji). Tito kritici se mohou opřít i o zprávy k plnění *Evropské charty regionálních či menšinových jazyků* (Committee of Experts 2015 a 2019).

3.4.5.2 MÉDIA

O tom, jak zásadní roli mají pro užívání kooficiálních jazyků média, už byla řeč výše. Bylo tomu tak vždy, ostatně ve výkladu dějin galicijštiny jsme opakovaně mluvili o významu tištěných médií. Ve 21. století hrají klíčovou úlohu jiná než tištěná média, totiž sociální sítě a audiovizuální média. Galicijština musí v tomto ohledu čelit obrovské konkurenci španělštiny: v kapitolách 3.1 a 3.1.5 jsme stručně ukázali, jak obrovský je mediální svět ve španělštině, jak bohatá je pro uživatele nabídka mediálního obsahu v tomto jazyce a jak výhodné tedy vlastně je užívat v tomto prostředí španělštinu.

Galicijská autonomní správa si je této skutečnosti pochopitelně vědoma.

Už autonomní statut věnuje médiím článek 34. V něm se konstatuje, že autonomnímu společenství připadá povinnost legislativně i exekutivně zabezpečit televizní a rozhlasové vysílání, tisk a obecně všechna komunikační média. V návaznosti na toto východisko se doslova uvádí: „V duchu toho, co bylo stanoveno v předchozích odstavcích tohoto článku, bude moci autonomní společenství regulovat, vytvářet a udržovat

svou vlastní televizi, rozhlas a tisk a obecně všechna média společenské komunikace, aby mohla plnit své cíle.¹⁸⁸

V podobném tónu hovoří též zmiňovaný Zákon o jazykové normalizaci z roku 1983. Věnuje celý jeden oddíl užívání galicijštiny v médiích (byť tehdejší mediální svět měl zcela jinou podobu než dnes), sestávající ze tří článků:

Článek 18: „Galicijština bude jazykem užívaným v rozhlasových a televizních stanicích a v ostatních společenských komunikačních médiích, jejichž správa a řízení spadá do kompetence institucí autonomního společenství.“¹⁸⁹

Článek 19: „Galicijská vláda poskytne ekonomickou a hmotnou podporu médiím nezahrnutým do předchozího odstavce, která budou galicijštinu používat jako obvyklý jazyk, a to stále více.“¹⁹⁰

Článek 20: „Povinností galicijské vlády bude:

1. Podporovat výrobu, dabing, titulkování a promítání filmů a jiných audiovizuálních médií v galicijském jazyce.
2. Podněcovat kulturní události, divadelní představení a vystoupení v galicijském jazyce.
3. Přispívat k podpoře knih v galicijštině opatřeními, jež povedou k nárůstu vydavatelské produkce a k jejímu šíření.“¹⁹¹

Na základě těchto ustanovení vytvořila autonomní správa média, o kterých je řeč, konkrétně zákonem z roku 1984 byla založena galicijská rozhlasová a televizní společnost *Compañía de Radio-Televisión de Galicia*.¹⁹² V rámci ní vznikly dvě samostatné společnosti, *Televisión de Galicia* (TVG) a *Radio Gallega* (RG), jejichž hlavním cílem je šířit programy v galicijštině po celém území autonomního společenství. Formálně se tato velká společnost v roce 2016 změnila na korporaci (*Corporación Radio e Televisión de Galicia*, CRTG, tj. Galicijská rozhlasová a televizní korporace).

Další vývoj v oblasti mediální legislativy je spojen s dalšími zákony a předpisy, velmi důležitý je mj. Zákon číslo 9/2011, z 9. listopadu, o veřejných médiích audiovizuální komunikace v Galicii.¹⁹³

188 „En los términos establecidos en los apartados anteriores de este artículo, la Comunidad Autónoma podrá regular, crear y mantener su propia televisión, radio y prensa y, en general, todos los medios de comunicación social para el cumplimiento de sus fines.“

189 „El gallego será la lengua usual en las emisoras de radio y televisión y en los demás medios de comunicación social sometidos a gestión o competencia de las instituciones de la Comunidad Autónoma.“

190 „El Gobierno Gallego prestará apoyo económico y material a los medios de comunicación no incluidos en el artículo anterior que empleen el gallego de una forma habitual y progresiva.“

191 „Serán obligaciones de la Xunta de Galicia:

1. Fomentar la producción, el doblaje, la subtitulación y la exhibición de películas y otros medios audiovisuales en lengua gallega.

2. Estimular las manifestaciones culturales, representaciones teatrales y los espectáculos hechos en lengua gallega.

3. Contribuir al fomento del libro en gallego, con medidas que potencien la producción editorial y su difusión.“

192 Ley 9/1984, de 11 de julio, de creación de la Compañía de Radio-Televisión de Galicia. Agencia Estatal Boletín Oficial del Estado (online). Dostupné z <https://www.boe.es/eli/es-ga/l/1984/07/11/9>.

193 Ley 9/2011, de 9 de noviembre, de los medios públicos de comunicación audiovisual de Galicia. BOE.es – Agencia Estatal Boletín Oficial del Estado (online). Dostupné z: <https://www.boe.es/buscar/pdf/2012/BOE-A-2012-549-consolidado.pdf>.

V současnosti nabízí TVG – kromě dvou kanálů určených pro zahraničí – dva základní kanály TVG a TVG2, a ve fázi příprav je též specializovaný dětský kanál. Rozhlas nabízí tři kanály, které jsou dostupné na celém území AS. Svůj hlavní cíl na webových stránkách charakterizuje CRTG takto: „Prvotním úkolem Korporace je zlepšovat a normalizovat užívání našeho oficiálního jazyka, galicijštiny, a propagovat naši kulturu prostřednictvím *Televisión de Galicia* (TVG), *Radio Galega* (RG) a digitálních nosičů. Náklady jsou hrazeny především autonomní vládou Galicie a také z reklam.“¹⁹⁴ Vysílá 24 hodin denně a její programy se dostávají zhruba ke 4 milionům lidí v Galicii a okolních územích, včetně severního Portugalska. 60 % vysílaného programu je vlastní produkce a zahrnuje zprávy, koncerty, kulturní programy, programy pro děti, seriály, filmy, debaty a sportovní pořady.

Zmiňovaný Zákon číslo 9/2011 ve svém 6. článku říká: „Jazykem Korporace RTVG je galicijština, proto se poskytování služeb audiovizuální komunikace touto společností a komunikace s jejím personálem při uskutečňování pracovních úkolů bude odehrávat v galicijském jazyce“.¹⁹⁵

Lze tedy konstatovat, že autonomní samospráva vynakládá opravdu velké úsilí na to, aby byla galicijština přítomna v mediálním prostoru, konkrétně v televizi a rozhlasu. Podle mnoha znaků se jí to daří: podle některých statistik je TVG nejsledovanější televizí na území Galicie¹⁹⁶ a v žebříčku regionálních televizí si v letech 2020 a 2021 držela 4. místo (za katalánskou TV3, aragonskou TV Aragón a baskickou ETB2).¹⁹⁷ Nicméně data z naší tabulky 31 ukazují, že výrazně více obyvatel Galicie sleduje televizi a poslouchá rozhlas ve španělštině (v galicijštině převažuje u 18 % – v případě televize –, resp. 15 % – v případě rozhlasu). Analýzy, které hledají příčinu tohoto stavu, ji kromě již konstatované výhody španělštiny jako velkého jazyka nacházejí i ve struktuře nabídky: ta podle nich nedostatečně usiluje o zábavnost programu a o mladého, resp. dětského diváka. Proto se např. v jakémsi manuálu pro pracovníky RTVG, publikovaném na stránkách této instituce, zdůrazňuje zacílení na mladou generaci: „Korporace RTVG musí i nadále bránit identitu našeho lidu a jako jeden ze svých hlavních cílů rozvíjet práci zaměřenou na posilování, poznávání a šíření galicijského jazyka, zejména mezi mladými lidmi a dětmi.“¹⁹⁸

194 „A misión primeira da Corporación é mellorar e normalizar o uso da nosa lingua oficial, o galego, e promover a nosa cultura, a través da Televisión de Galicia (TVG), a Radio Galega (RG) e de soportes dixitais. Os seus orzamentos son sostidos principalmente polo Goberno autónomo de Galicia, e tamén por publicidade“ (stránky CRTG, dostupné z: <https://www.crtvg.es/crtvg/presentacion/a-crtvg/idioma/glg>).

195 „La lengua de la Corporación RTVG es el gallego; por tanto, la prestación del servicio de comunicación audiovisual por parte de dicha sociedad y las comunicaciones que efectúe al personal dependiente de ella en el ejercicio de sus tareas serán en lengua gallega.“

196 Srov. k tomu <https://www.europapress.es/galicia/noticia-tvg-afianza-liderato-cadena-mas-vista-galicia-radio-galega-suma-45000-oyentes-mas-20210706131006.html>.

197 Canales TV autonómicos más vistos España 2019-2020 | Statista. Statista: el portal de estadísticas para datos de mercado, investigaciones de mercado y estudios de mercado (online). Copyright © Statista 2021. Dostupné z: <https://es.statista.com/estadisticas/480694/canales-autonomicos-de-television-en-espana-por-cuota-de-pantalla>.

198 „A Corporación RTVG debe continuar defendendo a nosa identidade como pobo e a desenvolver, como un dos seus principais cometidos, o labor de promoción, coñecemento e difusión da lingua galega, fundamentalmente entre a mocidade e a infancia“; CRITERIOS REITORES DA DIRECCIÓN EDITORIAL DA CORPORACIÓN RADIO

Dosud byla řeč o médiích, která jsou v gesci autonomní vlády a jako taková je mohou ovlivňovat politická rozhodnutí. Mnozí autoři (např. Pardo Vuelta 2015, 65) mluví o tom, že slabá přítomnost galicijštiny v médiích je dána především chováním soukromých médií – přestože i tam vláda nabízí subvence na podporu galicijštiny, v soukromých médiích jednoznačně dominuje španělština. Lze sice diskutovat o tom, zda by bylo možné politiku autonomní vlády v tomto ohledu upravit, je nicméně zřejmé, že rozhodujícím faktorem je to, co vyžaduje nebo čemu dává přednost čtenář/divák/posluchač, a to je očividně spíše španělština než galicijština.

Z tabulky 31 vyplývá, že pouze u sociálních sítí je situace galicijštiny lepší, naopak u čtení novin, knih a surfování na internetu je ještě daleko horší, přestože i podpoře vydávání knih v galicijštině je věnována velká pozornost (chybí ale každodenně vycházející noviny, srov. Ramallo 2018, 481).

Lze tedy konstatovat, že problémem galicijštiny v oblasti médií není ani tak nedostatek nabídky či příležitostí, nýbrž nedostatečný zájem mluvčích, jejich jiné jazykové strategie.

3.4.5.3 KOMENTÁŘ K DATŮM

Výše představená data pocházejí z reprezentativních zdrojů a ve svém úhrnu, zejména s přihlédnutím k vývoji v čase, představují vcelku reálný obraz současného stavu. Je ale obtížné snažit se na jejich základě interpretovat vývojové tendence a predikovat další vývoj, protože tyto tendence jsou definovány řadou faktorů, které jednak nelze snadno popsat, jednak působí často protikladně.

Zásadním faktorem je vývoj sociální prestiže galicijštiny. V historickém výkladu jsme ukázali, jak galicijština postupně začala být považována za jazyk L, za jazyk venkova a méně vzdělaných lidí (často šlo výslovně o urážlivé stereotypy), a to v kontrastu ke španělštině. Z toho dlouho vyplývala velmi silná strategie mluvčích užívat španělštinu jako prostředek, který pomůže osobnímu (pracovnímu, sociálnímu atd.) vzestupu. Různí autoři interpretují faktor jazyka jako prostředku moci, jako nástroje vzestupu různě vypjatě (srov. k tomu např. Monteagudo 1997, Ramallo 2010, Pardo Vuelta 2015 a mnozí jiní). Ramallo (2010) například ukazuje, že ne vždy platí souvislost mezi užívaným jazykem a politickou orientací, která bývá v dnešním Španělsku často pozorována a která spočívá v tom, že vyhranění mluvčí menšinového jazyka mívají tendenci k levicové, proticentralistické (příp. dokonce vysloveně protišpanělské, nacionalistické) orientaci. Uvádí totiž, že v Galicii tato charakteristika platí více o městském uživateli galicijštiny než o uživateli venkovském, ten bývá často zaměřen praviceově a tradicionalisticky. V postupné proměně vnímání prestiže galicijštiny hrají roli též tzv. *neofalantes* (tj. noví mluvčí, *new speakers*, o kterých byla řeč v kapitole 2.9). Ti totiž obvykle pocházejí z městských vrstev, vyznačují se vzděláním a sociální prestiží. Jejich obrat ke galicijštině je tedy důležitý, protože jazyku dodává na významu

a pomáhá redefinovat jeho sociální status (více k tomu Ramallo 2010, Ramallo 2013, Monteagudo 2012, Pardo Vuelta 2015, O'Rourke a Ramallo 2011 nebo O'Rourke, Pujolar a Ramallo 2015). Není překvapením, že část těchto vzdělaných městských nových mluvčích se aktivně podílí na činnosti autonomní administrativy. Politika autonomní vlády zaměřená na podporu galicijštiny rovněž přispívá k tomu, že se mění sociální prestiž galicijštiny: galicijština už může pomoci k sociálnímu i jinému vzestupu jedince, může být výhodné mluvit galicijsky a být nositelem tlaku na šíření tohoto jazyka ve společnosti (řeceno s některými autory, galicijština se také stává jazykem moci). V souvislosti s tím Ramallo (2010 a 2013) i jiní autoři mluví o tom, že v jistém smyslu vzniká napětí mezi „starými“ a „novými“ mluvčími: jak už jsme konstatovali, „staří“ mluvčí často považují svůj jazyk za jazyk rodinné komunikace a na veřejnosti se k němu příliš nehlásí, „noví“ mluvčí naopak galicijštinu užívají i tam, kde se dříve neužívala. Paradoxním rozměrem tohoto napětí je fakt, že „staří“ mluvčí považují „naučenou“ galicijštinu „nových“ mluvčích za nedobrou po jazykové stránce a upozorňují zejména na četné interference ze španělštiny.

V komentářích ke statistickým datům v kapitole 3.4.5 jsme konstatovali nárůst znalosti galicijštiny v nejnižších věkových skupinách, připisovaný obvykle její významnější přítomnosti – ve srovnání s minulostí – na nižších stupních škol. Toto téma souvisí s dalším klíčovým faktorem definujícím vývojové tendence v užívání galicijštiny, totiž s mezigeneračním přenosem. Přestože z našich tabulek (viz výše kapitola 3.4.5) vyplývá, že situace se za poslední roky víceméně nemění, statistické analýzy specialistů jsou k postavení galicijštiny skeptičtější. Loredó Gutiérrez a Monteagudo Romero (2017, 99) svůj text dokonce zahajují konstatováním, že „ústup galicijštiny, který odráží poslední demolingvistické výzkumy, je stále rychlejší. [...] Hlavní demolingvistické výzkumy z posledních let odrážejí obtíže, jimž čelí galicijský jazyk a jež se konkretizují ve dvou zásadních, navzájem propojených aspektech: v přerušení mezigeneračního přenosu a klesajícím užívání jazyka mezi nejmladší generací“.^{199,200} Historické okolnosti, které vedly k tomuto stavu, jsme popsali v kapitole 3.4.1. V poslední fázi tohoto vývoje, tj. v druhé polovině 20. století, byl proces nahrazování galicijštiny španělštinou dán více faktory – Subiela (2010) uvádí mj. masivní emigraci venkovského galicijsky mluvícího obyvatelstva, přesun obyvatel z venkova do měst související s industrializací, dominanci španělštiny ve školství a vliv audiovizuálních médií ve španělštině. Stejný autor vidí v tomto období a také v 21. století souboj dvou tendencí, které vyplývají z výše řečeného, tj. odgalicijšťování (tedy vlastně pokastiljšťování) na jedné straně a pogalicijšťování na straně druhé.²⁰¹ Pogalicijšťování má podle něj dvě

199 „El retroceso del gallego que reflejan las últimas encuestas demolingüísticas es cada vez más acelerado. [...] Las principales encuestas demolingüísticas de los últimos años reflejan las dificultades que atraviesa la lengua gallega, concretadas en dos aspectos fundamentales e interconectados: la ruptura de la transmisión intergeneracional y su uso decreciente en la población más joven.“

200 V souvislosti s poznámkou o nejmladší generaci znovu připomínáme již vícekrát uvedenou skutečnost: znalost jazyka nerovná se jeho užívání.

201 V galicijštině/španělštině se používají slova *desgalegización/desgalleguización* a *regalegización/regalleguización*. V případě toho druhého sugeruje předpona *re-* skutečnost, že jde o „znovupogalicijšťování“, návrat ke galicijšti-

podoby, mezigenerační (tj. tradiční mezigenerační přenos) a intragenerační (tj. s vědomým návratem ke galicijštině, souvisejícím s novými mluvčími, o kterých byla řeč). Podstatné je, že toto pogalicijštvování je významnější kvalitativně než kvantitativně – jinými slovy, je to proces, který je z hlediska vnitřních dějů ve společnosti důležitý a vnějškově je viditelný, kvantitativně však rozhodně nepřevažuje. Faktem ale je, že díky němu má, jak konstatuje Subiela (2010), galicijština na začátku 21. století vysokou vitalitu a potenciál se rozvíjet.

Oběma procesům, odgalicijštvování a pogalicijštvování, byla věnována celá řada studií. V 80. a 90. letech byl popisován zejména proces odgalicijštvování v různých prostředích (Fernández 1983, Monteagudo, Costas, Novo a Rodríguez 1986), některé texty se zabývají ale i procesem opačným (Rojo 1981). Pozdější práce už vycházejí z dostupných dat, například z námi používaných *Enquisas estructurales a fogares* (IGE) nebo ze sociolingvistických map (srovnej k tomu např. Ramallo 2012).

Velmi zajímavé jsou pokusy kvantifikovat popisované procesy pomocí statistických indexů, jež umožňují mezijazykové srovnání. Příkladem mohou být práce Loreda Gutiérreze, jenž na galicijštinu aplikuje tzv. index mezigeneračního přenosu, který se široce uplatňuje v katalánské sociolingvistice. V Loredo Gutiérrez (2015) dospěl k hodnotě tohoto indexu $-0,13$ (v intervalu -1 a $+1$), jinými slovy, jeho analýza signalizuje úbytek mezigeneračního přenosu galicijštiny. Tyto výsledky ověřují a doplňují Loredo Gutiérrez a Monteagudo Romero (2017). Autoři podrobili statistické analýze data ze sociolingvistické mapy *Mapa sociolingüístico de Galicia de 1992* (Seminario de Sociolingüística da RAG, 1995) a ze starších vydání námi používané statistiky Galicijského statistického institutu (IGE), konkrétně z let 2004, 2008 a 2013, a přihlíželi přitom k různým faktorům ovlivňujícím mezigenerační přenos, jako je věk mluvčích, stupeň vzdělání, bydliště apod. Výsledkem meziročního srovnávání je potvrzení závěru předchozích studií, že totiž mezigenerační přenos galicijštiny je vážně narušen: data sice ukazují, že zejména ve vnitrozemních venkovských oblastech si udržuje stabilitu, v městských oblastech a na již zmiňované atlantské ose je šíření španělštiny v mezigeneračním přenosu zřejmé. Nadějí jsou podle autorů kvantitativně spíše nevýznamné, ale ve společnosti velmi viditelné skupiny městských (často nových) mluvčích galicijštiny, o kterých už byla řeč.

Asi nejpřesnější obraz vývoje ukazují studie, které kombinují kvantitativní a kvalitativní hledisko. To je případ studie Monteagudo, Nandi a Loreda (2020), kde je na statistických datech pocházejících rovněž z IGE (2018) na základě kombinace proměnných (udržování jazyka: ano/ne, jazyk: galicijština/španělština; typy rodinných vztahů, počet zkoumaných generací, bydliště a jeho případná změna) vytvořena typologie rodinných profilů – a ty jsou pak analyzovány kvantitativně (tj. je zkoumán jejich výskyt v populaci) i kvalitativně (formou popisu konkrétních typických příkladů). Tento postup umožňuje ilustrovat procesy odgalicijštvování i pogalicijštvování v reálném životě jednotlivců a popsat též zcela konkrétní faktory ovlivňující chování lidí. Výsledný

ně. To platí samozřejmě pro galicijskou společnost jako celek i pro mnohé rodiny, nikoli pro mnohé nové mluvčí, ti nemusejí ve své osobní ani rodinné historii galicijštinu mít.

obraz odpovídá tomu, co jsme popsali na předchozích stránkách: třebaže je galicijština hlavním rodinným jazykem v lehce nadpoloviční části populace, prostředí a sociální kontexty, kde dominuje španělština, se jeví jako dynamičtější a atraktivnější, což vede k pozvolnému narušení mezigeneračního přenosu. Politika podporující šíření galicijštiny, existence nových mluvčích galicijštiny ani žádné další faktory zatím nedokázaly tento trend změnit.

3.5 OSTATNÍ JAZYKY

PETR ČERMÁK (UNIVERZITA KARLOVA)

Jak vyplývá z výkladů v kapitole 2, vedle oficiální španělštiny a kooficiálních (na příslušném území) araněštiny, baskičtiny, galicijštiny a katalánštiny nalezneme na španělském území ještě několik jazyků dalších. Kromě postavení neoficiálního jazyka pro ně pro všechny platí též to, že jsou všechny románského původu. Jejich výrazná vnitřní variantnost, mnohdy nejasné hranice mezi těmito vnitřními variantami a existence přechodových pásem mezi těmito jazyky jsou důsledkem již zmiňovaného románského kontinua (s tím souvisí i skutečnost, že u některých jazykových variant není uzavřena odborná lingvistická diskuse o jejich afiliaci, o přiřazení ke konkrétnímu jazyku). Nejvýznamnějšími jazyky spadajícími do této skupiny jsou aragonština (viz 3.5.1), asturleonština (viz 3.5.2), pozornost budeme věnovat též mirandštině (viz 3.5.2.3) a jazykovému útvaru fala (viz 3.5.3). Platí zde již vícekrát konstatovaná skutečnost, že hranice aktuálních autonomních společenství se nutně nekryjí s hranicemi výskytu daného jazyka: někdy to platí (např. aragonština se vyskytuje jen v AS Aragonie), jindy nikoli (astursky se mluví v Asturii a v AS Kastilie a León). Důsledkem dělení na autonomní společenství je i to, že neoficiálními jazyky jsou v některých AS též jazyky, které jsou v jiných AS jazyky kooficiálními (to platí o katalánštině v Aragonii a Murcijském regionu, viz výše kapitola 3.2.4.4 a 3.2.4.5, a o galicijštině v Asturii, Kastilii-Leónu a Extremaduře, viz výše kapitola 3.4). Neoficiálním jazykem mluveným na území Kastilie-Leónu a Extremadury je konečně též portugalština, oficiální jazyk Portugalska.

Je zcela zásadní rozlišovat mezi jazyky ze skupiny C na jedné straně a jazyky A a B na straně druhé (k tomuto dělení více kapitola 2.1): byť jsou z jazykového hlediska velmi zajímavé, z pohledu sociolingvistického jsou daleko méně významné než jazyky skupin A a B, a to počtem mluvčích, vitalitou jazyka i obecně vlivem na současnou jazykovou situaci v zemi. Zjednodušeně lze konstatovat, že tím, co činí z dnešního Španělska sociolingvisticky unikátní a specifickou oblast, je koexistence jazyků A a B, méně už jazyky ze skupiny C.

3.5.1 ARAGONŠTINA

Aragonština (*aragonés*, někdy nazývána též horní aragonštinou, *altoaragonés*, příp. aragonským jazykem, *fabla aragonesa*) je románským jazykem, který je považován za most mezi okciténskorománskými a iberorománskými jazyky (vykazuje společné rysy s gaskonštinou, katalánštinou i dalšími jazyky). Jde o jazyk s významnější minulostí než přítomností: Nagore Laín (1999) konstatuje, že zatímco v nejslavnějších dobách v minulosti se šířil na jih a východ, dnes přežívá jen na místě svého vzniku, v údolích Ansó a Benasque v severní Aragonii.

Ve středověku byl tento jazyk někdy nazýván navarroaragonštinou. Vykazuje značnou dialektální rozmanitost (k historii mj. Enguita Utrilla 2019). Obecně bývá členěn na čtyři dialektální bloky, západní, střední, východní a jižní, jež se dále dělí na početné místní varianty, nesoucí název podle místa užívání (*ribagorzano* v oblasti Ribagorza apod.). Atlas světových jazyků v ohrožení UNESCO ho po právu považuje za ohrožený – reálně se užívá jen v oblasti Pyrenejí a určitou vitalitu mu lze snad připsat v oblasti Huesca. Z mnoha důvodů problémem aragonštiny bylo – a stále je – hledání a definování standardu (více k tomu Metzeltin 2007, Nagore Laín 2018, Postlep 2020, 822 n.). Situaci neulehčuje fakt, že v průběhu doby vzniklo vícero normativních „autorit“ (vzhledem k slabému právnímu uznání jazyka neexistuje instituce se silným právním mandátem k rozhodování o jazyce), konkrétně *Consello d'a Fabla Aragonesa* (CFA, 1977), *Consello Asesor de l'Aragonés* (CAA, 2000), *Sociedad de Lingüística Aragonesa* (SLA, 2004) a *Academia de l'Aragonés* (2006), později přejmenovaná na *Estudio de Filología Aragonesa* (EFA). Jimi vydávané příručky nabízely pro normu různá řešení (popis detailů nemá v sociolingvisticky laděném textu smysl, řekněme jen, že se mj. lišila v tom, zda by měla norma mít supradialektální charakter, nebo zda by měla volit řešení z jednotlivých dialektů a zda by měla přihlížet k historii/etymologii, nebo spíše k aktuálnímu stavu; více k tomu Postlep 2020). Přestože od roku 2020 existuje oficiální autorita v podobě *Dirección General de Política Lingüística* (tj. Všeobecného ředitelství jazykové politiky), lze konstatovat, že konsenzu ohledně normy nebylo dosaženo.

Jazykem se mluví výhradně na území autonomního společenství Aragonie, jež má, jak vyplývá z kapitoly 2.2, přibližně 1 326 000 obyvatel (což je zhruba 2,8 % z celku a je 11. nejlidnatějším AS) a 47 719 km² (tj. 9,4 % celku, jde o 4. největší AS). Naprosto dominantním jazykem na území společenství je španělština; vedle aragonštiny se zde lze setkat ještě s katalánštinou, totiž na východě, v oblasti Franja de Aragón/Franja d'Aragó (více k tomu výše kapitola 3.2).

O tom, jak autonomní statut AS Aragonie řeší jazykovou otázku, byla podrobně řeč výše v kapitole 3.2.4.4, protože úprava jazykových otázek se pochopitelně týká vedle aragonštiny též katalánštiny. Ukázali jsme, že vývoj právních dokumentů v Aragonii odráží opakovaně konstatovanou souvislost mezi právní úpravou a obecným politickým názorem vlády, která v příslušném AS právě vládne. V současnosti jsou aragonština a katalánština na území autonomního společenství „jazykovými modalitami“, jež jsou částí kulturněhistorického dědictví a je třeba je chránit, nejsou ale jazyky kooficiálními a ve statutu se o nich explicitně nemluví. Bylo ale v nedávné době obdo-

bí (2009–2013), kdy platil tzv. zákon o jazycích, který oba jazyky nejen zmiňoval, ale považoval je za kooficiální. Změna tohoto zákona z roku 2013 tuto úpravu odstranila, takže dnes platí stav, který jsme popsali výše – a výše jsme též komentovali některé celošpanělské souvislosti tohoto vývoje. Podrobněji se jazykové politice v Aragonii věnuje López Susín (2018).

Váha a postavení obou menších jazyků je v Aragonii rozdílná. Zatímco v katalánsky mluvící oblasti Franja de Aragón žije 50 000 obyvatel, což je tedy maximální počet mluvčích katalánštiny v této oblasti (jako vždy záleží na stupni znalosti jazyka), která je jazykově homogenní a celistvá (viz výše kapitola 3.2.6), mluvčí aragonštiny jsou rozptýleni v pyrenejských údolích a aragonština je pro ně navíc velmi často spíše jen druhým, zděděným jazykem, který chápou často jen jako kulturní dědictví či až folklor, nikoli jako komunikační jazyk. Údaje o počtech mluvčích se velmi liší, nicméně odhady se pohybují mezi 10 000 a 25 000, Ramallo (2018, 485) mluví o zhruba 2 % obyvatel autonomního společenství, tj. mezi 25 000 a 30 000. I v místech, kde se aragonštinou mluví nejvíce, je nejužívanějším jazykem stále španělština. López Susín et alii (2013) nicméně konstatují, že se v městských oblastech objevuje jev, který jsme pozorovali i jinde, totiž tzv. noví mluvčí, kteří se jazyk učí a mluví jím na základě osobního rozhodnutí (nejde tedy o mezigenerační přenos).

Celkově tedy platí, že zatímco katalánština je v Aragonii jazykem se silným postavením v jedné konkrétní oblasti u hranic s Katalánskem a blízkost Katalánska a rostoucí prestiž katalánštiny na ostatních územích jsou jí velkou oporou, aragonština je na výrazném ústupu, nemluví se jí na žádném jiném území a je opravdu v kritické situaci.

3.5.2 ASTURLEONŠTINA

Asturleonština je dnes nejpřesnějším označením pro jazyk, jehož základem je románská varianta, která vznikla z latiny mluvené na území dnešního Asturského knížectví a Leónu. Je obecným názvem pro jazykové útvary, jimiž se mluví v Asturském knížectví, v Leónu, Zamoře a oblasti Miranda de Douro na portugalském území (ke specifické jazykové situaci na dlouhé španělsko-portugalské hranici viz Mrva 2021, 78). Komplikovaný historický vývoj (více k němu výše kapitola 2.3) a historická i dnešní různorodost území, na kterém se tímto jazykem mluví, se odráží i v terminologii: v Asturském knížectví bývá nazývána asturština (*asturianu*, *asturiano*) nebo *bable*, v Leónu leonština (*llionés*, *leonés*, *leonés*) a v Miranda de Douro mirandština (*mirandés*). Stejně jako pro aragonštinu i pro něj platí, že jeho minulost je slavnější než přítomnost, byť jeho situace je lepší než situace aragonštiny. Na španělském území se jím mluví ve dvou autonomních společenstvích, v Asturském knížectví a v AS Kastilie a León (k podrobné charakteristice jazyka viz García Gil /2008/ a Morala Rodríguez a Egido Fernández /2019/).

Jak vyplývá z kapitoly 2.5, Atlas světových jazyků v ohrožení UNESCO považuje asturleonštinu za ohrožený jazyk a doporučuje vyvinout snahu o jeho zachování. Důvodem je mj. nízká úroveň mezigeneračního přenosu, jež komplikuje vyhlídky do

budoucná, třebaže se odhaduje, že celkově tímto jazykem mluví přibližně půl milionu mluvčích (Ramallo 2018, 484).

3.5.2.1 ASTURŠTINA V ASTURSKÉM KNÍŽECTVÍ

Jak vyplývá z údajů v kapitole 2.2, Asturské knížectví (Principado de Asturias) má zhruba 1 011 000 obyvatel (a je 14. nejlidnatějším společenstvím), kteří žijí na 10 604 km² (co do území jde o 10. největší společenství).

Dle autonomního statutu tohoto společenství²⁰² je jediným oficiálním jazykem španělština, asturština oficiální status nemá. Ve 4. článku se říká, že „*bable* se bude těšit ochraně. Bude podporováno jeho užívání, šíření v médiích a ve výuce, přičemž budou vždy respektovány místní varianty a dobrovolnost při jeho osvojování“²⁰³ a že vznikne zvláštní zákon regulující ochranu, užívání a podporu *bable* (statut v článku 10 též výslovně uvádí, že AS má výlučné kompetence, pokud jde o podporu a ochranu *bable* a jeho variant, které užívají na jeho území).

Zmiňovaný zákon vznikl v roce 1998²⁰⁴ a kromě jiného uvádí, že

- posilování jazykové a kulturní plurality každého regionu přispívá k revitalizaci znaků identity národních skupin, které vytvářejí španělský národ;
- znovuosvojení asturštiny asturským lidem vyžaduje konkrétní akce na podporu tohoto jazyka;
- asturština je v Asturii tradičním jazykem a bude podporována zvláštními opatřeními v těch oblastech, kde má povahu vlastního jazyka;
- bude podporována výuka asturštiny na všech vzdělávacích úrovních, a to na principech dobrovolnosti a respektu k sociolingvistické situaci v Asturii;
- každý má právo vyjadřovat se v asturštině, úředníkům bude poskytnuta možnost osvojit si tento jazyk a jeho znalost může být kladně hodnocena při výběrových řízeních;
- místní jména se budou používat v tradiční (tj. asturské) podobě; pokud je obecně používáno označení asturské i kastilské, jména mohou být dvojazyčná;
- péče o jazykové otázky se mj. svěřuje jazykové akademii (*Academia de la Llingua Asturiana*) a univerzitě v Oviedu;
- asturská galicijština bude mít na územích, kde se užívá, stejné zacházení jako asturština (více k tomu kapitola 3.4).

Konkrétní opatření na podporu asturštiny definoval v roce 2005 tzv. Plán sociální normalizace²⁰⁵ asturštiny na roky 2005–2007, schválený vládou autonomního společenství.

202 Ley Orgánica 7/1981, de 30 de diciembre, de Estatuto de Autonomía del Principado de Asturias, včetně pozdějších úprav (<https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1982-634>).

203 „El *bable* gozará de protección. Se promoverá su uso, su difusión en los medios de comunicación y su enseñanza, respetando en todo caso las variantes locales y la voluntariedad en su aprendizaje.“

204 LEY 1/1998, de 23 de marzo, de uso y promoción del *bable*/asturiano (https://www.boe.es/diario_boe/txt.php?id=BOE-A-1998-10126).

205 K pojmu normalizace viz výše kapitolu 2.9.

Academia de la Llingua Asturiana (Akademie asturského jazyka), založená v roce 1980 a navazující na instituce existující už dříve, má tedy za cíl nejen kodifikovat normu asturštiny (tento úkol není jednoduchý – kodifikace normy asturštiny naráží na problémy typické pro jazyk v podobné sociolingvistické situaci, srov. k tomu více d'Andrés Díaz 2018; historii vytváření normy popisují Frías Conde /2011/ a Postleper /2020/), ale také starat se obecně o rozvoj tohoto jazyka (vydávání příruček, podpora jeho užívání ve školách, literatuře, médiích apod.). Tento svůj cíl akademie plní – vydala mj. *Normes ortográfiques y conxugación de verbos* (Pravopisná pravidla a konjugace sloves, Academia de la Llingua Asturiana 1981 a později další vydání), *Gramática de la llingua asturiana* (Gramatika asturského jazyka, Academia de la Llingua Asturiana 1998, později revidována) a *Diccionariu de la llingua asturiana* (Slovník asturského jazyka, Academia de la Llingua Asturiana 2000).

V posledních letech sílí volání po tom, aby byla asturština autonomním statutem uznána za kooficiální jazyk. Diskuse na toto téma přešly z roviny čistě teoretické do roviny praktické, protože v roce 2021 byla oficiálně zahájena příprava této reformy, zatím na úrovni debat zákonodárného orgánu a politických stran.

Ve školství je asturština přítomna jen jako volitelný předmět s dotací 1,5 hodiny týdně – Ramallo (2018, 484) uvádí, že v primárním školství si ho volí asi polovina žáků, v sekundárním zájem klesá.

Stanovení normy je komplikováno též dialektální variantností asturštiny – tradičně se dělí do tří bloků, západního, středního a východního, jak už jsme ale zvyklí, hranice jsou neostré jak mezi nimi, tak ve vztahu k leonským dialektům na jihu.

Jak vyplývá z dat, která jsou k dispozici, asturština jako volitelný předmět ve školách a celá řada dalších aktivit na podporu jazyka přináší své výsledky.

Výzkum ALLA (2017) mapuje znalost asturštiny mezi populací žijící v autonomním společenství, srov. tabulku 34:

Tabulka 34. Znalost asturštiny v Asturii (ALLA, 2017, 11)

	1983	1991	2002	2017
Rozumí	28 %	24 %	34 %	28 %
Mluví	7 %	30 %	26 %	24 %
Čte	4 %	8 %	15 %	13 %
Píše	1 %	7 %	7 %	25 %

Rostoucí znalost asturštiny se připisuje právě zejména vlivu školy (patrné je to u schopnosti psát astursky).

Stejný výzkum mapuje též skutečné užívání asturštiny, resp. oficiální španělštiny.

Jak vidno, španělština dominuje ve všech typech komunikace, nicméně postavení asturštiny se jeví jako relativně stabilní.

Výzkum ALLA (2017) ukazuje i některé další tendence. Jazykem dětství (tím je očividně myšlen počáteční jazyk) je podle něj ve 42 % případů španělština, ve 20 % oba

Tabulka 35. Preference Astuřanů při komunikaci (ALLA, 2017, 19)

	Jen španělsky	Více španělsky	Stejně	Více astursky	Jen astursky
S neznámými	49 %	7 %	22 %	5 %	15 %
S přáteli	40 %	12 %	16 %	12 %	19 %
S otcem	40 %	9 %	11 %	11 %	27 %
S matkou	40 %	8 %	12 %	11 %	28 %

jazyky, v 34 % asturština a ve 4 % jiný jazyk. Jako pozitivní pro asturštinu se jeví vývoj u hodnotících soudů obyvatel. Obecně vzato výrazně ubývá těch, kteří považují asturštinu za jazyk, kterým by se nemělo mluvit nebo za jehož užívání se stydí, a naopak roste optimistický pohled na budoucnost asturštiny (více než polovina z dotázaných soudí, že tento jazyk přežije). Velmi častý je postoj počítající s koexistencí španělštiny i asturštiny, jako tomu bylo dosud, ovšem s rostoucí vahou asturštiny.

Existují i jiné výzkumy, přinášející jiná, většinou méně optimistická čísla, nicméně platí, že aktivity na podporu asturštiny nacházejí odezvu. Některé z těchto aktivit mají za cíl uznání asturštiny jako kooficiálního jazyka, po vzoru katalánštiny, baskičtiny a galicijštiny v jiných autonomních společenstvích. Necháme-li stranou hnutí vysloveně politická a omezíme-li se na spíše jazykově zaměřené organizace, můžeme zmínit občanská hnutí *Xunta pola Defensa de la Llingua Asturiana* (Hnutí na obranu asturského jazyka) a *Iniciativa pol Asturianu* (Iniciativa za asturštinu).

3.5.2.2 LEONŠTINA V AUTONOMNÍM SPOLEČENSTVÍ KASTILIE A LEÓN

Leonština (*llionés* nebo *lleonés*, šp. *leonés*) je označení pro variantu asturleonštiny mluvenou na území provincií León a Zamora, které jsou součástí autonomního společenství Kastilie a León a leží na jih od Asturie. Historicky je spjata s existencí významného křesťanského království León (viz výše kapitola 2.3). V roce 1230 došlo ke spojení tohoto království s Kastilií. Koexistence obou jazyků se stále více proměňovala v diglosii, pokastilštění bylo stále zřejmější.

Dnešní AS Kastilie a León je územně největším španělským autonomním společenstvím (se svými 94 226 km² zabírá 18,6 % španělského území), počtem obyvatel 2 383 139 je 6. nejlidnatějším).

Z jazykového hlediska je toto AS významné proto, že se na jeho území (v kastilské části) zrodila kastilština (jak už napovídá název) a že bylo důležité i pro další vývoj tohoto jazyka. Kromě španělštiny se zde mluví právě leonštinou, ale také galicijštinou a na velmi omezeném území, totiž v enklávě Treviño, také baskičtinou.

Autonomní statut²⁰⁶ ve svém 4. článku, nazvaném Zásadní hodnoty (*Valores esenciales*), zdůrazňuje význam kastilštiny pro toto společenství. Specifické jazykové

206 Ley Orgánica 14/2007, de 30 de noviembre, de reforma del Estatuto de Autonomía de Castilla y León, včetně pozdějších úprav (<https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2007-20635>).

otázky řeší 5. článek. Nejprve výrazně podrobněji než ostatní statuty charakterizuje roli kastilštiny („Kastilština je nejcennější součástí historického a kulturního bohatství Společenství, jež se rozšířilo na celé území státu i do mnoha států dalších. Vláda společenství Kastilie a León bude posilovat správné užívání kastilštiny ve vzdělávání, administrativě a kultuře. Rovněž bude šířit jeho výuku v mezinárodním měřítku, zejména ve spolupráci s univerzitami sídlícími ve Společenství, a pro tento účel bude moci přijmout opatření, která bude považovat za náležitá“),²⁰⁷ poté se ale věnuje též leonštině („Leonština bude předmětem specifické ochrany ze strany institucí, protože má zvláštní hodnotu v rámci jazykového dědictví Společenství. Její ochrana, užívání a podpora bude předmětem regulačních opatření“)²⁰⁸ a galicijštině („Galicijský jazyk se bude těšit respektu a ochraně na místech, kde se obvykle užívá“).²⁰⁹

O jazykové charakteristice leonštiny (více k ní Mrva 2021) vlastně už byla řeč – obecně o ní platí to, co bylo řečeno o asturleonštině a asturštině. I dialektální rozlišení sdílí – všechny tři výše zmiňované dialektální bloky (západní, centrální a východní) zasahují na území Leónu a Zamory, nejvíce ten západní. Jednotlivé varianty těchto bloků obvykle nesou ještě specifický místní název (*ribereño* atd.).

Počty mluvčích se vzhledem k nedostatečnému množství relevantních dat těžko odhadují. Dle INE 2021 žilo k 1. 1. 2021 v provincii León 455 098 obyvatel, v provincii Zamora 169 457 obyvatel. Leonština ale na území těchto provincií zdaleka není přítomna homogenně, dominuje – jak jsme ostatně konstatovali i u jiných jazyků v tomto textu – ve venkovských oblastech, často izolovaných (Mrva 2021, 81). Nejvyšší odhady mluví o 50 tisících mluvčích – toto číslo uvádí např. Bartolomé Pérez (2007), ale jen když se započtou i ti, co odešli z oblasti; podobné číslo uvádějí García Ariás a González Riaño (2006, 2008). García Gil (2007) mluví jen o Zamoře a uvádí mezi 20 a 25 tisíce mluvčích (tj. maximálně necelých 15 % obyvatel provincie). Detailnější výzkumy provedené Garcíou Ariasem a Gonzálezem Riañem v letech 2006 (na části území) a 2008 (na celém území) a komentované též Garcíou Gilem (2009) konstatují, že pokud jde o jazyk užívaný v domácnosti, 65 % respondentů mluvilo v roce 2008 výhradně španělsky, výhradně leonsky pak 10,9 %. Pokud jde o jazykovou kompetenci, 18,9 % respondentů nerozumí ani nemluví leonsky, 36,7 % údajně rozumí. Zároveň se podle těchto výzkumů zdá, že stigmatizace leonštiny jako jazyka minulosti a venkova slábne. Nezapomínejme ale, že u výzkumů tohoto druhu hraje velkou roli to, jaký obraz chce o sobě mluvčí vytvořit, proto je např. pozitivně líčená budoucnost jazyka často v rozporu s aktuálně vnímaným stavem. Pohled badatele zvenku, který není v jazykové otázce

207 „El castellano forma parte del acervo histórico y cultural más valioso de la Comunidad, extendido a todo el territorio nacional y a muchos otros Estados. La Junta de Castilla y León fomentará el uso correcto del castellano en los ámbitos educativo, administrativo y cultural.

Así mismo, promoverá su aprendizaje en el ámbito internacional especialmente en colaboración con las Universidades de la Comunidad, para lo cual podrá adoptar las medidas que considere oportunas.“

208 „El leonés será objeto de protección específica por parte de las instituciones por su particular valor dentro del patrimonio lingüístico de la Comunidad. Su protección, uso y promoción serán objeto de regulación.“

209 „Gozará de respeto y protección la lengua gallega en los lugares en que habitualmente se utilice.“

angažován, jako je tomu u tamních obyvatel, doplněný o kvalitativní analýzu, nabízí Mrva (2021, 82n.).

Stejně jako u asturštiny v Asturském knížectví můžeme i v Leónu najít řadu institucí a skupin, které se snaží propagovat užívání leonštiny, často v rámci obecně pojaté podpory dalších atributů leonské identity. Tato hnutí mají různou povahu, kulturní, jazykovou, politickou. Z organizací, které míří na propagaci a šíření jazyka a kultury, zmiňme *El Teixu*, *Faceira* nebo *Furmientu*. Na okraj poznamenejme, že většina těchto organizací podporuje normalizaci jazyka společnou s asturštinou a přijímá normu stanovenou asturskou Akademií asturského jazyka, u části z nich je ale patrná tendence zdůrazňovat odlišnosti leonštiny (v této souvislosti uvedme, že i výše zmiňované výzkumy provedené Garcíou Ariasem a Gonzálezem Riaňem ukazují značnou různorodost názorů na to, jaký je vlastně vztah leonštiny a asturštiny, resp. asturleonštiny).

3.5.2.3 MIRANDŠTINA V OBLASTI MIRANDA DO DOURO

Jak již bylo řečeno výše, nejjižnější oblastí, kde se mluví jazykem patřícím do okruhu asturleonštiny, je oblast Miranda do Douro, ležící také na hranici mezi Španělskem (konkrétně Extremadurou) a Portugalskem, tentokrát ale na portugalském území. Oblast má rozlohu 500 km² a má 6464 obyvatel.²¹⁰ Nepočtené studie uvádějí poměrně vysoký počet mluvčích – Merlan (2009) i Hargitai (2014) mluví o 4–5 tisících s tím, že pokud by se počítali i ti, kteří odešli jinam, šlo by celkem o 10 tisíc lidí. Z hlediska sociolingvistického je důležité, že v lednu 1999 Portugalsko oficiálně uznalo jazyková práva mirandské komunity, což je některými interpretováno jako uznání kooficiality tohoto jazyka na celém území Portugalska, ve skutečnosti se ale tato úprava týká jen oblasti Miranda do Douro. Analýze normy mirandštiny se věnuje mj. Postlep (2020, 819 n.), podrobný popis jazykové situace v oblasti poskytuje Mrva (2021). My se jí nebudeme déle věnovat: přestože je zde jazyková souvislost s asturleonštinou, jde o nešpanělské území, takže toto téma se vzdaluje od předmětu zájmu tohoto textu.

3.5.3 FALA

Zajímavý a zároveň velmi studovaný fenomén představuje v autonomním společenství Extremadura oblast Valle de Xálima, jež se nachází poblíž hranic s Portugalskem, 100 km severně od Cáceres, kde se ve třech vesnicích, totiž Valverde del Fresno (Valverdi du Fresno), San Martín de Trevejo (Sa Martín du Trevellu) a Eljas (As Ellas), mluví jazykem fala. Každá z vesnic užívá vlastní varietu: Valverde del Fresno tzv. *valverdeňu*, Eljas tzv. *lagarteiru* a San Martín de Trevejo tzv. *mañegu*. Podobně jako u mirandštiny musíme zdůraznit, že ve srovnání s jinými jazyky, kterými se v této knize zabýváme, má fala jen málo mluvčích: různé zdroje uvádějí mezi 4 a 10 tisíci obyvatel, přední

210 Dostupné online z <https://www.pordata.pt/municipios>, konzultováno 28. 3. 2022.

odborník na fala, český lingvista Miroslav Valeš, odhaduje, že v roce 2014 měl jazyk zhruba 5000 mluvčích (4301 obyvatel uvedených vesnic plus další mluvčí mimo oblast a v zahraničí) (Valeš 2016, 218). Valeš jako důležitý fakt zdůrazňuje, že většina obyvatel je tímto jazykem nejenom schopna mluvit, ale aktivně ho denně používá (vedle španělštiny). Přestože je podle něj fala varietou L oproti španělštině, jež je podle Fergusonovy stupnice varietou H, vykazuje v dané komunitě životnost, spjatou mj. s tím, že v mnoha rodinách nedošlo k přerušení mezigeneračního přenosu jazyka (i tak ale, jak dokládá Ramallo 2011, 122, pokleslo jeho užívání v oblasti rodiny za patnáct let o 20 %). Navzdory některým pozitivním rysům jde tedy o jazyk velmi ohrožený, mj. tím, že dřívější omezená mobilita obyvatel je minulostí, mladí lidé si hledají práci v bohatších oblastech a jejich odchod znamená další ohrožující faktor, protože potenciálně představuje nebezpečí dalšího poklesu již tak nevelkého počtu mluvčích.

Tomuto ohrožení čelí komunita snahou o standardizaci fala (o problémech s tím spjatých viz Valeš 2016) a také dalšími jazykovými projekty (naprosto unikátní je v tomto směru Valešův dvojjazýčný slovník *a fala – kastilština*, Valeš 2021). Právní dokumenty jí velkou oporu neposkytují. V autonomním statutu Extremadury²¹¹ není fala zmiňována (nepočítáme-li obecnou zmínku o podpoře jazykových specifických rysů Extremadury a o tom, že autonomní společenství přebírá kompetence spjaté s jazykovými útvary na svém území). V roce 2001 byla nicméně dekretem prohlášena kulturním dědictvím,²¹² byla jí přislíbena institucionální podpora ze strany úřadů a to, že instituce zajistí větší znalost jazyka, jeho volné šíření a také právo mluvčích tohoto jazyka rozhodnout, jak chtějí tento jazyk používat. Valeš (2016, 220) nicméně konstatuje, že šlo spíše o proklamaci bez konkrétních následných činů. Jedním z projevů této situace je i absence tohoto jazyka ve školách.

Zajímavá je fala nejen z hlediska sociolingvistického: o jejím původu se minimálně od dvacátých let 20. století vede diskuse, která zůstává neuzavřena. V zásadě se objevují tyto teorie:

- jde o dialekt galicijštiny (srov. k tomu např. Costas González 2011, 2013);
- jde o dialekt portugalštiny (srov. např. Sanches Maragoto 2011);
- jde o přechodný útvar (v rámci románského kontinua) mezi portugalštinou a asturleonštinou;
- jde o dialekt patřící do galicijsko-portugalské skupiny s asturleónským vlivem.

Nejčastěji se objevuje vysvětlení, že provázanost s galicijštinou je dána přesídlenním galicijského obyvatelstva na přelomu 12. a 13. století během vlády Alfonse VIII. právě do zmiňované oblasti.

Valeš (2016) nicméně zdůrazňuje odlišnost genealogického a sociolingvistického přístupu: podle jeho výzkumů žádní mluvčí fala nepovažují svou jazykovou variantu za dialekt (galicijštiny nebo portugalštiny), nýbrž hovoří o svébytném jazyce.

211 BOE, Ley Orgánica 1/2011, de 28 de enero, de reforma del Estatuto de Autonomía de la Comunidad Autónoma de Extremadura (https://www.boe.es/biblioteca_juridica/publicacion.php?id=PUB-PB-2019-132).

212 DECRETO 45/2001, de 20 de marzo, por el que se declara Bien de Interés Cultural la «A Fala» (<http://doe.juntaex.es/ultimosdoe/mostrardoe.php?fecha=20010327>).

Fala je tak zajímavou jazykovou variantou jak pro odborníky na vývoj románských jazyků a románskou dialektologii, tak pro specialisty na sociolingvistiku (více k tématu Frías Conde 1997; González Salgado 2009 nebo Álvarez Pérez 2014).

4. SROVNÁNÍ SITUACE JEDNOTLIVÝCH JAZYKŮ

PETR ČERMÁK
(UNIVERZITA KARLOVA)

V jednotlivých monograficky zaměřených kapitolách jsme se pokusili popsat historii a současnost jednotlivých jazyků zejména ze sociolingvistického hlediska. Jak vyplývá z těchto výkladů, u každého z jazyků hraje roli velké množství faktorů, které vzájemným působením vytvářejí složitý obraz, který je nutno – podle našeho názoru – analyzovat především kvalitativně, tj. detailním popisem jednotlivých jevů. Kde to bylo možné, pokusili jsme se též o analýzu kvantitativní, ale domníváme se, že kvantifikace má u takto složitých sociolingvistických témat jen dílčí výpovědní sílu.

Je proto těžké odpovědět na otázku, kterou si zřejmě položí mnoho čtenářů: a který z menšinových jazyků je tedy na tom nejlépe a který nejhůře? Většina autorů postupuje jako my, tj. popíše detailně situaci jednotlivých jazyků a pokusí se naznačit jejich perspektivy, ale do srovnávání založeného na kvantifikaci se nepouští.

Přesto existují studie, které dospívají k určitým závěrům, i pokud jde o kvantifikované srovnávání jednotlivých menšinových jazyků v dnešním Španělsku.

Např. Loreda Gutiérrez a Monteagudo Romero (2017) ve své studii, kterou jsme komentovali v kapitole 3.4, využívají skutečnosti, že index mezigeneračního přenosu, který používají, byl původně použit pro analýzu katalánštiny. Použití stejných statistických postupů pro galicijštinu a katalánštinu jim umožnilo dospět k závěru, že mezigenerační přenos galicijštiny je výrazně více narušen, než je tomu u katalánštiny v Katalánsku (indexy vykazují podobnou absolutní hodnotu, ale u galicijštiny se záporným, u katalánštiny s kladným znaménkem). Dokladem může být to, že dle jejich výzkumu v roce 2013 celkem 11,9 % obyvatel Katalánska, kteří se svými rodiči mluvili španělsky, používalo v hovoru se svými dětmi katalánštinu. I tento výzkum tedy potvrzuje skutečnost, která vysvětluje ze závěrů kapitol 3.2 a 3.4, totiž že v tomto ohledu je na tom katalánština v Katalánsku lépe než galicijština (to ovšem neznamená, že to platí i pro ostatní parametry situace obou jazyků).

O zobecnující hodnocení situace všech románských jazyků ve Španělsku se pokusil Ramallo (2018, 465–467).²¹³ Jako srovnávací kritérium mu slouží tzv. sociolingvistický status,²¹⁴ proměnná, která přihlíží ke čtyřem faktorům, konkrétně k

213 Text je součástí knihy věnované románské sociolingvistice, proto se v něm nepřihlíží k baskičtině.

214 Inspirací pro tento termín byla pro autora škála navržená v Euromosaic (Nelde, Strubell a Williams 1996).

- mezigeneračnímu přenosu;
- právní ochraně a uznání;
- stupni institucionalizace (tou je míněna přítomnost jazyka v oblasti vzdělávání, médií, veřejných služeb a právního systému);
- společenské prestiži (ta je chápána jako hodnota jazyka ve vztahu k sociální mobilitě).²¹⁵

Autor přiřadil u každého jazyka každému z faktorů hodnotu na škále 0 – 1 (velmi nízké) – 2 (nízké) – 3 (střední, průměrné) – 4 (vysoké) – 5 (velmi vysoké).²¹⁶ Výsledky autorova hodnocení přinášíme v tabulce 36, převedené do češtiny:

Tabulka 36. Sociolingvistický status románských jazyků ve Španělsku (převzato z Ramallo 2018, 466, a mírně upraveno)

	Mezi-generační přenos	Právní ochrana a uznání	Stupeň institucionalizace	Společenská prestiž	Sociolingvistický status
Španělština	5	5	5	5	20
Katalánština v Katalánsku	4	4	4	3	15
Katalánština na Baleárských ostrovech	4	4	3	3	14
Katalánština ve Valencii (valencijština)	3	4	3	3	13
Galicijština v Galicii	3	4	3	3	13
Aranéština	3	4	2	2	11
Asturleonština v Asturii	3	3	3	1	10
Katalánština v Aragonii	4	2	1	0	7
Aragonština	3	2	1	0	6
Galicijština v Extremaduře	4	0	1	0	5
Galicijština v Asturii	3	1	1	0	5
Galicijština v Kastilii-León	3	1	1	0	5
Asturleonština v Kastilii-León	1	1	1	0	3
Portugalština v Extremaduře	1	1	1	0	3
Katalánština v Murcii	3	0	0	0	3
Portugalština v Kastilii-León	1	0	0	0	1

215 „We define language prestige as the value of a language for social mobility (Williams, 1978). We maintain that where such prestige is high, there will be positive and evident value in having access to that language, and that this will have a significant impact upon the orientation of people towards that language“ (Nelde, Strubell a Williams 1996, 11).

216 Autor si je podle svých slov vědom nebezpečí kombinace kvantitativních a kvalitativních hodnocení z různých zdrojů, proto všude, kde to bylo možné, používal oficiální data (např. ECRML).

Na základě těchto výsledků sám autor (Ramallo 2018, 466-467) rozdělil jazyky do šesti skupin podle výše hodnoty sociolingvistického statusu (poslední sloupec).

1. Sociolingvistický status vynikající (*excellent*) – španělština
 - důsledek skutečnosti, že je španělština jediným oficiálním jazykem
2. Sociolingvistický status dobrý (*good*): katalánština v Katalánsku, na Baleárských ostrovech a ve Valencii, galicijština v Galicii
 - katalánština je podle autora v nejlepší situaci v Katalánsku (pouze sociální prestiž vidí jako průměrnou), v druhých dvou oblastech považuje za průměrnou též úroveň institucionalizace, ve Valencii pak též mezigenerační přenos; stejným způsobem jako valencijštinu hodnotí též galicijštinu v Galicii
3. Sociolingvistický status přijatelný (*acceptable*) – araněština v Katalánsku
4. Sociolingvistický status neuspokojivý (*deficient*) – asturleonština v Asturii, katalánština v Aragonii, aragonština
5. Sociolingvistický status velmi neuspokojivý (*very deficient*) – galicijština v Extremaduře, Asturii a Kastilii-Leónu
6. Sociolingvistický status zanedbatelný (*negligible*) – asturleonština v Kastilii-Leónu, portugalština v Extremaduře a Kastilii Leónu, katalánština v Murcii

Autorovy závěry, jakkoli do jisté míry subjektivní (je zřejmé, že zatímco stupeň právní ochrany a uznání a stupeň institucionalizace lze popsat v zásadě objektivně, u mezigeneračního přenosu je kvantifikace obtížná, byť ne nemožná, a sociální prestiž je kritériem nepochybně nejhůře měřitelným), odrážejí závěry, ke kterým jsme došli v kapitolách věnovaných jednotlivým jazykům. Potvrzují vícekrát konstatované, totiž že fakt, že jazykové kompetence spadají do pravomocí autonomních společenství, zásadně ovlivňuje situaci daného jazyka. Jak vyplývá z tabulky, mluví-li se jedním jazykem ve vícero autonomních společenstvích, jeho hodnocení bude v každém z nich jiné (na druhou stranu nelze zapomínat, že autonomní společenství byla vytvořena na základě přirozených celků, definovaných mj. jazykem, tj. nižší ochrana jazyka ve společenství, kde se tímto jazykem mluví jen v malé oblasti, je spíše reakcí na tuto skutečnost).

Pokusíme-li se na základě toho, co bylo řečeno v kapitole 3.3, k autorovu přehledu přidat též baskičtinu, dojdeme k závěru, že by měla sociolingvistický status „dobrý“, tj. ocitla by se ve druhé skupině, byť v některých ohledech zaostává zejména za katalánštinou v Katalánsku.

Měli-li bychom se ale poněkud zjednodušeně a ne zcela vědecky snažit odpovědět na otázku, který z jazyků je na tom nejlépe, pak ze srovnatelných skupin (tj. z našich skupin A, B, C, D, viz kapitola 2.1) je na tom katalánština lépe než galicijština a baskičtina (a katalánština v Katalánsku lépe než katalánština na Baleárských ostrovech a ta zase lépe než valencijština), asturleonština v Asturii lépe než asturleonština v Kastilii-Leónu atd. Španělština je na tom nepřekvapivě nejlépe.

Hodnocení situace menšinových jazyků z jiného hlediska, totiž částečně politického, nabízejí, jak už bylo uvedeno výše v kapitole 2.5, hodnotící zprávy Rady Evropy k plnění Evropské charty regionálních či menšinových jazyků – poslední dvě vznikly v letech 2015 a 2019 (Committee of Experts, 2015 a 2019). Při čtení dokumentu je třeba

vzít v úvahu, že jde o dokument politický a že má do značné míry spíše doporučující charakter (to ostatně vyplývá z povahy Charty, zejména z toho, že si stát může vybrat, co z obecného textu dokumentu bude dodržovat, viz výše kapitola 2.5).

Podrobný rozbor některých odstavců 4. zprávy z roku 2015 podává Ramallo (2018, 468–472) – zaměřuje se na plnění některých závazků v souvislosti s katalánštinou (ve všech třech oblastech, tj. v Katalánsku, na Baleárských ostrovech a ve Valencii), galicijštinou (v Galicii) a araněštinou (baskičtina opět zůstává stranou). Např. u vzdělávání konstatuje, že závazek nabídnout dostupné předškolní, primární a sekundární vzdělávání v menšinovém jazyce je zcela splněn v Katalánsku, částečně na Baleárách a ve Valencii a není naplněn v Galicii (u araněštiny je naplněn pouze u primárního vzdělávání). Podobným způsobem autor shrnuje výsledky zprávy i u jiných aspektů vzdělávání, u soudního a správního systému, v médiích a také v oblasti kulturních aktivit a ekonomického a společenského života. Text zprávy je rozsáhlý a vrstevnatý, autorovo jednoslovné hodnocení je proto pochopitelně jistým zjednodušením, umožňuje však alespoň přibližné srovnání mezi jazyky – jde pochopitelně o srovnání plnění přijatých závazků platných pro jednotlivá území a jednotlivé jazyky, toto hodnocení ale nepřímou odráží samotný stav jazyků v dané oblasti.

Co u 5. zprávy (tj. u té, co následovala po zprávě analyzované Fernandem Rammalem a byla vydána o čtyři roky později, v roce 2019) považuje za nejdůležitější Rada Evropy, je obsaženo v dokumentu shrnujícím hlavní doporučení Španělsku:

The Committee of Ministers,

[...] Recommends that the Spanish authorities take account of all the observations and recommendations of the Committee of Experts and, as a matter of priority:

1. amend the Organic Law on the Judiciary so as to ensure the use of the co-official languages in judicial proceedings at the request of one of the parties;
2. improve the use of the co-official languages in State administration in the Autonomous Communities;
3. remove the limitations of the teaching in Galician in Galicia and Valencian/Catalan in Valencia;
4. include the names of Part II languages in the Statutes of Autonomy of the Autonomous Communities where these languages are spoken in those cases where they are not yet included;²¹⁷
5. clarify the situation of Arabic/Darija in Ceuta, Caló as a non-territorial language of Spain, Estremeño in Extremadura and Portuguese in Castile and León.

The Committee of Ministers invites the Spanish authorities to submit the information on the recommendations for immediate action by 1 August 2020 and on the next periodical report by 1 August 2023.²¹⁸

217 Jde o to, aby jazyky typu aragonština atd. byly explicitně zmíněny v autonomních statutech (viz k tomu výše kapitolu 3.5).

218 Recommendation CM/RecChL(2019)7 of the Committee of Ministers to member States on the application of the European Charter for Regional or Minority Languages by Spain (Adopted by the Committee of Ministers on 11 December 2019 at the 1363rd meeting of the Ministers' Deputies), online na https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680993e63.

Jak vidno, doporučení jsou formulována dosti obecně, ale nejde o připomínky zásadního charakteru, jejich cílem je dosáhnout zlepšení situace, která, jak vyplývá z dikce celé zprávy, je považována za dobrou. V souladu se zvyklostmi španělská vláda na doporučení reagovala.²¹⁹

Plnění závazků přijatých Španělskem při ratifikaci Charty je též předmětem zájmu odborníků, kteří se specializují na konkrétní jednotlivé jazyky. García Gil (2014) takto například posuzuje situaci v asturštině.

219 *Information Document on the implementation of the Recommendations for Immediate Action based on the 5th monitoring cycle ze 4. února 2021, dostupný online na <https://rm.coe.int/spainiria5-en-pdf/1680a15366>.*

5. ZÁVĚRY

PETR ČERMÁK

(UNIVERZITA KARLOVA)

Výsledkem složitého historického vývoje je na španělském území unikátní jazyková konfigurace. Románský jazykový element, důsledek přítomnosti římské říše, dal na území Pyrenejského poloostrova vzniknout řadě jazyků a dialektů, které často přecházejí jeden v druhý na poměrně rozsáhlých přechodných územích, jež tak ještě rozšiřují jazykovou pestrost oblasti. Tu ještě dotváří baskičtina jako relikv předřímských dob. Už tak složitý počáteční stav se v průběhu dvou tisíciletí dramaticky vyvíjel: souboj mezi jednotlivými územními útvary byl zároveň soubojem mezi jazyky. Některé z nich zažily slavné chvíle, ale pak u nich došlo k postupnému úpadku, který je v dnešní době přivedl na hranici existenčních starostí (to je případ asturleonštiny nebo aragonštiny). Význam jiných dočasně poklesl, také proto, že čelily cílenému centralistickému tlaku, ale v posledních desetiletích se jejich situace – opět díky cílenému úsilí, tentokrát napřenenému opačným směrem – výrazně zlepšila. A právě tyto jazyky, totiž baskičtina, galicijština a katalánština, a jejich soužití s všudypřítomnou španělštinou jsou hlavním důvodem, proč vznikla tato kniha.

Obraz, který jsme v jednotlivých kapitolách předestřeli, zachycuje především současnost, historii ale nemůže ponechat zcela stranou, protože podstatná část argumentů, které v dnešní diskusi používají zastánci šíření malých jazyků, odkazuje právě na minulý stav a na křivdy, které se těmto jazykům v minulosti staly. V historických výkladech jsme se pokusili ukázat, že souboj, ve kterém španělština/kastilština postupně nabývala převahy nad ostatními jazyky, až se stala jazykem celostátním a jasně dominujícím, byl opravdu rámován celou řadou explicitních mocenských, politických rozhodnutí, že ale často motivační tlaky, které vedly k tomu, že obyvatelé začali masivně užívat kastilštinu místo menšinových jazyků, působily spíše nepřímou: zkrátka se vytvořila situace, ve které bylo výhodnější – pro jednotlivce i celé skupiny – užívat většinový jazyk. Podstatné je, že explicitní mocenské kroky proti menšinovým jazykům byly podnikány též v nedávné historii, v době Frankovy vlády, což představuje nejen základní, nejdůležitější a nejbolestnější referenci pro zastánce větší přítomnosti těchto jazyků ve společnosti, ale také klíčový impuls, který vedl po přechodu k demokracii k rozsáhlé administrativní decentralizaci, jejímž důsledkem byl mj. zásadní obrát v jazykové oblasti, směřující na příslušných územích k obrovské podpoře menšinových jazyků.

Míra decentralizace je pozoruhodná: v moderních evropských dějinách není obvyklé, aby stát takto rozsáhlou decentralizací zcela změnil způsob správy veřejných

věcí, a vlastně si i – posuzováno z pragmatického hlediska – zkomplikoval vládnutí. Unikátní je též postup ve věcech jazykových: jak jsme viděli, centrum přepustilo autonomním společenstvím rozhodování ve velké části otázek spjatých s jazyky, což očekávaně vedlo k masivní podpoře menšinových jazyků ze strany vlád autonomních společenství. Šlo vlastně o velký sociální experiment, který se do značné míry zdařil: jak jsme viděli, postavení všech tří menšinových jazyků, baskičtiny, galicijštiny i katalánštiny, se zásadně zlepšilo ve všech ohledech (tím pochopitelně netvrdíme, že je ideální a že se vývoj podařilo zvrátit zcela). Důležité je, že tento sociální experiment měl v procesu přechodu k demokracii značnou celospolečenskou podporu, že v zásadě existoval společenský konsenzus na tom, že je potřeba menšinové jazyky podpořit.

Do jaké míry tento konsenzus přetrvává do dnešní doby, částečně vyplývá z předchozích kapitol. Jistě, především je třeba zvážit, jakou podobu má takový konsenzus mít, aby mohl být považován za všeobecný. Jak už jsme uvedli výše, nedobrá situace baskičtiny a katalánštiny na území Francie, podobající se postavení i dalších menšinových jazyků v této zemi, se připisuje letitému obecnému konsenzu celé populace na tom, že jediným jazykem Francie je francouzština. Z mnoha hledisek opravdu můžeme tvrdit, že na této věci byla a je v zásadě shoda, nicméně nelze přehlížet, že mluvčí menšinového jazyka nikdy nemůže na podobném konsenzu participovat, jeho přechod na většinový jazyk je vždy reakcí na toto mocenské rozhodnutí. V tomto smyslu platí, že v dnešním Španělsku existuje i nadále shoda na tom, že Španělsko je země vícejazyčná a že menšinové jazyky musí mít rovnocenné, kooficiální postavení. Jak konkrétně ale má toto nastavení vypadat, v tom už konsenzus hledáme obtížně. Pokusme se ponechat stranou politický rozměr věci – o to jsme se snažili v celé této knize, jak jen to bylo možné, být je nám jasné, že jde o náročný, ne-li nemožný úkol – a zaměřme se jen na jazyk. Proti výše uvedené shodě se vymezují zejména extrémní názory na obou pólech názorového spektra. Na straně jedné za ně můžeme považovat požadavky, aby menšinové jazyky byly (ko)oficiálními jazyky na celém území státu (tj. i v jednojazyčných španělsky mluvících autonomních společenstvích) nebo aby španělština přestala být oficiálním jazykem na územích, kde se mluví též menšinovým jazykem. Uskutečnění prvního z těchto požadavků by bylo vlastně nemožné (resp. bylo by extrémně drahé), realizace druhého by zásadně zpochybnila ucelenost a fungování státu (údajná paralela např. s uspořádáním ve Švýcarsku neplatí, protože jak vyplývá z našeho textu, situace ve Španělsku je zcela odlišná). Opačným extrémem je principiální zpochybňování užívání menšinových jazyků – tento názor je ale opravdu zcela okrajový.

Hlavní názorový střet probíhá na škále mezi těmito vyhraněnými názory: vede se diskuse o tom, jaké prostředky jsou ještě legitimní při snaze o ještě větší podporu menšinových jazyků – ta je mnohými považována za nutnou, protože navzdory zřejmému zásadnímu zlepšení jejich situace stále ještě není jisté jejich přirozené užívání v budoucnosti (tomu jsme se podrobně věnovali v dílčích kapitolách). Jak vyplynulo z předchozího textu, za zásadní místa, kde se rozhoduje o skutečném užívání jazyka, jsou považovány škola a rodina. Ve školství řeší otázku poměru mezi španělštinou a kooficiálním jazykem (protože výrazná přítomnost menšinového jazyka je už dávno samozřejmostí) různé autonomní společenství různě: v některých z nich (Navarra, Valencie) se při-

hlíží k tomu, zda je škola v tradiční oblasti menšinového jazyka, nebo nikoli, jinde se důsledně podporuje menšinový jazyk, aniž dochází k zásadním konfliktům (Galicie), v Katalánsku je tato otázka vypjatější. Tamní vláda totiž vychází z premisy, že španělsky všechny děti umí, proto není nutné garantovat přítomnost španělštiny ve školách, naopak všudypřítomnost katalánštiny údajně zajistí její spontánní užívání v budoucnu (poznamenejme jen na okraj, že postup vlády je rovněž sérií politických, mocenských rozhodnutí, stejně jako tomu bylo v minulosti, jen směřujících jiným směrem). Odpůrci tohoto přístupu argumentují přítomností (dítě pocházející ze španělsky mluvící rodiny by mělo mít ve Španělsku garantováno alespoň částečně to, že na ně budou učitelé mluvit srozumitelným jazykem) i budoucností (nyní všichni španělsky mluví, ale pokud španělština zmizí ze škol, není jisté, že to tak zůstane). Užívání jazyka v rodině lze ovlivňovat jen nepřímo, a tedy daleko obtížněji. V jednotlivých kapitolách jsme komentovali mezigenerační jazykový přenos v jednotlivých oblastech: v poslední době v něm dochází ke změnám, ale obecně se má za to, že vývoj v této oblasti není pro menšinové jazyky optimistický, protože v mnoha rodinách původně užívaný menšinový jazyk ustupuje většinové španělštině (budíže ale řečeno, že fenomén tzv. nových mluvčích, jemuž jsme rovněž věnovali pozornost, je příkladem opačné tendence: takoví mluvčí rovněž nemluví jazykem svých rodičů, ale tentokrát je španělština jazykem, který opouštějí).

Současné Španělsko je tedy místem, kde dochází ke střetu různých názorových proudů, týkající se užívání jazyka, úpravy jazykových práv apod. Jak jsme detailně popsali, jedna věc jsou teoretické názorové koncepce, druhá pak jazykové chování konkrétních lidí. Jedinci i skupiny jsou při volbě své jazykové strategie ovlivňováni celou řadou faktorů, jimž jsme se podrobně věnovali. V tomto textu považujeme všechny tyto strategie za legitimní, vždy jde o legitimní reakci na situaci, ve které se dotyčný nachází. Ač lze při sledování denního tisku nebo při četbě odborné sociolinguvistické literatury nabýt dojmu, že otázka volby strategie je vždy konfliktní záležitostí, že mezi zastánci různých strategií dochází k trvalým sporům, není to pravda. Existenci takových konfliktů nelze popřít, ale můžeme konstatovat, že v každodenním životě je daleko nejčastějším případem vcelku bezproblémové soužití více jazyků: jazykový habitus společenství v každé ze zkoumaných dvojjazyčných oblastí se utvářel dlouhou dobu, celé generace lidí jsou uvyklé tomu, že se setkávají s oběma jazyky, a neudrží-li jazykové zvyklosti svých předků, obvykle je alespoň mají v úctě a respektují je. A tak např. ve Valencii, hlavním městě Valencijského společenství, sice na ulici obvykle nezaslechne valencijštinu, ale valencijština je běžně přítomna v podobě názvů ulic a institucí, objevuje se v propagačních materiálech, obyvatelé běžně dostávají – ač španělsky mluvící – úřední poštu (také) ve valencijštině, a nijak to netematizují. Obvykle totiž mají ve své rodině a mezi svými předky někoho, u koho byla valencijština prvním jazykem, a to, že jsou obklopeni oběma jazyky, považují za přirozené a normální.

A touto poznámkou bychom chtěli tento text ukončit: ač jsme v něm popisovali též konfliktní důsledky vícejazyčnosti současného Španělska, chtěli bychom zdůraznit, že pro mnoho jeho obyvatel je vícejazyčnost obohacením, něčím, co považují za podstatný rys země, ve které žijí. Domníváme se, že právě takový přístup k mnohojazyčnosti je ve 21. století žádoucí, právě on může i do budoucna zajistit pokojné soužití více jazyků.

BIBLIOGRAFIE

- Abad Nebot, F. 2008. *Historia general de la lengua española*. Valencia: Tirant Lo Blanch.
- Academia de la Llingua Asturiana 1981. *Normes Ortográfiques y Conxugación de Verbos*. Oviedo: Academia Llingua Asturiana.
- Academia de la Llingua Asturiana 1998. *Gramática de la Llingua Asturiana*. Oviedo: Academia Llingua Asturiana.
- Academia de la Llingua Asturiana 2000. *Diccionariu de la llingua asturiana*. Oviedo: Academia Llingua Asturiana.
- Academia de la Llingua Asturiana 2002. *Informe sobre la llingua asturiana*. Oviedo: Academia Llingua Asturiana.
- Academia de la Llingua Asturiana 2017. *III encuesta sociolingüística de Asturias. Avance de resultados*. Oviedo: Gofer.
- Acadèmia Valenciana de la Llengua 2005. *Acord adoptat en la reunió plenària del 9 de febrer del 2005, pel qual s'aprova el dictamen sobre els principis i criteris per a la defensa de la denominació i l'entitat del valencià*. Valencie: Acadèmia Valenciana de la Llengua (online), 14. 10. 2022. <https://www.avl.gva.es/documents/31983/0/Dictamen+sobre+els+principis+i+criteris+per+a+la+defensa+de+la+denominació+i+l'entitat+del+valencià/986f8d4d-89b2-4a12-826c-c7386f92f289>
- Acadèmia Valenciana de la Llengua 2006a. *Gramàtica normativa valenciana*. Valencie: Acadèmia Valenciana de la Llengua (online), 14. 10. 2022. <http://www.avl.gva.es/gnv>
- Acadèmia Valenciana de la Llengua 2006b. *Diccionari ortogràfic i de pronunciació del valencià*. Valencie: Acadèmia Valenciana de la Llengua.
- Acadèmia Valenciana de la Llengua 2014. *Diccionari normatiu valencià* (online), 14. 10. 2022. <http://www.avl.gva.es/lexicval>
- Acadèmia Valenciana de la Llengua 2016. *Gramàtica valenciana bàsica*. Valencie: Acadèmia Valenciana de la Llengua.
- Acadèmia Valenciana de la Llengua 2018. *Acord núm. 31/2018 pel qual s'aprova l'acord normatiu sobre algunes convencions ortogràfiques* (online), 14. 10. 2022. <https://www.avl.gva.es/documents/31983/0/Acord++normatiu+Ple+1+de+juny+del+2018.pdf/e9c2737f-9f0b-4ce6-902b-8c00b2c9b741>
- Acadèmia Valenciana de la Llengua 2021. *Denominació dels municipis valencians* (online), 14. 10. 2022. <http://www.avl.gva.es/documents/84900/91479/Denominaci%C3%B3+dels+municipis+valencians/>
- Adámková, I. 2021. *Svatojakubská cesta. Průvodce pro poutníky do Compostely z 12. století (překlad J. Zachová, úvodní studie a poznámky I. Adámkové)*. Praha: Argo (Itineraria).
- Agirre Bereibar, J. M. 1991. *Euskal gramatika deskriptiboa I-II*. Bilbao: Labayru Ikastegia.
- Alcaide Inchausti, J. (ed.) 2007. *Evolución de la población española en el siglo XX, por provincias y comunidades autónomas. Volumen I*. Bilbao: Fundación BBVA (online), 14. 10. 2022. https://www.fbbva.es/wp-content/uploads/2007/09/DE_2007_evolucion_espanola_siglo_voll.pdf

- Alcover i Sureda, A. M., Moll i Casasnovas, F. de Borja 1926-1962. *Diccionari català-valencià-balear: inventari lexicogràfic i etimològic de la llengua catalana en totes les seves formes literàries i dialectals*. 10 volums. Palma: Moll (online), 14. 10. 2022. <https://dcvb.iec.cat>
- Almarcha París, M., Baylac Ferrer, A. 2012. La langue des Pays Catalans. *Langues et Cité* 21: 2-3 (online), 14. 10. 2022. <https://www.culture.gouv.fr/Thematiques/Langue-francaise-et-langues-de-France/Nos-missions/Observer-les-pratiques-linguistiques/Langues-et-cite/Langues-et-cite-n-21-le-catalan>
- Álvarez Pérez, X. A. 2014. Correspondencias léxicas entre a fala de Cáceres e o portugués. *Estudos de lingüística galega* 6: 5-28.
- Amorós-Negre, C. 2020. Normative Grammars. In F. Lebsanft, F. Tacke (eds.). *Manual of Standardization in the Romance Languages*, 581-604. Berlin/Boston: De Gruyter.
- Andreose, A., Renzi, L. 2013. *Geography and Distribution of the Romance Languages in Europe*. In M. Maiden, J. Ch. Smith, A. Ledgeway (eds.). *The Cambridge History of the Romance Languages*, vol. 2: Contexts, 283-334. Cambridge: Cambridge University Press.
- Aracil i Bonet, Ll. V. 1965. Conflict lingüístic i normalització lingüística a l'Europa nova, dins Aracil 1982. *Papers de sociolingüística*. Barcelona: La Magrana.
- Arana, E., Amezaga, J., Azpillaga, P. 2006. *Mass Media in the Basque Language*. Bilbao: Servicio Editorial de la Universidad del País Vasco.
- Aurrekoetxea, G., Gaminde, I., Ormaetxea Txipi, J. L., Videgain, X. (eds.) 2019. *Euskalkien sailkapen berria*. Bilbao: Universidad del País Vasco.
- Ayres-Bennett, W., Carruthers, J. 2018. *Manual of Romance Sociolinguistics*. Berlin/Boston: De Gruyter.
- Baldinger, K. 1972. El gallego-portugués y sus relaciones de substrato con la Aquitania. In K. Baldinger, *La formación de los dominios lingüísticos en la Península Ibérica*. Madrid: Gredos.
- Ballone, F. 2018. *Els usos lingüístics a l'Alguer, 2015*. Generalitat de Catalunya (online), 14. 10. 2022. https://llengua.gencat.cat/web/.content/documents/publicacions/btpl/arxius/20_Usos_linguistics_Alguer_2015.pdf
- Bartolomé Pérez, N. 2007. Entre Asturias y Miranda. La recuperación de la llingua en Lleón y Zamora. *Lletres Asturianas* 94: 27-55.
- Bastardas i Boada, A., Boix-Fuster, E., Torrens Guerrini, R. M. (eds.) 2018. *El català, llengua mitjana d'Europa. Multilingüisme, globalització i sostenibilitat lingüística*. Barcelona: Octaedro (online), 14. 10. 2022. <http://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/151338/1/El-catala-llengua-mitjana-Europa.pdf>
- Bec, P. 1995. *La langue occitane*. Paříž: Presses Universitaires de France.
- Bělič, O., Forbelský, J. 1984. *Dějiny španělské literatury*. Praha: SPN.
- Bianculli, A. C., Jordana, J., Ferrín Perreira, M. 2021. *Linguistic Claims and Political Conflicts*. Routledge.
- Blas Arroyo, J. L. 2019. La sociolingüística del español en España. In E. Ridruejo (ed.). *Manual de lingüística española*. 582-613. Berlin/Boston: De Gruyter.
- Bochmann, K. 2018. Language policies in the Romance-speaking countries of Europe. In W. Ayres-Bennett, J. Carruthers. *Manual of Romance Sociolinguistics*, 433-461. Berlin/Boston: De Gruyter.
- Boix i Fuster, E., Vila i Moreno, F. X. 1998. *Sociolingüística de la llengua catalana*. Barcelona: Ariel.
- Brea, M. 1994. Galegisch: Grammatikographie und Lexicographie. Gramaticografía y Lexicografía. In G. Holtus, M. Metzeltin, Ch. Schmitt (eds.), *Lexikon der Romanistischen Linguistik (LRL)*, sv. 6.2: *Galegisch, Portugiesisch*, 110-129. Tübingen: Niemeyer.
- Caesar, G. J. 1882. *Zápisky o válce galské* (přel. P. Slaviček). Praha: Alexander Storch.
- Calvet, L.-J. 1974. *Linguistique et colonialisme: petit traité de glottophagie*. Paříž: Payot.
- Castillo Prats, S. 2021. *Operació AVL. El pacte lingüístic dels valencians*. Valencie: Vincle.
- Cid Abasolo, K. 2014. Hibridismo lingüístico en la Vasconia peninsular: influjo de la lengua castellana en la lengua vasca. *Revista de lenguas y literaturas catalana, gallega y vasca* 19: 247-266.
- Cid Abasolo, K. 2015. *Evolución del conocimiento y uso de la lengua vasca en Euskadi a tenor de las Encuestas Sociolingüísticas (1991-2011)*. *Revista de lenguas y literaturas catalana, gallega y vasca* 20: 171-187.
- Cintra, L. F. L. 1964/1971. Nova proposta de classificação dos dialectos galego-portugueses. *Boletim de Filologia* XXII: 81-116.

- Committee of Experts 2015: *Fourth Report on the Application of the European Charter for Regional or Minority Languages in Spain*. Strasbourg: Council of Europe.
- Committee of Experts 2019: *Fifth Report on the Application by Spain of the European Charter for Regional or Minority Languages, of the Council of Europe 2014–2016*. Strasbourg: Council of Europe.
- Comrie, B. 2013. Alignment of Case Marking of Full Noun Phrases. In M. S. Dryer, M. Haspelmath (eds.), *The World Atlas of Language Structures Online*. Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology (online), 29. 10. 2022, <http://wals.info/chapter/98>
- Conseil Constitutionnel 2021. *Décision n° 2021-818 DC du 21 mai 2021. Loi relative à la protection patrimoniale des langues régionales et à leur promotion* (online), 14. 10. 2022. <https://www.conseil-constitutionnel.fr/decision/2021/2021818DC.htm>
- Consejo Escolar de Navarra / Junta Superior de Educación, Departamento de Educación. Gobierno de Navarra 2021. *Informe sobre el Sistema Educativo en Navarra. Curso 2020/2021* (online), 16. 11. 2022, <https://consejoescolar.educacion.navarra.es>.
- Corcuera Bilbao, N., Bilbao Gaztañaga, M., Longo Imatz, O. 2019. *Diagnóstico de la situación de la juventud en Euskadi 2019*. Bilbao: Observatorio Vasco de la Juventud.
- Coromines i Vigneaux, J. 1980–1991. *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. 9 volums. Barcelona: Curial.
- Coromines i Vigneaux, J. 1989–1997. *Onomasticon Cataloniae – Els noms de lloc i noms de persona de totes les terres de llengua catalana*. 8 volums. Barcelona: Edicions Curial (online), 14. 10. 2022. <https://oncat.iec.cat>
- Cortes de Aragón 1999. *Ley del patrimonio cultural aragonés* (text consolidat) (online), 14. 10. 2022. <https://www.boe.es/buscar/pdf/1999/BOE-A-1999-8270-consolidado.pdf>
- Cortes de Aragón 2009. *Ley de uso, protección y promoción de las lenguas propias de Aragón* (derogada) (online), 14. 10. 2022. <http://www.boa.aragon.es/cgi-bin/BOAE/BRSCGI?CMD=VEROBJ&MLKOB=478436853737>
- Cortes de Aragón 2013. *Ley de uso, protección y promoción de las lenguas y modalidades lingüísticas propias de Aragón* (online), 14. 10. 2022. <http://www.boa.aragon.es/cgi-bin/EBOA/BRSCGI?CMD=VEROBJ&MLKOB=734647023333&type=pdf>
- Corts Valencianes 1983. *Llei d'ús i ensenyament del valencià*. URL: https://dogv.gva.es/datos/1983/12/01/pdf/1983_802514.pdf
- Corts Valencianes 2006. *Estatut d'Autonomia de la Comunitat Valenciana* (online), 14. 10. 2022. https://www.cortsvalecianes.es/sites/default/files/book/doc/estatut_cv_marc_2019_web_val.pdf
- Costa Rico, A. 1989. *Escolas e mestres. A educación en Galicia: da Restauración á IIª República*. Santiago de Compostela: Servicio Central de Publicacións, Consellería da Presidencia e Administración Pública, D.L.
- Costas González, X. H. 2011. *A lingua galega no Eo-Navia, Bierzo occidental, As Portelas, Calabor e o Val do Ellas: Historia, breve caracterización e situación sociolingüística actual*. La Coruña: Real Academia Galega.
- Costas González, X. H. 2013. *O valego. As falas de orixe galega do Val do Ellas*. Vigo: Xerais.
- Costas González, X.-H. 2011. *A lingua galega no Eo-Navia, Bierzo Occidental, As Portelas, Calabor e o Val do Ellas: Historia, breve caracterización e situación sociolingüística actual*. A Coruña: Real Academia Galega.
- Čermák, P. 2012. Norma současné španělštiny a její kodifikace. *Časopis pro moderní filologii* 94 (2): 99–110.
- Čermák, P., Kořátková, A. 2017. K jazykové situaci ve Valencii. *Časopis pro moderní filologii* 99 (2): 263–278.
- Čermák, P., Kořátková, A. 2020. Diskuse o normě katalánštiny v kontextu aktuální jazykové situace ve Španělsku. *Časopis pro moderní filologii* 102 (2): 249–265.
- d'Andrés Díaz, R. 2018. El procesu d'estandarización del asturianu. In J. Giralat Latorre, F. Nagore Laín. *Lenguas minoritarias en Europa y estandarización*, 113–142. Zaragoza: Prensas de la Universidad de Zaragoza.
- De Houwer, A. 1990. *The Acquisition of Two Languages from Birth: A case study*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Del Guerra, R., Gómez, G. 1986. *Llengua, dialecte, nació, ètnia: llengua i poder a Itàlia*. Barcelona: La Magrana.
- Departamento de Cultura y Política Lingüística – Servicio Central de Publicaciones del Gobierno Vasco 2019a. *Sixth Sociolinguistic Survey 2016*. Vitoria-Gasteiz.
- Departamento de Cultura y Política Lingüística – Servicio Central de Publicaciones del Gobierno Vasco 2019b. *VI Mapa Sociolingüístico 2016*. Vitoria-Gasteiz.
- Departamento de Empleo y Políticas Sociales (Adscrito al Dpto. de Igualdad, Justicia y Políticas Sociales) – Órgano Estadístico Específico. Gobierno Vasco 2019. *Encuesta de Cualificación de la Población Activa 2019* (online), 16. 11. 2022. https://www.euskadi.eus/contenidos/documentacion/informe_ecpa_2019
- Deumert, A. 2011. Multilingualism. In R. Mesthrie (ed.). *The Cambridge Handbook of Sociolinguistics*, 261–288. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dovalil, V. 2017. Jazykový standard. In P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová (eds.). *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* (online). https://www.czechency.org/slovník/JAZYKOVÝ_STANDARD (poslední přístup: 12. 3. 2022)
- Dunbar, R. 2001. Minority Language Rights in International Law. *The International and Comparative Law Quarterly*, 50 (1), 90–120.
- El País 2013. Los municipios de la Franja rechazan la ley que denomina ‘lapao’ al catalán. *El País*, 2/06/2013 (online), 14. 10. 2022. https://elpais.com/ccaa/2013/06/01/catalunya/1370109526_884769.html
- Enguita Utrilla, J. M. 2019. El aragonés. In E. Ridruejo (ed.). *Manual de lingüística española*, 532–557. Berlin/Boston: De Gruyter.
- Etxegoien, J. C. 2008. *Vascos. Su lengua a través de la historia*. Pamplona/Iruñea: Pamiela etxea.
- Etxepare, B. 2010. *Linguae vasconum primitiae*. Bilbao: Real Academia de la Lengua Vasca.
- Euskaltzaindia – Real Academia de la Lengua Vasca 1985–2011. *Euskal gramatika: lehen urratsak I–VII*. Bilbao: Euskaltzaindia.
- Euskaltzaindia – Real Academia de la Lengua Vasca 2000. *Hiztegi Batua*. Bilbao.
- Euskara Institutua-Euskal Herriko Unibertsitatea/Instituto de Euskara-Universidad del País Vasco. *Sareko Euskal Gramatika* (online), 16. 11. 2022. <https://www.ehu.eus/seg/aurkezpena>
- Fabra i Poch, P. 1913. *Normes ortogràfiques*. Barcelona: Institut d’Estudis Catalans.
- Fabra i Poch, P. 1917. *Diccionari ortogràfic*. Barcelona: Institut d’Estudis Catalans.
- Fabra i Poch, P. 1918. *Gramàtica catalana*. Barcelona: Institut d’Estudis Catalans.
- Fabra i Poch, P. 1931–1932. *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona: Llibreria Catalònia.
- Ferguson, C. A. 1959. Diglossia. *Word* 15: 325–340.
- Fernández Rei, F. 2018. A codificación do galego moderno. O papel do Instituto da Lingua Galega e da Real Academia Galega nese proceso. In J. Giralt Latorre, F. Nagore Lafín. *Linguas minoritarias en Europa y estandarización*, 77–112. Zaragoza: Pressas de la Universidad de Zaragoza.
- Fernández Salgado, B., Monteagudo Romero, H. 1995. Do galego literario ó galego común. O proceso de estandarización na época contemporánea. In H. Monteagudo Romero (ed.). *Estudios de sociolingüística galega. Sobre a norma do galego culto*, 99–176. Vigo: Galaxia.
- Fernández Vitores, D. 2011. *La Europa de Babel*. Granada: Comares.
- Fernández, M. A. 1983. Mantenimiento y cambio de lengua en Galicia: el ritmo de la desgalleguización en los últimos cincuenta años. *Verba* 10: 79–129.
- Fernández, M. A. 1997. Las primeras propuestas de “selección de norma” para el gallego. Del Padre Sarmiento a fines del siglo XIX. *Historiographia Linguistica* 24: 139–157.
- Ferrando Francés, A., Nicolàs Amorós, M. 2011. *Història de la llengua catalana*. Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya.
- Ferrer i Gironès, F. 1986. *La persecució política de la llengua catalana. Història de les mesures preses contra el seu ús des de la Nova Planta fins avui*. Barcelona: Edicions 62.
- Ferrer Pastor, F. 1967. *Vocabulari castellà-valencià i valencià-castellà*. València: Sicània.
- Fishman, J. 1991. *Reversing Language Shift: Theory and Practice of Assistance to Threatened Languages*. Clevedon: Multilingual Matters.

- Flor i Moreno, V. 2009. *L'anticatalanisme al País Valencià: Identitat i reproducció social del discurs del „Blaverisme“* (tesi doctoral). València: Universitat de València (online), 14. 10. 2022. <https://www.tdx.cat/handle/10803/10298>
- Flors-Mas, A. 2021. *Política lingüística universitària. Un estat de la qüestió des de la perspectiva de la llengua catalana*, ponència presentada al Fòrum Vives Objectius 2025 de Política Lingüística Universitària, València, 25. 11. 2021.
- Flors-Mas, A., Vila i Moreno, F. X. 2021. *La llengua de les tesis doctorals defensades a l'espai Vives*. Castelló de la Plana: Xarxa Vives d'Universitats (online), 14. 10. 2022. <https://www.vives.org/book/la-llengua-de-les-tesis-doctorals-defensades-a-lespai-vives-impacte-de-la-politica-linguistica-en-el-sistema-universitari-2020/>
- Frías Conde, F. X. 1997. Sobre os bloques dialectais do galego: unha nova proposta. *Revista de filología románica* 14 (1): 241-256.
- Frías Conde, F. X. 1999. *O galego exterior ás fronteiras administrativas*. Xixón: VTP.
- Frías Conde, F. X. 2011. El proceso de estandarización del asturiano: 30 años después. *Quo Vadis Romania?* 37: 55-68.
- Galicia - Dirección Xeral de Política Lingüística 2005. *Plan xeral de normalización da lingua galega*. A Coruña.
- Galindo, M., de Rosselló, C., Bernat, F. 2021. *El castellà a la Catalunya contemporània: història d'una bilingüització*. Barcelona: Onada.
- García Arias, X. Ll., González Riaño, X. A. 2006. *Estudi sociolingüísticu de Lleón. Identidá, conciencia d'usu y actitúes llingüístiques nes fasteres que llenden con Asturias*. Oviedo: Academia de la Llingua Asturiana.
- García Arias, X. Ll., González Riaño, X. A. 2008. *Estudi sociolingüísticu de Lleón. Identidá, conciencia d'usu y actitúes llingüístiques de la población lleonesa*. Oviedo: Academia de la Llingua Asturiana.
- García Gil, H. 2007. El asturiano-leonés central en la provincia de León. In J. R. Morala (ed.). *Ramón Menéndez Pidal y El dialecto Leonés (1906 - 2006)*, 347-358. León: Instituto Castellano y Leonés de la Lengua.
- García Gil, H. 2008. *Asturian-Leonese: Linguistic, Sociolinguistic and Legal Aspects*. Barcelona: CIEMEN.
- García Gil, H. 2009. De sociolingüística leonesa: conciencia lingüística y actitudes sociolingüísticas. In J. R. Morala Rodríguez. *El leonés en el siglo XXI (Un romance milenario ante el reto de su normalización)*, 133-162. Burgos: Instituto Castellano y Leonés de la Lengua.
- García Gil, H. 2014. The implementation of the European Charter for Regional or Minority Languages in the Kingdom of Spain: the case of Asturian language. In *Vent'anni di Carta europea delle lingue regionali o minoritarie, lingue, diritti, cittadinanza*. Udine: Forum-Editrice Universitaria Udinese.
- Garvin, P. 1993. A Conceptual Framework for the Study of Language Standardization. *International Journal of the Sociology of Language* 100: 37-54.
- Generalitat de Catalunya 2019. *Els usos lingüístics de la població de Catalunya. Resultats de l'Enquesta d'usos lingüístics de la població*. 2018. Barcelona: Generalitat de Catalunya (online), 14. 10. 2022. <https://llengua.gencat.cat/web/.content/documents/dadesestudis/altres/arxius/dossier-eulp-2018.pdf>
- Generalitat de Catalunya 2021a. *La llengua catalana als centres educatius*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (online), 14. 10. 2022. <https://govern.cat/govern/docs/2021/11/04/15/36/a00d7118-0924-44fa-8db4-c29adce4c1a5.pdf>
- Generalitat de Catalunya 2021b. *Mitjans de comunicació* (online), 14. 10. 2022. https://llengua.gencat.cat/ca/serveis/dades_i_estudis/sil/mitjans/mitjans-comunicacio/
- Generalitat Valenciana 1995a. *Criteris lingüístics*. València: Generalitat Valenciana.
- Generalitat Valenciana 1995b. *Diccionari valencià*. Alzira: Bromera.
- Generalitat Valenciana 1995c. *Gramàtica valenciana*. Alzira: Bromera.
- Generalitat Valenciana 2016a. *Criteris lingüístics de l'Administració de la Generalitat*. València: Generalitat Valenciana (online), 14. 10. 2022. https://ceice.gva.es/documents/161863132/163843714/Criteris+Lingüístics_web.pdf
- Generalitat Valenciana 2016b. *Coneixement i ús social del valencià. Enquesta 2015. Síntesi de resultats* (online), 14. 10. 2022. [https://ceice.gva.es/documents/161863132/168013490/Enquesta+Coneixement+valencià_2015+\(Síntesi_val\).pdf](https://ceice.gva.es/documents/161863132/168013490/Enquesta+Coneixement+valencià_2015+(Síntesi_val).pdf)

- Ghimenton, A., Depau, G. 2018. Revitalization and education. In W. Ayres-Bennett, J. Carruthers. *Manual of Romance Sociolinguistics*, 570–592. Berlin/Boston: De Gruyter.
- Ginebra Serrabou, J., Solà Cortassa, J. 2007. *Pompeu Fabra: vida i obra*. Barcelona: Teide.
- Giralt Latorre, J., Nagore Laín, F. 2018. *Lenguas minoritarias en Europa y estandarización*. Zaragoza: Pressas de la Universidad de Zaragoza.
- Gobierno de Aragón 2015. *Estatuto de autonomía de Aragón* (online), 14. 10. 2022. https://estatuto.aragon.es/sites/default/files/PDF-ESTATUTO-2015-2_0.pdf
- Gobierno de Navarra – Euskarabidea 2019. *Plan estratégico del euskera* (2016–2019). (online), 16. 11. 2022. <https://gobiernoabierto.navarra.es/>
- Gobierno de Navarra – Gobierno Vasco – Euskararen Erakunde Publikoa 2016. *Euskararen egoera Iparraldean. Seigarren inkesta soziolinguistikoa enaitzak 2016*. (online), 16. 11. 2022. <https://www.mintzaira.fr/>
- Gobierno de Navarra – Gobierno Vasco – Euskararen Erakunde Publikoa 2017. *VI Encuesta Sociolingüística. Comunidad Foral de Navarra*. Iruña-Pamplona.
- González Pascual, I. 2014. La ideología lingüística contraria a la revitalización del gallego. El caso de Galicia Bilingüe. *Treballs de Sociolingüística Catalana* 24: 201–224.
- González Salgado, J. A. 2009. Las hablas de Jálama en el conjunto de la dialectología extremeña. *Revista de filología románica* 26: 51–70.
- González Seoane, E. X. 2003. A estandarización do léxico en Galicia: perspectiva histórica. In M. Álvarez de la Granja, E. X. González Seoane (eds.). *A estandarización do léxico*, 163–196. Santiago: Consello da Cultura Galega / Instituto da Lingua Galega.
- Govern d'Andorra 2018. *Coneixements i usos lingüístics de la població d'Andorra* (online), 14. 10. 2022. https://www.cultura.ad/images/stories/Llengua/Documents/Coneixements_i_usos_llengua_2018.pdf
- Govern d'Andorra 2021. *Estadística de pre-ensenyament superior. Estadística de formació professional. Curs 2020/2021*. Departament d'Estadística (online), 14. 10. 2022. <https://www.estadistica.ad/serveiestudis/noticies/noticia6197ang.pdf>
- Grégoire, H. 1794. *Rapport sur la nécessité et les moyens d'anéantir le patois et d'universaliser l'usage de la langue française*. París: Convention Nationale (online), 14. 10. 2022. https://fr.wikisource.org/wiki/Rapport_sur_la_nécessité_et_les_moyens_d'anéantir_les_patois_et_d'universaliser_l'usage_de_la_langue_française
- Greusslich, S. 2020. Normative Dictionaries. In F. Lebsanft, F. Tacke (eds.). *Manual of Standardization in the Romance Languages*, 603–627. Berlin/Boston: De Gruyter.
- Gutiérrez García, S. 2014. Clerics, Troubadours and Damsels: Galician Literature and Written Culture during the Middle Ages. In H. Miguélez-Carballeira (ed.). *A Companion to Galician Culture*, 13–34. Woolbridge: Tamesis.
- Hargitai, E. G. 2014. *A situação da língua mirandesa – Bi- e plurilinguismo numa comunidade minoritária no Nordeste de Portugal*. Resumo de tese de doutoramento em Filologia Românica. Budapest: Eötvös Loránd University.
- Hernández i Dobon, F. J. 2016. *El tio canya ha mort. Notes sobre la mecànica sociolingüística del valencià*. Valencia: Fundació Nexe (online), 14. 10. 2022. <https://fundacionexe.org/wp-content/uploads/2016/09/demos009.pdf>
- Hricsina, J. 2015. *Vývoj portugalského jazyka*. Praha: Nakladatelství Karolinum.
- Hualde, J. I., J. Ortiz de Urbina (eds.) 2003. *A Grammar of Basque*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Igartua, I. 2020. Basque among the world's languages: A typological approach. In E. Santazilia, D. Krajewska, E. Zuloaga, B. Ariztimuño (eds.), *FontesLinguae Vasconum 50 urte. Ekarpn berriak euskararen ikerketari. Nuevas aportaciones al estudio de la lengua vasca*, 329–349. Pamplona: Gobierno Navarra.
- Igartua, I., Zabaltza, X. 2021. *Euskara. La lengua vasca*. Etxepare Euskal Institutua.
- Institut d'Estudis Catalans 1995. *Diccionari de la llengua catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Institut d'Estudis Catalans 2007. *Diccionari de la llengua catalana. Segona edició*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans (online), 14. 10. 2022. <https://dlc.iec.cat>

- Institut d'Estudis Catalans 2016. *Gramàtica de la llengua catalana* (eds. M. Pérez Saldanya, G. Rigau). Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Institut d'Estudis Catalans 2018. *Gramàtica essencial de la llengua catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans (online), 14. 10. 2022. <https://geiec.iec.cat>
- Institut d'Estudis Catalans 2019. *Gramàtica bàsica i d'ús de la llengua catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Institut Francocatalà Transfronterer 2015. *Coneixements i usos lingüístics a la Catalunya del Nord 2015* (online), 14. 10. 2022. https://llengua.gencat.cat/web/.content/documents/dadesestudis/altres/arxius/EULCN_2015_principals_resultats.pdf
- Instituto Cervantes 2021. *El español: una lengua viva. Informe 2021* (online). https://cvc.cervantes.es/llengua/espanol_llengua_viva/ (poslední přístup: 12. 3. 2022).
- Instituto Galego de Estatística 2018. *Enquisa estrutural a fogares. Coñecemento e uso do galego*. Santiago de Compostela: Instituto Galego de Estatística. Online: https://www.ige.eu/web/mostrar_actividade_estadistica.jsp?idioma=gl&codigo=0206004
- Irurtzun, A., Madariaga, N. 2015. Bilingualism and the Basque language. In M. Martynova, D. Peterson, R. Ignatiev, N. Madariaga (eds.), *Peoples, identities and regions: Spain, Russia and the challenges of the multiethnic state*, Moskva: Russian Academy of Sciences, 129–150.
- Jiménez, J., Marí, M. 2019. Interferències visibles i ocultes en el sistema vocàlic de Catarroja. *Treballs de Sociolingüística Catalana* 29: 81–104.
- Joan i Marí, B. 1996. *Les normalitzacions reeixides*. Barcelona: Oikos-Tau.
- Joan i Marí, B. 2018. Catalanofòbia: la construcció d'un relat. *Eivissa* 63: 71–76.
- Kabatek, J. 1992. Der Normenstreit im Galicischen: Versuch einer Erklärung. *Lusorama* 18: 65–83.
- Kratochvílová, D. 2020. Plurilingvismus z hlediska školního vzdělávání: K otázkám výukového jazyka na španělských základních školách. *Časopis pro moderní filologii* 102 (1): 54–71.
- Krinková, Z. 2015. *From Iberian Romani to Iberian Para-Romani Varieties*. Praha: Nakladatelství Karolinum.
- Lapesa, R. 1942¹, 2005¹². *Historia de la lengua española*. Madrid: Gredos.
- Lapesa, R. 1984. *Estudios de historia lingüística española*. Madrid: Paraninfo.
- Lebsanft, F. 2020. Dictionaries of Language Difficulties. In F. Lebsanft, F. Tacke (eds.). *Manual of Standardization in the Romance Languages*, 629–650. Berlin/Boston: De Gruyter.
- Lebsanft, F., Tacke, F. (eds.) 2020. *Manual of Standardization in the Romance Languages*. Berlin/Boston: De Gruyter.
- Ledda, G. 1975. *Padre padrone. L'educazione di un pastore*. Milano: Feltrinelli.
- Leerssen, J. 2006. *National Thought in Europe. A Cultural History*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Levante-EMV 2013. El valencià continua viu en la comarca murciana del Carxe amb els cursos de l'AVL. *Levante-EMV*, 24/07/2013 (online), 14. 10. 2022. <https://www.levante-emv.com/comarcas/2013/07/24/valencia-continua-viu-comarca-murciana-12873359.html>
- López Carreira, A. 2013. *Historia de Galicia*. Edicions Xerais de Galicia.
- López García, Á. 2009. *La lengua común en la España plurilingüe*. Madrid: Iberoamericana.
- López Susín, J. I. 2018. Política lingüística en Aragón: estado de la cuestión. In J. Giralt Latorre, F. Nágore Laín. *Lenguas minoritarias en Europa y estandarización*, 209–229. Zaragoza: Prensas de la Universidad de Zaragoza.
- López Susín, J. I. et alii (eds.) 2013. *El aragonés en el siglo XXI*. Zaragoza: Fundación Gaspar Torrente.
- Loredo Gutiérrez, X. 2015. Aproximación á situación sociolingüística en Galicia. A evolución da transmisión lingüística interxeracional do galego. *A letra miúda: Revista de sociolingüística da CGENDL* 6: 1–30.
- Loredo Gutiérrez, X., Monteagudo Romero, H. 2017. La transmisión intergeneracional del gallego. Comparación con el catalán. *Treballs de Sociolingüística Catalana* 27: 99–116.
- Maravall, J. A. 1965. La cortesía como saber en la Edad Media. *Cuadernos Hispanoamericanos* 186: 528–538
- Martín, D. 2022. Més alumnes estudiant en valencià però amb menys hores: el balanç del nou model plurilingüe. *Nosaltres La Veu*, 24/01/2022 (online), 14. 10. 2022. <https://www.nosaltreslaveu.cat/noticia/66912/mes-alumnes-estudiant-en-valencia-pero-amb-menys-hores-educacio-fa>

- publiques-les-xifres-de?id_butlleti_enviar=1060&utm_source=butlleti_article&utm_medium=butlleti&utm_campaign=mes-alumnes-estudiant-en-valencia-
- Martínez Arrieta, S., Sumien, D. 2006. Els lligams entre català i occità. In J. Massot i Muntaner. *Miscel·lània Joan Veny*, vol 8. Barcelona: Abadia de Montserrat.
- Mas Castells, J. À. 2008. *El morfema ideològic*. Benicarló: Onada Edicions.
- Mas i Forners, A., Monjo i Mascaró, J.-Ll. 2002. *Per poblar lo regne de València... L'emigració mallorquina al País Valencià en el segle XVII*. Palma: Govern de les Illes Balears.
- Massaguer-Comes, M., Flors-Mas, A., Vila i Moreno, F. X. 2021. *Informe sobre la publicació de la recerca en català*. Castelló de la Plana: Xarxa Vives d'Universitats (online), 14. 10. 2022 <https://www.vives.org/book/informe-sobre-la-publicacio-de-la-recerca-en-catala-impacte-de-la-politica-linguistica-en-el-sistema-universitari-2020/>
- Melià, J., Vanrell, M. del Mar (eds.) 2018. *Enquesta d'usos lingüístics a les Illes Balears 2014. Anàlisi*. Palma: Govern de les Illes Balears, Generalitat de Catalunya, Universitat de les Illes Balears (online), 14. 10. 2022. <https://www.caib.es/govern/sac/fitxa.do?codi=3107481&coduo=2390443&lang=ca>
- Menéndez Pidal, R. 1904¹, 1999²³. *Manual de gramática histórica española*. Madrid: Espasa Calpe.
- Menéndez Pidal, R. 1926¹, 1986¹⁰. *Orígenes del español: estado lingüístico de la península ibérica hasta el siglo XI*. Madrid: Espasa-Calpe.
- Merlan, A. 2009. *El mirandés: situación sociolingüística de una lengua minoritaria en la zona fronteriza portugués-española*. Oviedo: Academia Llingua Asturiana.
- Metzeltin, M. 2007. El aragonés entre las lenguas románicas. *Luenga & fablas* 11: 11-30.
- Meyer-Lübke, W. 1925. *Das Katalanische. Seine Stellung zum Spanischen und Provenzalischen, sprachwissenschaftlich und historisch dargestellt*. Heidelberg: Winter.
- Monteagudo Romero, H. 1994. Aspectos sociolingüísticos do uso escrito do galego, o castelán e o latín na Galicia tardomedieval (ss. XIII-XV). In E. Fidalgo, P. Lorenzo Gradín (eds.). *Estudios galegos en homenaxe ó profesor Giuseppe Tavani*, 169-185. Santiago de Compostela: Publicacións do Centro de Investigacións Lingüísticas e Literarias Ramón Piñeiro.
- Monteagudo Romero, H. 1997. Quince anos de política lingüística en Galicia (1981-96). Notas para un balance. *Grial, revista galega de cultura* 136: 528-548.
- Monteagudo Romero, H. 2002. Propostas e debates sobre o galego culto no período de Entreguerras. 1. Primeira etapa (1917-1927). *Revista portuguesa de filología* 24: 1-51.
- Monteagudo Romero, H. 2012. Sociolingüística galega. Problemas e pescudas. *Treballs de Sociolingüística Catalana* 22: 271-286.
- Monteagudo Romero, H. 2017. *Historia social da lingua galega*. Vigo: Editorial Galaxia.
- Monteagudo Romero, H., Costas, H., Novo, P., Rodríguez, E. 1986. *Aspectos sociolingüísticos do bilingüismo en Galicia*. Santiago de Compostela: Consellería de Educación e Cultura. Xunta de Galicia.
- Monteagudo Romero, H., Nandi, A., Loreda, X. 2020. La transmisión intergeneracional del gallego. Estrategias familiares de mantenimiento y convivencia. *HispanismeS* 16: 1-21.
- Montenegro Valentín, J. 2010. La crisis sucesoria en las postrimerías del reinado de Alfonso VI de León y Castilla: el partido borgoñón. *Estudios de historia de España* 12 (2): 369- 388.
- Montero Santalha, J. M. 1976. Unificación ortográfica galego-portuguesa. *Grial* 41: 1-13.
- Morala Rodríguez, J. R., Egidio Fernández, M. C. 2019. El leonés. In E. Ridruejo (ed.). *Manual de lingüística española*, 506-531. Berlin/Boston: De Gruyter.
- Moralejo Álvarez, J. L. 1980. Literatura Hispano-Latina (Siglos V-XVI). In J. M. Díez Borque (ed.). *Historia de las literaturas hispánicas no castellanas*, 13-137. Madrid: Taurus.
- Moreno Cabrera, J. C. 2003. *El universo de las lenguas*. Madrid: Castalia.
- Moreno Cabrera, J. C. 2012. Lengua, nación y nacionalismo español. In H. Monteagudo (ed.). *Linguas, sociedade e política. Un debate multidisciplinar*, 83-125. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega (online), 14. 10. 2022. http://consellodacultura.gal/mediateca/extras/CCG_2012_Linguas-sociedade-e-politica-Un-debate-multidisciplinar.pdf
- Moreno Fernández F., Otero Roth, J. 2016. *Atlas de la lengua española en el mundo*. 3. vyd. Barcelona: Ariel; Madrid: Fundación Telefónica.
- Moreno Fernández, F. 2020. *La lengua española en su geografía: manual de dialectología hispánica*. 5. vyd. Madrid: Arco/Libros.

- Moreno Fernández, F., Ramallo, F. 2013. *Las lenguas de España a debate*. Valencia: Uno y Cero.
- Mrva, J. 2018. Passive Bilingualism in the Iberian Peninsula. *Revista Colombiana de Educación* 75: 215–242.
- Mrva, J. 2020. Multilingüismo receptivo en la Península Ibérica desde la perspectiva actual. *Études Romanes de Brno* 41 (1), 25–9.
- Mrva, J. 2021. Vertikalismus na španělsko-portugalském pomezí: leonština a mirandština. *Časopis pro moderní filologii* 103 (1): 74–87.
- Nagore Laín, F. 2018. La estandarización del aragonés. In J. Giralt Latorre, F. Nagore Laín. *Lenguas minoritarias en Europa y estandarización*, 161–208. Zaragoza: Prensas de la Universidad de Zaragoza.
- Nagore Laín, F. 1999. O aragonés. In F. Fernández Rei, A. Santamarina Fernández (eds.). *Estudios de sociolingüística románica: Linguas e variedades minorizadas*, 155–212. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago.
- Narbona Jiménez, A. 2019. Las hablas andaluzas. In E. Ridruejo (ed.). *Manual de lingüística española*, 558–581. Berlin/Boston: De Gruyter.
- Nebeská, I. 2003. *Jazyk, norma, spisovnost*. Praha: Nakladatelství Karolinum.
- Nelde, P., Strubell, M., Williams, G. 1996. *Euromosaic: The Production and Reproduction of the Minority Language Groups of the EU*. Brusel: Evropská komise.
- Núñez Astrain, L. 2004. *El euskera arcaico. Extensión y parentescos*. Tafalla: Editorial Txalaparta.
- Ó Murchadha, N. P., Hornsby, M., Smith-Christmas, C., Moriarty, M. (eds.) 2018. *New Speakers of Minority Languages. Linguistic Ideologies and Practices*. London: Palgrave Macmillan.
- O'Rourke, B., Pujolar, J., Ramallo, F. 2015. New speakers of minority languages: the Challenging opportunity-Foreword. *International Journal of the Sociology of Language* 231: 1–20.
- O'Rourke, B., Ramallo, F. 2011. The native-non-native dichotomy in minority language contexts: Comparisons between Irish and Galician. *Language Problems and Language Planning* 35 (2): 139–159.
- O'Rourke, B. 2005. Expressing identity through lesser-used languages: Examples from the Irish and Galician contexts. *Language and intercultural communication* 5 (3–4): 274–283.
- Pardo de Guevara Valdés, E. 1997. Frei Martín Sarmiento. Unha aproximación ó grande ilustrado galego. *Eduga, revista galega de ensino* 16: 139–150.
- Pardo Vuelta, M. 2015. Panorámica sociolingüística de la lengua gallega (s. XX–XXI). *Confluente* 7 (2): 61–70.
- Parlament de Catalunya 1998. *Llei de política lingüística* (online), 14. 10. 2022. <https://portaldogc.gencat.cat/utillsEADOP/PDF/2553/1603602.pdf>
- Parlament de Catalunya 2016. *Estatut d'Autonomia de Catalunya* (online), 14. 10. 2022. <https://www.parlament.cat/document/cataleg/48089.pdf>
- Parlament de les Illes Balears 1986. *Llei de normalització lingüística de les Illes Balears* (online), 14. 10. 2022. <https://www.caib.es/sites/institutestudisautonomicos/f/182888>
- Parlament de les Illes Balears 2007. *Estatut d'Autonomia de les Illes Balears* (online), 14. 10. 2022. <http://web.parlamentib.es/RecursosWeb/DOCS/EstatutAutonomiaIB.pdf>
- Parlamento de Galicia 2011. *Galicia, Estatutos de autonomía, 1936 e 1981*. Santiago de Compostela.
- Parlamento Italiano 1999. *Legge 15 Dicembre 1999, n. 482. Norme in materia di tutela delle minoranze linguistiche storiche* (online), 14. 10. 2022. <https://www.camera.it/parlam/leggi/99482l.htm>
- Pensado Tomé, J. L. - Pérez Barcala, G. 2004. *Tratado de albeitaria*. Santiago de Compostela: Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades.
- Pensado Tomé, J. L. 1970. Interferencias estructurales castellano-gallegas: el problema de la geada y sus causas. *Revista de Filología Española* LIII (1/4): 27–44.
- Perucho i Pla, M., Grimaldo Moreno, F., Miralles Vila, C., Querol Puig, E., López Iñesta, E. 2017. La modelització matemàtica dels processos de competició entre llengües: estudi comparatiu de l'evolució dels usos a Catalunya i al País Valencià. *Llengua, Societat i Comunicació* 15: 94–102.
- Plataforma per la Llengua 2021a. *InformeCAT 2021. 50 dades sobre la llengua catalana* (online), 14. 10. 2022. <https://www.plataforma-llengua.cat/que-fem/estudis-i-publicacions/290/informecat-2021>
- Ponsoda Sanmartín, J. 1996. *El català i l'aragonés en els inicis del Regne de València segons el Llibre de Cort de Justícia de Cocentaina (1269-1295)*. Alcoi: Marfil.

- Postlep, S. 2020. "Minor" Ibero-Romance Languages. In F. Lebsanft, F. Tacke (eds.). *Manual of Standardization in the Romance Languages*, 809–829. Berlin/Boston: De Gruyter.
- Pradilla Cardona, M. À. 2015. *La catalanofonia. Una comunitat del segle XXI a la recerca de la normalitat lingüística*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Pradilla Cardona, M. À., Marí Mayans, I. (eds.) 2022. *Un marc sociolingüístic igualitari per a la llengua catalana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- Pujolar, J., Puigdevall, M. 2015. Linguistic mudes: how to become a new speaker in Catalonia. *International Journal of the Sociology of Language* 231: 167–187.
- RAE 2005. *Diccionario panhispánico de dudas* (online). <https://www.rae.es/dpd/esp%C3%B1ol>
- RAE 2009. *Nueva gramática de la lengua española*. Madrid: Espasa Libros.
- RAE 2010a. *Nueva gramática de la lengua española: manual*. Madrid: Espasa Libros.
- RAE 2010b. *Ortografía de la lengua española*. Madrid: Espasa.
- RAE 2011a. *Nueva gramática básica de la lengua española*. Madrid: Espasa Libros.
- RAE 2011b. *Nueva gramática de la lengua española. Fonética y fonología*. Madrid: Espasa Libros.
- Ramallo, F. 2007. Sociolinguistics of Spanish in Galicia. *International Journal of the Sociology of Language* 184: 21–36.
- Ramallo, F. 2010. Cara a unha tipoloxía sociolingüística dos falantes de galego. In S. Valdivia, X. Rodríguez Bieito, Q. Vaquero (eds.). *Educación e linguas en Galicia*, 15–37. Santiago de Compostela, Universidade de Santiago de Compostela.
- Ramallo, F. 2011. O enclave lingüístico de Xálima: unha análise sociolingüística. *Estudos de Lingüística Galega* 3: 111–135.
- Ramallo, F. 2012. El gallego en la familia entre la producción y la reproducción. *Caplletra* 53: 167–191.
- Ramallo, F. 2013. Neofalantismo. In E. Gugenberger, H. Monteagudo Romero, G. Rei-Doval (eds.). *Contacto de linguas, hibrididade, cambio: contextos, procesos e consecuencias*, 245–257. Santiago de Compostela, Consello da Cultura Galega.
- Ramallo, F. 2018. Linguistic diversity in Spain. In W. Ayres-Bennett, J. Carruthers. *Manual of Romance Sociolinguistics*, 462–493. Berlin/Boston: De Gruyter.
- Regione Autónoma de Sardinia 1997. *Legge Regionale 15 ottobre 1997, n. 26. Promozione e valorizzazione della cultura e della lingua della Sardegna* (online), 14. 10. 2022. <https://www.regione.sardegna.it/j/v/86?v=9&c=72&file=1997026>
- Regione Autónoma de Sardinia 1997. *Legge Regionale 3 luglio 2018, n. 22. Disciplina della politica linguistica regionale* (online), 14. 10. 2022. <https://www.regione.sardegna.it/j/v/2604?s=374982&v=2&c=93175&t=1&anno=>
- Ridruejo, E. 2019. La norma del español y su codificación. In E. Ridruejo (ed.). *Manual de lingüística española*, 184–212. Berlin/Boston: De Gruyter.
- Rodrigues Lapa, M. 1973. A recuperación literaria do galego. *Grial* 41: 278–287.
- Rodríguez Alonso, M. 2004. Lengua y literatura gallegas. In J. A. Ysern i Lagarda, R. Hernández Caballer, J. Furio Vaya, M. Rodríguez Alonso, P. Urquizu Sarasua. *Introducción a las lenguas y literaturas catalana, gallega y vasca*, 309–559. Madrid: Universidad Nacional de Educación a Distancia.
- Rojo, G. 1981. Conductas y actitudes lingüísticas en Galicia. *Revista Española de Lingüística* 11 (2), 269–310.
- Romaine, S. 1995. *Bilingualism*. 2. vyd. Oxford: Blackwell.
- Salaburu Etxeberria, P. 2018. *El proceso de estandarización de la lengua vasca. Lenguas minoritarias en Europa y estandarización*. Zaragoza: Prensas de la Universidad de Zaragoza.
- Salvador i Gimeno, C. 1951. *Lliçons de gramàtica valenciana amb exercicis pràctics*. Valencie: Lletres Valencianes.
- Sanches Maragoto, E. 2011. As falas das Elhas, Valverde e S. Martinho (Cáceres): Oríxem galega ou portuguesa? In R. De Andrés Díaz (ed.). *Lengua, ciencia y fronteras*, 385–425. Uviéu: Universidá d'Uviéu, Seminario de filoloxía asturiana.
- Sánchez-Cuenca Rodríguez, I. 2018. *La confusión nacional. La democracia española ante la crisis catalana*. Madrid: Catarata.
- Sanchis Guarner, M. 1950. *Gramàtica valenciana*. Valencie: Editorial Torre.
- Seminario de Sociolingüística da RAG 1995. *Usos lingüísticos en Galicia*. A Coruña: Real Academia Galega.

- Senado de España 1978. *Constitución Española* (online), 14. 10. 2022. https://www.senado.es/web/conocersenado/normas/constitucion/index.html?lang=ca_ES
- Senato de la Repubblica Italiana 2021. *Costituzione della Repubblica Italiana* (online), 14. 10. 2022. https://www.senato.it/sites/default/files/media-documents/Costituzione_novembre_2021.pdf
- Serratrice, L. 2018. Becoming bilingual in early childhood. In A. de Houwer, L. Ortega (eds.), *The Cambridge Handbook of Bilingualism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Serveis lingüístics de les universitats valencianes 2004. *Criteris lingüístics per als usos institucionals de les universitats valencianes*. Sant Vicent del Raspeig: Universitat d'Alacant (online), 14. 10. 2022. <https://sl.ua.es/es/assessorament/documentos/criteris-linguistics.pdf>
- Schroten, J. 1980. Interpretación de la geada gallega. *Verba* 7: 209–222.
- Skalička, V. 1966. Ein „typologisches Konstrukt“. *Travaux linguistiques de Prague* 2: 157–163 (český překlad in F. Čermák, J. Čermák, P. Čermák, C. Poeta, Vladimír Skalička. *Souborné dílo. III. díl (1964–1994)*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2006: 973–978).
- Skalička, V. 1976. Konstrukt-orientierte Typologie. *Acta Universitatis Carolinae, Philologica* 5, *Linguistica generalia* 1, 1974: 17–33 (český překlad in F. Čermák, J. Čermák, P. Čermák, C. Poeta, Vladimír Skalička. *Souborné dílo. III. díl (1964–1994)*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2006: 1199–1205).
- Skalička, V. 1984. Die Ergativität und die Typologie. *Acta Universitatis Carolinae, Philologica* 1, 1981, *Linguistica generalia* 3: 59–63 (český překlad in F. Čermák, J. Čermák, P. Čermák, C. Poeta, Vladimír Skalička. *Souborné dílo. III. díl (1964–1994)*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2006: 1237–1241).
- Skalička, V. 1987. Bemerkungen zur Typologie. In E. Hajičová, J. Povejšil, P. Sgall (eds.), *Explizite Beschreibung der Sprache und automatische Textbearbeitung*. Bd. 14. Probleme und Perspektiven der Satz- und Text-forschung. Praha: Matematicko-fyzikální fakulta UK, 31–37 (český překlad in F. Čermák, J. Čermák, P. Čermák, C. Poeta, Vladimír Skalička. *Souborné dílo. III. díl (1964–1994)*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2006: 1249–1252).
- Skalička, V., Sgall, P. 1994. Praguian typology of languages. In P. A. Luelsdorff (ed.), *The Prague School of structural and functional linguistics: a short introduction*. Amsterdam: John Benjamins, vii, 333–357 (český překlad in F. Čermák, J. Čermák, P. Čermák, C. Poeta, Vladimír Skalička. *Souborné dílo. III. díl (1964–1994)*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2006: 1265–1285).
- Sloboda, M. 2017a. Jazykový posun. In P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová (eds.). *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* (online). https://www.czechency.org/slovník/JAZYKOVÝ_POSUN (poslední přístup: 12. 3. 2022).
- Sloboda, M. 2017b. Menšinový jazyk. In P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová (eds.). *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* (online). https://www.czechency.org/slovník/MENŠINOVÝ_JAZYK (poslední přístup: 12. 3. 2022)
- Sloboda, M. 2017c. Mateřský jazyk. In P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová (eds.). *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* (online). https://www.czechency.org/slovník/MATEŘSKÝ_JAZYK (poslední přístup: 12. 3. 2022)
- Solà Cortassa, J. et al. 2002. *Gramàtica del català contemporani*. Barcelona: Editorial Empúries.
- Soler Molina, J. A. 2016. *La cort napolitana d'Alfons el Magnànim: el context de „Curial e Güelfa“* (tesi doctoral). Valencie: Universitat de València (online), 14. 10. 2022. <https://roderic.uv.es/handle/10550/56184>
- Sorolla, N. (ed.) 2018. *Llengua i societat a la Franja: Anàlisi de l'Enquesta d'usos lingüístics (2004–2014)*. Zaragoza: Universidad de Zaragoza.
- Souto Cabo, J. A. 2008. *Documentos galego-portugueses dos séculos XII e XIII (1139-1270)*. A Coruña: Revista Galega de Filoloxía.
- Soziolinguistika Klusterra 2022. *Medición de las lenguas en la calle. Euskal Heria 2021*. Andoain (online), 16. 11. 2022. <https://soziolinguistika.eus/eu/argitalpenak/medicion-del-uso-de-las-lenguas-en-la-calle-euskal-herria-2021/>
- STEPV 2016. *Informe sobre l'ensenyament en valencià* (online), 14. 10. 2022. https://intersindical.org/stepv/docs/informe_ensenyament_en_valencia_2016.pdf
- Subiela, X. 2010. O idioma galego, alarmas e esperanzas. *Novos. Anuario* 2010: 247–276.
- Svobodová, P. 2021. *Diatopické varianty verbální flexe na území kontinentálního Portugalska*. Praha: Karolinum.

- Tacke, F. 2020. Orthography and Orthoepy. In F. Lebsanft, F. Tacke (eds.). *Manual of Standardization in the Romance Languages*, 559–579. Berlin/Boston: De Gruyter.
- Tasa Fuster, V. 2021. Ideologia, jerarquia lingüística i jurisprudència constitucional a Espanya. *Revista de Llengua i Dret* 76: 22–39.
- Tasa Fuster, V. 2017. El sistema español de jerarquía lingüística. Desarrollo autonómico del artículo 3 de la Constitución: lengua del Estado, lenguas cooficiales, otras lenguas españolas y modalidades lingüísticas. Teoría y praxis. *Revista de Derecho Político*, 100, s. 51–79. <http://revistas.uned.es/index.php/derechopolitico/article/view/20682/17160>
- ten Thijs, J. D., Zeevaert, L. (eds.) 2007. *Receptive multilingualism: linguistic analyses, language policies, and didactic concepts*. Philadelphia: J. Benjamins Pub. Co.
- Tomás Arias, J. 2016. *Elementos de lingüística contrastiva en aragonés: estudio de algunas afinidades con gascón, catalán y otros romances* (tesi doctoral). Barcelona: Universitat de Barcelona (online), 14. 10. 2022. <https://www.tdx.cat/handle/10803/401328>
- Torrealdai, J. M. 2003. *El libro negro del euskera*. Donostia: Ttarttalo Argitaletxea.
- Tribunal Constitucional del Principat d'Andorra 1993. *Constitució del Principat d'Andorra* (online), 14. 10. 2022. <https://www.tribunalconstitucional.ad/docs/legislacio/constitucio.pdf>
- Tribunal Constitucional de España 2010. Sentencia 31/2010, de 28 de junio de 2010. *Boletín Oficial del Estado*, Suplemento Tribunal Constitucional, 172 (online), 14. 10. 2022. <https://boe.es/boe/dias/2010/07/16/pdfs/BOE-A-2010-11409.pdf>
- Ubieto Artera, A., Reglá Campistol, J., Jover Zamora, J. M., Seco Serrano, C. 1995. *Dějiny Španělska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- UNESCO 2003. *Language Vitality and Endangerment* (online). <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000183699> (poslední přístup 22. 8. 2022)
- Valeš, M. 2010. *Observaciones sociolingüísticas del español*. Saarbrücken: Lambert Academic Publishing.
- Valeš, M. 2016. A Fala: sociolingvistická situace a podmínky pro standardizaci. *Časopis pro moderní filologii* 98 (2): 218–227.
- Valeš, M. 2021. *Dicionariu de A Fala: lagarteiru, mañegu, valverdeñu*. Minde: Centro Interdisciplinar de Documentação Linguística e Social.
- Valor i Vives, E. 1983. *La flexió verbal*. Valencie: Tres i Quatre.
- Veny i Clar, J. 1998. *Els parlars catalans*. Palma: Editorial Moll.
- Williams, G. 1978. Industrialisation and Ethnic Change. *American Ethnologist* 5 (3): 618–632.
- Xarxa Vives d'Universitats 2013. *Comunicat de la Xarxa Vives sobre la denominació del català a la nova llei de llengües d'Aragó* (online), 14. 10. 2022. <https://www.vives.org/2013/05/10/comunicat-de-la-xarxa-vives-sobre-la-denominacio-del-catala-a-la-nova-llei-de-llengues-darago/>
- Zavadil, B. 1998. *Vývoj španělského jazyka I*. Praha: Karolinum.
- Zavadil, B. 2009. Algunos resultados de la vascolología moderna. In B. Ulašín, S. Vertanová (eds.), *Jornadas de Estudios Románicos, Bratislava 2008: Sección Hispanística, II. Lingüística*. (Studia Romanica Bratislavensia 8). Bratislava: Ana Press, 371–383.
- Zavadil, B. 2010. *Baskičtina. Lingvisticá interpretace*. Praha: Karolinum.
- Zavadil, B. 2015. *Historia de la lengua española. Introducción a la etimología*. Praha: Karolinum.
- Zavadil, B. 2020. *Mluvnice katalánštiny*. Praha: Karolinum.
- Zuazo, K. 2003. *Euskalkiak. Heriaren lekukoak*. Elkar.
- Zubiri, I. 2000. *Gramática didáctica del euskera*. Donostia: DIDAKTIKER
- Zubiri, I., Zubiri, E. 2000. *Euskal gramatika osoa*. Donostia: DIDAKTIKER.

TOPONYMA – JAZYKOVÉ KORESPONDENCE

Španělsky	Katalánsky
Abanilla	Favanella
Alcira	Alzira
Alcoy	Alcoi
Alicante	Alacant
Benicasim	Benicàssim
Carche	el Carxe
Castellón de la Plana	Castelló de la Plana
Franja de Aragón	Franja d'Aragó
Gerona	Girona
Játiva	Xàtiva
Jumilla	Jumella
Lérida	Lleida
Monóvar	Monòver
Peñíscola	Peníscola
Pinoso	el Pinós
Ribagorza	Ribagorça
Valencia	València
Yecla	Iecla

Francouzsky	Katalánsky
Roussillon	Rosselló

Italsky	Katalánsky
Alghero	l'Alguer

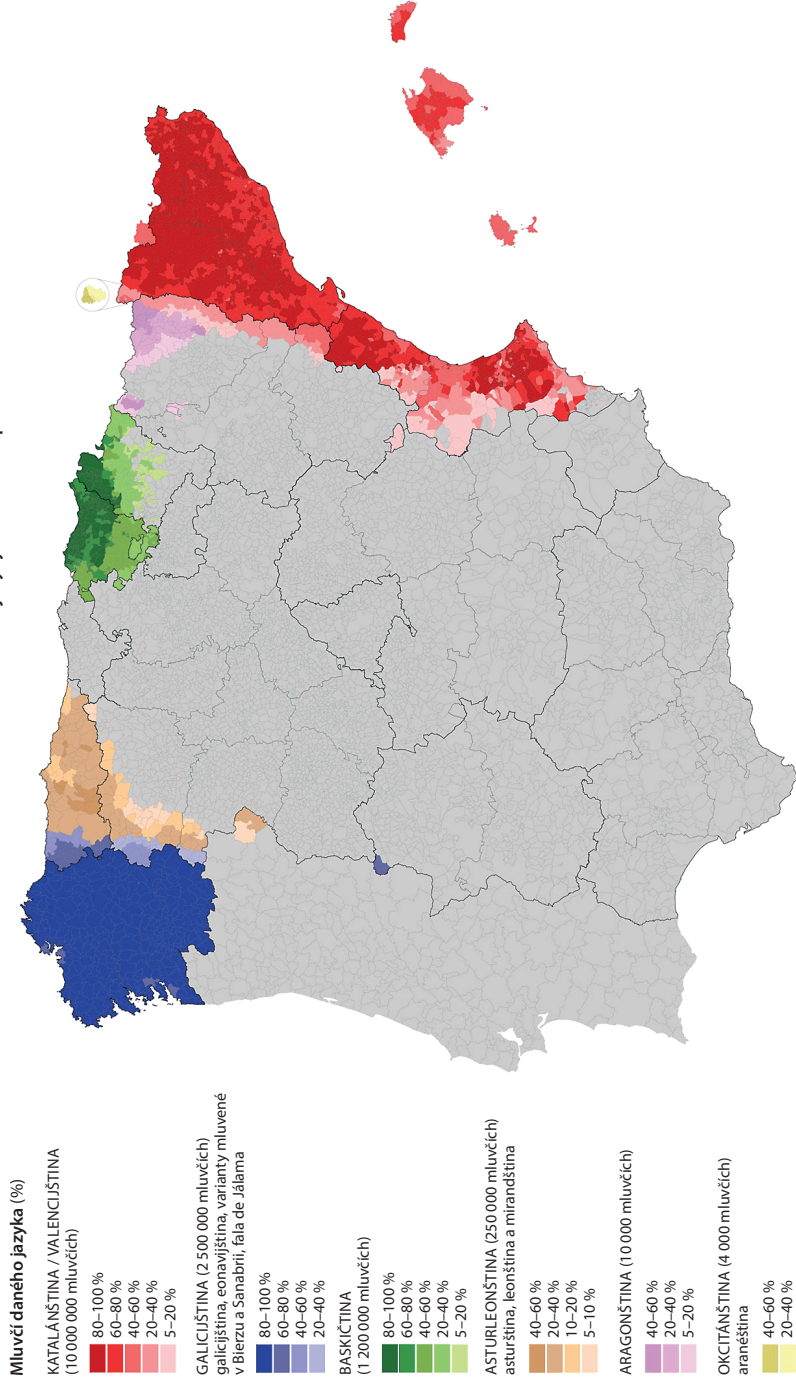
Španělsky	Aranésy	Katalánsky
Valle de Arán, Arán	Val d'Aran	Vall d'Aran

Španělsky	Baskicky
Álava	Araba
Alta Navarra	Nafarroa Garaia/Goi Nafarroa
Aránzazu	Arantzazu
Bilbao	Bilbo
Guipúzcoa	Gipuzkoa
Navarra	Nafarroa
País Vasco	Euskadi
Pamplona	Iruñea / Iruña
San Sebastián	Donostia
Vasconia	Euskal Herria
Vitoria	Gasteiz
Vizcaya	Bizkaia

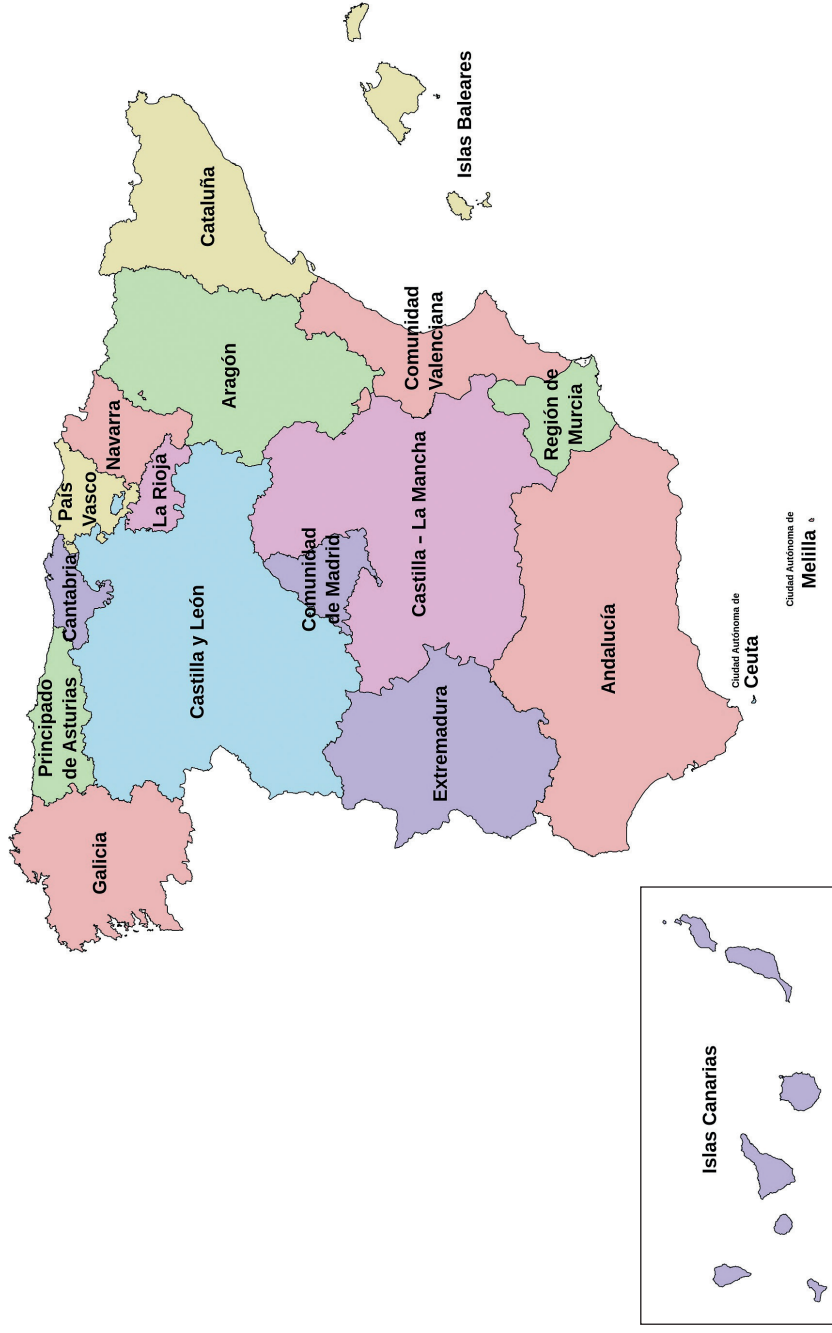
Francouzsky	Baskicky
Basse Navarre	Nafarroa Behera / Baxenabarre
Bayonne	Baiona
Labourd	Lapurdi
Mauléon-Licharre	Maule-Lexarre
Saint-Jean-Pied-de-Port	Donibane Garazi
Soule	Zuberoa / Xiberoa

Španělsky	Galicijsky
La Coruña	A Coruña
Orense	Ourense
Rías Bajas	Rías Baixas

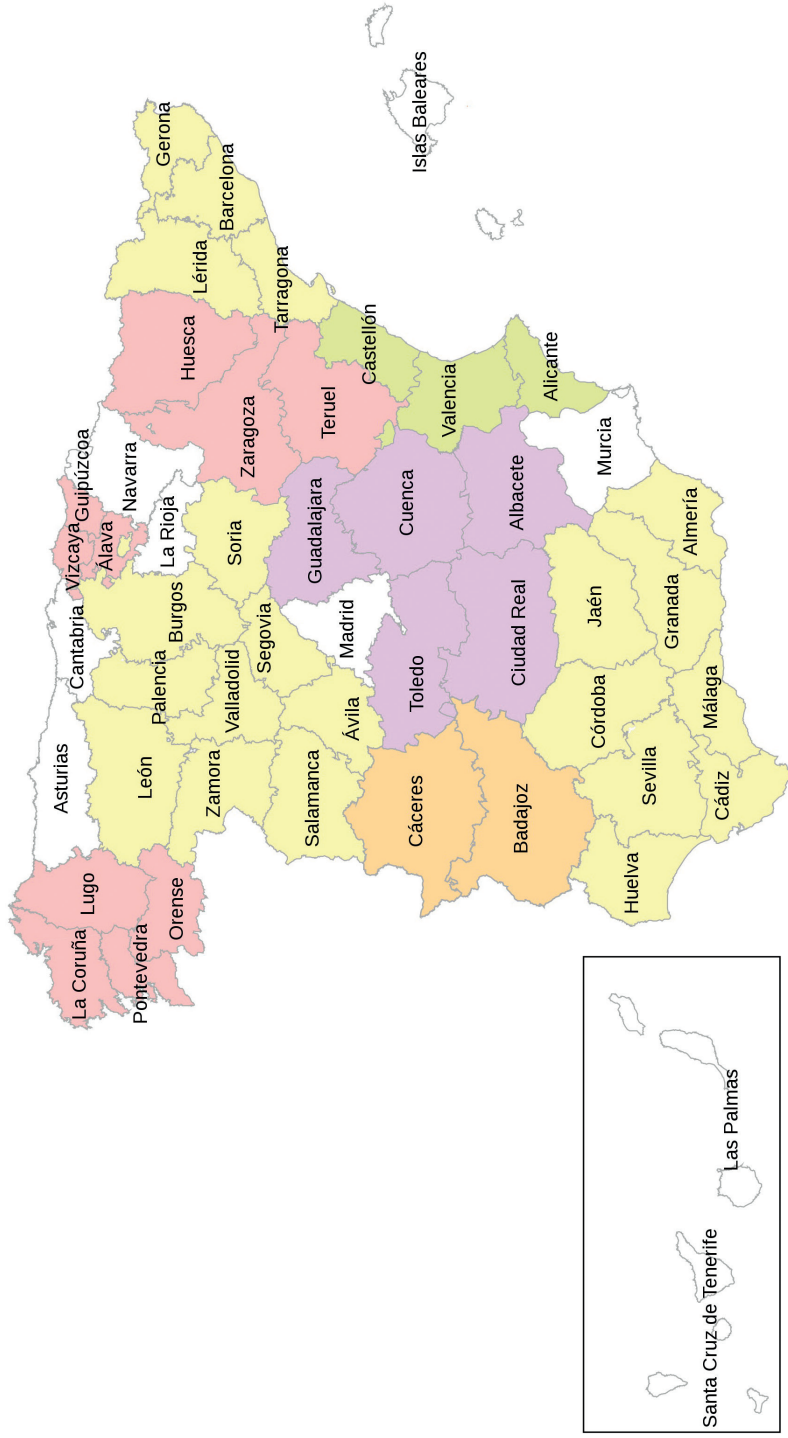
Kooficiální a nekooficiální jazyky na iberském poloostrově

Mapa 1. Rozložení jazyků ve Španělsku. Zdroj: *Español: Lenguas cooficiales en la Península Ibérica* od autora Lanoyka je dostupný na adrese: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Lenguas_cooficiales_Peninsula_Iberica.jpg#file a je licencovaný pod Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International, licenční podmínky jsou dostupné na: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>, Petr Čermák přeložil původní španělsky psanou legendu do češtiny.

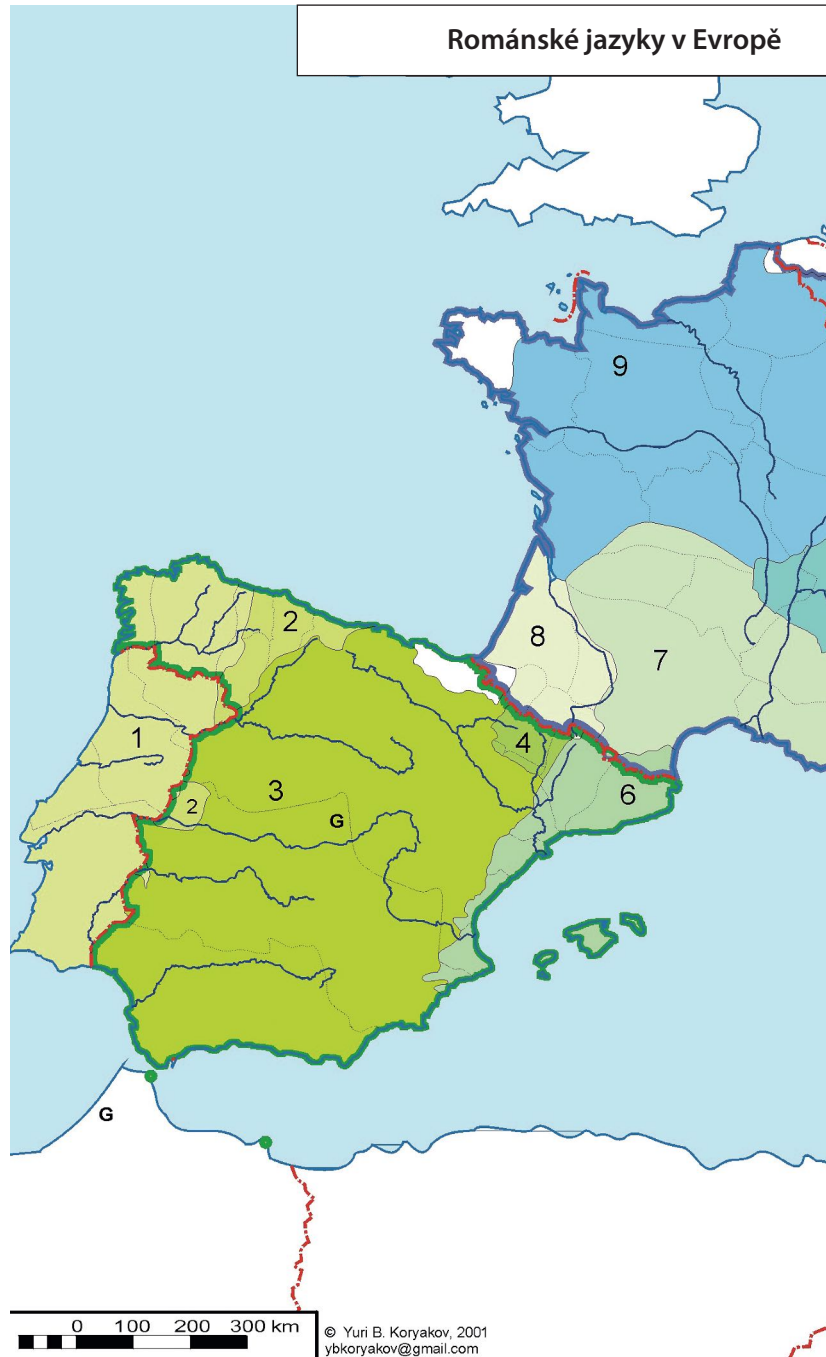

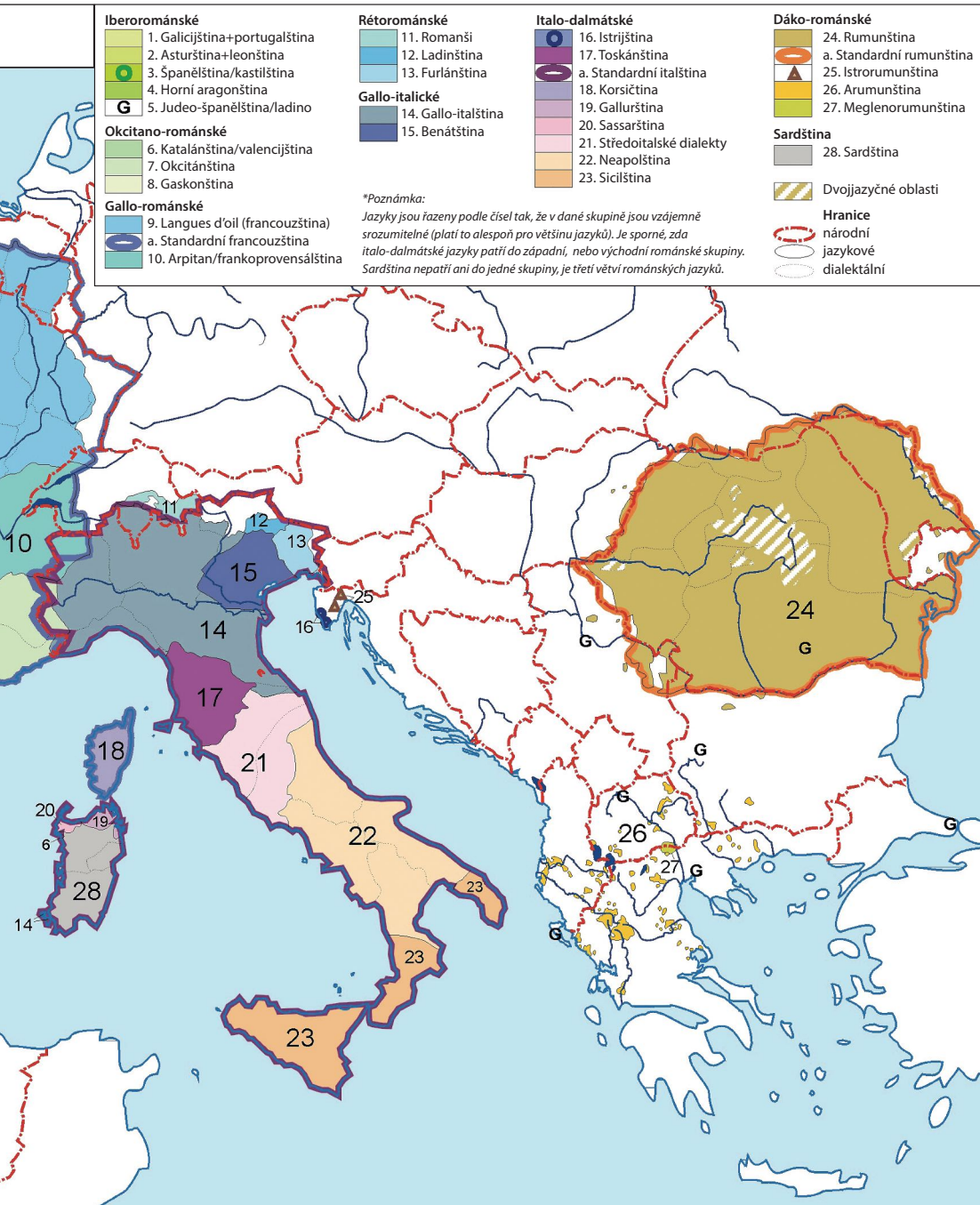
Mapa 2. Poloha autonomních společenství. Zdroj: Comunidades autónomas de España od autora Rodríguezillo, editováno uživatelem Nnemo, je dostupný na adrese: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Comunidades_autónomas_de_España.svg je licencovaný pod Creative Commons Attribution-Share Alike 3.0 Unported, licenční podmínky jsou dostupné na: <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/deed.en>, nebyly provedeny žádné změny.

Mapa 3. Provincie současného Španělska. Zdroj: *España – Provincias y diputaciones provinciales y forales od autora Marnal je dostupná na adrese: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Provinciasesp.svg?uselang=cs> a je volným dílem ve smyslu Creative Commons CCO 1.0 Universal Public Domain Dedication, licenční podmínky jsou dostupné na adrese: <https://creativecommons.org/publicdomain/zero/1.0/deed.cs>, nebyly provedeny žádné změny.*

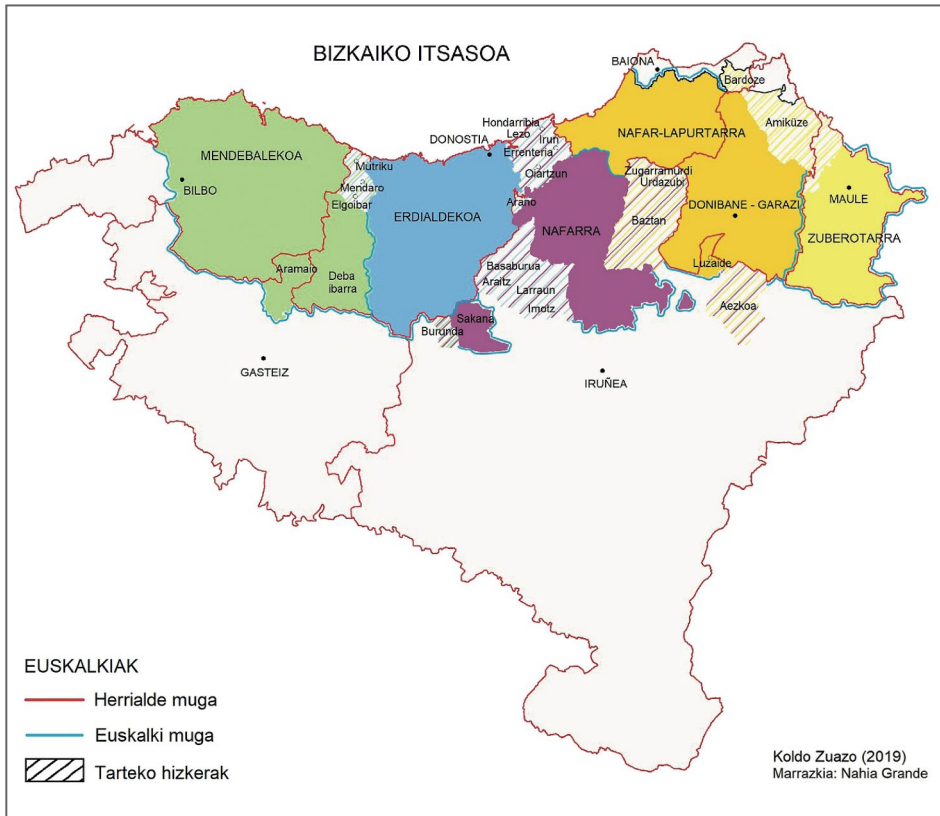
Mapa 4. Katalánština a její místo mezi evropskými románskými jazyky.
Zdroj: Románské jazyky v Evropě ve 20. století od autora Koyakov Yuri je dostupný na adrese: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Romance_20c_en.png?uselang=cs a je licencovaný pod Creative Commons Attribution-Share Alike 3.0 Unported, licenční podmínky jsou dostupné na: <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/deed.en>, Petr Čermák přeložil původní anglicky psanou legendu do češtiny.

Mapa 5. Historické baskické regiony. Euskal Herriko mapa politikoa probintzien arabera od autora Enekorga je dostupný na adrese: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Euskal_Herriko_mapa_politiko_a_probintzien_arabera.svg a je licencovaný pod Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International, licenční podmínky jsou dostupné na: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>, provedené změny: Tomáš Buchtele doplnil textová pole k jednotlivým oblastem.

Mapa 6. Baskické dialekty. Koldo Zuazo – Euskalkien mapa (2019) od autora Koldo Zuazo je dostupný na adrese: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Koldo_Zuazo_-_Euskalkien_mapa,_2019.jpg a je licencovaný pod Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International, licenční podmínky jsou dostupné na: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>, nebyly provedeny žádné změny. Vysvětlení: zelenou barvou je označen západní dialekt, modrou centrální dialekt, fialovou navarrský, žlutohnědou navarrsko-labortánský, žlutou suletinský dialekt a šrafovaně přechodné formy